

BEZDĚŽ

VLASTIVĚDNÝ
SBORNÍK
ČESKOLIPSKA

31/2022

BEZDĚZ

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK ČESKOLIPSKA

31/2022

Vlastivědný spolek Českolipska
Státní okresní archiv Česká Lípa
Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

Sborník Bezděz 31/2022 byl vydán za finančního přispění dotačního programu města Česká Lípa pro oblast kultury v roce 2022.

ISBN 978-80-906878-7-5 (Vlastivědný spolek Českolipska, brožováno)
ISBN 978-80-86319-39-1 (Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, brožováno)
ISBN 978-80-906878-8-2 (Vlastivědný spolek Českolipska, online)
ISBN 978-80-86319-40-7 (Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, online)
ISSN 1211-9172

OBSAH

Michal Panáček Editorial	5
------------------------------------	---

ČLÁNKY A STUDIE, ČÁST SPOLEČENSKOVĚDNÍ

Jaroslav Panáček Záviš ze Stružnice – první Klinštejn	9
<i>Záviš of Stružnice - the first Klinštejn</i>	

Jan Rejzek Vzestup moci Berků z Dubé v neklidných dobách 15. století, 2. část	23
<i>Rise of power of the Berkas of Dubá during the turbulent times of the 15th century, Part 2</i>	

Kateřina Sommerová Muzeum na zámku Lemberk, část 1. – Kdo? Proč? A jak?	43
<i>Museum at mansion Lemberk. Part 1. – Who? Why? And how?</i>	

Magdalena Pujmanová Příběh věnování v knize: Legionář a odbojář Alois Fürbacher	55
<i>The story of inscription in the book: Legionary and resistance fighter Alois Fürbacher</i>	

Marek Hofman – Jana Kačerová Výroba dopravních prostředků v českolipské vagónce	71
<i>Building of vehicles in the wagon works, Česká Lípa</i>	

ČLÁNKY A STUDIE, ČÁST PŘÍRODOVĚDNÁ

Martin Petrželka – Lukáš Blažej – Jiří Chvalkovský – Josef Kadlec – Ladislav Klapka – Václav Klapka – Pavel Vonička – Josef Všetečka – Miroslav Zúber Významné nálezy krasců (Coleoptera: Buprestidae) na Českolipsku	87
<i>Significant records of jewel beetles (Coleoptera: Buprestidae) in the Česká Lípa district (northern Bohemia)</i>	

Richard Škoda – Lukáš Blažej Příspěvek k poznání nosatců (Coleoptera: Curculionoidea) vybraných vřesovišť Labských pískovců	113
<i>On the occurrence of weevils (Coleoptera: Curculionoidea) of selected heathlands of Elbe sandstones (Northern Bohemia)</i>	

MATERIÁLY

Jan Škvrňák Hrabě z Hardeggu a hrad Děvín	137
<i>The Count of Hardegg and castle Děvín</i>	

Jaroslav Panáček O Jiljově (a Nevdanově) ještě jednou	143
<i>Once more about Jiljov (and Nevdanov)</i>	

Milan Turek Zapomenutý předchůdce Bacha pocházel z Čech	149
<i>The forgotten ancestor of Bach stemmed from Bohemia</i>	

Jaroslav Panáček
Obraz sv. Vincence Ferrerského z farního kostela sv. Petra a Pavla v České Lípě _____ 157
Picture of St. Vincenc Ferrer of the parish church of St. Peter & Paul, Česká Lípa

Ladislav Janouch
Obnova drobných sakrálních památek na Českolipsku a Litoměřicku _____ 163
provedená Mgr. ak. sochařem Davidem Janouchem
Renovation of small sacral memorials in Česká Lípa and Litoměřice region carried out by Mgr. Acad. sculptor David Janouch

Petr Havránek
Skalní řízení v Loubí v roce 1999 _____ 171
Rockslide in Loubí in 1999

ZPRÁVY

Jaroslav Panáček
Zpráva o činnosti Vlastivědného spolku Českolipska v roce 2021 _____ 177
Report on activities of the Society of Homeland Studies in Česká Lípa District in 2021

Petr Kozojed
Zpráva o činnosti Státního okresního archivu Česká Lípa za rok 2021 _____ 181
Report on activities of the State District Archives, Česká Lípa, in 2021

Zdeněk Vitáček
Zpráva o činnosti Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě za rok 2021 _____ 187
Report on activities of the Museum of Homeland Studies and Gallery in Česká Lípa in 2021

KRONIKA

Miloslav Sovadina
Poslední sbohem Ladislavu Smejkalovi (1946–2021) _____ 197
The last farewell to Ladislav Smejkal (1946–2021)

Miloslav Sovadina
Památce Břetislava Vojtiška _____ 205
To the memory of Břetislav Vojtišek

Jana Blažková
Zemřel PhDr. Vladislav Jindra _____ 211
PhDr. Vladislav Jindra died

Jaroslav Panáček
K úmrtí Petra Charváta _____ 217
To decease of Petr Charvát

Jiří Chvalkovský – Veronika Smolková – Lukáš Blažej
Českolipský entomolog Ludvík Kašpar osmdesátiletý _____ 219
Eightieth birthday of entomologist Ludvík Kašpar of Česká Lípa

Seznam autorů _____ 227
List of authors

EDITORIAL

---

30 let je v lidském životě již věk dospělého muže nebo ženy. První třicítka v loňském roce dovršil sborník Bezděz a s ním i Vlastivědný spolek Českolipska. Nastal čas bilancování, hodnocení a vzpomínání, jaké byly začátky, co všechno se muselo zvládnout a překonat. A myslím si zcela oprávněně zazněla chvála, zadostiučinění a zdravá pýcha, že se matkám a otcům zakladatelům, kteří celou tu dobu dokázali u něj vydržet, podařilo vychovat ctnostného a záviděníhodného jedince.

O to větší závazek jsme si uvědomovali, když jsme před pár lety vedení spolku a tím i starost o Bezděz z velké části přebírali. Nicméně šli jsme do toho s odhodláním, že chceme přinést novou energii, nové nápady a ještě do větší šíře rozvíjet činnost spolku v nové době, která se čím dál tím rychleji proměňuje a je potřeba na to reagovat. Proto součástí těchto úvah byly i myšlenky na obrodu grafické a tiskové podoby sborníku Bezděz, který si zcela oprávněně držel svých prvních třicet let jednotnou grafickou podobu s obálkou určenou kresbou hradu Bezděz od Vladimíra Hofmanna. Vnitřní uspořádání bylo také více méně ustálené. Posledních 10 let se o hladkou grafickou a tiskovou přípravu staralo Nakladatelství VEGA-L pana Ivana Ulricha. Třicetiletý dospělák však již potřeboval získat zase šmrnc, aby jeho kvalitní odborný obsah dokázal náležitě předvést.

Rozhodli jsme se, že chceme o něco zvětšit rozměr, že chceme, aby sborník byl celobarevný, aby byly obrázky zapojeny do textu a aby všechny příspěvky a jejich jednotlivé stránky obsahovaly všechny důležité knihovní katalogizační a citační údaje. A že vnímáme, že je nadále důležité, aby byl sborník nejenom tištěn na papír jako pravidelné periodikum, které můžete vzít fyzicky do ruky a můžete ho mít uložené v knihovně, ale aby byl zároveň co nejpřístupnější v dnešním elektronickém světě. Proto bude nadále Bezděz vydáván jak v tištěné, tak v elektronické podobě jako online publikace volně vyhledatelná a stažitelná z webových stránek spolku.

Změn tedy víc než dost. Proto je velkým potěšením, že se na nich shodly všechny tři subjekty podílející se na vydávání sborníku, tedy vedle Vlastivědného spolku Českolipska i Státní okresní archiv Česká Lípa a Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě. Nebylo jednoduché vyhovět rozdílným potřebám a nárokům historických příspěvků humanitních věd a zoologických, botanických nebo geologických příspěvků přírodních věd, ale podařilo se. A tak v tomto přetrvávajícím spojení zůstává zachována další velká hodnota našeho sborníku pojímající Českolipsko jako celek ze všech možných pohledů vlastivědné a badatelské práce.

Budeme se snažit, aby mu to zase úspěšně vydrželo nejméně dalších 30 let.

Michal Panáček
předseda Vlastivědného spolku Českolipska

ČLÁNKY A STUDIE

Část společenskovední

ZÁVIŠ ZE STRUŽNICE – PRVNÍ KLINŠTEJN

ZÁVIŠ OF STRUŽNICE – THE FIRST KLINŠTEJN

Jaroslav Panáček

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa; panacek@muzeumcl.cz

Nejznámějším členem ronovské větve pánů z Klinštejna byl Závíš ze Stružnice. Připomíná se pouze ve dvou listinách z roku 1281 a 1291. Jeho prvotním sídlem, jak napovídá predikát, byla Stružnice. Buď za jeho života nebo až za jeho potomků byl postaven hrad Klinštejn na dnešním Vinném vrchu u Horní Libchavy, který se stal od počátku do konce 14. století sídlem poměrně rozlehlého majetku v oblasti severozápadně od České Lípy. Sám Závíš, který byl v roce 1291 purkrabím na královském hradě Houska jižně od Dubé, je znám jako majitel nejstarší šlechtické pečeti s českým opisem. Vzhledem k takto projevenému vztahu k českému jazyku, k jeho sporu s řádem německých rytířů a rodovému původu byl také hypoteticky ztotožněn s autorem nejstarší české rýmované kroniky, známým pod jménem Dalimil.

Závíš ze Stružnice, páni z Klinštejna, Ronovci, Houska, pečeť, Dalimilova kronika

Závíš of Stružnice was the best known member of the Ronov stem of Lords of Klinštejn. The only two documents where he is mentioned are of 1281 and 1291. As the predicate indicates, Stružnice was his primeval residence. Either during his lifetime, or later during that of his ancestors, the castle Klinštejn was built on the top of today's Vinný vrch near Horní Libchava. Throughout the entire 14th century it was the center of a rather extensive manor within the area north-west of Česká Lípa. Závíš himself, who was a burgrave at the royal castle Houska south of Dubá, is well known as the owner of the oldest noble seal with Czech inscription. Owing to thus manifested affinity to the Czech language, his feud with the order of German Knights as well as to his stem background he was also hypothetically identified as the author of the oldest Czech rhymed chronicle, which was known as Dalimil.

Závíš of Stružnice, Lords of Klinštejn, Ronov stem, Houska, seal, Dalimil chronicle

Prvořadým šlechtickým rodem pro dějiny Českolipska jsou bezesporu Ronovci. Rod ostrve nebyl sice prvním rodem, který na tomto území severních Čech získal své majetky, ale svým pozdějším rozrodem nabyl pro tento region významu srovnatelného pouze s rodem rúže pro jižní Čechy.

Literatura o rodu Ronovců je poměrně obsáhlá,^{1/} ale zásadní práce, které osvětlují detaily jejich prvních generací, přinesla teprve poslední desetiletí. Mám na mysli zejména práce M. Sovadína o prvních Ronovcích,^{2/} jeho zatím nejnovější studii o nejnámějším člena rodu pánů z Lipé Jindřichovi^{3/} a příspěvek autora této studie k počátkům pánů z Klinštejna a z Ronova.^{4/} Jindřich z Lipé byl prozatím jedinou významnou osobností rodu, které byla věnována samostatně pozornost. Tu si však zaslouží i někteří další

1/ Výčet nejdůležitějších prací viz Panáček 1993–1994, s. 96–98.

2/ Sovadína 1997; týž 1998.

3/ Sovadína 2005.

4/ Panáček 1992.

členové rodu ostrve, jako například Závíš ze Stružnice, kolem něhož se v literatuře objevilo několik zavádějících informací i spekulací.

Původ a osoba Závíše ze Stružnice

Nepočítáme-li hypotetického předka rodu Chvala, uvedeného do historie Dalimilovou kronikou k roku 1179 nebo 1197,^{5/} byl Závíš po Smilovi (1188–†1216) příslušníkem třetí generace Ronovců. Smilovi synové Častolov I. (1216–1253) a Jindřich I. (1219–1253) se psali „ze Žitavy“. Zatímco Jindřich I. odešel do východních Čech na česko-moravské pomezí a stal se praotcem pánů z Lichtenburka, z Přibyslavi a Ronova, odvozují se od tří synů Častolova I. tři severočeské větve rodu: Jindřich II. (1249–1290) byl předkem rodu pánů z Dubé (pozdějších Berků z Dubé), Častolov II. neboli Čeněk^{6/} (1250–1278) pánů z Klinštejna a nejmladší Chval (1253–1263) pánů z Lipé.

Každá z větví získala či vybudovala na Českolipsku svůj majetek. Zjednodušeně lze říci, že potomci Chvala obsadili ve 13. století pruh území sahající od Ojvína k jihu pod (Českou) Lípu, po níž se začali psát. Podobně potomci Jindřicha II. získali před rokem 1278 širší okolí Dubé, kterou přijali (později s příjímím Berka) do svého predikátu. Častolov II. po epizodické držbě hradu Frydlantu,^{7/} resp. asi až jeho syn Závíš a jeho potomci obdrželi z ronovského majetku území severozápadně od pozdější (České) Lípy, postavili si u Horní Libchavy hrad Klinštejn a po něm se tato ronovská větev dále nazývala.

O Závíšovi bohužel přinášejí prameny pouze dvě zmínky v listinách z let 1281 a 1291. Z formulace druhé z listin víme, že byl synem Častolova. Je zde označen jako „*Zavissius, filius quondam Castolai*“, tedy „Závíš, syn někdy Častolovův“. Příslovce někdy znamená, že jeho otec byl v té době již mrtev. Z významných příbuzných stejné generace byl jedním Závíšovým synovcem Čeněk (Častolov) z Lipé (1277–1278), první prameny doložený majitel hradu Lipého (1277) a bratr Jindřicha z Lipé, druhým Jindřich (Hynek) z Dubé (1276–1309), královský stolník, pak nejvyšší purkrabí pražský (1305–1309) a současně též v letech 1294–1295 purkrabí v Domažlicích.^{8/} Závíšovo české jméno není v rodě Ronovců příliš obvyklé, objevuje se právě pouze v klinštejnské větvi, kromě našeho Závíše jednou ve 14. století a dvakrát v 15. století.^{9/} Zato se ve 12. a 13. století vyskytuje třikrát u prvních generací Markvarticů a poté ještě ve stejné době jako u našeho Závíše (80. a 90. léta 13. století) u rodu pánů z Polné, považovaného za Markvartice po přeslici.^{10/} Z této skutečnosti a textu listiny z roku 1281 vyvodil E. Maur hypotézu, že Závíšova matka mohla pocházet z rodu Markvarticů.^{11/}

Podívejme se nyní blíže na ony dvě listiny, v nichž se objevuje jméno Závíše ze Stružnice a které dělí od sebe deset let. První z nich, jež pochází z 11.–18. listopadu 1281, je uložena v oddělení originálních listin Saského zemského hlavního archivu v Drážďanech pod č. 994 (obr. 1).^{12/} Listinou, vydanou v komendě řádu německých rytířů v Řepíně u Mělníka,^{13/} potvrdil markrabí Ota V. Braniborský, řeč. Dlouhý, že byl sjednán smír mezi řádem německých rytířů a jedním z členů odboje proti braniborské okupaci Závíšem ze Stružnice. V sídle komendy došlo ke schůzce některých členů českého panstva a skupiny rytířů v čele s Otou Braniborským, kteří provedli jedno z právních vyrovnání, o jejichž nutnosti se šlechta dohodla v květnu téhož roku. Tehdy bylo z podnětu biskupa Tobiáše uznáno, že by se v zájmu míru měly navrátit všechny statky světské i církevní, které v době po smrti krále za vnitřních zmatků byly pravým držitelům uchráceny. V tom směru nastaly v následujících měsících nábhý k uspořádání rozháraných poměrů země a k nim právě patří listinný závazek

5/ Daňhelka - Hádek - Havránek - Kvitková edd. 1988, s. 248, verše 71/47–50. K datování viz Bláhová 1995, s. 371.

6/ Ačkoliv se jazykovědci neshodují v názoru, zda Čeněk je jinou variantou nebo odvozeninou jména Častolov (za konzultaci v roce 1996 děkuji PhDr. Ludvíku Kubovi a PhDr. Libuši Olivové, CSc.), je jisté, že v archivních pramenech doby prvních Ronovců je jméno Čeněk (Chenko, Schenko) užíváno pro Častolova (Chastolaus, Castolow). A. Sedláček (1893a) v hesle v Ottově slovníku naučném uvádí Čeňka jako zkratku jména Častolov, stejně tak i Hovorna (1918, s. 119). Viz též Klos - Sovadina 2000, s. 100, pozn. 49.

7/ Poprvé připomínán 1257 MGH XVII, s. 399. Pravděpodobně totožný s lokalitou Pustý zámek, k. ú. Hvězda (Gabriel - Panáček 2000, s. 15, 82–84).

8/ Příbuzenské vztahy - viz Klos - Sovadina 2000.

9/ Panáček 1993–1994, s. 101, 104, 107.

10/ Sedláček 1915, s. 100–101.

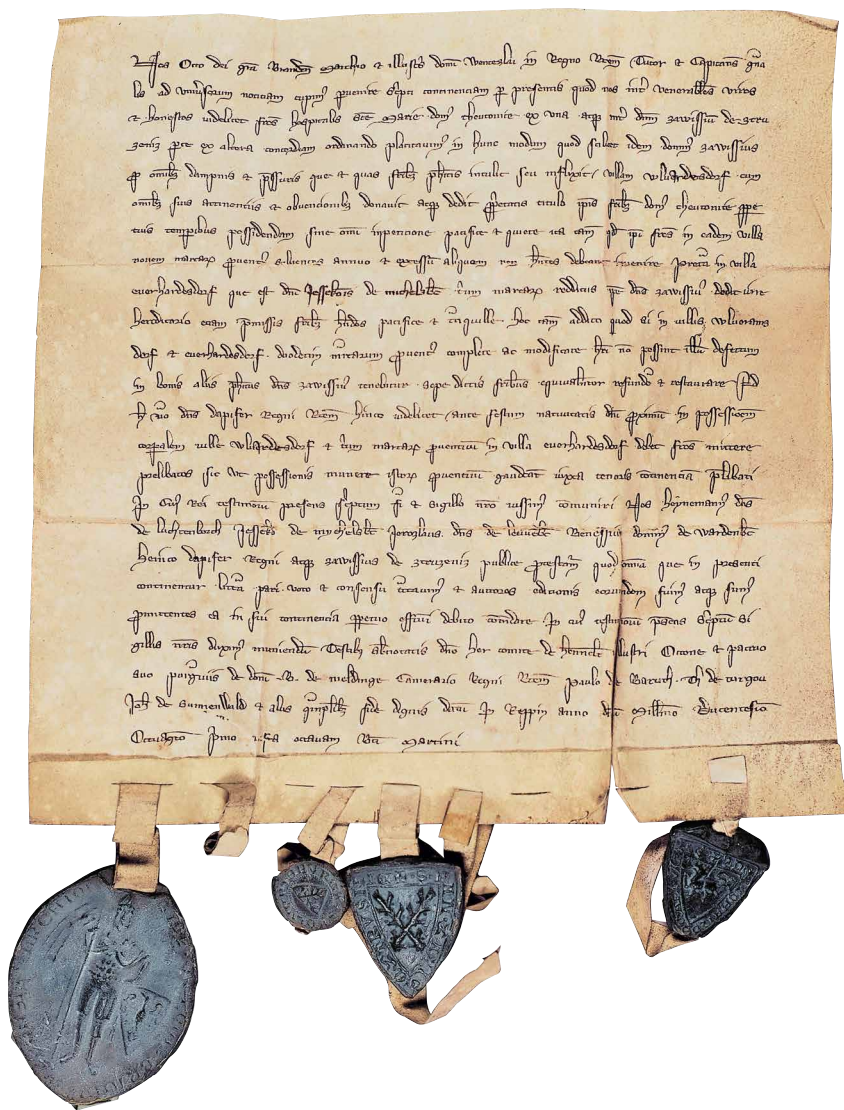
11/ Maur 1987, s. 77. Nepodložené zprávy uvádějí jako Závíšovu matku a tedy manželku Častolova (III.) jakousi Anežku z Vartenberka, kterou ale žádná genealogie Vartenberků nezná. K omylu také mohlo dojít chybným ztotožněním Častolova II. s jakýmsi „Czaschlaw von Ronow“, který měl v roce 1268 se svojí manželkou Agnes (Anežkou) založit františkánský konvent v Žitavě (Carpzov 1716, s. 129; Zobel 1799, s. 14). Viz též Knothe 1879, s. 332.

12/ Sächsisches Staatsarchiv, Abt. Hauptstaatsarchiv Dresden (DE-SaechsStA-D), fond Ältere Urkunden, Geistliche Provenienzen, Deutscher Orden, Ballei Böhmen-Mähren, Landkomturei Prag und allgemeine Urkunden, inv. č. 00994; RBM IV, s. 736–737, č. 1850.

13/ V listině psáno „Reppin“, což editor regest J. Emler vykládal jako Řepín u Mělníka (RBM IV, s. 965). Po pokusech spojit místo vydání s lokalitou Reppen u Frankfurtu nad Odrou, dokázal přesvědčivými argumenty I. Hlaváček (1957, s. 50–51), že Emlerova lokalizace byla správná.

Obr. 1. Listina z roku 1281 (Sächsisches Staatsarchiv, Abt. Hauptstaatsarchiv Dresden, inv. č. 00994; foto DE-SaechsStA-D).

14/ Všechny tři jmenované lokality - Stružnice, Volfartice a Habartice (Dolní a Horní) u Benešova nad Ploučnicí - touto listinou získávají své první uvedení v písemných pramenech.

15/ Hlaváček 1957, s. 51, pozn. 7.

16/ V poslední době bylo na základě hodnověrných pramenů zjištěno, že nejstarší zpráva z roku 1260 o hradu Děvín, kde je zmíněn purkrabí Jindřich (CDB V-1, s. 359-362, č. 231-232), se nevztahuje k Děvínu v severních Čechách (k. ú. Hamr na Jezeře), nýbrž k hradu Döben (ve starých pramenech Dewin) v Míšeňsku nedaleko Lipska. Viz článek J. Škvrňáka v tomto sborníku Bezděž 31. To ovšem relativizuje úvahy o Děvíně u Hamru jako původně královském.
17/ Palacký 1941, s. 338, 339.

Záviše ze Stružnice (*Zawissium de Ztruzeniz*), že odčiní křivdy, které spáchal na řádu německých rytířů. Měl je odškodnit postoupením vsi Volfartic (*Wluardesdorf*) a platem 3 hřiven na Habarticích (*Euerhardesdorf*),^{14/} jež ovšem v té době patřily Ješkovi z Michalovic. Jako svědkové vystupují na české straně vedle Záviše další významní severočechští šlechtici té doby, Hynek z Lichtenburka, již zmíněný Ješek (Jan) z Michalovic, Jaroslav z Lemberka, Beneš z Vartenberka a královský stolník Hynek z Dubé, který měl německé rytíře v jejich právo uvést. Přítomnost těchto svědků z české strany je možno zakládat na faktu, že byli poměrně blízkými sousedy vesnic, o nichž se v listině hovoří a Ješek z Michalovic byl dokonce majitelem vsi Habartic, z níž měl být řádu odváděn plat. Přítomnost Hynka z Dubé možno pochopit z blízké příbuznosti jeho erbu se znakem Závišovým, takže byl jako jeho příbuzný jakýmsi ručitelem za jeho závazky.^{15/} Po návratu Václava II. na trůn se stal Beneš z Vartenberka (1283) nejvyšším číšníkem, pak (1289) podkomořím, Jan z Michalovic získal královské hradu Děvín^{16/} a Ostrý (Šarfenštejn) a stal se (1289) nejvyšším číšníkem. Hynek z Dubé nejprve ztratil úřad stolníka (truksase), ale v roce 1284 ho opět získal zpět.^{17/} Záviš ze

Stružnice získal, jak uvidíme dále, úřad purkrabího na královském hradě Houska. Na straně Otově byli ručiteli němečtí rytíři z jeho družiny, donínský purkrabí Hermann z Hennebergu, komoří českého krále Berenger z Meldingu, Paulo de Baruch, Theodoricus de Turgou, Johann de Sunnenwald a další. Jak a zda vůbec bylo převedení Volfartic na řád provedeno, nevíme. Faktem je, že v roce 1363 prezentují plebána na faru ve Volfarticích Bohuněk z Klinštejna a Půta ze Žandova, tedy Závišovi potomci.^{18/}

Z původních devíti pečetí jsou dodnes u listiny přivěšeny čtyři. Kromě pečetí Oty Braniborského, Hynka z Lichtenburka a Jana z Michalovic je to pečeť samotného Záviše ze Stružnice (pátá od heraldicky pravé strany, tedy zleva). Pečeť štítového tvaru 37 mm široká a 46 mm vysoká nese heraldickou figuru zkřížených ostrvů a opis psaný kapitálou (pouze E unciálou): + S · PAN · ZAVISE · ZTRUSNIC +“ (obr. 2). Právě opis činí z této pečetí jednu z nejvýznamnějších, neboť se jedná o nejstarší šlechtickou pečeť s českým opisem!

O šlechtických pečetích u nás máme povědomost od konce 12. století, nejstarší dochovaná je z roku 1197 pečeť šlechtice Hroznaty, ale teprve od 2. desetiletí 13. století se šlechtické pečeti stávají běžnějšími. Bez výjimky mají všechny pečeti té doby opis latinský. Teprve v roce 1266 se objevuje pečeť českého šlechtice Čéče z Budějovic, jež má německou legendu.^{19/} Skutečnost, že v legendách pečetí české proveniencie se čeština objevuje skoro současně s němčinou, svědčí o tom, jak se češtině i v těch odvětvích, kde byla proti němčině v nevýhodě, podařilo udržet s ní krok.^{20/} Po Závišovi již pak s odstupem přicházejí další české legendy na šlechtických pečetích.

Ještě je třeba se zastavit u pečetí Jana (Ješka) z Michalovic, která nese opis „S DNI IOHAIS DE MARQVARTIC“. Skutečnost, že Jan z Michalovic užil na své pečetí jméno Markvartic, nelze pravděpodobně chápat jako označení faktu, že seděl v Markvarticích, které na severu sousedí s Horními Habarticemi, na nichž byl vázán plat pro řád německých rytířů. V Markvarticích sice bylo panské sídlo (dokonce snad čtyři), ale to platí pro období od 15. do 17. století.^{21/} U Jana v roce 1281 je nutno přídomek chápat spíše jako přiznání faktu, že patřil k rozrodu Markvarticů, kteří byli vedle Ronovců účastníky a svědky zlistiněného aktu.

Druhá listina, která uvádí jméno Záviše ze Stružnice, je pro zdejší region neméně významná. Je datována 23. června 1291 v Praze a je dnes uložena v Národním archivu v Praze ve fondu Archivy zrušených klášterů, Klášter premonstrátek Doksany pod sign. 1956 (obr. 3).^{22/} Král Václav II. v ní potvrzuje postoupení patronátního práva Závišem, synem někdy Častolova, naším purkrabím „de Husta“, ve vyjmenovaných vsích okolo řeky Ploučnice za 24 hřiven stříbra doksanskému klášteru. Jedná se o vsi Horní a Dolní Police (*Palicz et Palicz alio*), Stouпно (*Stupen*), Bělá (*Bela*) a Grünleins (*Grunlins*). Horní a Dolní Police se připomínají jako příslušenství doksanského kláštera již v roce 1273^{23/} a Grünleins v roce 1276.^{24/} Z dikce listiny vyplývá, že klášter získal uvedené vsi donací Závišových předků, pravděpodobně tedy jeho otce Častolova. Nelze však z ní vyvozovat, že se jedná o vrácení vsí násilně uchvácených Závišem v době braniborské vlády v Čechách^{25/} nebo dokonce o jejich vykoupení klášterem od Záviše,^{26/} jak je někdy listina vykládána. Patrně správně listinu interpretoval V. Vaněk, podle něhož klášter zahrnoval darované vsi do konfirmací svého majetku již v 70. letech 13. století, ale Záviš a patrně před ním i jeho otec Častolov využívali práva patronátu a ochrany ve svůj prospěch. Teprve poté, co Závišovi klášter v roce 1291 vyplatil jako náhradu 24 hřiven stříbra, zřekl se svých nároků.^{27/} Stouпно a Bělá,

Obr. 2. Pečeť Záviše ze Stružnice na listině z roku 1281 [Sächsisches Staatsarchiv, Abt. Hauptstaatsarchiv Dresden, inv. č. 00994; foto DE-SaechsStA-D].

18/LC Ib, s. 5.

19/Na listině: RBM II, s. 202, č. 521 (dle Hlaváček 1957, s. 53, pozn. 17).

20/Hlaváček 1957, s. 54.

21/Sedláček 1923, s. 286. Je ovšem na druhé straně pravdou, že rod erbu lvíce nazval poprvé Markvartici až F. Palacký ve svých *Dějínách národu českého v roce 1877* (I/2, 2. vyd., s. 474).

22/RBM II, s. 665, č. 1545.

23/RBM II, s. 333, č. 824.

24/CDB V/2, s. 499, č. 807.

25/Pražák 1955, s. 168.

26/Smetana 1990, s. 66.

27/Vaněk 2004, s. 451–452.

28/Panáček 1983, s. 565.

29/RBM II, s. 1308.

30/Bernau 1888, s. 214.

31/Sedláček 1893b; týž 1893c, s. 75.

32/Šimák 1938, s. 599, pozn. 2.

Obr. 3. Listina z roku 1291 [Národní archiv Praha, Archivy zrušených klášterů, Klášter premonstrátek Doksany, sign. 1956; foto www.monasterium.net].

kteří také připadly klášteru, jsou zde jmenovány vůbec poprvé. Grünleins je později zaniklá středověká ves někde v okolí Horní Police.^{28/}

Záviš sice nenese v listině predikát „ze Stružnice“ (příp. z Klinštejna), ale vzhledem k tomu, že je označen jako syn Častolovův, nebylo nikdy pochyb, že se jedná o něj. Nejasnosti panovaly okolo místa jeho působení jako purkrabího. Editor J. Emler ho v roce 1882 určil v rejstříku registáře jako „Houska (?), Husta, fortasse Husca“, tedy snad jako Houska (hrad jižně od Dubé).^{29/} Tuto lokalizaci přijal o šest let později F. Bernau,^{30/} ale nespokojil se s ní v roce 1893 A. Sedláček ve svém hesle v Ottově slovníku naučném a v 9. díle svých Hradů.^{31/} Pod vlivem chybného čtení jména lokality jako „Tusta“ spojil Závišovo purkrabství s Domažlicemi. Tuto atribuci pak převzal do svého díla o středověké kolonizaci i J. V. Šimák.^{32/} Nevíme, zda měl A. Sedláček listinu v rukou, ale zde se náš velký historik zmylil^{33/} a bohužel byla jeho lokalizace přejata dalšími historiky. Jak před dvaceti lety autorovi této studie potvrdil náš přední diplomatik prof. Ivan Hlaváček,^{34/} je zcela jisté, že v listině stojí „de Husta“. Dodal ještě, že „úvodní H je psáno s poměrně širokou hastou, spojující oba kolmé dřívky, ale zdá se být nepochybným, že je třeba číst Husta, či asi přesněji Husca, protože c a t se tehdy porůznu navzájem velmi blížily“.

33/ Mylně přisoudil tento omyl J. V. Šimákovi v knize o Housce (1930) E. Maur (1987, s. 77, pozn. 9). Na uvedeném místě v Šimákově knize (s. 25) se žádná informace tohoto druhu nenalézá.

34/ Osobní dopis autorovi ze 4. března 2002 od prof. Hlaváčka, jemuž tímto srdečně děkuji za konzultaci.

Dnes je tedy nepochybné, že Záviš z Klinštejna byl v roce 1291 purkrabím na královském hradě Houska jižně od Dubé. Ten byl patrně postaven nedlouho předtím.

Stavební historikové se dosud neshodli na přesném datování jeho vzniku. Buď je kladen do celého období budování hradu Bezděz, tedy od poloviny 13. století do počátku vlády Václava II., nebo do let 1280–1290, tedy až po dostavbě Bezdězu. Naopak se autoři shodují na stejné stavební huti, která budovala Bezděz.^{35/} Nedlouho poté, kdy je zde jmenován Záviš, získali Housku jeho příbuzní páni z Dubé, nejpozději od roku 1316 s příjímím Berka. Jako první z nich se zde uvádí v roce 1316 Hynáček z Dubé.^{36/}

Záviš ze Stružnice a kronikář Dalimil

Již po dvě století se generace historiků snaží odhalit identitu autora první česky psané rýmované kroniky, která je od 2. poloviny 17. století označována jako Dalimilova. Už Josef Dobrovský (1753–1829) odhalil tento omyl, tím však hledání skutečného autora teprve začalo. Kronika se ve své prvé části opírá o Kosmovu kroniku, teprve v dalším pokračování od 2. poloviny 13. století do roku 1314 se stává důležitým historickým pramenem.

Většina historiků se na základě analýzy textu kroniky shoduje na mínění, že její autor byl pravděpodobně šlechtic, který měl nejužší vztah k rodu Ronovců, v druhé řadě k Markvarticům a zvláště k severním Čechům. Nemá smysl zde vyjmenovávat všechny osoby, které byly za autora hypoteticky pokládány.^{37/} Protože však je tzv. Dalimil také prvním z kronikářů, který uvádí zprávy o Chodech jako strážcích hranic, soustředila se pozornost J. V. Šimáka na Dalimilova oblíbence Hynka z Dubé, později nejvyššího purkrabí království českého, který byl v letech 1294–1295 královským purkrabím v Domažlicích. Z toho vyplynula Šimákova hypotéza, že autorem kroniky by mohl být nejstarší Hynkův syn Hynek Žák z Dubé (†1333).^{38/} Ten se stal po studiích kanovníkem u sv. Víta v Praze, od roku 1324 byl administrátorem pražské diecéze a v letech 1326–1333 olomouckým biskupem.

Šimákova hypotéza byla pro své některé nedostatky záhy odbornou literaturou zamítnuta. K ronovskému purkrabství v Domažlicích, tentokrát však v osobě výše zmíněného mylně lokalizovaného purkrabství synovce Hynka z Dubé Záviše ze Stružnice v roce 1291, se však v novější době vrátil E. Maur.^{39/} Využil přitom i Závišovu oblibu českého jazyka, jak ji projevil v legendě své pečeti, jeho původ ze severních Čech, příslušnost k Ronovcům, těsný vztah k Markvarticům (či dokonce příbuzenství s nimi) a jeho účast v bojích s řádem německých rytířů po roce 1278. Všechny uvedené skutečnosti mu hovořily pro identitu Závišovu s Dalimilem. Přesto E. Maur upozornil na závažnou skutečnost, že po roce 1291 veškerá svědeckví o Závišově existenci mizí, ač hypotetický Dalimil dovedl svoji kroniku k době okolo roku 1314. Ač všechna ostatní Maurem uvedená fakta pro Záviše zůstávají v platnosti, padá spojitost Závišova s Domažlicemi a tím i možný důvod uvedení Chodů v Dalimilově kronice. Nelze než očekávat další hypotézu o Dalimilově identitě.

Závišovo dědictví

Na existenci panského sídla Závišova ve Stružnici uvažujeme pouze na základě predikátu. Nevíme, zda je Záviš zdědil nebo je postavil, ani zda je lze spojovat s relikty sídla, připomínaného na počátku 15. století a kladeného na místo tzv. Prostřední tvrze [čp. 102; obr. 4].^{40/} Jedná se snad o věžovitou základ dnešního čp. 103 na ostrůvku v inundačním terénu Ploučnice s valeně zaklenutým sklepem, osvětleným od východu dvěma střílnovými okénky. Západně odtud je situována studna a okolo jsou patrné zbytky velmi špatně dochovaného valu [obr. 5]. Kromě Ploučnice na severozápadě chránilo

Obr. 4. Situace lokality bývalé tvrze ve Stružnici na mapě stabilního katastru z roku 1843 (překreslil autor).

35/ Gabriel - Panáček 2000, s. 81.

36/ RBM III, s. 122, č. 305.

37/ K tomu viz Bláhová 1995, s. 284–286.

38/ Šimák 1932, s. 358–364.

39/ Maur 1984, s. 15; týž 1987, s. 77–78.

40/ Sedláček 1923, s. 428.

41/ Panáček 2002, s. 16.

42/ Paudler 1878, s. 10–11.

43/ Gabriel - Panáček 2000, s. 76.

44/ LE I, s. 110, č. 229.

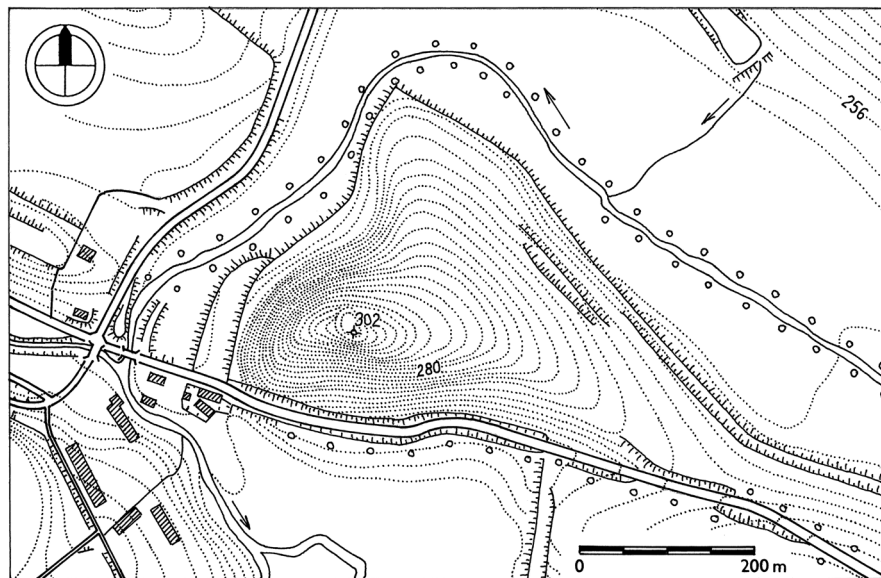
Obr. 5. Pohled na lokalitu bývalé tvrze ve Stružnici od jihozápadu v roce 2010 (foto Ivan Bílek).

lokalitu (dnes téměř zaniklé) rameno Ploučnice od jihu a východu. Další stavební relikt, dřívě tvořící čp. 102 západně od dnešního čp. 103, byl zbořen před rokem 1963.^{41/}

Novým sídlem zboží Závišova nebo jeho synů se stal hrad Klinštejn, založený někdy na počátku 14. století nad hornolibchavským mlýnem na vrchu, který dnes nese název Vinný vrch (něm. Weinberg). Lokalizaci hradu na základě pojmenování mlýna v roce 1560 jako Klingsmühle uvedl do literatury v roce 1878 A. Paudler.^{42/} Lokalizaci možno podpořit zdůrazněním faktu, že dodnes stojící mlýn (čp. 3) tohoto jména na jižním úpatí Vinného vrchu byl poháněn náhonem vedeným z potoka Šporka a obtékajícím tento vrch paralelně s hlavním tokem Šporky (obr. 6). Náhon je pod názvem Mühlbach

dobře zachycen na mapě stabilního katastru z roku 1843. Dnes se na Vinném vrchu nenalézají žádné pozůstatky staveb. Pokud nebyl hrad stavěn ze dřeva, byly zbytky patrně zničeny při budování vyhlídkového pavilonu v roce 1889, postaveného na místě staršího gloriety z roku 1856. Jedinou nadějí by mohl být archeologický výzkum. Keramika z povrchového sběru a drobného výzkumu datuje osídlení polohy od počátku 14. století do rozhraní 70. až 80. let téhož věku.^{43/} Jediná konkrétní zpráva o hradě (nikoliv predikát) pochází z roku 1375, tedy ze závěru jeho osídlení. Objevuje se při příležitosti prodeje Treskovského mlýna pod městem Lipá, kdy se mluví rovněž o louce „sub castro Klingenstein“, tedy pod hradem Klinštejnem.^{44/}

Zda byla započata stavba hradu ještě za Závišova života nebo se jedná až o dílo jeho synů, nevíme. I když neznáme dobu Závišova úmrtí, zdá se pravděpodobnější druhá varianta. Svědčilo by o tom i německé jméno hradu, pochopitelné spíše u mladší generace stavebníků. Jeho původní podoba Klingenstein (resp. Clingenstain, poprvé 1339) má stejný jmenný základ s německým názvem Zvíkova, Klingenberg. Protože jména

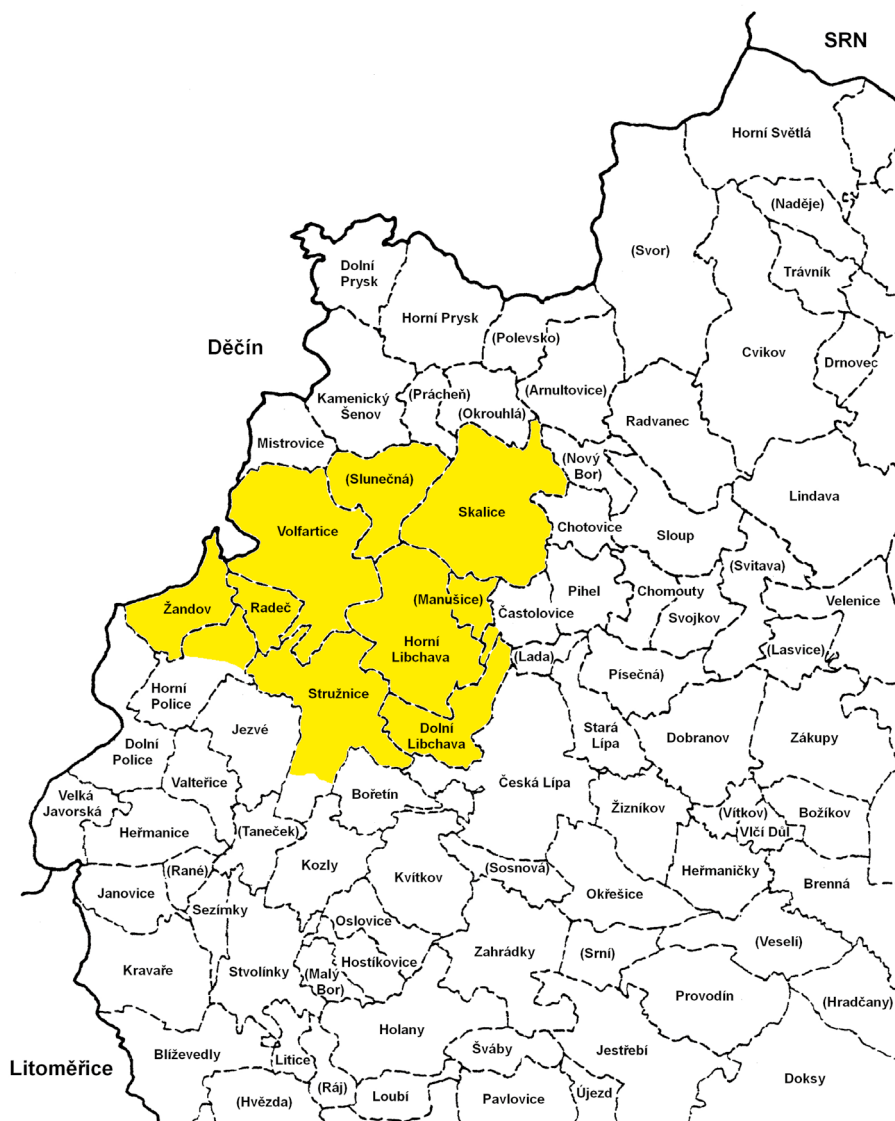
Obr. 6. Situace hradu Klinštejna na Vinném vrchu u Horní Libchavy (kresba autora).

s tímto základem jsou v Německu užívána ve významu „hrad nad hlubokým údolím,“ lze se přidržit spíše tohoto vysvětlení, než je dávat do souvislosti s něm. klingen = zníti, die Klinge = čepel nebo přímo s německým názvem pro znělec = Klingstein.^{45/} Ostatně, geologické složení Vinného vrchu neklasifikuje dnešní geologie jako znělec, nýbrž jako „intruzivní brekcie bazaltoidu“ [tj. čedičové horniny].^{46/}

Základem pozemkového majetku klinštejnské větve Ronovců byl úděl, který z ronovského majetku na jih od Lužických hor získal Častolov II. Stalo se tak někdy okolo poloviny 13. století. Kromě dále uvedených vsí, které tvořily pozdější Klinštejnské zboží, k němu pravděpodobně patřily i vsi v údolí Ploučnice - Horní a Dolní Police a katastry, na nichž později vznikly nově založené vsi Stoupno, Bělá a dnes neznámý Grünleins. Jak již bylo zmíněno, ty byly Častolovem darovány doksanskému klášteru k rozšíření jeho kravařského újezdu na severu. Za dílo Závíšovy kolonizace jsou pak pokládány lánové vsi Volfartice, Horní Libchava a Skalice.^{47/} Je třeba podotknout, že existence raně středověké sídelní komory v podobě vsí Skalice a Lada (resp. Ledce) k roku 1226,^{48/} předpokládaná již J. V. Šimákem (a po něm dalšími)^{49/} a pocházející z donace krále Vladislava II. ve 2. polovině 12. století, byla odmítnuta již J. Pražákem. Ve skutečnosti se jedná o vsi Skalice nedaleko Litoměřic a Ledčice jižně od Roudnice.^{50/}

Rozsah území, které zdědil po otci Závíš, tedy pozdějšího Klinštejnského zboží, nám bohužel žádné prameny nesdělují. Můžeme vycházet pouze z pozdějších konfirmací plebánů do farních kostelů v okolí. Prezentační právo je pak pro nás dokladem o vlastnictví vesnice. Prezentace farářů členy ronovské větve Klinštejnů a jejich odnoží pánů ze Žandova a z Ronova do farních kostelů v Žandově, Volfarticích, (Horní) Libchavě a ve Skalici jsou v konfirmačních knihách doloženy v letech 1343–1388.^{51/} Nejstarší držbu patronátního práva potvrzuje zápis z roku 1341, jímž bratři Půta, Čeněk, Vilém, Hynek a Protiva ze Žandova se svědkem Bohuňkem z Klinštejna dávají plebánovi Janovi ze

Obr. 7. Hypotetický rozsah Klinštejnského panství ve 14. století (kresba autora).

Žandova na záduší 1 ½ lánu polí a plat 3 kop grošů v Radči.^{52/} To však rozhodně není nejstarší zpráva o Žandově. V písemných pramenech se poprvé uvádí již v roce 1251, kdy se po něm psali dva litoměřičtí měšťané,^{53/} připomínání pak ještě v dalších listinách (1267, 1273, 1282).^{54/} Do stejné doby, tedy do 2. poloviny 13. století, je také kladen pozůstatek ústupkového portálu s vegetabilními motivy, nalezený v kostele sv. Bartoloměje v Žandově při stavebně historickém průzkumu v roce 2010.^{55/} Svědčí o stáří kostela a spolu se zápisem z roku 1341, kde se mluví o pohřbení předků bratrů ze Žandova na zdejších hřbitově, svádí laickou veřejnost ke spekulacím, že by se zde mohla nalézat hrobka klinštejnského rodu či snad dokonce samotného Záviše!

Spolu s výše uvedenými prezentacemi do kostelů je tak možno konstatovat, že k Závišovu dědictví, pozdějšímu Klinštejnskému panství (obr. 7), možno počítat Stružnici, městečko Žandov, vsi Radeč, Volfartice, Horní Libchava, Dolní Libchava, Skalice, zcela jistě území Nové Vsi u Volfartic (poprvé 1615) a pravděpodobně i území pozdějších vsí Slunečné (nejstarší zpráva 1525–1564) a Manušic (1407 statek drobné šlechty). Ačkoliv jméno Častolovic svádí k přiřazení k tomuto majetku, nevíme, po kterém Častolovovi získala ves své jméno. Jejím stáří dokládají nálezy předkolonizační keramiky^{56/} a nejstarší zpráva o ní (1394) svědčí o vlastnictví Berků z Dubé.

Po opuštění hradu Klinštejna nejpozději v poslední čtvrtině 14. století se v 15. století bývalé Klinštejnské panství začínalo drolit a držba jednotlivých vesnic se různila. Pro účely této studie stačí konstatovat, že Žandov, Volfartice a Stružnice si po jistou dobu udržely postavení samostatných statků, ale jejich vývoj spolu s ostatními pak opět směřoval ke spojení do většího domínia. Po vzniku hornolibchavského panství maltézských rytířů v roce 1623 byla držba zcelena tak, že v roce 1654 podle berní ruly již opět patřily k Horní Libchavě vsi Dolní Libchava, Stružnice, Skalice (1. díl, 2. díl ke Sloupu), Volfartice (1. díl, 2. díl byl ještě samostatný statek), nově vzniklá Slunečná (1. díl, 2. díl k Novému Zámku) a přibyla Lada (něm. Jägersdorf).^{57/} Manušice tehdy ještě patřily k novozámeckému panství,^{58/} ale později jejich část byla rovněž připojena k Horní Libchavě. Pouze Radeč, která v 17. století připadla k samostatnému statku ve Volfarticích,^{59/} a Žandov^{60/} byly v 18. století připojeny k panství Horní Police. Tak tomu zůstalo až do konce feudálního období.

Závišův rod a jeho okruh

V literatuře^{61/} se objevila zmínka o bratřích Janu a Jiřím z Klinštejna (Johann u. Georg Brüder v. Klinstein) vztažená k roku 1319. Bohužel bez odkazu na prameny, takže ji nelze ověřit. První spolehlivá zpráva je až o dvacet let mladší. Potomstvo Závišovo bylo poměrně početné, zvláště v prvních dvou generacích.^{62/} Torzovitost pramenů nám však neumožňuje s určitostí tvrdit, zda sedm bratrů tvořících první z nich (Půta, Protiva, Bohuněk, Čeněk, Vilém, Hynek, Záviš), byli synové nebo vnuci Závišovi. Časový odstup první zmínky o nich (1339) od poslední zmínky o Závišovi (1291) činí téměř padesát let, což umožňuje zvažovat obě varianty. Podle ojedinělých zmínek v pramenech se zdá, že další generace Klinštejnů (Hynek, Jindřich, Bušek, Čeněk, Henzlin, Frydman, Půta), objevující se po roce 1372, pocházela od Záviše (II.). Někteří z bratrů první generace (Bohuněk, Záviš II.) se psali pouze z Klinštejna, Čeněk, Vilém a Protiva ze Žandova, Hynek a Půta buď z Klinštejna nebo ze Žandova. V druhé generaci se psali všichni bratři po Klinštejně s výjimkou Půty (II.), který se psal ze Žandova. Poslední z bratrů píšících se po Klinštejně, kdo prezentoval plebána do některého z kostelů na panství, byl v roce 1389 Čeněk.^{63/}

- 45/ Panáček 1997, s. 79.
 46/ Adamovič 2018, s. 10, 29.
 47/ Vaněk 2001, s. 43, 60, 70.
 48/ CDB II, s. 283, č. 286.
 49/ Šimák 1938, s. 724; Smetana 1990, s. 65; Kracíková - Smetana 2000, s. 7.
 50/ Již ve jmenném rejstříku k CDB II, s. 490, 522; pak Pražák 1955, s. 176.
 51/ K rodu Klinštejnů a prezentacím plebánů: Panáček 1992, s. 86; týž 2020.
 52/ LE I, s. 49–50, č. 99.
 53/ CDB IV/1, s. 386, č. 220.
 54/ Diskuse k původu těchto osob viz Kolektiv autorů 1998, s. 16–17.
 55/ Gabriel - Kursová 2012, s. 52, 134.
 56/ Gabriel - Smetana 1980, s. 139.
 57/ BR 2/I, s. 372.
 58/ BR 2/I, s. 376, č. 400.
 59/ BR 2/I, s. 376, č. 405.
 60/ BR 2/I, s. 398, č. 698.
 61/ Schimon 1859, s. 74.
 62/ Podrobná genealogie - samozřejmě hypotetická - viz Panáček 1992, s. 85.
 63/ LC III–IV, s. 205.

Od druhé generace klinštejnských bratrů a jejich potomků se pak odvozují další větve rodu, které již nemají s Českolipskem nic společného: Míčanové z Klinštejna a klinštejnské odnože ze Škvorce a z Kokořína. Samostatnou větví Klinštejnů se stali bratři Anselm a Předbor z Ronova, pravděpodobně synové Henzlina z Klinštejna, totožného nejspíše s Janem (Hanušem) z Helfenburka. Anselm a Předbor se psali po hradě Ronově u Hirschfelde (dnes pod jménem Trzciniec na katastru Bogatynia v Polské republice).^{64/} Patrně jako dědictví po příbuzných získali někdy před rokem 1386 v Čechách Žandov, kam toho roku oba prezentovali faráře.^{65/} Anselm byl v té době zemským fojtem v Dolní Lužici, vzápětí se stal maršálkem vévody Jana Zhořeleckého a byl jím až do jeho smrti v roce 1396. Z toho důvodu pobýval převážně na hradě Ronově, který dostali oba bratři v roce 1389 od krále Václava IV. v léno. Do Žandova a Volfartic tak podával faráře již pouze samotný Předbor,^{66/} který před rokem 1405 získal také Šebín (okr. Litoměřice). Anselmovi a jeho synům Janovi, Vilémovi, Maternovi a Kryštofovi zřídil v roce 1412 král Václav IV. hrad Vožici (Mladá Vožice, okr. Tábor) s příslušenstvím v hodnotě 2200 kop grošů.^{67/} Anselm patrně někdy těsně po roce 1412 zemřel a jeho synové své podíly na Žandově prodali Hynku Hlaváčovi Berkovi z Dubé na Lipém, svému příbuznému. Předbor pak zemřel před rokem 1415.^{68/}

Při prodeji Treskovského mlýna a louky pod Klinštejnem v roce 1375 a poté od roku 1377 do roku 1378 se při prezentacích do kostelů na panství objevuje Ješek z Konojed.^{69/} Od roku 1386 do roku 1389 se na jeho místě uvádí Petr z Konojed,^{70/} pak Jan (1404, 1406)^{71/} a nakonec Kuneš (1410, 1415).^{72/} Společně s nimi pak od roku 1386 Rüdiger, Petr (pouze 1386) a Erhard ze Skalky až do roku 1406.^{73/} Genealogie pánů ze Skalky však nebyla pravděpodobně jasná ani A. Sedláčkovi, který je uvedl jednak jako syny Rüdigerova z Řehlovic, ale také jako potomky Kunráta ze Skalky u Vlastislavi na Litoměřicku.^{74/} Jako potomky Kunata (!) ze Skalky, vlastně linie pánů ze Sulevic, označil Rüdigerova, Hanuše, Petra a Erharda ze Skalky také F. Bernau.^{75/} Uvedeným rozporům se však nelze divit, v pramenech zmiňované osoby střídají své predikáty či místa původu velmi často a vysledovat jejich příbuzenské vazby není jednoduché.

Poněkud podrobnější uvedení osob, kteří podávali plebány do kostelů na Klinštejnském panství, posloužilo jako doklad faktu, že jimi nebyli pouze samotní Klinštejní a páni ze Žandova či z Ronova, ale i další osoby, které s nimi mohly být v příbuzenských vztazích. Dalo by se o tom uvažovat zejména v případě bratrů ze Skalky, jak by tomu mohl navštěvovat zajímavý příběh mobility nižší šlechty v počátcích husitských válek.

Předloni uplynulo 600 let od založení „hradiště hory Tábor“. Po zničení Sezimova Ústí, odkud odešlo obyvatelstvo právě na Tábor, bylo prvním krokem k zabezpečení ochrany nové obce zničení lokalit, které by ji mohly ohrožovat. Tou byla na prvním místě (Mladá) Vožice, necelých 20 km od Tábora, kde byla posádka kutnohorského mincmistra Mikuláše Divůčka z Jemniště. Městečko Vožici s hradem tehdy zástavně drželi, jak již bylo uvedeno, Anselmovi synové Materna a Kryštof, tvrdí katolíci.^{76/} Husité, vedení osobně Janem Žižkou, zaútočili ráno 5. dubna 1420 na městečko Vožici, několik spících žoldněřů pobili a vzápětí téměř celá Vožice lehla popelem. Jak uvádí P. Čornej, „většina šokovaných bojovníků se spolu s Mikulášem Divůčkem zachránila na místním hradě. Jeho dobývání však přesahovalo síly Žižkových mužů a hrad kapituloval před husity po delším odporu až na podzim 1425, kdy byl zbořen.“^{77/} Největší pozornost pro nás však poutají jména šlechticů, kteří se uchýlili do ochrany vožického hradu. Zvláště ti původem ze severních Čech, stejně jako majitelé hradu. Byli mezi nimi Jan Kaplír ze

64/ Panáček 2020, s. 104–106.

65/ LC III–IV, s. 179.

66/ LC III–IV, s. 193, 205 (spolu s dalšími); LC VI, s. 155.

67/ AČ. 1, s. 532, č. 207.

68/ Panáček 2020, s. 113–114.

69/ LE I, s. 110, č. 229; LC III–IV, s. 78, 83, 95.

70/ LC III–IV, s. 177, 193, 205.

71/ LC VI, s. 116, 181.

72/ LC VII, s. 4, 160.

73/ LC III–IV, s. 177, 193, 205; LC VI, s. 116, 181.

74/ Sedláček 1923, s. 48 (Řehlovice), 309 (Skalka).

75/ Bernau 1903, s. 603–604.

76/ P. Čornej [2019, s. 225] sice tvrdí, že figurují na seznamu šlechticů, kteří 6. listopadu 1419 vypověděli nepřátelství husitské Praze, ale v uvedené listině (AČ 4, s. 375–377, č. 35) se jejich jména nenacházejí. Materna a Kryštof z Ronova jsou podepsáni až na druhém opovědném listu Pražanům, daném po 24. dubnu 1420, tedy až po útoku na Vožici (AČ 4, s. 378–381, č. 36).

77/ Čornej 2020, s. 225–227.

78/ Sedláček 1885, s. 231. O účasti jmenovaných osob svědčí zástavní listy císaře Zikmunda šlechtě „za škody u Vožice vzaté“ – viz AČ 1, s. 502–503, č. 39–41, 43–47. Na rozdíl od Kryštofa a Materny z Ronova jsou Jan Kaplír a Petr Skála ze Sulevic uvedeni na seznamu šlechticů, kteří 6. listopadu 1419 vypověděli nepřátelství husitské Praze (AČ 4, s. 375–377, č. 35).

79/ Sedláček 1923, s. 398; týž 1925, s. 232.

80/ Sedláček 1923, s. 48.

Sulevic, Petr Skála ze Sulevic, Gerunk ze Sulevic a Rüdiger ze Skalky.^{78/} Jméno posledního z nich, kterého známe z prezentací do kostelů na Klinštejnském panství, upoutá ve spojení s majiteli hradu Kryštofem a Maternou z Ronova!

Fakt, že se na opačném konci Čech sešli potomci Anselma z Ronova a ze Žandova s Rüdigerem ze Skalky, který prezentoval faráře do kostelů na Klinštejnském panství, svědčí o tom, že mezi nimi nemusely být pouze vztahy spolumajitelů podacího práva, ale též vztahy příbuzenské. A je přirozené, že s nimi se zde objevují i členové nesmírně rozvětveného rodu pánů ze Sulevic, kteří byli s pány ze Skalky spřízněni a přejali po nich erb nebo naopak ti ze Skalky „přibrali si erb Kaplířovský a psali se pak ze Sulevic,“ jak píše A. Sedláček.^{79/} Podle téhož autora měl být Petr ze Sulevic (odjinud z Řehlovic, jak je podepsán na opovědném listu Pražanům z roku 1419) synem Rüdigerem ze Skalky (a z Řehlovic, jak se někdy psal).^{80/} O jakémsi vzdáleném příbuzenství s Klinštejn bychom mohli patrně uvažovat i u pánů z Konojed, byť byli jiného erbu než ti ze Skalky či ze Sulevic. Samozřejmě pouze v rovině hypotézy, byť těžko můžeme doufat v její potvrzení nově objevenými prameny.

PRAMENY

AČ: Archiv český 1. (ed. F. Palacký), Praha 1840; 4. (ed. F. Palacký), Praha 1846.

BR: Berní rula. Popis Čech r. 1654 (ed. K. Doskočil), Díl 2/I, Praha 1953.

CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II (ed. G. Friedrich), Pragae 1912; IV/1 (ed. J. Šebánek - S. Dušková), Pragae 1962; V/1 (ed. J. Šebánek - S. Dušková), Pragae 1974; V/2 (ed. J. Šebánek - S. Dušková), Pragae 1981.

LC: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim Ib (ed. J. Emler), Pragae 1874; III-IV (ed. J. Emler), Pragae 1879; VI (ed. J. Emler), Pragae 1883; VII (ed. J. Emler), Pragae 1886.

LE: Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., I (ed. C. Borový), Pragae 1875.

MGH: Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum Tomus XVII (ed. G. H. Pertz), Hannover 1861.

RBM: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II (ed. J. Emler), Pragae 1882; III (ed. J. Emler), Pragae 1890; IV (ed. J. Emler), Pragae 1892.

Zobel, J. G. 1799: Verzeichnis Oberlausizischer Urkunden, erstes Heft vom Jare 965 bis 1346, Görlitz.

LITERATURA

Adamovič, J. 2018: Geologické poměry České Lípy, In: Kolektiv autorů, Česká Lípa - město na Ploučnici, Česká Lípa, s. 6-39.

Bernau, F. 1888: Der politische Bezirk Dauba (umfassend die Gerichtsbezirke Dauba und Wegstädtl), Dauba.

Bernau, F. 1903: Studien und Materialien zur Specialgeschichte und Heimatskunde des deutschen Sprachgebiets in Böhmen und Mähren, Prag.

Bláhová, M. 1995: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Díl 3, Praha.

Carpzov, J. B. 1716: Analecta Fastorum Zittaviensium Oder Historischer Schauplatz Der Löblichen Alten Sechs-Stadt des Marggraffthums Ober-Lausitz Zittau, Leipzig.

Čornej, P. 2019: Jan Žižka, Praha.

Daňhelka, J. - Hádek, K. - Havránek, B. - Kvítková, N. edd. 1988: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Díl 2, Praha.

Gabriel, F. - Kursová, L. 2012: Středověká architektura na Českolipsku, In: Kolektiv autorů, Středověké umění na Českolipsku, Česká Lípa, s. 41-61.

Gabriel, F. - Panáček, J. 2000: Hrady okresu Česká Lípa, Praha.

Gabriel, F. - Smetana, J. 1980: Sídlně historické aspekty vzniku města České Lípy, Archaeologia historica 5, s. 131-142.

Hlaváček, I. 1957: Několik historických a sfragistických poznámek k listině markraběte braniborského Oty V. z r. 1281, In: Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 2, s. 50-56.

Hovorna 1918: Čeněk, Hynek, Vítězslav, Naše řeč 2, č. 4, s. 119-120.

Klos, R. - Sovadina, M. 2000: Kdo byl otcem Jindřicha z Lipé, Mediaevalia historica Bohemica 7, s. 91-108.

- Knothe, H. 1879: Geschichte des Oberlausitzer Adels und seiner Güter vom XIII. bis gegen Ende des XVI. Jahrhunderts, Leipzig.
- Kolektiv autorů 1998: Město Žandov a blízké okolí, Žandov.
- Kracíková, L. - Smetana, J. 2000: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa. Vlastivědná knihovnička SPS, sv. 9, Praha.
- Maur, E. 1984: K dějinám historického vědomí (Vítězství Čechů nad Němci r. 1040 v české historické tradici), Acta Universitatis Carolinae - Philosophica et historica 2, Studia historica XXIX, s. 9–40.
- Maur, E. 1987: Zapomenutá literární zpracování nejstarší kapitoly z dějin Chodů, Minulostí Západočeského kraje 23, s. 73–88.
- Palacký, F. 1941: Přehled současných nejvyšších důstojníků a ouředníků zemských i dvorských v království Českém, od nejstarších časův až do nynějška (Doplnil J. Charvát), In: Dílo Františka Palackého I (ed. J. Charvát), Praha.
- Panáček, J. 1983: Zaniklé osady na panství kláštera doksanského v okolí Kravař, Onomastický zpravodaj ČSAV XXIV, č. 4–5, s. 559–566.
- Panáček, J. 1992: Počátky pánů z Klinštejna a z Ronova. Muzejní a vlastivědná práce 30 - Časopis Společnosti přátel starožitností 100, č. 2, s. 84–91.
- Panáček, J. 1993–1994: Křestní jména Ronovců, Onomastický zpravodaj ČSAV XXXIV–XXXV, s. 96–110.
- Panáček, J. 1997: Hradní nomenklatura na Českolipsku. Acta onomastica XXXVIII, s. 69–82.
- Panáček, J. 2002: Sídla nižší šlechty na Českolipsku v době předhusitské. Rozbor současného stavu poznání, Castellologica bohemia 8, s. 9–32.
- Panáček, J. 2020: Anselm a Přebor z Ronova - ale ze kterého? Castellologica bohemia 19, s. 103–118.
- Paudler, A. 1878: Studien zur nordböhmischen Specialgeschichte, In: Program des K. K. Ober-Gymnasiums zu B. Leipa am Schlusse des Schuljahres 1878, s. 1–32.
- Pražák, J. 1955: Privilegium Přemysla I. pro Doksany a jeho konfirmace z r. 1276, Sborník archivních prací 5, s. 159–203.
- Sedláček, A. 1885: Hrady, zámky a tvrze království Českého 4. Vysočina Tábořská, Praha.
- Sedláček, A. 1893a: Čen (heslo), In: Ottův slovník naučný 6, s. 586.
- Sedláček, A. 1893b: Domažlice (heslo), In: Ottův slovník naučný 7, s. 799.
- Sedláček, A. 1893c: Hrady, zámky a tvrze království Českého 9. Domažlicko a Klatovsko, Praha.
- Sedláček, A. 1915: Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův, Věstník Královské české společnosti nauk, roč. 1914, č. 3.
- Sedláček, A. 1923: Hrady, zámky a tvrze království Českého 14. Litoměřicko a Žatecko, Praha.
- Sedláček, A. 1925: Českomoravská heraldika. Část zvláštní, Praha.
- Schimon, A. 1859: Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien, Böhm. Leipa.
- Smetana, J. 1990: Počátky města Kravaře v severních Čechách, Folia historica Bohemica 13, s. 43–85.
- Sovadina, M. 1997: Ronovci a Žitava ve 13. a v 1. čtvrtině 14. století, Bezděz 6, s. 7–18.
- Sovadina, M. 1998: Rozrod žitavských Ronovců ve druhé polovině 13. století, Bezděz 7, s. 15–34.
- Sovadina, M. 2005: Jindřich z Lipé, Zvláštní otisk z Časopisu Matice moravské 120–122, Brno.
- Šimák, J. V. 1930: Kniha o Housce, Praha.
- Šimák, J. V. 1932: Ještě k dějinám českého dějepisectví, Český časopis historický 38, s. 347–364.
- Šimák, J. V. 1938: Středověká kolonisace v zemích českých. České dějiny I-5, Praha.
- Vaněk, V. 2001: Sakrální architektura děkanátu lipského v písemných pramenech doby předhusitské, In: Ústecký sborník historický. Gotické umění a jeho historické souvislosti I, s. 33–78.
- Vaněk, V. 2004: Kravařský újezd doksanského kláštera a právo ochrany nad církevním zbožím, Časopis Matice moravské 123, s. 447–459.

RESUMÉ

Záviš von Stružnice - der erste Klingstein

Jaroslav Panáček

Begründer des Ronowitzer Zweiges der Herren von Klingstein war zwar Častolov II. (1250–1278), aber das bekannteste Glied war zweifellos Záviš von Stružnice, der nur in zwei Schriftstücken aus den Jahren 1281 und 1291 erwähnt wurde. In der ersten Urkunde bestätigte Markgraf Otto (V.) von Brandenburg, genannt der Lange, dass zwischen dem Deutschritterorden und einem der Gegner der Brandenburger Besetzung Záviš von Stružnice ein Vergleich ausgehandelt wurde. Diese Urkunde ist besonders wegen des angefügten Siegels des Záviš interessant, da es sich um das älteste Adelsiegel mit tschechischer Beschriftung handelt. In der zweiten Urkunde wird Záviš, zuweilen Sohn des Častolov, zum Burggrafen auf der Königsburg Houska südlich von Dubá ernannt.

In Anbetracht seiner Vorliebe für die tschechische Sprache, wie die Beschriftung auf dem Siegel zeigt, seiner Herkunft aus Nordböhmen, der Zugehörigkeit zu den Ronowitzer, der engen Beziehungen (eventuell sogar Verwandtschaft) mit den Markwartingern und seiner Beteiligung an den Kämpfen mit dem Deutschritterorden nach 1278, entstand die Hypothese, dass er der Autor der ältesten tschechischen gereimten Chronik sei, die unter dem Pseudonym Dalimil bekannt ist.

Obwohl Záviš durch sein Adelsprädikat mit Stružnice verbunden war, baute entweder er oder seine Nachkommen zu Beginn des 14. Jahrhunderts die Burg Klingstein auf dem Vinný vrch (Weinberg) bei Horní Libchava. Klingstein war bis zum Zerfall am Ende des gleichen Jahrhunderts ein ziemlich großer Familienbesitz. Die Pfarrkirchen in Žandov, Volfartice, (Horní) Libchava und Skalce erhielten ihre 1341–1388 Leutpriester nicht nur aus dem Geschlecht der Herren von Klingstein und derer von Žandov, sondern auch aus denen von Skalka und von Konojedy. Angesichts der engen Verbindungen mit den Herren von Klingstein und von Žandov, die auch noch während der Hussitenkriege zum Ausdruck kamen, scheint es nicht ausgeschlossen, dass sie nicht nur durch das Recht, die Leutpriester zu besetzen, sondern möglicherweise auch durch verwandtschaftliche Beziehungen verbunden waren.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Urkunde von 1281 (Sächsisches Staatsarchiv, Abt. Hauptstaatsarchiv Dresden, Inv. Nr. 00994; Foto DE-SaechsStA-D).

Abb. 2. Siegel des Záviš von Stružnice auf der Urkunde von 1281 (Sächsisches Staatsarchiv, Abt. Hauptstaatsarchiv Dresden, Inv.Nr. 00994; Foto DE-SaechsStA-D).

Abb. 3. Urkunde von 1291 (Nationalarchiv Prag, Archive der aufgelösten Kloster, Prämonstratenserkloster Doksany, Sign. 1956; Foto www.monasterium.net).

Abb. 4. Lage der ehemaligen Feste in Stružnice auf der Karte des stabilen Katasters aus dem Jahr 1843 (gezeichnet vom Autor).

Abb. 5. Blick auf den Ort der ehemaligen Feste in Stružnice von Südwest 2010 (Foto Ivan Bílek).

Abb. 6. Lage der Burg Klingstein auf dem Vinný vrch bei Horní Libchava (Zeichnung des Autors).

Abb. 7. Angenommene Ausdehnung der Herrschaft Klingstein im 14. Jahrhundert (Zeichnung des Autors).

Übersetzt von Petra Sochová

VZESTUP MOCI BERKŮ Z DUBÉ V NEKLIDNÝCH DOBÁCH 15. STOLETÍ

2. část

RISE OF POWER OF THE BERKAS OF DUBÁ DURING THE TURBULENT TIMES OF THE 15TH CENTURY, PART 2

Jan Rejzek

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze; rejzek.jan11@seznam.cz

Páni z Ronova patřili k významným českým šlechtickým rodům, které se po několika set let podílely na utváření historie Českého království. Cílem tohoto článku je popsat dějiny jedné z jejich větví – milštejnské podlinie Berků z Dubé v průběhu 15. století se zvláštním důrazem na politické kariéry jejich jednotlivých členů. Po více než půl století politické pasivity se totiž s jejich představiteli můžeme opět setkat po boku krále a ve významných dvorských a zemských úřadech na dvorech Ladislava Habsburského, Jiřího z Poděbrad a Vladislava II. Jagellonského. Předkládaný text je pokračováním článku vydaného v předcházejícím čísle tohoto sborníku. Zaměřuje se na druhou polovinu 15. století, tedy dobu, kdy se Jindřichovi Berkovi a jeho čtyřem synům podařilo probojovat si cestu do nejvyšších míst české politiky a ovládnout několik úřadů při dvoře. Zatímco Jindřich zachovával významné postavení celé rodiny během vlády Jiřího z Poděbrad, jeho čtyři potomci pokračovali v jeho šlépějích a po nástupu Vladislava II. roku 1471 dokonce ještě polepsili svou pozici ve veřejném životě. Právě díky jejich úsilí se politický vliv a majetková držba celé milštejnské podlinie rozšířily z Českého království do oblasti Moravského markrabství, čímž zajistili svému rodu významné postavení uvnitř stavovské obce.

česká šlechta, Berkové z Dubé, Milštejnská podlinie, pozdní středověk, raný novověk, severní Čechy, dvorská kariéra

The lords of Ronov belonged to the significant Bohemian noble families who shaped the history of the Kingdom of Bohemia for several centuries. The aim of this article is to reconstruct the history of one of its branches – the lords Berka of Dubá and Lipá of the Milštejn branch in the fifteenth century, especially with the emphasis on political careers of its individual members. After more than a half century of political passivity, we can see its representatives once more alongside the king and in hold of important offices at the court of Ladislaus of Habsburg, George of Poděbrady and Vladislaus II. of Hungary. This article is the continuation of the text which was published in the last volume of *Bezděz*. It covers the second half of the fifteenth century, the period when Jindřich Berka and his four sons broke through in the highest levels of the Bohemian politics and took control of several offices at the court. While Jindřich sustained the significant social status of the family in the years of the rule of George of Poděbrady, his four descendants even improved their positions after the accession of Vladislaus II in 1471. Due to their efforts, the

political power and the land property of the whole Milštejn branch expanded from Bohemia to the Margraviate of Moravia and thus ensured the family's important role among the political estates.

Bohemian Nobility, Berka of Dubá, the Branch of Milštejn, Late Middle Ages, Early Modern Time, Northern Bohemia, Court Career

Ve službách králů Ladislava Habsburského a Jiřího z Poděbrad

Dějiny milštejnské podlinie přináležející k rozvětvenému rodu Berků z Dubé a konkrétně osobu Jindřicha Berky z Dubé a Lipé (6) jsme v předcházejícím článku^{1/} opustili v průběhu významného okamžiku roku 1452, při němž došlo na svatojiřském sněmu v Praze ke zvolení Jiřího z Poděbrad zemským správcem Království českého.^{2/} Přestože se mohlo zdát, že tímto krokem bude v zemi alespoň na několik let nastolen status quo, politická situace se měla nedlouho poté opět zásadně změnit. Již v průběhu roku 1453 totiž na český královský trůn nastoupil mladý panovník Ladislav Pohrobek.

Do Prahy zavítal Ladislav poprvé v říjnu 1453 a hned po svém příjezdu započal s konsolidací poměrů v království. Aby v plnosti obnovil svou panovnickou moc, musel přikročit k oživení tradičních správních a organizačních struktur reprezentovaných především nejvyššími zemskými a dvorskými úřady. Nejvyšší hofmistr a vladařův rádce, Jiří z Poděbrad, Ladislavovi při jejich obsazení nepochybně vedl ruku, jak dokládá skutečnost, že do mnohých z nich byli v letech 1453–1455 dosazeni členové dřívější poděbradské jednoty. Jiří se neopomněl odměnit ani Jindřichu Berkovi (6), který roku 1454 získal jeden z nejvyšších zemských postů, hodnost karlštejnského purkrabího.^{3/} Význam tohoto úřadu, jehož držitel měl na starost správu důležitého královského hradu chránícího korunovační klenoty, královský poklad a korunní archiv, byl navíc v této době umocněn tím, že Karlštejn zůstal po skončení husitských válek vedle Pražského hradu jedinou větší pevností v rukou českého krále.^{4/}

To ovšem nebylo vše, čeho se Jindřichovi podařilo s příchodem „nové doby“ dosáhnout. V souvislosti s obnovou práva a pořádku totiž začal v březnu 1454 po čtrnácti letech opět zasedat zemský soud a Berka se stal jedním z jeho dvanáctičlenné rady panských přísedících.^{5/} Kromě možnosti podílet se na vynášení potazů a formovat tak zemské právo mu tato funkce rovněž poskytovala šanci si polepšit či alespoň udržet své sociální postavení. Zemský soud totiž ve druhé polovině 15. století začal zastávat roli jedné z platforem, na niž docházelo k neustálému vymezování a potvrzování urozenosti mezi jednotlivými předními šlechtici a tím i k určování jejich přesného místa v rámci skupiny vyšší šlechty. Přestože nelze říci, zda se Jindřich aktivně účastnil těchto sporů o přednost, jistě k tomu měl mnoho příležitostí. V pramenech se totiž objevuje jako přísedící z. soudu průběžně mezi lety 1454–1465, a dá se tak předpokládat, že si udržel tento post až do roku 1467, kdy byl zemský soud kvůli vypuknutí války znovu uzavřen.^{6/}

Pán z Dubé tedy krátce po nástupu Ladislava Habsburského začal zastávat hned dva důležité zemské úřady, karlštejnského purkrabího a přísedícího zemského soudu. Jinak řečeno, už od počátku se mu podařilo prosadit se na obnoveném královském dvoře a tím si zajistit vlivné postavení do budoucna. Tyto úspěchy byly nepochybně výsledkem jeho dlouhodobého úsilí, které věnoval budování své moci ve 40. a na počátku 50. let a ze kterého nyní i v následující době profitoval. Kromě vlastní aktivity mohl být za

1/ Tento text je druhou a závěrečnou částí článku, jehož první díl vyšel v tomto sborníku v minulém čísle. Viz Rejzek, J.: Vzestup moci Berků z Dubé v neklidných dobách 15. století. 1. část. *Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska* 30, 2021, s. 35–59. Oba články využily databázi *Czech Medieval Sources online*, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

2/ Pro zápis z volebního sněmu viz *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Z archivu domácích i cizích II. Ed. F. Palacký, Praha 1842, s. 309–313, č. 56. Plná citace všech použitých dílů Archivu českého a stejně tak i dalších jmenovaných edic je uvedena v seznamu literatury.*

3/ *Úřad karlštejnského purkrabího zastával Berka v letech 1454–1459, viz Palacký, F. – Charvát, J. Ed.: Dílo Františka Palackého. Svazek první. Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dvorských v Království českém, od nejstarších časů až do nynějška, Praha 1941, s. 377. To je doložitelné i v pramenech, viz AČ XVI, s. 133–4, č. 78.*

4/ *K obnově zemských a dvorských úřadů a vlivu Jiřího na jejich obsazení viz Urbánek, R.: České dějiny III/2. Věk Poděbradský, Praha 1918, s. 785–787; Beran, Z.: Katolické panstvo na dvoře Jiřího z Poděbrad. Procesy vzájemné konvergence a divergence. *Mediaevalia historica Bohemica* 17/2, 2014, s. 45.*

5/ *Urbánek, R.: České dějiny III/2, s. 794–795.*

6/ *Doklady o Jindřichově sedání na z. soudě viz v edicích *Pozůstatky desk zemských Království českého roku 1541 pohořelých I. Ed. J. Emler, Praha 1870, s. 125, č. 53; PDZ II, s. 270, č. J23, s. 296, č. G4, s. 300–301, č. G24, s. 324, č. L16, s. 336, č. K26; AČ III, s. 328–329, č. 216.**

Obr. 1. Privilegium krále Ladislava Pohrobka pro město Lipá z 24. 6. 1457. Listina dokládá, že Jindřich Berka (6) měl na zřeteli hospodářský rozmach svého města a jeho celkový význam (SOka Česká Lípa, fond Archiv města Česká Lípa, i. č. 4).

svůj politický vzestup vděčný jistě také Jiřímu z Poděbrad, jenž se touto formou nejen Jindřichovi, ale též svým mnoha dalším spojencům odměňoval za jejich podporu z předcházejících let.

Mimo obnovení struktury zemských a dvorských úřadů a otevření zemského a dvorského soudu se snažil Ladislav posílit postavení královského majestátu také získáním přízně významnějších šlechticů království. Ideálním způsobem, jak si zajistit jejich náklonnost, bylo přirozeně udělení majetku. Habsburkovy pozornosti na této rovině dosáhl mezi jinými urozenými opěť i Jindřich Berka (6) obdarovaný králem roku 1454 „za věrné služby“ drobnými statky v okolí jeho města Lipé, jež měly připadnout královské komoře v době interregna.^{7/} O tři roky později navíc Ladislav z Vídně potvrdil všechna práva lipským měšťanům a přidal jim možnost konání dalšího výročního trhu na den svaté Markéty.^{8/}

Již v listopadu 1454, po roce své vlády v Čechách, se však král Ladislav vydal na holdovací jízdu po vedlejších zemích Koruny české – Horní Lužici, Slezsku a Moravě – kterou zakončil ve svém novém sídle ve Vídni. Na několik let tak opustil české země a fakticky je přestal spravovat. Jeho nepřítomnost ovšem neměla větší vliv na politické poměry ani na správu království, neboť mladého Habsburka nadále zastupoval zemský správce Jiří, jenž byl v této pozici respektován většinou stavovské obce.

7/ Jednalo se o vesnice Dobranov a Žáluží, viz AČ XXXVII/2, s. 1425–1426, č. 49. V červenci téhož roku král Jindřichovi kromě toho potvrdil držbu hradu a města Lipé, viz AČ III, s. 558, č. 651.

8/ Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV/2. Privilegia non regalia civitatum provincialium annorum 1453–1500. Ed. A. Haas, Praha 1960, s. 33, č. 329.

V průběhu 50. let také nadále přetrvávaly dobré vztahy a vzájemná spolupráce mezi Jiřím a Jindřichem Berkou (6). Severočeský pán stále zůstával součástí Poděbradova okruhu a napomáhal mu s prosazováním jeho politického programu i s rozhojňováním osobního majetku. První ze zmiňovaných aspektů se projevil ještě před nástupem krále Ladislava v červnu 1453, kdy Jindřich Berka z Dubé společně s Václavem z Biberštejna a Oplem z Fictumu vyjednával ve jménu Jiřího se zástavním pánem Dolní Lužice, Fridrichem II. Braniborským, o jejím vykoupení.^{9/} Jindřichovi tak byla dána důvěra v natolik zásadní otázce, jakou bylo opětovné připojení Dolní Lužice k Českému království. Zemský správce se na Jindřicha spoléhal do té míry, že ho zapojil také do procesu budování vlastního dominia. Pán z Dubé a Lipé vedle dalších šlechticů roku 1456 svědčil na listině opavského knížete Arnošta, kterou potvrzoval prodej svých práv na minsterberské knížectví Jiřímu.^{10/} Zisk tohoto panství měl pro Poděbrada zvláštní význam. Umožnil mu totiž několik let na to přimět císaře Fridricha III. k tomu, aby udělil knížecí titul jeho synovi Viktorinovi, což byl nezbytný předstupeň ve snaze o založení vlastní Poděbradské dynastie. Jindřich Berka byl tedy součástí i tohoto úsilí.

Po druhé a naposledy zavítal Ladislav do Prahy v září 1457. Uskutečnit plánovanou svatbu se mu však již nepodařilo, neboť necelé dva měsíce poté zemřel.^{11/} Zemská obec tak byla po pár letech opět nucena hledat nového krále. Přestože si nároky na český trůn dělalo hned několik evropských vládců, stavové nakonec jednotně zvolili Jiřího z Poděbrad. Při takto významné události samozřejmě nemohl chybět ani Jindřich Berka, který se tak znovu objevil ve výčtu předních šlechticů království, mezi nimiž byli i Jan z Rožmberka či Zdeněk ze Šternberka.^{12/} Stejně jako v mnoha předchozích důležitých okamžicích – například v letech 1448, 1450 či 1452 – tedy Jindřich stál po boku Jiřího i při úspěšném završení jeho cesty na královský trůn. Nový panovník si to velmi dobře uvědomoval a nezanevřel na něj ani v následujících letech své vlády.

První roky kralování „husitského krále“ (1458–1464) se nesly ve znamení předchozího poklidného a blahobytného období 50. let. Příčinou byla nejen Poděbradova nábožensky vyvážená politika, ale také rámcové zachování personální kontinuity v obsazení zemských a dvorských úřadů. Svě postavení si udržel i Jindřich Berka z Dubé a Lipé (6). V roce 1459 sice přestal zastávat úřad karlstějnského purkrabího, ale už rok předtím získal novou pozici jako hofmistr dvora královny Johany z Rožmitálu, kterou vykonával až do roku 1462.^{13/} K ní navíc velice brzy přidal další funkci královna podkomořího. Jak dlouho tento úřad zastával ovšem není jisté, neboť se v jeho držení objevil pouze v lednu 1460, tedy ve stejném roce, kdy byl jako podkomoří jmenován i Augustin z Dlouhé Vsi.^{14/}

Na počátku 60. let Jindřich také po delší době vytáhl v zájmu Jiřího z Poděbrad, a tentokrát i celé země, znovu do pole. Tímto krokem napomohl k úspěšnému obnovování dřívějšího rozsahu a celistvosti Koruny království českého. Důvodem k vojenskému tažení uskutečněném v říjnu až listopadu 1461 bylo zhoršení dlouhodobě špatných vztahů mezi českým panovníkem a zástavním vlastníkem Dolní Lužice, Fridrichem II. Braniborským. Ačkoliv byla česká válečná výprava do Lužice pod vedením Zdeňka ze Šternberka nakonec neúspěšná, měla pozitivní vliv na posílení pozice českého krále v dané oblasti, k jehož osobě se dolnolužické stavy začaly znovu přiklánět. Samotné tažení tak jistě napomohlo opětovnému připojení celé Lužice ke Koruně české, k němuž došlo o rok později.^{15/}

9/ Urbánek, R.: *České dějiny III/2*, s. 865–866. *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450 - 1471)*, Ed. F. Palacký, Vídeň 1860, s. 59–61, č. 46.

10/ AČ XV, s. 219, č. 111.

11/ Urbánek, R.: *České dějiny III/3. Věk Poděbradský*, Praha 1930, s. 194–219.

12/ *Pro neúplný seznam volitelů viz Urkundliche Beiträge*, Ed. F. Palacký, s. 131–132.

13/ Palacký ho ve svém *Přehledu* v tomto úřadu jmenuje v letech 1458–1462 viz Palacký, F.: *Dílo Františka Palackého*, s. 379. Výzkum učiněný v rámci této práce výše zmíněná data potvrzuje, viz PDZ II, s. 295, č. E28; AČ III, s. 571, č. 750. *Není ovšem zcela prokazatelné, zda úřad hofmistra držel právě Jindřich (6). Palacký totiž mluví o Jindřichu Berkovi z Dubé a z Lipé na Kostelci (sic), čímž ale směšuje dvě osoby, Jindřicha Berku (6) používajícího domicil „z Lipé“ a jeho příbuzného z hrádecké podlinie, který držel v 60. letech Kostelec (nad Labem). Ani mnou nalezené zmínky v pramenech nejsou jednoznačné, jelikož je v nich vždy jmenován jen „Jindřich Berka z Dubé,“ bez bližšího určení, což by mohl být jakýkoliv z Jindřichů. Přesto věřím, že se jedná o Jindřicha Berku (6), u kterého by se díky jeho dlouhodobé politické aktivitě a významu dalo zastávání takového úřadu očekávat.*

14/ O tom, že Jindřich zastával tento úřad, svědčí jen jedna zmínka, viz *Národní archiv Praha, fond Archiv Koruny české (1158–1935)*, inv. č. 1663. [online dostupné na adrese: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/ACK/fond>] Augustina jako podkomořího pro stejný rok jmenuje Palacký, F.: *Dílo Františka Palackého*, s. 360.

15/ *Pro více informací o celém tažení viz Urbánek, R.: Česká dějiny III/4. Věk Poděbradský*, Praha 1962, s. 484–489. *Srovnej také s Beran, Z.: Poslední páni z Michalovic. Jan IV. (+1435/1436) a Jindřich II. (+1468)*, České Budějovice 2010, s. 109–111.

16/ Blíže k ní viz Čornej, P. – Bartlová, M.: *Velké dějiny zemí Koruny české VI. 1437–1526*, Praha 2007, s. 241–273.

17/ Proti Jiřímu se v severních Čechách postavili například páni ze Šternberka či z Házmburka. Nadále se však mohl opřít o podporu katolických rodů Berků z Dubé, pánů z Michalovic nebo pánů z Lobkovic. Viz Beran, Z.: *Katolické panstvo*, s. 70.

18/ Beran, Z.: *Poslední páni*, s. 118, poznámka 414.

19/ Za svou podporu byl Jindřich králem jistě rozličnými způsoby odměňován. Ještě před vypuknutím přímých bojů, roku 1466, tak například Jiří potvrdil všechna práva Berkovu městu Jablonnému, o která mělo přijít v předchozích válečných desetiletích. Viz CIM IV/2, s. 121–123, č. 400.

20/ Zdeněk vlastnil Helfenburk u Úštěku, Vilém hrad Ronov a Sloup.

21/ Viz Čornej, P.: *Jiří Poděbradský a severní Čechy*. In: *Osobnosti v dějinách regionu 1*, Liberec 2004, s. 43. Zda se Jindřich účastnil obsazení Helfenburku nebo dalších bojů prvních měsíců války není z pramenů možné určit. Jako pravděpodobně se však jeví, že i on poskytoval vojenskou podporu královským vojskům operujícím v regionu.

22/ Viz Čornej, P.: *Jiří Poděbradský*, s. 44. Dalšími vůdci hotovosti byli například Jindřich z Michalovic a Felix z Valdštejna.

23/ Tamtéž, s. 44–45. Srovnej také s Beran, Z.: *Poslední páni*, s. 119.

24/ Adamovič, J. – Blažková, J. et alii: *Česká Lípa. Město na Ploučnici*, Česká Lípa 2018, s. 117. O sjednání příměří s hornolužickým fojtem Jaroslavem se Jindřich Berka společně s Jindřichem z Michalovic neúspěšně pokoušeli již v červnu 1468, viz *Urkundliche Beiträge*, Ed. F. Palacký, s. 547–557, č. 463 (zde konkrétně s. 549).

25/ Beran, Z.: *Poslední páni*, s. 119.

26/ CIM IV/2, s. 142–144, č. 417.

Poslední kapitola života lipského pána Jindřicha (6) a Jiřího z Poděbrad, kteří se oba prakticky narodili do války, se stejně jako ta první odehrála za válečného dění. Konečná léta Jiřího vlády (1467–1471) byla totiž vyplněna novým konfliktem, tzv. druhou husitskou válkou.^{16/} Vzhledem k tomu, že teprve její vypuknutí projevilo jednoznačně věrnost jednotlivých šlechticů k Jiřímu z Poděbrad, lze druhou polovinu 60. let označit jako určitý bod zlomu. I do té doby nábožensky nevyhranění jedinci, kteří se mohli uplatnit v politice krále dvojího lidu, si totiž museli kvůli vyhocení konfliktu definitivně zvolit stranu, ke které se připojí. Ačkoliv to u několika starobylých, tradičně katolických panských rodin severních Čech vedlo k odklonu od Jiřího, nadále mu zde zachovával věrnost silný katolický blok.^{17/} Důležitou roli, tak jako za husitských válek, hrál i postoj Horní Lužice. Ta se ovšem pod tlakem papežského legáta nakonec přidala k „římské“ straně a stala se jednou z důležitých základů pro vpády křížáckých výprav do Čech.^{18/} Nehledě na nebezpečí, která tato skutečnost přinášela pro Jindřicha (6), ovšem Berka nepřestával hájit existenci Poděbradovy monarchie a jeho pomyslná cesta života se tak až do jeho smrti ubírala stále stejným směrem jako ta Jiřího.^{19/}

Ozbrojené střety naplno vypukly v dubnu 1467 a již ve svém počátečním stádiu také intenzivně zasáhly severní Čechy. Pro Jindřicha Berku představovali hrozbu především Zdeněk ze Šternberka a Vilém z Ilburka, kteří se oba postavili na stranu proti královské Zelenohorské jednotě a zároveň drželi majetky v těsné blízkosti Berkových panství.^{20/} Na začátku válečného konfliktu se však panovníkův tábor setkával s úspěchem a část této hrozby se mu podařilo odstranit dobytím Zdeňkova hradu Helfenburku v červenci 1467.^{21/} I Jindřich osobně byl v bojích aktivní. Šternberkův syn Jaroslav, čerstvý hornolužický fojt, se sice nechtěl smířit s obsazením rodových statků, a v srpnu 1467 proto vytáhl v čele kruciáty čítající asi 4000 mužů z Horní Lužice na Litoměřicko, Berkovi se ovšem podařilo společně s dalšími veliteli z řad severočeské šlechty v čele narychlo svolané zemské hotovosti litoměřického a boleslavského kraje vytláčit Jaroslava z Čech pryč. Svoje oddíly následně čeští páni vedli až za pomezí čáru, kde poplenili okolí Žitavy.^{22/} To byl nicméně poslední vojenský úspěch lipského pána. Už v září 1467 mu totiž žitavští útok oplátili a vypálili předměstí jeho města Jablonného. Ačkoliv se Jindřich nenechal zastrašit a v listopadu společně s Václavem Cardou reagoval druhým výpadem do Lužice, utřžil při něm opět porážku.^{23/}

Ani následující rok Jindřichovi (6) nepřinesl nic dobrého. Již v lednu 1468 totiž Žitavští obsadili jeho město Jablonné, a Berka tak byl nucen přikročit k vyjednávání s hornolužickým fojtem, které se protáhlo na několik měsíců. K uzavření příměří došlo nakonec až v listopadu a Jindřich v něm mimo jiné přislíbil návrat svých poddaných ke katolictví.^{24/} Blízkost Horní Lužice a jeho majetků tak pro něj byla na rozdíl od předcházejících desetiletí nevýhodou, neboť kvůli tomu v letech 1467/8 patřil k několika šlechticům, kteří na svých bedrech nesli hlavní nápor válečných akcí v regionu.^{25/}

Zpráva o uzavření příměří mezi Jindřichem Berkou a fojtem Jaroslavem ze Šternberka z 29. 11. 1468 je poslední zmínkou, která se o něm dochovala. Zemřít musel někdy v průběhu následujících dvou let, neboť již v lednu 1471 jsou jmenováni jeho čtyři synové jako páni Lipé.^{26/} Vyloučená tudíž není ani možnost jeho násilné smrti v pokračující válce. Přestože by sjednání příměří s hornolužickým fojtem mohlo vyvolat dojem, že se i Jindřich nakonec přidal na stranu nepřítelů, realita byla pravděpodobně jiná. V potaz je nutné vzít především značně pokročilý věk Berky, který ho nezbytně nutil přemýšlet o tom, co se stane s rodem a majetkem po jeho smrti. Při předávání pomyslného žezla

vlády bylo jistě vhodnější, aby rodina zachovávala mír se svými nejbližšími sousedy. Postavení Poděbradovy skupiny se navíc v severních Čechách pod náporom kruciát z Horní Lužice rychle zhoršovalo, což vystavovalo většímu nebezpečí i lipského pána. Na základě těchto skutečností bych proto Jindřichovo počínání chápal spíše jako dočasnou snahu o sebezáchovu než jako trvalý odklon od krále.^{27/} Obstal tedy i v poslední zkoušce věrnosti Jiřímu z Poděbrad a bojoval za jeho, ovšem samozřejmě i za své, zájmy až do smrti. Po celoživotním úsilí tak svým synům předával nejen rozsáhlý majetek a vybudovanou pozici ve veřejném životě, ale také jasný odkaz rodové politiky. Jak s ním jeho potomci naložili, je obsahem následující kapitoly.

Působení milštejnské podlinie za vlády Vladislava II. Jagellonského

Na rozdíl od bratra Jaroslava (5), který zemřel bezdětný, se Jindřichovi (6) podařilo zajistit pokračování rodu. Zanechal po sobě totiž čtyři dospělé syny, Jaroslava (7), Jiřího (8), Jana (9) a Petra (10). O prvních letech jejich života se nedochovaly prakticky žádné informace, a s jistotou lze proto přijmout pouze skutečnost, že jejich otcem byl Jindřich (6) a matkou mladších synů Jiřího, Jana a Petra se stala velice pravděpodobně jeho druhá manželka, Alžběta z Poděbrad a Kunštátu. Přestože není známo, kdy se tito tři chlápci narodili, lze předpokládat, že k tomu došlo během druhé poloviny 40. a první poloviny 50. let. První zmínka o nich se však datuje až k roku 1471.^{28/} Nejstarší syn Jaroslav se na rozdíl od svých bratrů objevuje v pramenech poprvé již na podzim 1454^{29/} a zřejmě tedy pocházel z prvního Jindřichova manželství s neznámou šlechtičnou. Ani o něm ovšem do konce 60. let prakticky neslyšíme.

Přestože se nezachovaly doklady potvrzující fakt, že by se Jindřich (6) snažil své syny vtáhnout do politiky a pomoci jim připravit pozici na královském dvoře, jistě tak činil. Projevilo se to ještě v posledních letech vlády Jiřího z Poděbrad, jemuž zůstala milštejnská podlinie nehledě na generační výměnu nadále věrná. Král sám dozajista nezapomněl na četné Jindřichovy služby, ani na blízké pokrevní pouto, které oba rody spojovalo.^{30/} Nejstaršímu synovi Jaroslavovi (7) proto roku 1469 udělil momentálně uprázdněný úřad nejvyššího dvorského sudího, jenž se uvolnil poté, co se jeho původní držitel Jan Zajíc z Házmburka v polovině 60. let postavil proti Jiřímu jako jeden ze zakládajících členů Zelenohorské jednoty.^{31/} Také mladší bratři se v lednu roku 1471, ještě za vlády Jiřího, krátce objevili v úřadech u královského dvora – Jiří (8) v roli královského komorníka a Jan (9) královnina kráječe.^{32/}

Vedle držby úřadů se vzájemná spolupráce mezi králem a mladší generací milštejnské podlinie stejně jako dříve v případě Jindřicha (6) projevovala také ve vojenské rovině. První větší příležitost podpořit zájmy Poděbradovy monarchie v přímém boji se bratrům naskytla v létě 1470, kdy došlo k poslednímu měření sil stárnoucího Jiřího a uherského krále Matyáše Hunyadiho. Vzhledem k tomu, že český panovník i s armádou zrovna plenil ve Slezsku, musela být na obranu Čech proti útočícímu uherskému vojsku využita zemská hotovost. Na jejím svolání se měl podle sněmovního zápisu z března téhož roku v rámci boleslavského kraje podílet i Jaroslav Berka (7). Také on tedy jistě poskytl královně Johaně část vojenských oddílů, s nimiž se jí po několika týdnech podařilo zdárně vypudit nepřátelskou armádu ze země.^{33/}

Úspěch z léta 1470 však byl jedním z posledních, jimž se mohl Jiří z Poděbrad těšit. Už v březnu následujícího roku totiž český král zemřel a zemská obec musela podruhé

27/ Toto tvrzení podporuje také činnost Jindřichových synů v následujících letech, jak je popsáno v další kapitole.

28/ AČ III, s. 579, č. 799; respektive AČ V, s. 518, č. 1.

29/ AČ XXXVII/2, s. 1471, č. 66.

30/ Jindřichovi čtyři synové byli synovci Poděbrada.

31/ Viz Palacký, F.: Dílo Františka Palackého, s. 359. Prokop, M.: Proměny majetkové a mocenské postavení šlechty na Boleslavsku v 15. století na pozadí držby opevněných sídel. In: Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc, Liberec 2004, s. 88.

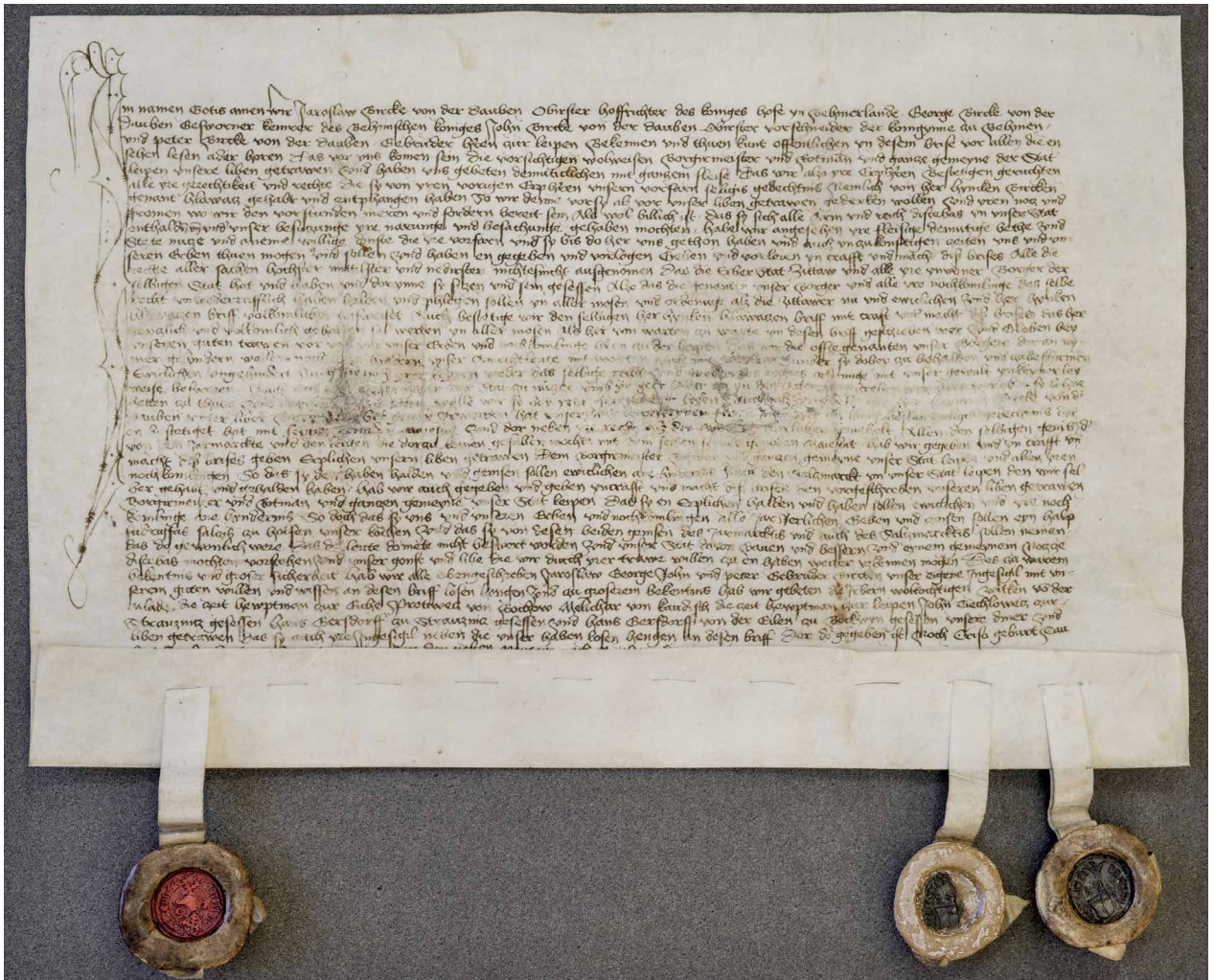
32/ Zda Jiří a Jan opravdu zastávali tyto pozice, případně jak dlouho, není jisté. Doklady o tom totiž pocházejí pouze z jedné listiny, viz CIM IV/2, s. 142–144, č. 417. Palacký ani Tomek je navíc ve svých důležitých soupisech úředníků v těchto postech nejmenují, viz Palacký, F.: Dílo Františka Palackého, s. 319–417 a Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy IX, Praha 1893, s. 253–264. Ovšem na rozdíl od nich tak činí Ottův slovník naučný, viz Otto, J.: Ottův slovník naučný III, Praha 1890, s. 815.

33/ Sněmovní zápis o svolávání hotovosti viz v AČ IV, s. 441–444, č. 9. Tato skutečnost stejně jako výše zmíněné jmenování Jaroslava, Jiřího a Jana do úřadů zpětně potvrzuje, že Jindřichovo (6) příměří s fojtem Jaroslavem ze Šternberka z listopadu 1468 není vhodné brát jako fatální. Nehledě na něj měla milštejnská podlinie nadále důvěru krále Jiřího, když dokonce neváhal ustanovit Jaroslava jedním z organizátorů domobrany v boleslavském kraji.

34/ Pro více informací k nástupu Vladislava II. v Čechách viz Čornej, P.: Velké dějiny země VI., s. 403–409.

35/ Tamtéž, s. 411–413.

36/ Nejmladší z bratrů, Petr, je jediný, který se neobjevuje v držení žádného zemského či dvorského úřadu a ani příliš intenzivně nevystupuje z pramenů. Zachycení jeho životních osudů tak nebylo možné, a místo je mu proto věnováno až v závěru textu.

Obř. 2. Privilegium bratrů Jaroslava, Jana, Jiřího a Petra Berků z Dubé pro město Lipou z 21. 1. 1471, kterým potvrzují českolipským měšťanům všechny starší výsady a privilegia (SOKA Česká Lípa, fond Archiv města Česká Lípa, i. č. 5).

v dějinách českého státu přistoupit k volbě nového panovníka. Její přízeň nakonec získal syn polského krále, Vladislav II. Jagellonský, v jehož osobě tak sousední vládnoucí dynastie završila své dlouhodobé snahy o ovládnutí českého trůnu.^{34/} Přestože se rod Jagellonců těšil v druhé polovině 15. století velké moci, mládí Vladislava, nezalost českých poměrů a chudoba zdejší královské komory ho stavěly jako českého panovníka do nelehké situace a činily ho v prvních letech jeho vlády do velké míry závislým na podpoře rodících se stavů. To bylo také jedním z důvodů, proč složení dvora po jeho nástupu nedoznalo větších změn stejně jako rozložení sil v Českém království mezi jeho spojenci a Matyášovými podporovateli.

Své postavení si za vlády Vladislava II. nejen zachovala, ale nadále také posilovala i milštejská podlinie Berků z Dubé, jejíž členové stejně jako mnozí další z bývalých Poděbradových spojenců stáli za jagellonskou kandidaturou.^{35/} Jasně to vyplývá ze skutečnosti, že se tři ze čtyř Jindřichových (6) synů dokázali prosadit ve vysoké politice a udržet si toto místo do konce života.^{36/} Tomuto vývoji patrně napomohla i vzájemná spolupráce bratrů, z nichž si minimálně dva nejstarší ve veřejném životě pravděpodobně počínali jednotně a navzájem se podporovali. Ačkoliv samozřejmě neexistuje pramen explicitně potvrzující tuto domněnku, napovídá tomu kariéerní blízkost

Jaroslava (7) a Jiřího (8), kteří spojili svůj veřejný život stejně jako jejich otec s Českým královstvím, pražským dvorem a ještě pevněji než on se sférou soudnictví. Značně vypovídající je také fakt, že všichni čtyři bratři drželi přibližně třicet let rozsáhlý společný majetek v severních Čechách v nedílu. K jeho rozdělení došlo teprve roku 1502 po tom, co dva z nich zemřeli.^{37/}

Jak bylo výše zmíněno, nejstarší Jaroslav získal roku 1469 od Jiřího z Poděbrad úřad nejvyššího dvorského sudího, který si podržel i za vlády Vladislava II. až do roku 1491/2.^{38/} Přestože bylo s touto pozicí spjato mnoho povinností, většinu z nich Jaroslav po dlouhou dobu nemusel vykonávat, neboť fungování dvorského soudu bylo mezi lety 1465–1485 kvůli probíhající válce pozastaveno. V 70. a 80. letech měl proto dostatek času účastnit se jako přísedící zasedání výše postaveného soudu komorního, a to celkem osmkrát.^{39/}

Jeho mladší bratr, Jiří, který dosáhl ještě významnějšího postavení, svou politickou kariéru také pevně svázal se sférou soudnictví, a to dokonce se všemi třemi existujícími soudy. Nejen, že v průběhu 70. a zvláště 80. let několikrát zasedal na komorním a zemském soudě, ale roku 1491/2 převzal po Jaroslavovi i úřad nejvyššího dvorského sudího, který zastával až do roku 1500.^{40/} Přestože se dvorský soud nacházel na konci 15. století již za svým zenitem a jeho význam upadal ve prospěch soudu zemského a komorního, Jiří svoji funkci rozhodně nebral na lehkou váhu. Podařilo se mu například zabránit dalšímu omezování svých kompetencí, když znemožnil, aby byly dvorské desky podřízeny pravomoci nejvyššího zemského sudího.^{41/} Opravdu horečnou aktivitu Jiřího v politickém životě ještě umocňuje skutečnost, že v letech 1490–1498 zároveň zastával pozici královského prokurátora, dalšího úředníka na dvorském soudu.^{42/} Opětovné jmenování do funkce přísedícího zemského soudu králem Vladislavem roku 1497 však již vyvolává otázku, nakolik Berka svěřené posty skutečně vykonával a nakolik se jednalo pouze o titulární úřady ve formě odměn. Jednání zemského a dvorského soudu totiž probíhala souběžně a Jiří by se tudíž obou jejich zasedání ani nemohl účastnit.^{43/}

Z informací o působení Jaroslava (7) a Jiřího (8) je tak jasně patrné, že ve druhé polovině 15. století opírali zástupci milštejské podlinie budování své politické kariéry o držbu úřadů z oblasti soudnictví. Jejím členům se na třicet jedna let podařilo obsadit nejvyšší funkci jednoho ze tří soudů v Čechách a na chodu dalších dvou z nich se po mnoho let alespoň podíleli. Zvláště dlouhá kontinuita se ukazuje v přísedění na zemském soudě, v jehož lavicích seděli Berkové, nejdříve Jindřich (6) a poté syn Jiří (8), bez přestávků od jeho opětovného obnovení v březnu 1454 až do roku 1490 a poté znovu od roku 1497. Na přelomu čtrnáctého a patnáctého století se na tomto soudě mimoto můžeme setkat již s jejich předkem Jindřichem Jednookým (3). Vzhledem k tomu, že jednotlivé soudy v průběhu 15. věku často nezasedaly, tak byli Berkové z milštejské podlinie jejich součástí podstatnou část doby, kdy fungovaly.^{44/}

Zatímco dva starší bratři realizovali svůj osobní i veřejný život v Českém království, osudovým místem působení Jana Berky (9) se stalo Markrabství moravské. Důvodem k jeho přesunu do této vedlejší země Koruny české byla pravděpodobně především touha po rozšíření rodového majetku. Na konci 70. let se mu totiž naskytla příležitost oženit se s Ludmilou (+1502), jednou z posledních zástupkyň vymírajícího moravského rodu pánů z Kravař, která po smrti svého otce Jiřího z Kravař a ze Strážnice (+1466) získala dědictvím část z jeho rozsáhlých nemovitých statků. Nehledě na geografickou vzdálenost

Obr. 3. Výtečně zachovalá pečeť nejstaršího ze čtyř bratrů, Jaroslava Berky, přivěšená na listině z roku 1471 (SOKA Česká Lípa, fond Archiv města Česká Lípa, i. č. 5).

37/ K pozemkovému vlastnictví bratrů patřilo mezi lety 1471–1502 celkem 6 panství v severních Čechách. Čtyři z nich získali jako dědictví po otci (milštejské, jablonské, kravařské a lípské), jedno přikoupili po jeho smrti (sloupské) a u posledního není jisté, zda ho mezi rodové statky zahrnul již Jindřich nebo až jeho synové (zákupské). Na počátku 80. let navíc získala milštejská podlinie majetek také na Moravě, v okolí Olomouce. Ten však nespadal do společného nedílu (viz níže). K podrobnému popisu pozemkové držby a vlastnických poměrů milštejské podlinie Berků z Dubé v 15. stol. viz Aschenbrenner, M.: Berkové z Dubé. Příspěvek k majetkové struktuře české šlechty do poloviny 17. století, netištěná diplomová práce obhájená na PF UJEP, Ústí nad Labem 1992, s. 31–41; Panáček, J.: Dělení Berků z Dubé v roce 1502. Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 13, 2004, s. 23–48; Rejzek, J.: Berkové. Páni z Dubé a Lipé na přelomu středověku a raného novověku, netištěná bakalářská práce obhájená na FF UK, Praha 2019, s. 67–81. Online dostupná na adrese (www.ukaz.cuni.cz).

38/ V držení úřadu ho jmenuje jak Palacký, F.: Dílo Františka Palackého, s. 359, tak Tomek, V. V.: Dějepis, s. 258. Z pramenů viz

Obr. 4. Pohled na hrad Lipý od východu na akvarelu F. Röhmische z let 1830–1840 (Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, grafická sbírka, i. č. V-700).

výběrově CIM IV/2, s. 142–144, č. 417; AČ V, s. 342, č. 49; AČ VII, s. 494, č. 227, s. 526–527, č. 312; AČ VIII, s. 500–501, č. 139. Fakt, že Jaroslav držel úřad minimálně do jara 1491, ne pouze do roku 1490, jak chybně uvádí Tomek, je zřejmý z pramene AČ XI, s. 421.

39/ Charakteristiku dvorského soudu poloviny 15. století, která je ovšem platná i pro následující desetiletí, podává Kristen, Z.: *Soud dvorský a jeho knihy za krále Ladislava*, Praha 1931. *Otázce jeho personálního složení v době, kdy zastával úřad dvorského sudího Jaroslav (7), se poté věnuje Martinovský, I.: Soud dvorský za krále Vladislava II. In: Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc., Praha 1992, s. 277–291. Mezi povinnosti dvorského sudího patřila kromě předsedání všem soudním zasedáním, která se konala čtyřikrát ročně přibližně po dva týdny bez ustání, také starost o vedení dvorských desek. K Jaroslavově působení na dalším ze soudů, komorním, viz Dragoun, M. – Maťa, P.: Komorní soud za vlády Vladislava Jagellonského (1471–1488). Sborník archivních prací 47/2, 1997, s. 285–290. Z pramenů srovnej také například s AČ IV, s. 278, č. 28; AČ VII, s. 526–527, č. 312; AČ VIII, s. 458, č. 501.*

Jan lákavě šance spojit se s tak významnou šlechtickou rodinou skutečně využil a uzavřením sňatku s Ludmilou roku 1480 značně rozhojnil svoji pozemkovou doménu o tři panství položená severně od města Olomouce – Šternberk, Moravský Beroun a Dvorce.^{45/} Berkové se tím přidali k mnoha dalším šlechtickým rodům, které byly svým majetkem, a tedy i svými zájmy rozkročeny mezi Čechami a Moravou a mezi dvěma panovníky, Vladislavem a Matyášem, čímž napomáhaly k zachování integrity celého českého soustátí.^{46/}

Brzy po přesídlení na Moravu na počátku 80. let se Jan začal aktivně zapojovat do tamějšího politického života. Přispěl k tomu mohlo jak významné postavení Berků z Dubé v Čechách, tak zkušenosti, které Jan nabyl v letech 1477–1479 během působení na dvoře Vladislava II., kde zastával post jeho královského komorníka.^{47/} Janovi očividně nečinilo problém rychle se prosadit i v neznámém prostředí, jak dokazuje privilegium Matyáše Korvína pro moravskou zemskou obec z dubna 1484, ve kterém rozšířil právo urozených dědit majetky až do pátého kolene a zavázal se, že nebude vybírat daně nad rámec „starodávných svobod a práv.“^{48/} Berka je v listině jmenován mezi několika málo významnými šlechtici symbolicky zastupujícími Moravské markrabství, kterým bylo privilegium přímo adresováno. Nejpозději čtyři roky po svém příchodu na Moravu, ale pravděpodobně již dříve, se tedy pohyboval v nejvyšších kruzích moravského panstva.

Skutečnost, že se Jan na Moravě aklimatizoval velice dobře, je patrná také z politických a osobních styků, které udržoval se dvěma ze zdejších předních šlechtických rodů. Do popředí v tomto smyslu vystupují především páni z Pernštejna, v jejichž blízkosti se s Berkou můžeme setkat od konce 80. let. Přirozeně to vyplývalo již z polohy jejich majetku, neboť Pernštejnové vlastnili panství Helfštein (Helfštýn) východně od Olomouce, a byli tudíž s Janem prakticky sousedi. Berka se jako svědek účastnil několika jejich majetkových transakcí a rozsuzoval jejich spory.^{49/} Bližší vztah se dá předpokládat také s jedním z nejvýznamnějších šlechticů Čech a Moravy konce 15. století, Ctiborem Tovačovským z Cimburka. Mezi ním a Berkou muselo jistě docházet ke kontaktu již z toho důvodu, že se oba pohybovali ve vyšší vrstvě moravské politiky a často se setkávali na zemském soudu a sněmu.^{50/} Ctibor navíc vlastnil jak v severních Čechách, tak na Moravě majetek položený nedaleko toho berkovského, a vzájemné potkávání proto mohlo probíhat i na rovině majetkové.

Existenci pevnějšího pouta mezi oběma šlechtici však dokazuje především fakt, že Jan roku 1488, tedy v době Ctiborovi nepřítomnosti, krátce zastupoval pána z Tovačova v úřadu moravského hejtmána, nejvyššího reprezentanta královské moci v celé této vedlejší zemi.^{51/} Ačkoliv to nemusí nutně svědčit o přímém dosazení Berky do tohoto postu pánem z Cimburka, vzhledem k svému vlivnému postavení nejen na Moravě, ale i v Čechách měl Ctibor v otázce jmenování svého dočasného zástupce jistě podstatné slovo. I kdyby výše zmíněné neplatilo, Janovo přechodné působení v hejtmanském úřadu vypovídá minimálně o jeho důležité pozici ve skupině moravského panstva. Jak je tedy patrné z předešlých odstavců, Berkovi se v průběhu 80. let 15. století podařilo úspěšně „vybojovat“ nezanedbatelné místo v rámci zemské obce Markrabství moravského. Nehledě na přicházející změny značně ovlivňující poměry v celé Koruně české si tak byl schopen udržet svou pozici i v následující době.

Obr. 5. Dnešní podoba hradu Sloup, centra sloupského panství, které bratři Berkové odkoupili roku 1471 od Viléma z Ilburka (<https://region.rozhlas.cz/skalni-hrad-a-poustevna-sloop-maji-pohadkove-prostory-uvnitri-na-povrchu-8513279>).

Zmíněné stěžejní změny projevující se především ve vnitrostátním uspořádání českého soustátí byly vyvolány smrtí Matyáše Korvína v dubnu 1490, která umožnila nejen obnovení integrity zemí Koruny české pod vládou Vladislava II., ale také jeho nástup na uherský královský trůn. Druhá jmenovaná skutečnost navíc vedla k tomu, že Jagellovec i se svým dvorem trvale přesídlil do Budína a postupně projevovat čím dál menší zájem o české záležitosti, kvůli čemuž se skutečná moc postupně přesouvala do rukou domácích správců.^{52/}

Milštejnskou podlinii ovšem podstatněji zasáhly teprve události pozdější doby. Mezi lety 1491–1493 totiž zemřel nejstarší z Berků, Jaroslav (7), a jím držený post nejvyššího dvorského sudího se tak přesunul do rukou jeho mladšího bratra.^{53/} Nehledě na Jaroslavovu dlouhodobou držbu tohoto zemského úřadu a jeho přisedění na komorním soudě v 80. letech se alespoň podle charakteru dochovaných pramenů zdá, že v průběhu svého života do celozemské politiky příliš aktivně nezasahoval. Vyjma několika zmínek z konce 60. a počátku 70. let se totiž převážná většina dokladů o jeho osobě týká majetkových záležitostí nebo působení na soudech. S jeho přítomností na sněmu se můžeme například setkat pouze jednou, roku 1472.^{54/} Tato nečinnost je zvláště patrná v porovnání s aktivitou Jaroslavova otce Jindřicha (6), který vystupoval ve veřejném životě velice čile a mimo jiné se přímo účastnil hned několika významných okamžiků českých dějin poloviny 15. století. Ačkoliv po sobě Jaroslav zanechal dva syny, Adama (+1513) a Zdislava (+1553), jeho smrt nepřinesla dělení majetku v rodině, neboť synové byli vzati do nedílu ke svým třem strýcům.

Skon nejstaršího z bratrů však rozhodně nepřinesl mocenský regres milštejnské podlinie, právě naopak. Devadesátá léta se stala vrcholem politické kariéry Jiřího Berky (8), jenž aktivně profitoval z výše zmíněné nepřítomnosti krále v Praze.^{55/} I jeho tak můžeme řadit ke šlechticům, na které Vladislav postupně přenášel své pravomoci a kteří byli schopni na základě toho budovat vlastní postavení a čím dál více podřizovat zemskou politiku svým představám. V případě Jiřího se tento proces ukázal hned několikrát. Nejmarkantněji o něm svědčí již samotná kumulace tří zemských

40/ K Jiřího držbě tohoto úřadu viz Palacký, F.: Dílo Františka Palackého, s. 361 a Tomek, V. V.: Dějepis, s. 258. Z pramenů viz výběrově AČ X, s. 389–391, č. 171; AČ V, s. 496–516 (zde 516), č. 55, s. 160–162, č. 319–323. Jako přisedící komorního (6x) a zemského (vícekrát) soudu se Jiří objevuje především v průběhu let 1485–1490. Pro přítomnost na prvním jmenovaném soudě viz Dragoun, M.: Komorní soud, s. 285–290. V roli přisedícího z soudu viz například PDZ I, s. 155, č. 35, s. 208, č. 209–210, s. 222–223, č. 268; AČ IX, s. 487, č. 634.

41/ Martinovský, I.: Soud dvorský, s. 282.

42/ Tamtéž, s. 281. Jednalo se o úřad zavedený Ladislavem Habsburským v 50. letech 15. stol., jehož držitel měl za úkol hájit panovnickovy zájmy na dvorském soudu. Blíže k úřadu prokurátora viz Kristen, Z.: Soud dvorský, 43/ Ke jmenování přisedicím z soudu viz PDZ II, s. 485, č. A24.

44/ K pozastavení chodu všech soudů došlo v letech 1419–1437, 1440–1454 a 1465/7–1485.

45/ V době sňatku s Janem byla Ludmila již vdovou. Její první manželství s Albrechtem Kostkou z Postupic (+1477) ovšem nevedlo ke ztenčení majetků, které získala po otci. Pro samotného Berku se hlavním přínosem stalo prvně jmenované panství s hradem Šternberkem, o jehož rozkvět v následujících letech zdařile usiloval. Baletka, T.: Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa, Praha 2003, s. 287. Dvorský, F.: O starožitném panském rodě Benešoviců. Část II. O rodě pánů z Kravař, Brno 1910, s. 160. Dvorský datuje sňatek chybně k roku 1481. Skutečnost, že proběhl už o rok dříve, dokládají Moravské zemské desky II. Kraj olomoucký 1480–1566, Ed. F. Matějka, Brno 1948, s. 10, č. 31.

Majetek, jenž Ludmila získala dědictvím po otci a který sňatkem přešel na Jana Berku, je podrobně rozepsán MZD II, s. 8–10, č. 28.

46/ Kromě Berků se jednalo například o pány z Cimburka, z Pernštejna nebo z Hradce.

47/ Viz Macek, J.: *Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526 I. Hospodářská základna a královská moc*, Praha 1992, s. 322. Prameně dokládá také Trnka, P.: *Finanční situace českého krále Vladislava Jagellonského v letech 1471–1490, netištěná diplomová práce obhájená na FF UK, Praha 2008*, s. 205, regist 141.

48/ AČ X, s. 284–286, č. 49.

49/ AČ VI, s. 526, č. 246, s. 538, č. 340; AČ XVI, s. 325, č. 384, s. 487, č. 632.

50/ Viz MZD II, s. 39, č. 280; *Libri citationum et sententiarum seu knihy půhonné a nálezové VI*. Ed. V. Brandl, Brno 1895, s. 149, č. 885, s. 226–227, č. 1357.

51/ *Libri citationum et sententiarum seu knihy půhonné a nálezové V*. Ed. V. Brandl, Brno 1888, s. 173. *Tibor tuto funkci zastával kontinuálně v letech 1469–1494*.

52/ Čornej, P.: *Velké dějiny zemí VI.*, s. 513–514.

53/ *Doklad o Jaroslavově smrti před koncem roku 1493 přináší zlistinná dohoda učiněná mezi jeho bratry a lipskými měšťany na začátku prosince, v níž už jsou jako majitelé Lipé zmiňováni pouze Jiří, Jan a Petr*. Viz CIM IV/2, s. 320–321, č. 580.

54/ AČ V, s. 342, č. 49.

55/ Po přesídlení do Budína [1490] král zpátky do Čech zavítal už jen třikrát, a to v letech 1497, 1502 a 1509–1510. Viz Čornej, P.: *Velké dějiny zemí VI.*, s. 476–477.

56/ *Jednalo se o post nejvyššího dvorského sudího, královského prokurátora a zemského přísedícího, viz výše*.

57/ AČ X, s. 395–396, č. 177.

58/ AČ XVIII, s. 84, č. 102.

59/ *Tamtéž*, s. 136–137, č. 203.

60/ PDZ II, s. 480.

61/ *Blíže k prešpurskému sněmu viz Čornej, P.: Velké dějiny zemí VI.*, s. 517. *Žápis celého ustanovení je možno nalézt v AČ V, s. 496–516, č. 55*.

úřadů získaných Berkou v 90. letech.^{56/} V konkrétní situaci se poté zřetelně projevil například v listopadu 1493, kdy Vladislav Jiřího spolu s nejvyšším komorníkem Jindřichem z Hradce pověřil jako své zástupce řešením sporů s Mikulášem a Kašparem Šliky, rušiteli zemského míru, čímž jim částečně přenechal na starost zachovávání míru a bezpečnosti v Čechách.^{57/}

Roku 1498 zase Vladislav na neurčito ustanovil Jiřího svým delegátem při styku s královskými leníky.^{58/} Konkrétně list opravňoval Berku k tomu, aby jejich městům udílel trhy, aby jim povoloval vytváření spolků, zapisování věn, činění zápisů atd. Zda to měla být od krále kompenzace za úřad královského prokurátora, o který Jiří tohoto roku přišel, není jasné. Jednoznačně je však patrné, že se Jiří nesnažil vybočit ze „zajetých kolejí“ svého politického působení ve sféře lenního práva, v němž se již několik let z pozic nejvyššího dvorského sudího a královského prokurátora pohyboval. Vladislav neopomenul Jiřího odměnit ani v rovině materiální, když na něj roku 1499 za „prokázané služby“ převedl zástavu městečka a tvrze Kostelce nad Labem.^{59/}

Vzhledem k tomu, že král do země zavítal opravdu výjimečně, byli někdy zemští úředníci nuceni vycestovat za ním do Uher. Jiří tuto cestu podstoupil pravděpodobně alespoň dvakrát, ale jistá zpráva o ní se zachovala pouze jedna. Při první příležitosti, roku 1496, je zmiňován jako posel k deskám zemským s královým nařízením vydaným v Prešpurku.^{60/} Druhá je spojená s kuriozitou českých dějin, zemským sněmem konaným roku 1499 mimo území Čech, opět v Prešpurku. Toto shromáždění se ovšem nestalo výjimečným pouze kvůli svému nezvyklému umístění, ale i významem, jaký mělo pro konečné přijetí Vladislavského zřízení zemského. Došlo zde totiž k projednání tzv. Zůstání prešpurského, které se, ač v upravené podobě, stalo základem Vladislavského zřízení zemského vydaného následujícího roku.^{61/} Ačkoliv se nedochoval žádný pramen informující nás o personálním složení sněmu a Berkovu přítomnost na něm tak nelze s jistotou potvrdit, je možné předpokládat, že účast nejvyššího dvorského sudího při takto důležité události byla už z pozice jeho úřadu vyžadována. Odpovídala by navíc celkové roli, jakou Jiří zastával při vytváření tohoto přelomového zákoníku. Nejen, že byl jedním z pánů, kteří roku 1499 prohlíželi za účelem jeho sepsání desky zemské, ale jeho jméno čteme i ve finální verzi zřízení, pro niž vytvořil vzory půhonných, svolacích a dalších listů využívaných na dvorském soudě.^{62/} Účastnil se tak stěžejního procesu tvořícího most do novověku.^{63/}

Ani Jan Berka (9) si v 90. letech nevedl špatně a nadále aktivně participoval na politickém životě Markrabství moravského. Pravidelně se objevoval na zemských sněmech a mezi lety 1490–1500 také zastával úřad přísedícího zemského soudu, do něhož byl volen každoročním sněmem probíhajícím tradičně 6. ledna v Olomouci.^{64/} Účastnil se také dobových politicko-mocenských konfliktů mezi jednotlivými sociálními skupinami, jež byly charakteristické pro utváření stavovské obce závěru 15. století. Jeho jméno tak můžeme číst na listinách ukončujících moravskou verzi sporů mezi pány a rytíři o sedání v lavicích na zemském soudě [1492] i neshody mezi moravskou šlechtou a městy o držbu zemských desek [1494].^{65/} Jan Berka (9) už se ovšem nedočkal další podstatné události formující stavovskou obec – uvedení Vladislavského zřízení v platnost roku 1502. Někdy mezi lety 1500–1501 totiž zemřel zanechav po sobě manželku, dceru Ludmilu, a syna Václava [1523].^{66/} Smrt Jana přinesla zásadní změnu do pomyslného života milštejnské podlinie. Vyvolala totiž potřebu přistoupit k rozdělení jejího rozsáhlého rodového majetku, neboť už se stalo neúnosným, aby dva zbylí bratři, Jiří

(8) a Petr (10), zůstávali se svými synovci Adamem, Zdislavem a nyní i Václavem nadále v nedílu. Roku 1502 tak došlo k „druhému velkému dělení Berků z Dubé,“ které podstatně ovlivnilo osudy zástupců milštejské podlinie v následujících dobách.^{67/}

Jak si ve zbývajících letech svého života počínali pozůstalí bratři Jiří (8) a Petr (10) není kvůli nedostatku pramenů příliš jasné. Jiří se roku 1500 pravděpodobně stáhnul z veřejného života, protože přestal zastávat úřad dvorského sudího a z roku na rok prakticky „zmizel“ z pramenů. Zřejmě to bylo vyvoláno jeho rostoucím věkem, neboť v této době již dosáhl nejméně čtyřiceti pěti let. Poslední přímé zprávy o jeho osobě pocházejí z let 1502–1503, kdy vedl spor s Václavem z Roupova, který pohnal Berku ke komornímu soudu za to, že provedl pynch na jeho statcích a věznil jeho sluhu Duchka. Soud nakonec seznal Jiřího vinným, a on tak musel Václavovi zaplatit odškodné 50 kop grošů.^{68/} Jiří (8) zemřel někdy před rokem 1508. V srpnu roku 1507 totiž jeho sedm synů potvrzovalo privilegia části města Lipá, kterou po něm zdědili.^{69/}

O nejmladším z bratrů, Petrovi (10), který byl na předchozích stránkách opomíjen, se dochovalo v pramenech jen pár kusých zmínek. Jeho život proto není možné plnohodnotně rekonstruovat, ale pouze přiblížit několika obecnými informacemi. Svým věkem se příliš nelišil od většiny sourozenců, poprvé se s ním totiž můžeme setkat, tak jako s nimi, v lednu 1471. Na rozdíl od svých tří bratrů se příliš neúčastnil celozemské politiky, pouze roku 1519 ho můžeme vidět jako přísedícího zemského soudu^{70/}, a je proto možné předpokládat, že měl na starost především správu majetku držného jimi společně v nedílu. Všechny bratry nakonec přežil, neboť zemřel až mezi lety 1519–1522.^{71/}

Závěr

Jak bylo výše zmíněno, počátek 16. století s sebou přinesl konec jedné etapy dějin milštejské podlinie a tedy i chvíli, kdy sledování osudů jejích členů opustíme. Roku 1502 totiž došlo uvnitř příliš početného rodu k rozdělení rozsáhlého majetku ležícího v severních Čechách, což rychle vedlo k jeho intenzivnímu štěpení, k častým změnám majitelů jeho jednotlivých částí a nezřídka i k převedení do rukou sousedních šlechtických rodin. Berky z Dubé tak znovu postihl tento negativní jev související s přílišným větvením rodu, se kterým se můžeme u předků milštejské podlinie setkat již na přelomu 14. a 15. století a stejně jako v předchozím případě vedl v dalších letech k chudnutí a politické pasivitě mnoha z jejích zástupců. Na závěr tak nezbývá než se ohlédnout nazpět do „zářného“ 15. století a vyzvednout důležité okamžiky či aspekty růstu moci milštejské podlinie.

O vybudování pomyslných základů majetkového a politického postavení milštejské podlinie v 15. věku se jednoznačně zasloužila její druhá generace, která od počátku husitských válek začala aktivně vystupovat ve veřejném životě. Řeč je o bratrech Jaroslavovi (5) a Jindřichovi (6) z Milštejna, jenž v této době jak díky svému působení, tak vlivem vnějších okolností rozšířili svůj majetek o Kravařský újezd, Ronov a krátkodobě i Lipou a Helfenburk a začali se politicky prosazovat na lokální a v malé míře i na celozemské úrovni. Díky tomu, že zůstali v oblasti severních Čech v období náboženských válek jako jedni z mála šlechticů věrní králi Zikmundovi, si získali jeho přízeň, která jim teoreticky již roku 1435, ale fakticky až v letech 1443/4 zajistila město Lipou. Její ovládnutí mladším z bratrů, Jindřichem (6), mělo zcela eminentní vliv pro jeho další směřování. Toto město a panství mu totiž dlouhodobě poskytovalo dostatek materiálních i lidských zdrojů a tím mu umožnilo, aby mohl ve 40. a 50. letech navázat

62/ Viz AČ V, s. 495–496, č. 64, s. 160–162, č. 319–323.

63/ Blíže k okolnostem vydání zřízení zemského viz Čornej, P.: *Velké dějiny země VI.*, s. 510–524.

64/ Viz MZD II, s. 43, č. 1, s. 61, č. 1, s. 76, č. 96, s. 99, č. 1, s. 103, č. 17, s. 109, č. 1, s. 111, č. 12, s. 120, č. 48, s. 123, č. 71, s. 128–129, č. 101; AČ XVI, s. 416, č. 517.

65/ Viz AČ X, s. 306–311, č. 68; AČ XVI, s. 462–463, č. 594.

66/ Lze usuzovat, že Jan zemřel již roku 1500. V lednu 1501 totiž nebyl tradičním sněmem zvolen jako přísedící moravského z. soudu, ačkoliv tento post zastával s výjimkou roku 1491 kontinuálně mezi lety 1490–1500. Zmínku o existenci Ludmily viz ve Futák, P. – Plaček, M.: *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006, s. 474.

67/ Blíže k druhému rodovému dělení viz Panáček, J.: *Dělení Berků*, s. 23–49. Tentýž autor se věnoval i prvnímu dělení, viz Panáček, J.: *První velké dělení Berků z Dubé v letech 1391–1402*. *Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska* 28, 2019, s. 5–25.

68/ AČ XII, s. 523–524, č. 1155, s. 549–550, č. 1194.

69/ CIM IV/3, s. 124–126, č. 736.

70/ PDZ I, s. 246–247, č. 50.

71/ Petr je v pramenech zmíněn naposledy 18.6. 1519, viz předchozí poznámku. Zároveň musel zemřít před rokem 1522, kdy je jeho manželka jmenována jako poručnice jejich dětí, viz AČ XXXII, s. 127–128, č. 3449–3451.

Obr. 6. Pohled na zámek Zákupy s hospodářským dvorem a částí parku, který milštejnská podlinie získala i s přilehlým panstvím do své držby od pánů z Vartenberka někdy mezi lety 1460-1493 (https://www.zamek-zakupy.cz/ups/sychrov/fotogalerie/tisko-ve_zpravy_2020/2020_7_1/Zakupy).

na „základy“ z dob husitských válek a mnohem intenzivněji tak budovat svoji politickou kariéru. Druhým důležitým faktorem, jenž přispěl k rapidnímu nárůstu Jindřichovy veřejné aktivity v této době bylo zavedení landfrýdního systému správy v důsledku interregna (1440–1453), díky níž se politický život začal odehrávat spíše na krajské než zemské úrovni, což s sebou přinášelo značný potenciál mocenského růstu i pro do té doby na dvoře nezakotvené šlechtice. To navíc napomohlo seznámení Jindřicha s Jiřím z Poděbrad, s nímž od 40. let svázal svůj kariérní postup. Za služby, které boleslavskému hejtmanovi a následně zemskému správci a českému králi na rovině diplomatické a vojenské poskytoval, se mu Jiří odvděčil v letech 1453/4, kdy Berkovi napomohl s prosazením na královském dvoře Ladislava Habsburského. Následně ho sám za své vlády pravděpodobně poctil uvedením do několika úřadů. Také v posledních letech života si nadále zachovávali věrnost, jak dokazuje Jiřího potvrzení privilegií Berkova města Jablonného roku 1466 a naopak Jindřichova vojenská podpora Poděbradovi z let 1467/8, jehož zájmy při boji s katolickými kruciáty v severních Čechách nadále hájil.

S vědomím výše napsaného je možné konstatovat, že příčinou politického vzestupu zrovna milštejnské podlinie, a ne jiné části rozrodu Berků z Dubé, byla aktivita Jaroslava (5) a Jindřicha (6) za husitských válek, která položila základy pozdější Jindřichovy politické kariéry a díky níž došlo k vybudování nezbytné hmotné základny reprezentované především městem a panstvím Lipá.

Třetí generace milštejské podlinie, tedy Jindřichovi synové Jaroslav (7), Jiří (8), Jan (9) a Petr (10), úspěšně navázali na politickou kariéru svého otce a prosadili se na dvoře Jiřího z Poděbrad v posledních letech jeho vlády i na českém dvoře Vladislava Jagellonského. Postavení, které vybudoval otec, nejen udrželi, ale podařilo se jim ho i polepšit. V Čechách se uplatnili především dva nejstarší bratři Jaroslav a Jiří, kterým se podařilo mezi lety 1469–1500 ovládnout úřad nejvyššího dvorského sudího. Mimo to působili i v dalších pozicích spojených se soudní proveniencí (úřad královského prokurátora, přisedení na komorním i zemském soudu). Zaujme především kariéra Jiřího, který dokázal využít nepřítomnosti krále v Čechách po jeho trvalém přesídlení do Budína ke kumulaci několika úřadů a z pozice dvorského sudího se aktivně podílel na vytváření Vladislavského zřízení zemského.

Také třetí z bratrů, Jan, se prosadil ve veřejném životě, ovšem na rozdíl od straších sourozenců nespojil svou politickou aktivitu primárně s Čechami, přestože i zde působil, ale s Markrabstvím moravským. Učinil tak kvůli výhodnému sňatku s jednou z posledních zástupkyň vymírajícího rodu pánů z Kravař, s níž vyženil nedaleko Olomouce položené panství Šternberk, Dvorce a Moravský Beroun, kam roku 1480 rovněž přesídlil. Na Moravě se také rychle a velice úspěšně prosadil v politice, jak dokazují jeho styky s tamějšími předními šlechtici a události, kterých se zúčastnil. Synové Jindřicha Berky (6) se mimo jiné zasloužili i o rozšíření pozemkové držby podlinie v severních Čechách, když přikoupili panství Sloup a pravděpodobně i Zákupy.

Jindřichovi synové tak milštejskou podlinii „přivedli“ do 16. století jako silný rod s významným politickým i majetkovým postavením. Přestože v této době došlo k rozsáhlému tříštění majetku, nevedlo to rozhodně k pádu Berků z Dubé do „propadlišť dějin.“ Další členové, jako například Zdislav Berka z Dubé (+1553), totiž nesli dobré jméno rodu dále do budoucnosti.

ARCHIVNÍ PRAMENY

Národní archiv Praha (NA), fond Archiv Koruny české (1158–1935). [online dostupné na adrese: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/ACK/fond>].

EDICE PRAMENŮ

AČ: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Z archivu domácích i cizích I. Ed. F. Palacký, Praha 1840; II. Ed. F. Palacký, Praha 1842; III. Ed. F. Palacký, Praha 1844; IV. Ed. F. Palacký, Praha 1846; V. Ed. F. Palacký, Praha 1862; VI. Ed. F. Palacký, Praha 1872; VII. Ed. J. Kalousek, Praha 1887; VIII. Ed. J. Kalousek, Praha 1888; IX. Ed. J. Kalousek, Praha 1889; X. Ed. J. Kalousek, Praha 1890; XII. Ed. J. Kalousek, Praha 1893; XV. Ed. J. Kalousek, Praha 1896; XVI. Ed. J. Kalousek, Praha 1897; XVIII. Ed. J. Kalousek, Praha 1900; XXVIII. Ed. J. Teige, Praha 1912; XXXII. J. Čelakovský, Praha 1915; XXXVI. Ed. G. Friedrich, Praha 1941; XXXVII/2. Ed. G. Friedrich, Praha 1941.

CIM: Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV/2. Privilegia non regalium civitatum provincialium annorum 1453–1500. Ed. A. Haas, Praha 1960; IV/3. Privilegia non regalium civitatum provincialium annorum 1501–1526. Ed. A. Haas, Praha 1961.

Libri citationum et sententiarum seu knihy pŕohonné a nálezové V–VI. Ed. V. Brandl, Brno 1888–1895.

MZD: Moravské zemské desky II. Kraj olomoucký 1480–1566, Ed. F. Matějek, Brno 1948.

PDZ: Pozůstatky desk zemských Království českého roku 1541 pohořelých I. Ed. J. Emler, Praha 1870; II. Ed. J. Emler, Praha 1872.

Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450–1471), Ed. F. Palacký, Vídeň 1860.

LITERATURA

Adamovič, J. – Blažková, J. et alii: Česká Lípa. Město na Ploučnici, Česká Lípa 2018.

Aschenbrenner, M.: Berkové z Dubé. Příspěvek k majetkové struktuře české šlechty do poloviny 17. století, netištěná diplomová práce obhájená na PF UJEP, Ústí nad Labem 1992.

Baletka, T.: Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa, Praha 2003.

Beran, Z.: Katolické panstvo na dvoře Jiřího z Poděbrad. Procesy vzájemné konvergence a divergence. Mediaevalia historica Bohemica 17/2, 2014, s. 37–75.

Beran, Z.: Poslední páni z Michalovic. Jan IV. (+1435/1436) a Jindřich II. (+1468), České Budějovice 2010.

Čornej, P. – Bartlová, M.: Velké dějiny země Koruny české VI. 1437–1526, Praha 2007.

Čornej, P.: Jiří Poděbradský a severní Čechy. In: Osobnosti v dějinách regionu 1, Liberec 2004, s. 25–48.

Dragoun, M. – Maťa, P.: Komorní soud za vlády Vladislava Jagellonského (1471–1488). Sborník archivních prací 47/2, 1997, s. 255–292.

Dvorský, F.: O starožitném panském rodě Benešoviců. Část II. O rodě pánů z Kravař, Brno 1910.

Futák, P. – Plaček, M.: Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu, Praha 2006.

Kristen, Z.: Soud dvorský a jeho knihy za krále Ladislava, Praha 1931.

Macek, J.: Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526 I. Hospodářská základna a královská moc, Praha 1992.

Martinovský, I.: Soud dvorský za krále Vladislava II. In: Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc., Praha 1992, s. 277–291.

Otto, J.: Ottův slovník naučný III, Praha 1890.

Palacký, F. – Charvát, J. Ed.: Dílo Františka Palackého. Svazek první. Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dvorských v Království českém, od nejstarších časů až do nynějška, Praha 1941.

Panáček, J.: Dělení Berků z Dubé v roce 1502. Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 13, 2004, s. 23–48.

Panáček, J.: První velké dělení Berků z Dubé v letech 1391–1402. Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 28, 2019, s. 5–25.

Prokop, M.: Proměny majetkového a mocenského postavení šlechty na Boleslavsku v 15. století na pozadí držby opevněných sídel. In: Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfovi Andělovi, CSc, Liberec 2004, s. 66–103.

Rejzek, J.: Vzestup moci Berků z Dubé v neklidných dobách 15. století. 1. část. Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 30, 2021, s. 35–59.

Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy IX, Praha 1893.

Trnka, P.: Finanční situace českého krále Vladislava Jagellonského v letech 1471–1490, netištěná diplomová práce obhájená na FF UK, Praha 2008.

Urbánek, R.: České dějiny III/2. Věk Poděbradský, Praha 1918.

Urbánek, R.: České dějiny III/3. Věk Poděbradský, Praha 1930.

Urbánek, R.: České dějiny III/4. Věk Poděbradský, Praha 1962.

RESUMÉ

Die wachsende Macht der Berka von Dubá in den unruhigen Zeiten des 15. Jahrhunderts

2. Teil

Jan Rejzek

Die Ronowitzer gehörten zu den bedeutenden tschechischen Adelsgeschlechtern, die mehrere Jahrhunderte lang auf hoher politischer Ebene die Geschichte des tschechischen Staates mitgestalteten. Obwohl die Historiker dieser Adelsfamilie schon bestimmte Aufmerksamkeit gewidmet haben, so blieben dank der erheblichen Verzweigkeit dieses Geschlechts zahlreiche Schicksale einzelner Angehöriger und sogar ganzer Zweige ungenügend bearbeitet. Wegen ihrer Bedeutung und der Besonderheiten hinterließen sie aber unübersehbare Spuren in den Quellen. Diese Diskrepanz ist vor allem bei den Berka von Dubá in den unruhigen Zeiten des 15. Jahrhunderts sichtbar. Bei meiner Forschung habe ich mich daher auf drei Generationen eines Teils der verzweigten Adelsfamilie der Berka von Dubá konzentriert, für den sich unter den Historikern die Bezeichnung Teillinie Mühlstein eingebürgert hat. Nachdem ihre Vorgänger während der Regentschaft Karls des IV. und Wenzel des IV. mehr als ein halbes Jahrhundert lang passiv waren, tauchten sie plötzlich wieder an der Seite der Könige Ladislaus von Habsburg, Jiří von Poděbrady und Wladislaw II. Jagiello auf und bekleideten wichtige Landes- und Hofämter.

Der vorliegende Artikel, der zweiter Teil eines Textes ist, der in der vergangenen Nummer dieses Sammelbandes publiziert wurde, stellt eine prosopographische Dokumentation der Schicksale zweier Generation der Teillinie Mühlstein in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts dar, aber vor allem auch eine Analyse ihres politischen Wirkens. An die vorherige Abhandlung knüpfen wir zu Beginn der fünfziger Jahre an, einem Wendepunkt für den Vertreter der Teillinie Mühlstein Heinrich von Berka. Er hatte langfristig auf diplomatischer und militärischer Ebene den Boleslawer Hauptmann und böhmischen Landesverwalter Jiří von Poděbrady unterstützt, was jetzt Früchte trug. Er half ihm nicht nur sich in den Jahren 1453–1454 am Königshof von Ladislaus von Habsburg durchzusetzen, er bedachte ihn auch später während seiner eigenen Regentschaft mit mehreren Ämtern. Die Zusammenarbeit hielt auch noch während der letzten Lebensjahre des Königs Jiří von Poděbrady an. Ungeachtet des Krieges, dessentwillen Jiří von Poděbrady von vielen Adligen verlassen wurde, hielt ihm Heinrich von Dubá die Treue und kämpfte für dessen Interessen.

Die dritte Generation der Teillinie Mühlstein, also Heinrichs Söhne Jaroslav, Jiří, Jan und Peter, knüpften erfolgreich an die politische Karriere ihres Vaters an und setzten sich am Hof des Jiří von Poděbrady gegen Ende von dessen Regentschaft sowie danach am tschechischen Hof von Wladislaw Jagiello durch. Die vom Vater erreichte Stellung bewahrten sie und es gelang ihnen diese sogar weiter auszubauen. In Böhmen konnten die zwei ältesten Brüder Jaroslav und Jiří in den Jahren 1469–1500 das Amt des Obersten Hofrichters besetzen. Daneben wirkten sie auch in weiteren Positionen des Gerichtswesens. Beeindruckend ist besonders die Karriere von Jiří, der es verstand, die Abwesenheit des Königs, der nun seinen ständigen Sitz in Buda hatte, zur Anhäufung von mehreren Ämtern zu nutzen. In der Stellung des Obersten Hofrichters beteiligte er sich aktiv an der Schaffung der Wladislawischen Landesordnung.

Auch der dritte Bruder, Jan, konnte sich im öffentlichen Leben durchsetzen. Er verband seine politischen Aktivitäten jedoch im Unterschied zu seinen älteren Brüdern nicht primär mit Böhmen, obwohl er auch dort wirkte, sondern mit der Markgrafschaft Mähren. Er hatte günstig eine der letzten Vertreterinnen des aussterbenden Geschlechts der Herren von Kravaře geheiratet, durch die er die Herrschaft Sternberg, Dvorec und Moravský Beroun unweit von Olomouc erhielt, wohin er auch 1480 übersiedelte. In Mähren hat er sich ebenfalls schnell und sehr erfolgreich in der Politik durchgesetzt, wie seine Beziehungen zu den dortigen Adligen und die Ereignisse, an denen er beteiligt war, beweisen. Die Söhne des Heinrich von Berka konnten unter anderem auch den Landbesitz ihrer Teillinie in Nordböhmen erweitern, in dem sie die Herrschaft Sloup und wahrscheinlich auch Zákupy erwarben.

Heinrichs Söhne brachten ihre Teillinie Mühlstein als eine starke Adelsfamilie mit bedeutender Stellung in der Politik und beachtlichen Besitztümern in das 16. Jahrhundert. Obwohl es in dieser Zeit zu umfangreicher Vermögenszersplitterung kam, so führte das keinesfalls dazu, dass die Berka von Dubá im Abgrund der Geschichte verschwunden wären. Andere Angehörige der Familie, wie z. B. Zdislav Berka von Dubá († 1553), trugen den guten Namen des Geschlechts weiter in die Zukunft.

ABBILDUNGEN

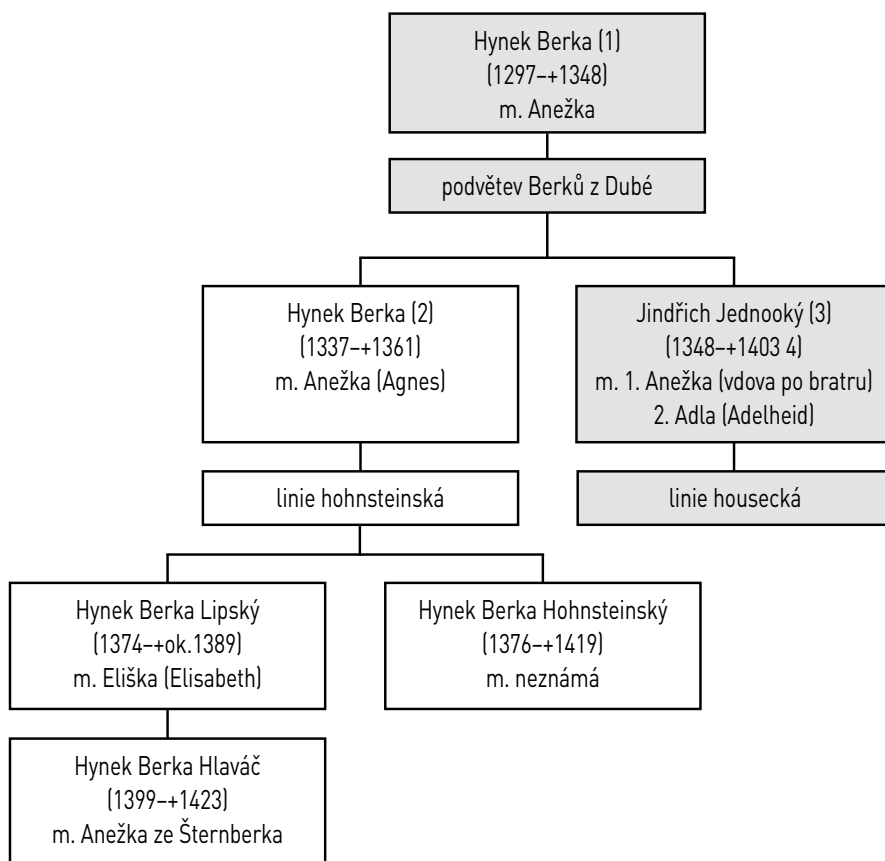
- Abb. 1. Das Privileg des Königs Ladislav Pohrobek für die Stadt Lipá vom 24. 06. 1457. Die Urkunde belegt, dass Jindřich Berka (6) die wirtschaftliche Entwicklung seiner Stadt und seine Bedeutung bedachte (Staatliches Kreisarchiv Česká Lípa, Fond Archiv der Stadt Česká Lípa, Inv. Nr. 4).
- Abb. 2. Das Privileg der Brüder Jaroslav, Jan, Jiří und Petr Berka von Dubá für die Stadt Lipá vom 21. 01. 1471, mit welchem den Lipaer Bürger alle älteren Vorrechte und Privilegien bestätigt werden (Staatliches Kreisarchiv Česká Lípa, Fond Archiv der Stadt Česká Lípa, Inv. Nr. 5).
- Abb. 3. Ausgezeichnet erhaltener Siegel des ältesten der vier Brüder, Jaroslav Berka, angehängt an einer Urkunde aus dem Jahr 1471 (Staatliches Kreisarchiv Česká Lípa, Fond Archiv der Stadt Česká Lípa, Inv. Nr. 5).
- Abb. 4. Der Blick zur Burg Lipý vom Osten auf dem Aquarell von F. Röhmsch aus den Jahren 1830–1840 (Heimatkundliches Museum und Galerie in Česká Lípa, Graphiksammlung, Inv. Nr. V-700).
- Abb. 5. Das heutige Bild der Burg Sloup, des Zentrums der Herrschaft Sloup, die die Gebrüder Berka von Wilhelm von Ilburg 1471 erwarben (<https://region.rozhlas.cz/skalni-hrad-a-poustevna-sloop-maji-pohadkove-prostory-uvnitri-i-na-povrchu-8513279>).
- Abb. 6. Der Blick zum Schloss Zákupy mit dem Wirtschaftshof und einem Teil des Parks, welches die Mühlsteiner Unterlinie samt der Domäne in ihren Besitz von den Herren von Wartenberg irgendwann zwischen 1460-1493 gewann (https://www.zamek-zakupy.cz/ups/sychrov/fotogalerie/tiskove_zpravy_2020/2020_7_1/Zakupy).
- Abb. 7. Teillinie der Berka von Dubá. Die Vorgänger und die Zugehörigen der Teillinie Mühlstein sind mit Fettdruck betont. Die Lebensdaten entsprechen den Angaben in den Quellen (*geboren) (+gestorben). Alle Stammbäume sind vereinfacht und zeigen nicht den ganzen Umfang der Verzweigungen. Ich danke Jaroslav Panáček für Korrektur und Ergänzung der genealogischen Daten der Stammbäume.
- Abb. 8. Linie Houska der Berka von Dubá. Die Lebensdaten entsprechen den Angaben in den Quellen (*geboren) (+gestorben).
- Abb. 9. Teillinie Mühlstein der Berka von Dubá. Die Lebensdaten entsprechen den Angaben in den Quellen (*geboren) (+gestorben).

Übersetzt von Petra Sochová

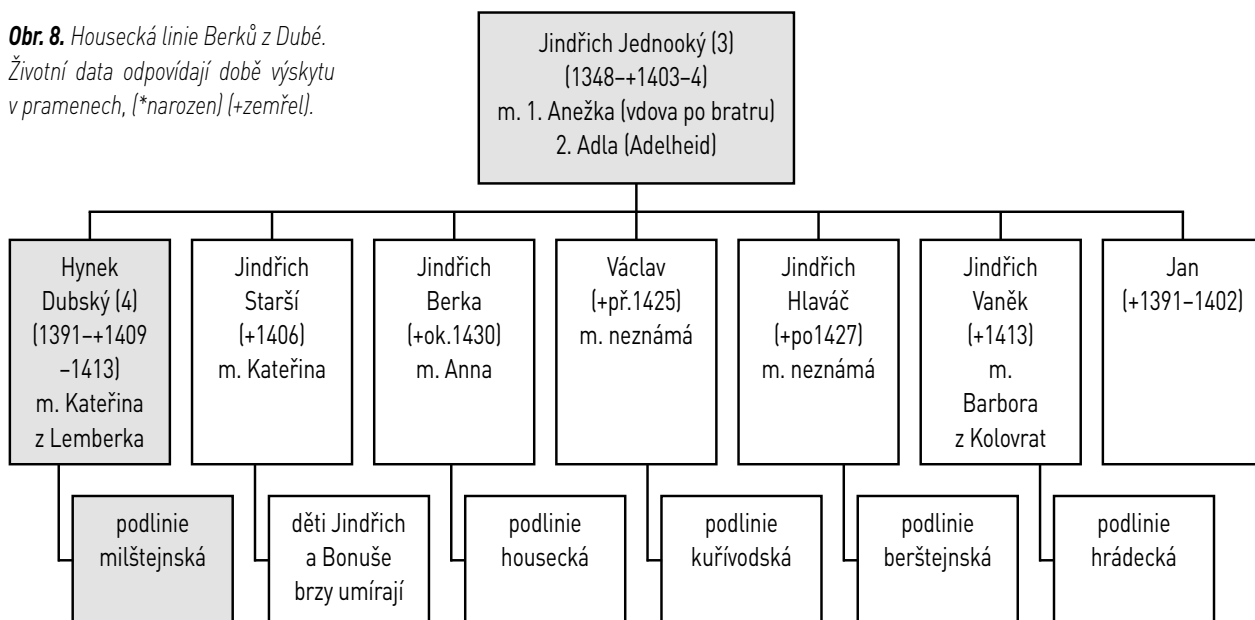

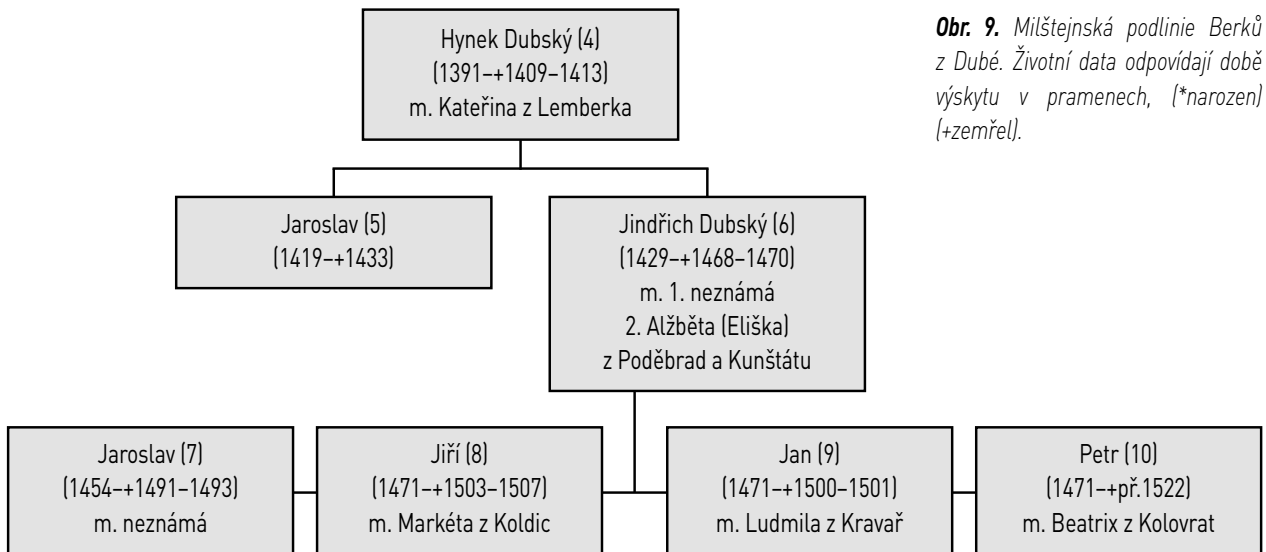
Obr. 7. Podvětev Berků z Dubé. Jsou zvýrazněni předchůdci milštejské podlinie a její členové. Životní data odpovídají době výskytu v pramenech (*narozen) (+zemřel). Všechny Rodokmeny jsou zjednodušené a neznamenávají jednotlivé rozrody v plné míře.

Za opravu a doplnění genealogických údajů rodokmenů patří můj velký dík Jaroslavu Panáčkovi.

Obr. 8. Housecká linie Berků z Dubé. Životní data odpovídají době výskytu v pramenech, (*narozen) (+zemřel).

Obr. 9. Milštejnská podlinie Berků z Dubé. Životní data odpovídají době výskytu v pramenech, (*narozen) (+zemřel).

MUZEUM NA ZÁMKU LEMBERK ČÁST 1. – KDO? PROČ? A JAK?

MUSEUM AT CASTLE LEMBERK. PART 1. – WHO? WHY? AND HOW?

Kateřina Sommerová

Univerzita Palackého v Olomouci

Článek pojednává o vzniku malého muzea na zámku Lemberk, které je na první pohled svým obsahem zvláštní – člověk se pozastaví především nad lidovým malovaným nábytkem, lidovými soškami i obrázky či zemědělským náčiním a nástroji ke zpracování lnu. Na základě osobností tehdejších majitelů zámku Lemberk je pak v článku nastíněna úvaha, kdo je nebo není původcem této sbírky – tedy že ač se běžně usuzuje, že muzeum na zámku zřídila Gabriela princezna Auerspergová, je pravděpodobné, že tato sbírka vznikla na zámku ještě o něco dříve, a to v době, kdy na zámku pobývala její starší sestra Kristina hraběnka Arco-Zinnebergová. K níže nastíněným problémům pak patří také otázka zpřístupnění zámku.

muzeum, zámek Lemberk, šlechta, Clam-Gallas, Kristina hraběnka Arco-Zinnebergová, Gabriela princezna Auerspergová

This article deals with the origin of a small museum at the castle Lemberk, which is peculiar at the first sight for its exhibits – the visitors' attention will be drawn above all by painted folk furniture, folk statuettes as well as by pictures or farming equipment and flax-processing tools. Building upon the personalities of then the proprietresses of Lemberk castle, a consideration is outlined in the article, who was or was not the originator of this collection. Therefore, although it is casually judged, that the castle museum was established by Gabrielle the Princess of Auersperg, probably this collection came to being some time earlier, namely by the time her elder sister Christiane the Countess of Arco-Zinnerberg dwelled at the castle. Also the issue of making the castle accessible ranks among the problems outlined below.

museum, castle Lemberk, aristocracy, Clam-Gallas, Christiane the Countess of Arco-Zinneberg, Gabriela the Princess of Auersperg

Úvod

Lidé sbírají a uchovávají předměty odnepaměti, původně zejména jakožto odznaky vlastní moci. K reprezentačním účelům sbírek se v renesanci přidala touha po poznání světa, toto období pak vyvrcholilo rozsáhlými sbírkami císaře Rudolfa II. Dalšího rozkvětu se sběratelství dočkalo v baroku, jehož – o něco systematictější utváření – sbírky pak položily základní kameny pro nově vznikající muzea na konci 18. a v 19. století. V té době také šlechta, která se na sběratelství podílela nejvíce, začala

zpřístupňovat veřejnosti svá šlechtická sídla, na nichž uchovávala své cenné a mnohdy jedinečné sbírky – ve středoevropském prostoru se v tomto směru stali průkopníky především hrabata z Clam-Gallasu, kteří svůj hrad Frýdlant zpřístupnili již v letech 1801–1802^{1/} a v průběhu 19. století umožnili veřejnosti navštěvovat také svá další severočeská sídla – Grabštejn a zámek Lemberk.

Lemberk byl zpřístupněn někdy před rokem 1882 (tento rok je uváděn jakožto mezník na základě roku vydání *Řivnáčova průvodce*,^{2/} v jehož případě se jedná o nejstarší – nám známý – záznam prohlídky, která na Lemberku proběhla), tedy v době, kdy byl hlavou rodu Eduard Friedrich hrabě z Clam-Gallasu (1805–1891), a prohlídky probíhaly zejména v prostorách západního křídla zámku, tj. z kaple v jižním křídle se přes chodbu vešlo do křídla severního, tedy do rytířského sálu, a pokračovalo se právě do západního křídla, a to do prostor tzv. pijárny, hrací místnosti a dále do bajkového sálu. Součástí prohlídek byla též Zdislavina světnička v přízemí západního křídla a někdy dokonce konírna, zámecká věž či severní bastion. Samotné prohlídky zřejmě neměly ustálenou podobu, místnostmi se neprocházelo vždy ve stejném pořadí, a průvodcem byl návštěvníkům zámecký kastelán (na řadě hradů a zámků probíhaly prohlídky „na zaklepání“ – tj. turista, jenž projevil o návštěvu daného objektu zájem, se ohlásil u klíčníka nebo správce, který jej pak přístupnými prostorami objektu často také provedl).^{3/} Stejně tomu bylo mimo jiné i na hradě Frýdlant, jak dokládá poznámka jednoho z návštěvníků, jež byla zvětšena ve sborníku Bezděz roku 1933: „Jen jedna věc je českým návštěvníkům v tomto krásném šlechtickém sídle nepříjemná: že totiž průvodce, jímž je kastelán hradu, neumí ani slova česky.“^{4/}

Součástí prohlídkového okruhu na Lemberku byla i výše zmíněná „pijárna“ s táflováním stropem, která se však v pozdějších letech přeměnila v malé muzeum plné předmětů spjatých především s lidovým prostředím. Ale nepředbíhejme.

Osobnost hraběnky Kristiny a princezny Gabriely

Zámek Lemberk byl desítky let členy rodu Clam-Gallasů opravován a na přelomu 19. a 20. století také modernizován. Ona modernizace probíhala z podnětu Franze hraběte Clam-Gallase (1854–1930), který plánoval z Lemberka vytvořit nový domov pro svou nejstarší dceru Kristinu.

Kristina Clotilde Maria Josefa Laurentia hraběnka Arco-Zinnebergová (1886–1947), rozená hraběnka Clam-Gallasová, se narodila na zámku Grabštejn, kde se její rodiče usídlili v prvních letech manželství. Patřila spíše k tichým dětem, které se více než o sport a hony zajímají o studium – zaujala ji zejména historie, po vzoru svého otce dokonce později na Lemberku nashromáždila řadu vlastivědných prací o Lemberku a blízkém Německém Jablonném.^{5/}

První světovou válku prožila hraběnka Kristina na rodových sídlech Frýdlant a Grabštejn, často také pobývala v Doksech u své tety Sofie hraběnky Waldstein-Wartenberg a strýce Adolfa Arnošta hraběte Waldstein-Wartenberg,^{6/} u nichž se vzorně věnovala studiu hospodářství, s jehož provozem svému strýci také pomáhala. Získávala tak zkušenosti, které později uplatňovala na vlastních statcích. První příležitost ukázat, co se u svého strýce naučila, získala Kristina na zámku Lemberk, který pro ni nechal její otec zmodernizovat a který si vzápětí sama Kristina začala dle vlastních představ zařizovat, a to patrně ještě v době, kdy bydlela u tety a strýce v Doksech. Zdá se, že byla

1/ K hradnímu muzeu na Frýdlantě více viz např. Pavlíková, J.: *Hrad a zámek Frýdlant*. In: *Aschenbrenner, M. a kol.: Interiéry hradů a zámků v Libereckém kraji a historie jejich zpřístupňování*. Liberec 2012, s. 7–20.

2/ *Prohlídku Lemberku popisuje dále např. Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze Království českého. Díl XX. Boleslavsko*. Praha 1895, s. 270–276; Kafka, J.: *Lužické Hory a Ještěd*. Praha 1909, s. 95–96.

3/ K průvodcům Netková, J. – Svatoňová, J.: *Návštěvní řady a zpřístupňování hradů a zámků. Část I*. In: *Památky a příroda: časopis státní památkové péče a ochrany přírody* 9, Praha 1984, s. 450.

4/ Chyský, Č.: *Frýdlant zámek a město*. In: *Bezděz: Přehled kulturních a přírodních poměrů severních Čech a Lužice IV, Semily 1933*, s. 52.

5/ Černá, R. – Krummholz, M. – Kurešová, J.: *Proměny zámeckého areálu Lemberk*. Na Sychrově 2016, s. 22.

6/ K tomu viz *Aschenbrenner, M.: Zámky okresu Česká Lípa. Česká Lípa 2021 (v tisku)*, kapitola *Zámek Doksy*.

7/ *Clam-Gallas, C. – Winkelbauer-Kelly, Ch. (eds.) – Blaschek, W. von: Unsere Vorfahren: Ein kurzer Ausschnitt aus der Familiengeschichte der Grafen von Clam und Gallas zum Schloss Campo und Freyenthurn*. Wien 1963, s. 51.

8/ *Svoboda, M.: Franz hrabě Clam-Gallas: obrysy portréty. = Franz Graf Clam-Gallas: Konturen eines Porträts*. Hejnice, Liberec 2019, s. 83.

9/ Černá, R. – Krummholz, M. – Kurešová, J.: *Proměny*, s. 24.

10/ *Svoboda, M.: Franz hrabě Clam-Gallas*, s. 91–92.

odhodlaná velkostatku Lemberk zasvětit svůj život, přinejmenším hraběnčin velký zájem o zemědělství dokládají vzpomínky Kristininy mladší sestry Klotyldy (1898–1975), která za pomoci Wilhelma von Blaschka sepsala rodinné paměti.^{7/}

Do plánů hraběnky Kristiny však poněkud nečekaně vstoupil Josef hrabě Arco-Zinneberg (1881–1924), za něhož se roku 1921 provdala, a z Lemberku se tedy odstěhovala, aby mohla plnit povinnosti manželky a opatrovatelky pro jeho sedm dětí, jež přijala za své. Záhy pak svému choti povila dceru Marii Sofii (1922–1994) a se svým mužem i dětmi střídavě žila v paláci v Mnichově a na zámku Maxlrain v Horním Bavorsku.^{8/} Poslední chvíle svého života prožila hraběnka Kristina na zámku Tanenmühle, který zakoupila od své mladší sestry Marie (1893–1959) a kde na podzim 1947 zemřela.^{9/}

11/ Paleczek, R. (ed.): *Zwei Schwestern an der Front: Edina Gräfin Clam-Gallas und Therese Gräfin Buquoy als Malteserschwestern im Ersten Weltkrieg (1915–1918). Quellen und Studien zur Geschichte und Kultur der Sudetendeutschen. Band 5.* München 2015, s. 24.

12/ Ke svatbě se dochovala také zdramatizovaná scénka, jejíž inscenace se kromě Gabrieliných sester účastnili také „Mamli“ a „Papli“, jak dívky své rodiče oslovovaly. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, fond Historická sbírka (rodinný archiv) Clam-Gallasů (1377–1947), inv. č. 2352, kart. č. 648, Gabriela Clam-Gallas, provd. Auersperg, zdramatizovaná scénka u příležitosti svatby s Adolfem Auerspergem.

13/ Svoboda, M.: *Clam-Gallasové (1757–1945).* In: Krumholz, M. – Svoboda, M.: *Clam-Gallasův palác. Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence: Clam-Gallasův palác,* 30. 11. 2007 – 27. 1. 2008. Praha 2007, s. 54.

14/ K tomuto aktu se nám dochovaly dvě listiny: dílčí listina ze 17. října 1931 a odevzdávací listina datovaná ke dni 11. ledna 1932. Viz Zahradník, P.: *Zámek Lemberk. Dějiny objektu.* Praha 1994 (nepublikováno), s. 100.

15/ Více viz Lustig, R.: *Schematismus velkostatků v Čechách.* Praha 1933, s. 244.

16/ Clam-Gallas, C. – Winkelbauer-Kelly, Ch. (eds.) – Blaschek, W. von: *Unsere Vorfahren, s. 68.* Karel VII. kníže ze Schwarzenbergu vzpomíná, jak jako děti běhávaly po chodbách a hrávaly zde například na honěnou nebo na schovávanou (Rozhovor s Karlem Schwarzenbergem, nar. 10. 12. 1937, prasynovcem Gabriely princezny Auerspergové, zámek Lemberk, 17. 8. 2010).

Poté, co se hraběnka Kristina provdala a Lemberk opustila, získala zámek v užívání její mladší sestra Gabriela (1890–1979). Gabriela Ida Maria Josefa princezna Auerspergová, rozená hraběnka Clam-Gallasová, prožila své dětství spolu se svými šesti sestrami ve Vídni. Oproti své starší sestře Kristině zdělila po svém otci především lásku ke sportu – často svého otce doprovázela na vyjíždkách na koni i v kočáře, na honech v Jizerských horách, hrála tenis, ráda lyžovala a bruslila, bavil ji též tanec a tělocvik. Oplývala láskou ke zvířatům, která byla nejednou příčinou vrásek na čele jejich vychovatelů, kteří nebyli příliš nadšení, když Gabriela, stejně jako její sestry, do paláce přinášela ještěrky či ježky a další drobné tvory.^{10/} S otcem a sestrami též hojně cestovala po Evropě – navštívili Dalmácii, Tripolsko, Tunis a další místa, zvláštní dojem v ní vzbudila návštěva Říma a soukromá audience u papeže Pia X.^{11/}

Roku 1914 se provdala za Adolfa Karla Augusta Mariu prince z Auerspergu (1886–1923),^{12/} který však musel záhy po propuknutí první světové války narukovat do rakouské armády. Princezna Gabriela tak válku prožila na auerspergském sídle Goldegg u St. Pölten v Dolním Rakousku, kde pečovala o tři děti, které se jí tu narodily, další tři děti svému muži povila v prvních poválečných letech. Princ Adolf však velmi brzy zemřel, s výchovou dětí tak na Goldeggu princezně Gabriele pomáhal její švagr Karel Auersperg-Breunner (1895–1980).^{13/}

Po smrti svého otce Franze hraběte Clam-Gallase roku 1930 zdělila^{14/} princezna Gabriela zámek Lemberk i s několika přilehlými obcemi (princezna Gabriela tak měla ve své správě lesy a hospodářské pozemky v obcích Christophsgrund (Kryštofovo Údolí), Machendorf (Machnín), Pankraz (Jítrava), Johnsdorf (Janovice), Lämberg (Lvová), Schönbach (Zdislava), Seifersdorf (Žibřidice), Engelsberg (Andělská Hora), Frauenberg (Panenská Hůrka), Nieder Berzdorf (Dolní Pertoltice), Weisskirchen (Bílý Kostel), Finkendorf (Polesí), Spitteldrung (Dolní Sedlo) a Ringelshain (Rynoltice).^{15/} Nadále však pobývala zejména na Goldeggu a Lemberk využívala jen jakožto součást svého hospodářství v severních Čechách. Na Lemberk dojížděla již ve 20. letech 20. století, tedy poté, co jej hraběnka Kristina opustila, její návštěvy zde však nebyly příliš časté a zdržovala se zde vždy jen na krátkou dobu, při těchto návštěvách pak podnikala obchůzky v okolních lesích v doprovodu svého „věrného lesníka“ Neumanna, zatímco děti si hrávaly v zámku.^{16/} Jelikož tedy na Lemberku po většinu času nepobývala, rozhodla se jej i nadále zpřístupňovat veřejnosti.

Kdo mohl zámek Lemberk navštívit?

Z doby, kdy měla zámek ve svém držení princezna Gabriela, se nám bohužel nedochovalo mnoho záznamů a povětšinou se jedná jen o okrajové zmínky, co se týče regionálních vlastivědných i turistických prací a jiných periodik. Více se na zámek pohled upíral až ve 30. letech 20. století, je tedy otázkou, v jaké míře panovalo mezi lidmi povědomí o možnosti navštívit během svého výletu toto clam-gallasovské sídlo.^{17/} Turistům však mohla pomoci zmínka v *Leipaer Touristen-Führer* Franze Hantschela, v němž rozepisuje turistické cíle s ohledem na železniční síť^{18/} – uvádí zde totiž i zámek Lemberk, který je od železniční stanice Lämberg-Markersdorf pouhých 15 minut chůze.^{19/}

Ani kronika Německého Jablonného nebo německé školy v Lemberku (Lvově) o návštěvě zámku nehovoří. Ve školních kronikách je však záznam o tom, že žáci v rámci školního výletu navštívili jiné clam-gallasovské sídlo, Frýdlant. V zámecké kapli na Lemberku se žáci navíc účastnili prakticky každoročně mše.^{20/} Nabízí se tedy otázka, zda pisatel pouze nepovažoval za nutné prohlídku zámku Lemberk do – ať již jedné či druhé – kroniky zanést, na druhou stranu, psalo-li se pokaždé o účasti žáků na mši v zámecké kapli, proč by se kronika nezmínila i o jiném záměru návštěvy tohoto sídla?

Pro skutečnost, že se o Lemberku v novinách (zejména těch určených turistům, které navrhovaly nové či reflektovaly již uskutečněné výlety) příliš nepsalo, se nabízí jedno možné vysvětlení, a to, že se Lemberk neotevřel široké veřejnosti, jak by snad mohly napovídat na konci 19. a počátku 20. století vzniknuvší turistické průvodce Františka Řivnáče či Josefa Kafky a další, ale že se jeho brány otvíraly jen vybrané společnosti, ačkoli se dle všeho neuzavíral ani před turisty či kolemjdoucími, kteří projevíli přání a zájem Lemberk navštívit. Koneckonců zámek byl po dlouhá desetiletí opravován, a jak bylo zmíněno výše, Franz hrabě Clam-Gallas nechal Lemberk (zejména jeho východní křídlo) přebudovat pro potřeby své nejstarší dcery Kristiny, jež zde měla – oproti svým předkům – trvale bydlet. Davy turistů pohybující se v prostorách zámku by pro mladou šlechtičku znamenaly jistou ztrátu soukromí, a to i s přihlédnutím ke skutečnosti, že by se návštěvníci nepohybovali v soukromých apartmánech ve východním zámeckém křídle. Omezená přístupnost obývaného šlechtického sídla nebyla ničím neobvyklým, ačkoli existovaly i výjimky jako v případě zámku Žleby, který byl Franzem Josefem knížetem Auerspergem zpřístupněn každému.^{21/} Řada objektů byla návštěvníkům z řad veřejnosti přístupná jen v době nepřítomnosti šlechty a například členové Nordböhmischer Exkursions-Clubu mohli navštívit zámek Nový Falkenburk jen díky pozvání ze strany svobodného pána Liebiega.^{22/} Naopak Salm-Reifferscheidtové si své soukromí velice chránili a muzeum na zámku v Rájci nad Svitavou ukazovali jen své rodině a přátelům.^{23/} Tezi, že zámek nebyl nejméně v prvních letech po vzniku Československé republiky přístupný široké veřejnosti, podporuje též zápis v pozemkové knize o tom, že roku 1925 dostala Gabriela princezna Auerspergová příkaz Lemberk široké veřejnosti zpřístupnit – stalo se tak z rozhodnutí Státního pozemkového úřadu v Praze ze dne 1. října 1925. Zpřístupnění zámeckého komplexu bylo jedním ze závazků plynoucího z ponechání zámku ve vlastnictví princezny Gabriely – respektive v té době ještě jejího otce – v rámci pozemkové reformy.^{24/}

Vznik muzea

Ohledně vzniku drobného muzea na zámku Lemberk panují dohady a nelze ani s jistotou říci, kdy se zde tato kuriózní sbírka začala utvářet. Jisté je pouze to, že se tak dělo až ve druhé, či dokonce na počátku třetí dekády minulého století, jelikož vlastivěda

17/ K této problematice více viz Sommerová, K.: Sběratelská činnost Gabriely princezny Auerspergové na zámku Lemberk s přihlédnutím ke konkrétním předmětům sbírky, bakalářská práce, FF Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 2021.

18/ K budování železniční tratě na severu Čech na přelomu 19. a 20. století viz např. Rucz, J.: Svorsko-jablonná dráha – založení, stavba a s tím spojené problémy. In: *Bezděz 26*, 2017, s. 97–118; Šindlauer, Z.: Severočeská transverzálka. Praha 2008.

19/ Hantschel, F.: *Leipaer Touristen-Führer mit einem umfassenden Verzeichnisse von Halbtags. Und Ganztags-Ausflügen auf den in Leipa einmündenden Strecken der Böhmisches Nordbahn und Aussig-Teplizer Eisenbahn: Mit einer Übersichtskarte und 6 Bildern. Böhmisches Leipa [cca 1930]*, s. 28.

20/ Viz SOKA Česká Lípa, fond Archiv města Jablonné v Podještědí (1364–1945), inv. č. 40, kart. č. 3, městská kronika, s. 355; SOKA Česká Lípa, fond Obecná škola (německá) Lvová (1826–1945), inv. č. 145, kart. č. 59, *Zweiklassige Volksschulle Schulkronik in Lämberg. I.*; SOKA Česká Lípa, fond Obecná škola (německá) Lvová (1826–1945), inv. č. 145, kart. č. 59, *Schul-Chronik Lämberg. III*, 1918–1945.

21/ K počátkům zpřístupňování zámku Žleby více viz Surovcová, M.: *Zámek Žleby: proměny prezentace a vývoje historických interiérů od konce 19. století do současnosti*, magisterská diplomová práce, FF Univerzity Pardubice, Pardubice 2014, s. 60–64.

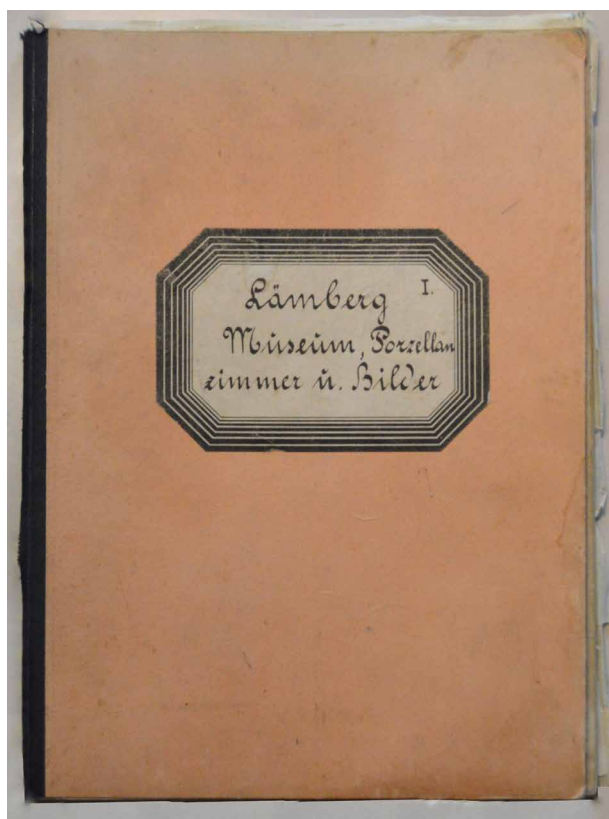
22/ Kühn, P.: *Pamětní síň maršála Radecského na Novém Falkenburku*. In: *Bezděz 18*, 2009, s. 286.

23/ Tomášek, P.: *Aristokracie vkusu. Umělecký mecenáš a sběratelství knížat ze Salm-Reifferscheidtů v 19. století*, doktorská disertační práce, Masarykova univerzita v Brně, Brno 2017, s. 25–26.

24/ Archiv SZ Lemberk, *Výpis z pozemkové knihy katastrálního území Lemberk*, č. seznamu 468/47, zápis C.

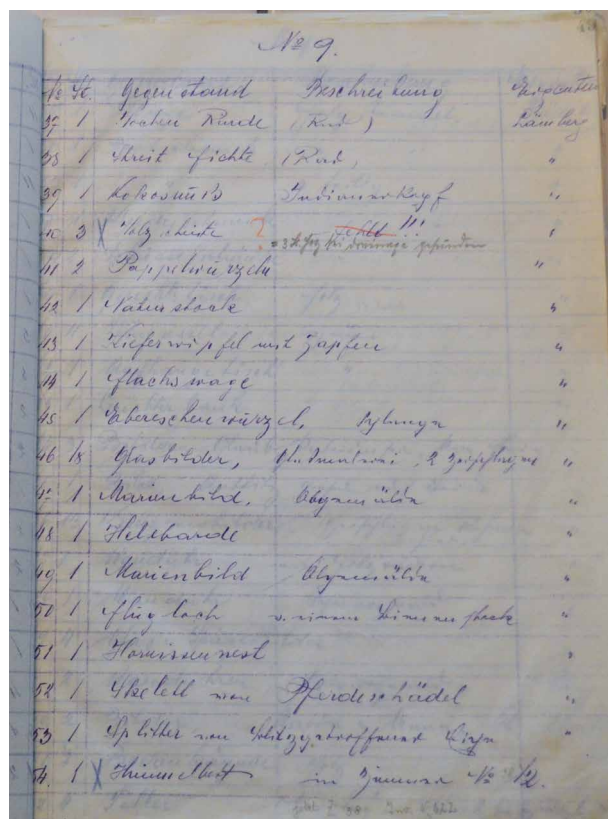
25/ Tj. dnešní „tabulnice“, rohová místnost v západním křídle zámku nacházející se

Obr. 1. Inventární sešit Lämberg I. Museum, Porzellanzimmer u. Bilder, počátek 20. let 20. století (foto K. Sommerová 2021).

Obr. 2. Stránka ze sešitu Lämberg I. Museum, Porzellanzimmer u. Bilder, počátek 20. let 20. století (foto K. Sommerová 2021).

mezi rytířským sálem a místností vybavenou dnes jako barokní ložnice, v zámeckých inventářích z 20. let minulého století je tato místnost označována pod číslem 9.

26/ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, fond Historická sbírka (rodinný archiv) Clam-Gallasů (1377–1947), inv. č. 2210, kart. č. 647, Gabriela Clam-Gallas, provd. Auersperg, rodinná korespondence 1912–1926, 1938.

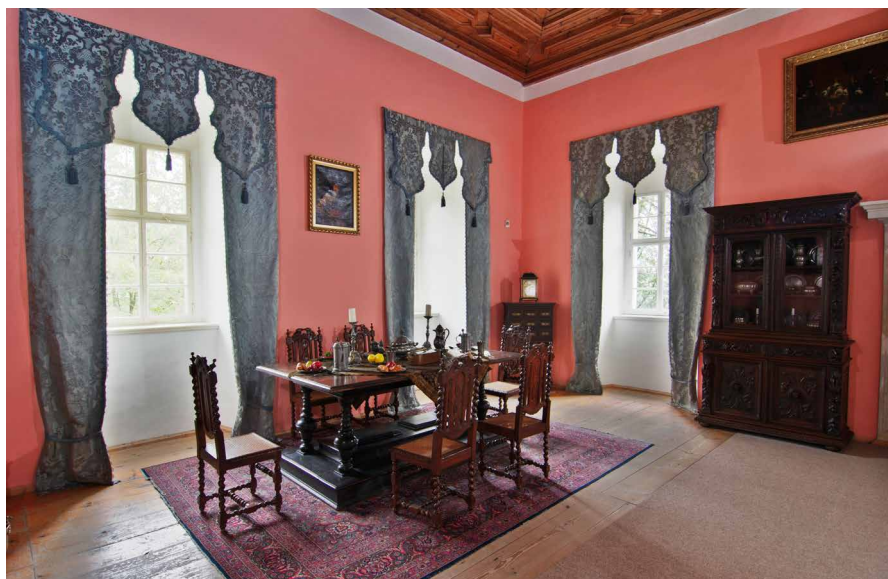
27/ Sešit je dnes – spolu s dalšími dvěma – součástí zámecké expozice.

z roku 1909 v pokoji „No. 9“^{25/} uvádí ještě „pijárnu“ s vykládaným stropem. Současně se ony předměty v místnosti musely objevit již před rokem 1926 (k tomuto roku datují nejstarší vpisky do inventárního sešitu), „pijárna“ se tak postupně zaplnila předměty nejružnější proveniencí a hodnoty – od kořenů stromů přes lidový malovaný nábytek, lidové náboženské obrázky a sošky a nástroje určené k zpracování lnu až po upomínkové předměty a poměrně vzácné exponáty (mj. v podobě obrazů a porcelánu) či zbraně. Až na výjimky (např. sklenice s nápisem „Andenken an das Schulfest Seifersdorf“) bohužel nelze určit původ těchto věcí, jelikož inventář z doby princezny Gabriely obsahuje jen kusé informace a ve zlomku princezny korespondence se žádná vodítka nenacházejí.^{26/}

Velký otazník vyvstává zejména v původu a příčině vzniku této na první pohled podivné sbírky. Jelikož nejstarší informace o tomto muzeu pocházejí z inventárního sešitu *Lämberg I. Museum, Porzellanzimmer u. Bilder*^{27/}, datovaného do první poloviny 20. let minulého století, tedy do doby, kdy zámek využívala již Gabriela princezna Auerspergová, předpokládá se obecně, že právě ona byla iniciátorkou vzniku tohoto především lidově laděného muzea (obr. 1). Jaký důvod ale mohla mít princezna Gabriela k tomu, aby nashromáždila stovky tolik tematicky i hodnotně nesourodých předmětů a vedle porcelánových kávových souprav a množství obrazů se tak mohly objevit přeslice, člunky a kolovraty, a dokonce i pluh?

Nabízí se hned několik poměrně jednoduchých odpovědí. Sbírkou byly a jsou především odrazem zájmů sběratele. Nejen v 19. století lze ve šlechtických kruzích nalézt sběratele, kteří do svých sbírek nezařadili umělecká díla, ale svůj zájem naopak upřeli např.

Obr. 3. Barokní jídelna – dnešní zámecká expozice. Muzeum se původně nacházelo v této místnosti (foto Národní památkový ústav, <https://www.zamek-leberk.cz/cs/cs/fotogalerie/6107-interiery/>).

na přírodniny – zejména pak minerály a rostliny – mezi tyto patřil mj. Kašpar Maria hrabě ze Šternberka (1761–1838), mezinárodně proslulý geolog, botanik a mineralog (celosvětově jej proslavil např. jeho spis *Pokus o geologicko-botanické zpracování pravěké květeny*),^{28/} nebo Franz hrabě Hartig (1789–1865), majitel mj. mimoňského a strážského panství, který shromáždil sbírku zoologických preparátů, již později věnoval Vlasteneckému muzeu.^{29/} Také princezna Gabriela mohla oplyvat nadšením pro přírodu a lidové předměty a nábytek a současně mít zálibu v porcelánu i kuriozitách (viz hlava indiána z kokosového ořechu apod.).^{30/} Podívám-li se však blíže na Gabrielinu zájmy nejen z dětství a dospívání, mezi něž patřily zejména projíždky na koni, sport a plesy, je těžké si tuto dámu představit jako vášnivou sběratelku přeslic a hřebenuů na borůvky.

Dalším možným vysvětlením by tedy byla její snaha pouze zaplnit zámecké prostory, v tomto ohledu se však jeví jako nepochopitelné, proč by se v jediné místnosti nacházelo tak velké množství předmětů, které mohly být rozmístěny i v jiných místnostech, jež kupř. tvořily prohlídkovou trasu a byly poloprázdné. Většina z oněch předmětů se navíc do zámeckých interiérů příliš nehodí, tato možnost se tak nejeví jako příliš pravděpodobná.

Skutečností dále zůstává, že princezna Gabriela na zámku Lemberk netrávila příliš mnoho času. Pokud by se opravdu věnovala sběratelské činnosti, nedává příliš smysl, aby své sbírky shromažďovala na místě, kde prakticky nepobývala a nemohla se z nich těšit, a zámek jistě nenavštěvovala jen proto, aby sem mohla dovézt nové přírůstky do sbírky.

Z podstaty těchto úvah tedy vyplývá otázka: Skutečně vytvořila na zámku Lemberk muzeum, jemuž se obecně přezdívá „muzeum princezny Gabriely“, Gabriela princezna Auerspergová? A pokud ne ona, tak kdo?

Jednu z možných odpovědí na tuto otázku lze hledat v osobě tehdejšího kastelána, který měl na starosti správu zámku. Sám měl pravděpodobně oproti princezně mnohem bližší styky s lidmi, kteří mu mohli podobné lidové věci darovat nebo pomoci nichž

28/ K hraběti ze Šternberka viz např. Majer, J.: *Kašpar Šternberk a jeho doba. Příbram 1988.*

29/ K tomu např. Špětl, J.: *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945). Praha 1979, s. 10, 19.*

30/ Aschenbrenner, M.: *Z leberských sbírek, 6. díl – „Muzeum poslední majitelky“.* Zpravodaj města Jablonné v Podještědí. *Jablonné v Podještědí 2011, č. říjen, s. 14–15.*

31/ K Nové Louce Svoboda, M.: *Franz hrabě Clam-Gallas, s. 58; Svoboda, M. – Heinzl, J.: Hrabata z Gallasu, Clam Gallasu a Hejnice. Poutní místo a jeho patroni. = Die Grafen von Gallas, von Clam-Gallas und Haindorf. Hejnice, Liberec 2015, s. 76.*

32/ Viz *Lämberg II. Schloss-Inventar, s. 1–19.* Žádná z trofejí, mědirytin s loveckou tematikou apod. se ale nestala součástí tzv. muzea princezny Gabriely.

33/ *Lämberg I. Schloss-Inventar, s. 47a – 47b.*

34/ K tomu také Aschenbrenner, M.: *Z leberských sbírek, 6. díl, s. 14.*

Obr. 4. Dcery Franze hraběte Clam-Gallase. Princezna Gabriela stojí uprostřed, hraběnka Kristina úplně vpravo (foto soukromý archiv).

35/ Aschenbrenner, M.: *Zámky, kapitola Zámek Doksy.*

36/ *Historická sbírka [rodinný archiv] Clam-Gallasů (1377–1947), inv. č. 2247, kart. č. 647, Kristiana Clam-Gallas, provd. Arco-Zinneberg, rodinná korespondence 1912–1926.*

37/ Slaviček, L.: *„Sobě, umění, přátelům“: Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939. Brno 2007, s. 25–28.*

38/ *Archiv SZ Lemberk, inventář NPF z roku 1949. [kopie, uloženo také v Národní archiv Praha, fond Státní památková správa, dodatky (1953–1958), inv. č. 134, kart. č. 83.*

by je získal. V úvahu připadá také možnost – ač spíše méně než více pravděpodobná –, že se vůbec nejedná o zvláštní osobní sbírku, ale ony předměty se v „muzeu“ ocitly spíše náhodou. Když roku 1918 vznikla Československá republika, přinesla s sebou nový řád, který způsobil, že šlechta musela značnou část svých statků postoupit československému státu. Tímto způsobem se na Lemberk mj. dostalo nepřeberné množství mobiliáře z Nové Louky, loveckého zámečku, který Franz hrabě Clam-Gallas, ale před ním i jeho otec hrabě Eduard Friedrich, rád využíval při svých oblíbených honech a který musel roku 1919 postoupit ČSR; když se zámečku ujal československý stát, nechal jej kancléř prezidenta republiky Přemysl Šámal (zámeček je proto dnes znám jako tzv. Šámalova chata) přebudovat pro účely prezidentských návštěv, kterých se však Nová Louka nedočkala, a tak zámeček nadále využívali pro své kratochvíle státní úředníci.^{31/} Zámek Lemberk tak byl loveckým zámečkem obohacen o značné množství nábytku a desítky jeleních i srnčích paroží, ale také o 50 mědirytin od Johanna Eliase Ridingera (1698–1767), německého malíře a rytce, který patří mezi nejvýznamnější zobrazovatele (nejčastěji lovných) zvířat – část z těchto rytin je dnes součástí expozice na Lemberku.^{32/} Stejně tak byla na Lemberk převezena část mobiliáře z pražského Clam-Gallasovského paláce, který byl postoupen k užívání ministerstvu financí (např. schwarzwaldské hodiny, několik obrazů, ale i nádobí a nábytek).^{33/} Lze tedy uvažovat o možnosti, že podobný osud potkal také chalupy z okolí zámku Lemberk a jejich zařízení se tak přestěhovalo do zámeckých prostor předtím či poté, co byly chalupy prodány soukromníkům.^{34/} Tak by se snad dal vysvětlit např. malovaný nábytek či zemědělské nářadí, pro původ další, nemalé části obsahu muzea však toto vysvětlení není příliš uspokojivé, jelikož běžnému vybavení chalup neodpovídá, do muzea muselo být získáno jinou cestou. Přesun mobiliáře z Nové Louky a Prahy na zámek Lemberk byl navíc v inventářích

zaznamenán, kdežto o podobném přesunu „z chalupy na zámek“ není v sešitech ani zmínka.

Je však nutné se zaměřit ještě na jednu skutečnost: Před princeznou Gabrielou měla zámek Lemberk v užívání její starší sestra Kristina, která zde – na rozdíl od Gabriely – trvale, ač ne moc dlouho bydlela (na Lemberk se přestěhovala na začátku roku 1921^{35/} a již stejného roku se ve Vídni provdala za Josefa hraběte Arco-Zinneberga a odešla s ním do Mnichova).

Kristinin upřímný zájem o zemědělství a skutečnost, že se Lemberk stal jejím sídlem a věnovala se nejen jeho správě, ale také historii, mě vedou k přesvědčení, že to ona je původkyní zvláštní sbírky, která je v inventářích vzniklých na počátku 20. let minulého století nazvána „muzeem“. Je možné, aby kromě vlastivěd, jimiž obohatila svou zámeckou knihovnu, sbírala také předměty, které měly spojitost se zemědělstvím, životem v chalupách anebo jen připomínaly události odehrávající se na velkostatku, jenž spravovala? Pro toto tvrzení jsem opět nenalezla přímé doklady, alespoň co se týče zlomku z hraběčiny soukromé korespondence uchované v archivu v Děčíně-Podmoklech. V jednom z těchto dopisů však lze nalézt doklad jejího zájmu o historii – pisatel v něm sděluje hraběnce Kristině, že pro ni v archivu nalezl jisté materiály k rodinám Clam-Gallas a Waldstein.^{36/} Toto a ohled na zájmy a tichou, odevzdanou povahu hraběny Arco-Zinnebergové, pak charakteru muzea, jehož hojné pozůstatky lze dodnes na zámku Lemberk nalézt, odpovídá mnohem více než energická dáma milující tanec a koně, kterou zosobňuje Gabriela princezna Auerspergová.

Bylo-li tomu opravdu tak, pak princezna Gabriela spolu se zámekem a přilehlými pozemky zdědila také různorodou sbírku své starší sestry, a tato sbírka na zámku zůstala až do poválečných let, kdy byla z Lemberku z velké části odvezena na jiné zámecké objekty.

Není ani jasné, jak, resp. odkud se jednotlivé předměty do „muzea“ na Lemberku dostaly. Vzhledem k malému (známému) množství informací ohledně původů jednotlivin ze sbírek dodnes nebyl sběratelský proces ani v obecném měřítku probádán. Lubomír Slaviček uvádí pouze základní mechanismy, jimiž lze nejrůznější předměty do svých kolekcí nabýt: 1) díla pocházející z dílen žijících umělců, 2) sběratelé výtvarných děl z bohatých a významných šlechtických rodů mohli mít vlastní, dvorní malíře, 3) sbírkové předměty přinesly sběratelům věnem jejich manželky [jako mj. v případě Kristiána Filipa Clam-Gallase], 4) předměty mohl sběratel nabýt jako dědictví po svých příbuzných, 5) sbírky jsou rozšiřovány dary od přátel či lidí toužících po přízni obdarovaného, a konečně 6) sběratel předměty zakupuje (i v rámci celých souborů – např. kolekce drahých kovů či obrazů).^{37/}

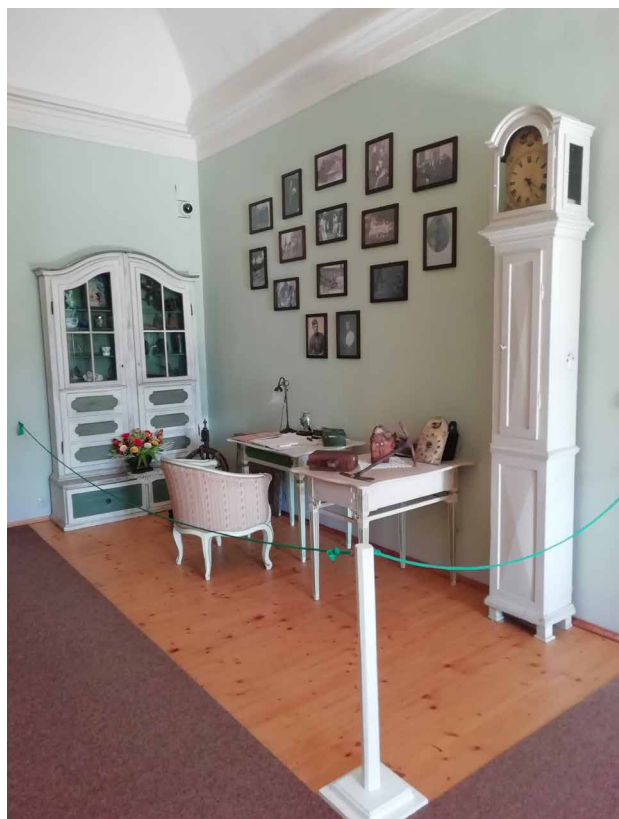
Pátrání po původu předmětů konkrétně v tzv. muzeu princezny Gabriely – resp. hraběny Kristiny – komplikuje ona skutečnost, že se k jednotlivým položkám v soupisu

Obr. 5. Zámek Lemberk na pohlednici z roku 1930 (foto Bayerisches Hauptstaatsarchiv in München, <https://www.portafontium.eu>).

39/ Z dopisů Kristině hraběnce Arco-Zinnebergové vyplývá, že pokud ne přímo ona, tak přinejmenším její sestra Eleonora Karlovy Vary navštívila. Spojitost s karlovarským porcelánem v leberském muzeu zde však s jistotou hledat nelze. Viz Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, fond Historická sbírka (rodinný archiv) Clam-Gallasů (1377-1947), inv. č. 2247, kart. č. 647, Kristiana Clam-Gallas, provd. Arco-Zinneberg, rodinná korespondence 1912-1926.

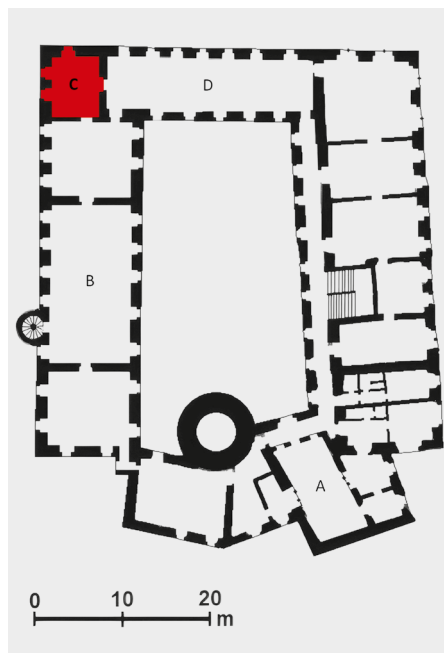

Obr. 6. Připomínka muzea v dnešní zámecké expozici (foto K. Sommerová 2021).

mobiiliáře jen zřídka nachází bližší informace, jež by jejich vzhled, způsob nabytí do sbírky muzea aj. upřesňovala. Výjimku tvoří např. památeční skleničky z Žibřidic zmiňované výše či jubilejní šátek, o němž se však bližší informace nedozvídáme z meziválečného inventáře *Lämberg I. Museum, Porzellanzimmer u. Bilder*, ale ze soupisu mobiliáře vzniknuvšího po válce z popudu Národního pozemkového fondu,^{38/} který byl též sepisován po jednotlivých místnostech, a lze tedy zde zanesené položky konfrontovat s inventářem předešle jmenovaným. Dále byly u dvou podmaleb nalezeny nápisy poskytující reálie ohledně jejich vzniku – namaloval je Anton Schleufer z Žibřidic v roce 1904. U několika talířů je také napsán výrobce – na čtyřech z nich je jméno Novotný (tj. August Novotný, Karlovy Vary), u jiných Palme (tedy Josef Palme, Šelty u Nového Boru).^{39/} Tyto předměty si tak tvůrce sbírky zřejmě přivezl z cesty jako suvenýr, nebo je možná získal darem. Nikdy se však už nejspíš nedozvíme, jestli bylo záměrem sběratele, který se o sbírku v leberském muzeu zasloužil (ať už to byla princezna Gabriela nebo ne), jen sbírat předměty upomínající na místa patřící dříve ke clam-gallasovskému panství – jako v případě Žibřidic – nebo se zde hromadily dary návštěvníků, již si přišli prohlédnout zámek, bývalých poddaných či snad přímo návštěv majitelů či správce Lemberka (v tomto případě lze uvažovat např. o porcelánu či o exotice v podobě indiána z kokosového oře-

chu) nebo zde bylo shromažďováno i to, co původně náleželo k leberskému vybavení, ale pro svůj stav či starobylé vzezření to bylo uloženo právě v muzeu (opět uvažují např. porcelán, zejména pak ty soupravy, jež byly dle inventáře poškozené a nebyly tedy vhodné k podávání čaje a kávy, případně také staré brýle a deštník aj.).

Obr. 7. Půdorys zámku Lemberk s vyznačenou místností „č. 9“ (pod písmenem „C“), v níž se muzeum nacházelo. Pro lepší orientaci jsou v plánu vyznačeny další tři místnosti: A) zámecká kaple, B) bajkový sál, D) rytířský sál (autor J. Ruc 2022).

Na předchozích řádcích jsem se pokusila zdůvodnit svůj závěr, že iniciátorkou muzea na zámku Lemberk nebyla – navzdory obecným předpokladům – Gabriela princezna Auerspergová, ale její starší sestra Kristina hraběnka Arco-Zinnebergová. Původ množství předmětů, jež byly součástí této sbírky, však již tak jasný není a poskytuje tedy prostor pro další zkoumání.

Článek vychází z poznatků mé bakalářské práce obhájené na Univerzitě Palackého v Olomouci v roce 2021 pod názvem *Sběratelská činnost Gabriely princezny Auerspergové na zámku Lemberk s přihlédnutím ke konkrétním předmětům sbírky*.

ARCHIVNÍ PRAMENY

Archiv státního zámku Lemberk.

Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice, pobočka Děčín

Historická sbírka (rodinný archiv) Clam-Gallasů (1377–1947).

Státní okresní archiv (SOkA) Česká Lípa

Archiv města Jablonné v Podještědí (1364–1945).

Obecná škola (německá) Lvová (1826–1945).

EDICE PRAMENŮ

Clam-Gallas, C. – Winkelbauer-Kelly, Ch. (eds.) – Blaschek, W. von: Unsere Vorfahren: Ein kurzer Ausschnitt aus der Familiengeschichte der Grafen von Clam und Galas zum Schloss Campo und Freyenthurn. Wien 1963.

Paleczek, R. (ed.): Zwei Schwestern an der Front: Edina Gräfin Clam-Gallas und Therese Gräfin Buquoy als Malteserschwestern im Ersten Weltkrieg (1915–1918). Quellen und Studien zur Geschichte und Kultur der Sudetendeutschen. Band 5. München 2015.

LITERATURA

Aschenbrenner, M.: Zámky okresu Česká Lípa. Česká Lípa 2021 (v tisku).

Aschenbrenner, M.: Z lemberských sbírek, 6. díl – „Muzeum poslední majitelky“. Zpravodaj města Jablonné v Podještědí. Jablonné v Podještědí 2011, č. říjen, s. 14–15.

Černá, R. – Krumholz, M. – Kurešová, J.: Proměny zámeckého areálu Lemberk. Na Sychrově 2016.

Hantschel, F.: Leipaer Touristen-Führer mit einem umfassenden Verzeichnisse von Halbtags. Und Ganztags-Ausflügen auf den in Leipa einmündenden Strecken der Böhmisches Nordbahn und Aussig-Teplizer Eisenbahn: Mit einer Übersichtskarte und 6 Bildern. Böhmisches Leipa [cca 1930].

Chyský, Č.: Frýdlant zámek a město. In: Bezděz: Přehled kulturních a přírodních poměrů severních Čech a Lužice 4, Semily 1933, s. 51–53.

Kafka, J.: Lužické Hory a Ještěd. Praha 1909.

Kühn, P.: Pamětní síň maršála Radeckého na Novém Falkenburku. In: Bezděz 18, 2009, s. 281–291.

Lustig, R.: Schematismus velkostatků v Čechách. Praha 1933.

Majer, J.: Kašpar Šternberk a jeho doba. Příbram 1988.

Netková, J. – Svatoňová, J.: Návštěvní řády a zpřístupňování hradů a zámků. Část I. In: Památky a příroda: časopis státní památkové péče a ochrany přírody 9, Praha 1984, 449–460.

Pavlíková, J.: Hrad a zámek Frýdlant. In: Aschenbrenner, M. a kol.: Interiéry hradů a zámků v Libereckém kraji a historie jejich zpřístupňování. Liberec 2012, s. 7–20.

Rucz, J.: Svorsko-jablonská dráha – založení, stavba a s tím spojené problémy. In: Bezděz 26, 2017, s. 97–118.

Řivnáč, F.: Řivnáčův průvodce po Království českém. I. část popisná. Praha 1882.

Sedláček, A.: Hrad, zámek a tvrze Království českého. Díl XX. Boleslavsko. Praha 1895.

Slaviček, L.: „Sobě, umění, přátelům“: Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939. Brno 2007.

Sommerová, K.: Sběratelská činnost Gabriely princezny Auerspergové na zámku Lemberk s přihlédnutím ke konkrétním předmětům sbírky, bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2021.

Surovcová, M.: Zámek Žleby: proměny prezentace a vývoje historických interiérů od konce 19. století do současnosti, magisterská diplomová práce, Univerzita Pardubice, Pardubice 2014.

Svoboda, M.: Clam-Gallasové (1757–1945). In: Krumholz, M. – Svoboda, M.: Clam-Gallasův palác. Johann Bernhard Fischer von Erlach: architektura, výzdoba, život rezidence: Clam-Gallasův palác, 30. 11. 2007 – 27. 1. 2008. Praha 2007.

Svoboda, M.: Franz hrabě Clam-Gallas: obrysy portrétu. = Franz Graf Clam-Gallas: Konturen eines Porträts. Hejnice, Liberec 2019.

Svoboda, M. – Heinzl, J.: Hrabata z Gallasu, Clam Gallasu a Hejnice. Poutní místo a jeho patroni. Die Grafen von Gallas, von Clam-Gallas und Haindorf. Hejnice, Liberec 2015.

Šindlauer, Z.: Severočeská transverzálka. Praha 2008.

Špét, J.: Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945). Praha 1979.

Tomášek, P.: Aristokracie vkusu. Umělecký mecenáš a sběratelství knižat ze Salm-Reifferscheidtů v 19. století, doktorská disertační práce, Masarykova univerzita v Brně, Brno 2017.

Zahradník, P.: Zámek Lemberk. Dějiny objektu. Praha 1994 [nepublikováno].

RESUMÉ

Museum im Schloss Lemberk. Teil 1. – Wer? Warum? Und wie?

Kateřina Sommerová

Der Artikel befasst sich mit der bescheidenen musealen Sammlung, die wohl in den ersten Jahren nach dem Ende des Ersten Weltkriegs in Schloss Lemberk entstand. Dieses Museum war offensichtlich Teil der Besichtigungsrouten, die Besucher schon Ende des 19. Jahrhunderts absolvieren konnten – der älteste Beleg über eine Besichtigung auf dem Lemberk stammt von 1882. Das Schloss wurde also irgendwann im Vorjahr der Öffentlichkeit zugänglich gemacht. Damals war der Raum, in den später das Museum einzog, eine Schänke (so wurde er in den zeitgenössischen Touristenführern genannt), später wurde er mit Gegenständen aus dem adeligen, aber vor allem dem volkstümlichen Milieu gefüllt.

Es lässt sich nicht mit Bestimmtheit sagen, wer der Initiator dieses kleinen Museums war – allgemein wird angenommen, dass es Gabriela Prinzessin von Auersperg war, die Lemberk seit den zwanziger Jahren des vergangenen Jahrhunderts nutzte, aber auch der Kastellan, der im Schloss lebte, konnte eventuell seiner Sammlerleidenschaft fröhnen. Zudem sollte die Persönlichkeit von Christina Gräfin von Arco-Zinneberg, Gabrielas ältere Schwester, nicht vergessen werden, für die das Schloss Lemberk ursprünglich modernisiert wurde und die im Gegensatz zu ihrer Schwester 1921 einige Monate hier wohnte. Zudem interessierte sie sich sehr für Geschichte, was den Gedanken nahelegt, dass Christina das Museum gründete und Gabriela, die Lemberk von ihrer Schwester erbt, das nur weiter so beließ.

Woher die Gegenstände stammten, die Teil der Museumssammlung wurden, kann man bis auf einige Andenken und Untermalungen nicht mit Sicherheit bestimmen. Anscheinend handelte es sich in etlichen Fällen um Reiseandenken oder Gegenstände, die wegen ihres Zustandes nicht mehr verwendungsfähig waren (z. B. Geschirr). Das Museum verdient also noch weitere Aufmerksamkeit seitens der Forscher.

ABBILDUNG

Abb. 1. Inventarheft Lämberg I. Museum, Porzellanzimmer u. Bilder, zu Beginn der zwanziger Jahre des 20. Jahrhunderts. (Foto Kateřina Sommerová, 2021).

Abb. 2. Eine Seite aus dem Heft *Lämberg I. Museum, Porzellanzimmer u. Bilder*, Anfang der 1920er Jahre (Foto K. Sommerová 2021).

Abb. 3. Der barocke Speisesaal – die heutige Schlossausstellung. Das Museum befand sich ursprünglich in diesem Raum (Foto Národní památkový ústav, <https://www.zamek-lembek.cz/cs/cs/fotogalerie/6107-interiery>).

Abb. 4. Die Töchter von Franz Graf Clam-Gallas. Die Prinzessin Gabriele steht in der Mitte, die Gräfin Christine ganz rechts (Foto Privatarchiv).

Abb. 5. Das Schloss Lämberg auf einer Ansichtskarte aus dem Jahr 1930 (Foto Bayerisches Hauptstaatsarchiv in München, <https://www.portafontium.eu>).

Abb. 6. Die Erinnerung an das Museum in der heutigen Schlossausstellung (Foto K. Sommerová 2021).

Abb. 7. Der Grundriss des Schlosses Lämberg mit dem markierten Raum „Nr. 9“ (unter dem Buchstaben C), in dem sich das Museum befand. Zur besseren Orientierung sind auf dem Plan weitere drei Räume markiert: A) Schlosskapelle, B) Fabelsaal, D) Rittersaal (Autor J. Ruc 2022).

Übersetzt von Petra Sochová

PŘÍBĚH VĚNOVÁNÍ V KNIZE: LEGIONÁŘ A ODBOJÁŘ ALOIS FÜRbacher

THE STORY OF INSCRIPTION IN THE BOOK: LEGIONARY AND RESISTANCE FIGHTER ALOIS FÜRbacher

Magdalena Pujmanová

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa; pujmanova@muzeumcl.cz

Vlastenecky smýšlející Alois Fürbacher, jehož dcera s rodinou žila později v našem městě, se aktivně podílel na zlomových událostech první poloviny 20. století. Stál u vzniku Československa: v čs. legiích ve Francii se zúčastnil bojů u Terronu. Ve 2. světové válce pracoval pro protinacistickou odbojovou organizaci Obrana národa. Jako průvodčí mezinárodních vlaků převážel soukromé dopisy i tajné dokumenty do Varšavy a do Bělehradu na československá velvyslanectví, odkud byly posílány exilové československé vládě do Londýna. Pro podezření ze spolupráce s odbojem byl v roce 1942 zatčen. Jeho kolegové jej při výsleších neprozradili, proto byl propuštěn. Po převratu navázal v roce 1949 spolupráci s českým uprchlíkem dr. Rudolfem Bautzem, vedoucím uprchlického tábora v rakouském Salzburgu. Přebíral od něj peníze a balíčky od uprchlíků a předával je jejich příbuzným v Čechách. Pomohl i dvěma rodinám zprostředkovat útěk z Československa. Až o osm let později byl zatčen a za vyzvědačství podle § 86 byl odsouzen na 6,5 let do vězení a na 10 let zbaven občanských práv. Ve čtyřech věznicích si odseděl 2,5 roku.

1. světová válka, československé legie, bitva u Terronu, 2. světová válka, protinacistický odboj, Obrana národa, třetí odboj

Patriotically minded Alois Fürbacher, whose daughter with her family later lived in our town, participated actively in the turning events in the first half of the 20th century. He was around when Czechoslovakia was established; within the ranks of Czechoslovak Legion in France he took part in the combat near Terron. During the World War II he worked for the anti-nazi resistance organisation Obrana národa (National Defence). As a ticket collector on international trains he would deliver private letters as well as secret documents to Czechoslovak embassies in Warsaw and Belgrade, from where they were mailed to Czechoslovak exiled government in London. In 1942 he was arrested for the suspicion of cooperating with the resistance movement. However, his colleagues did not disclose him during interrogations, therefore he was set free. After the coup d'état he went in 1949 into cooperation with Czech refugee Dr. Rudolf Bautz, the head of refugee camp in Salzburg, Austria. He would receive from him money and parcels of refugees and forwarded them to their relatives in Bohemia. He also helped to mediate escape of two families from Czechoslovakia. No sooner than eight years later he was arrested and sentenced for espionage according to § 86 to 6.5 years of prison and 10 years of deprivation of civil rights. He served his sentence in four prisons for 2.5 years in all.

World War I, Czechoslovak Legion, battle near Terron, World War II, anti-nazi resistance, National Defence, the third resistance

Práce v muzejní knihovně, pro mnohé nudná a nezajímavá, bývá občas zpestřena zajímavými popiskami a věnováními na přídeštích nebo titulních listech. Taková kniha má příběh. Někdy všední, ale někdy velmi zajímavý. Podtitul jedné ne tak docela obyčejné knihy a dvě věnování v ní napsané mne zaujaly natolik, že jsem začala pátrat po jejích autorech. Postupně se mi podařilo složit příběh statečného člověka, našeho krajana, který se nebál ve vypjatých dobách 20. století bojovat za vznik Československa, proti okupantům i totalitnímu režimu.

Před dvěma roky jsem začala katalogizovat knihu Marie Pissingerové s názvem Jsme němí? Brožura formátu A5 o třiačtyřiceti stranách má podtitul *Faksimile veršů a kreseb, dopravených v roce 1940 ilegálně do Anglie*. Autorka knihy se v ní ručně psanými básněmi a drobnými kresbami svěřuje se svými pocity z roku 1939, kdy zanikla Československá republika a naši vlast okupovalo Německo. Těžká, ponižující a deprimující doba se odráží v každém verši, neboť pro vlastenecky smýšlející obyvatele porobeného národa, kteří byli demokraté, byli hrdí na svoji republiku a ctili jejího zakladatele Masaryka, to byl čas bezmoci.

*„Hory, hory moje rodné
do tisíce let a do dne,
dnes už nejste mezi naší,
nechcete už chránit nás?
Zimě jste nás odhalily,
žalu jste nás zůstavily -
zlým mocnostem na pospas?“*

Čas, kdy verše pozvedávaly sebevědomí okupovaných ...

*„Vzedmi se, Vltavo, opusť své břehy,
očistnou lázní smyj to zpupné plémě,
které mou drahou zem častuje šlehy,
do moří odplav to cizácké sémě!“*

... a snažily se najít východisko a naději.

*„Zas přijde úsměv,
zase líc se zjasní
a vrásky starostí ti zhladí Čas -
jen práce, víra, jsou Tví strážci spasní,
těm modly obětuj,
svět dobudeš si zas!“*

Marie Pissingerová, jejíž básničky se objevují v meziválečných ženských časopisech (např. Pestrý týden), dopsala rukopis na začátku roku 1940. V roce 1946 knihu vydalo Doležalovo nakladatelství v Červeném Kostelci v počtu 555 výtisků, z toho 250 číslovaných. V tiráži knihy, kterou vlastní Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, se dozvídáme, že tento výtisk má číslo 39 a u něj je podpis autorky. Již tímto je bibliofilní výtisk s podpisem zajímavý, ale tato kniha má něco navíc. Na patitulu knihy je úvodní slovo Hany Benešové, manželky prezidenta Edvarda Beneše, z roku 1946:

Obr. 1. Ukázka z knihy *Jsme němi?*

„Tato knížka se ocitla jednoho zimního dne r. 1940 na mém stole. Přišla za mnou z Prahy, cestou mně neznámou a našla mne. Čítala jsem v ní často a znali ji i naši londýnští přátelé. Všechny těšila velikou vírou člověka, který ji psal skrytě v okupované, drancované Praze a měl sílu těšit nadějí blízké i vzdálené. Dnes, kdy vím, že to dokázala ruka těžce pracující ženy, mohu jen uvítat vydání těchto veršů. Nechť jsou památkou těm, kteří je znají z ciziny a připomínkou těm, kteří žili zde ta těžká léta“.

Pod podpisem Hany Benešové je zeleným inkoustem napsané věnování: „Daruji své dceři k narozeninám 20. IV. 1947 Otec Fürbacher Alois“.

Na dalším, titulním listu, se z věnování dozvídáme: „Panu Al. Fürbacherovi, za obětavé dopravení rukopisu této knížky do ciziny za okupace, věnuje na památku M.P.“ Zřejmě spisovatelčino poděkování a dárek k Vánocům, neboť datum věnování je 23. XII. 1946.

Ručně psané věnování spisovatelky, další věnování majitele knihy je plné otazníků. Kdo byli jejich autoři? Jak se podařilo Aloisi Fürbacherovi doručit knihu k rukám Hany Benešové? Proč je kniha v knižním fondu českolipského muzea? Souvisí to s naším regionem?

Pátrání mohlo začít. Zavedlo mne do Vojenského ústředního archivu a Archivu bezpečnostních složek v Praze, a také do jednoho bytu na českolipském sídlišti.

Prostudováním archivních spisů, výslechových protokolů a pamětí sepsaných Aloisem Fürbacherem se mi podařilo složit příběh statečného člověka, který se nebál ve vypjatých dobách 20. století bojovat za vznik Československa, proti okupantům i totalitnímu režimu.

„Vyrostl jsem v Oldřichově u České Kamenice v rodině sklářské. Můj otec byl sklářský mistr. Vychovával nás v českém duchu, ač jsme byli nuceni navštěvovat německé školy.“^{1/}

5. ledna 1893 se v dnešním Novém Oldřichově narodil Emanuelu a Anně Fürbacherovým syn Alois. Otec pracoval jako sklářský mistr v místní sklárně Klemens – Rasch, matka, rozená Bártů, se starala o početnou rodinu. Manželé Fürbacherovi měli čtyři syny a čtyři dcery.

Alois začal chodit v šesti letech do místní školy, v roce 1906 nastoupil do učení ve zdejší sklárně. O rok později mu zemřela matka. Otec se znovu oženil s Amálií Veselou, se kterou měl další tři děti.

Po vyučení jej otec poslal na zkušenou do Německa. Domů a do firmy Klemens – Rasch se vrátil před válkou. Ta rodinu silně poznamenala, povolávací rozkaz dostali tři synové: Čeněk, Alois a Josef. Všichni byli v různé době (Alois 8. října 1914) odvedeni do Litoměřic, odtud byli odveleni do Čáslavi k 21. pěšímu pluku.^{2/} V něm prošli výcvikem. Alois, který v učení absolvoval kurz Rakousko-uherského kříže, byl přidělen k sanitní službě.^{3/} Zkušenosti frontového vojáka získával od prosince 1914 na ruské frontě. V únoru následujícího roku se v Rychvaldu setkal s bratrem Čeňkem, který sloužil u jiné rotě.^{4/} Společně potom bojovali u Lezajska, Brostěku a Gorlice.

Bratři Fürbacherové, stejně jako většina Čechů, netušili, jaká válka je čeká. Dosud žili v tzv. „krásném období“, válečný konflikt zažili jejich dědové v roce 1866. Sdíleli všeobecné přesvědčení, že válka bude krátká. Neměli chuť ani odhodlání bojovat „za císaře pána“. V květnu 1915 postupovala rakousko-uherská a německá armáda až k vesnici Sieniawa. Zde 27. května podnikla ruská armáda mohutný protiútok, při kterém padlo do zajetí 31 důstojníků a 1543 vojáků,^{5/} mezi nimi i Alois a Čeněk Fürbacherovi. Následující den pochodovali do města Cholm, odkud byli převezeni vlaky do Almazny v Doněcké oblasti. Zde nejdříve pomáhali při žních, potom byli nasazeni na práci v dolech u města Luhansk.^{6/}

Válka pokračovala, a v Rusku, Itálii a Francii se rodila československá armáda. Vstupovali do ní jak krajané, tak i zajatci. Získávali je agitátoři, kteří do táborů zajížděli, a na přednáškách dokázali nadchnout a přesvědčit Čechy a Slováky ke vstupu do legií. Alois i Čeněk vyplnili přihlášku v březnu 1917. Za čtyři měsíce odjízďeli do Babrujska,

Tato knížka se ocitla jednoho zimního dne r. 1940 na mém stole. Přišla za mnou z Prahy, cestou mně neznámou a našla mne. Čítala jsem v ní často a znali ji i naši londýnští přátelé. Všechny těšila velikou vírou člověka, který ji psal skrytě v okupované, drancované Praze a měl sílu těšit naději blízké i vzdálené. Dnes, kdy vím, že to dokázala ruka těžce pracující ženy, mohu jen uvítat vydání těchto veršů. Nechť jsou památkou těm, kteří je znají z ciziny a připomínkou těm, kteří žili zde ta těžká léta.

Hana Benešová.

V Praze r. 1946.

Daruji své děti
k narozeninám
Otec
20. 1. 1947. Fürbacher Alois.

Obr. 2. Úvodní slovo Hany Benešové a věnování Aloise Fürbachera v knize *J sme něm?*

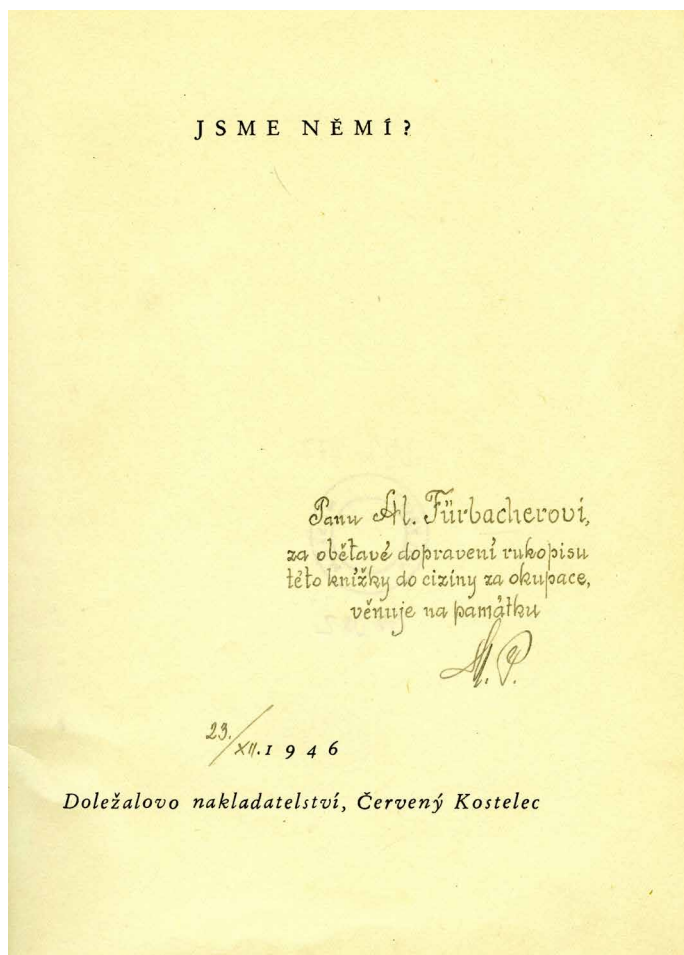
1/ Citace z životopisu sepsaného v roce 1969, VHU Praha.

2/ VHU Praha, Demobilizační záznamy Čeňka, Josefa a Aloise Fürbacherových.

3/ Rukopis Aloise Fürbachera *Události mého života*, s. 6.

4/ Rukopis Aloise Fürbachera *Události mého života*, s. 6.

5/ Československá legie ve Francii, *druhý*

Obr. 3. Titulní list knihy *Jsme němí?* s věnováním spisovatelky.

sborník francouzských legionářů, vydaný v 80. roce života prvního prezidenta Československé republiky, T. G. Masaryka), s. 125–129, 139–143. V Praze, nakladem „Kruhu francouzských legionářů“, 1930.

6/ Rukopis Aloise Fürbachera *Události mého života*, s. 9–12.

7/ VHÚ Praha, *Demobilizační záznamy Čeňka a Aloise Fürbacherových*.

kde byli zařazeni do záložního praporu. Zde se setkali s profesorem Masarykem, který ve výcvikovém táboře několik dnů pobýval. Poté byli odveleni do Žytomyru. Ve městě a okolí bylo soustředěno asi 10000 československých vojáků, kteří tady prodělávali výcvik. Při pochodech městem za zpěvu národních písní vzbuzovali obdiv místních obyvatel.

Za necelé tři měsíce, 7. října 1917 odcestovali pod velením pozdějšího generála československé armády Otakara Husáka přes Archangelsk do Francie. Transport s českými vojáky cestoval vlaky, parníkem Kursk a lodí Margareta přes Archangelsk, Newcastle, Winchester, Southampton, a 14. listopadu přijel do Cognacu. Po více jak měsíci od odjezdu pochodovali naši vojáci ulicemi tohoto starobylého města, které se jim na rok stalo domovem. Místní obyvatelé je uvítali s rozpaky, neboť ruské uniformy v nich nevzbuzovaly důvěru. To se brzy změnilo. Když zjistili, odkud vlastně pocházejí (neboť si mysleli, že jejich domov je někde v Africe), poznali jejich vlastenectví a odhodlání bojovat za vznik svého státu, jejich nedůvěra se změnila v obdiv. I pro ně bylo vzpruhou v dlouhé vleklé válce sdílet jejich nadšení, slyšet všudypřítomný zpěv při pochodech městem a přihlížet výcviku. Tomu veleli francouzští velitelé, zvyklí na pevný řád a disciplínu. Také oni brzy rozpoznali kvality mladých Čechů, jenom nechápali kamarádský přístup a tykáni mezi veliteli a vojáky, tolik typický pro příslušníky

československých legií, a pro ně nepřijatelný. Na jihu Francie absolvovali vojenský výcvik. Fürbacherovi byli zařazeni do 21. střeleckého pluku.⁷⁷

Dva dny po slavnostní přísaze, která se konala 30. června 1918, a které se zúčastnili francouzský prezident Poincaré a profesor Masaryk, odjeli na frontu. Křest ohněm je čekal v poměrně klidném úseku na svazích Vogéz v Ardenách. Bojové aktivity se omezovaly pouze na výzvědnou činnost a přestřelky mezi hlídkami. V září byla brigáda přisunuta k 53. francouzské divizi v oblasti Champagne. V říjnu se bratři Fürbacherové zúčastnili těžkých bojů v blízkosti belgických hranic u města Vouziers, a ty nejtěžší je čekaly u obce Terron. Tady čelili silnému německému útoku, ocitali se pod těžkými palbami, kdy na jejich linii dopadaly granáty, šrapnely, kulometné střely a šířil se otravný plyn. V zákopech se dozvěděli o vzniku Československého státu. To, za co bojovali, se stalo skutečností, kterou ale mohli přijmout pouze tiše a bez jásotu, neboť těžké boje pokračovaly. Čechoslováci Terron nakonec dobyli a udrželi. Zpráve o příměří uvěřili teprve po přečtení plukovního rozkazu 9. listopadu večer, neboť ty falešně se šířily opakovaně delší dobu. Byla to velká radost umocněná pouštěním barevných raket a zpěvem francouzské a československé hymny.

Na přelomu let 1918 a 1919 začali českoslovenští vojáci odjíždět z Francie domů. Bratři Fürbacherové odjeli začátkem ledna. Cesta vlakem vedla přes Itálii a Rakousko. Čekalo

je velkolepé uvítání. Na českých hranicích projel vlak slavobránou vyzdobenou chvojím, prapory a zemskými znaky, v Dolním Dvořišti je vítala kapela a spousta lidí. Volání „nazdar!“ se ozývalo na každém větším nádraží až do Prahy. Na Wilsonově nádraží vystoupili na 2. nástupišti a po slavnostním přivítání se vydali na pochod Václavským náměstím, Příkopy, kolem Masarykova nádraží na Žižkov. Vděční Pražané přišli slavnostně oblečení, mnozí v národních a sokolských krojích, házeli jim květiny a nazývali je blanickými rytíři.^{8/}

Ale povinnosti ještě neskončily, aspoň pro Aloise ne. Bratři Fürbacherové, kteří byli skoro celou válku spolu, se zde rozloučili. Čeněk byl poslán do civilu a spěchal ke své rodině, ženě a dítěti, do Volfartic. Začal pracovat jako sklářský mistr v dnešním Novém Boru ve sklárně Flora.^{9/} Alois se zúčastnil bojů o Těšínsko.^{10/} V legiích sloužil do 25. října 1919, demobilizován byl 16. 3. 1921.^{11/} Za statečnost v bojích a zásluhy byl v průběhu let vyznamenán několika medailemi.^{12/}

Obr. 4. Čeněk Fürbacher (rukopis A. Fürbachera Události z mého života, za s. 8).

Obr. 5. Alois Fürbacher ve skupině ošetřovatelů 21. pěšího pluku (rukopis A. Fürbachera Události z mého života, za s. 20).

Ošetřovatelé raněných čs.střeleckého pluku 21 ve Francii.
=====

Stojící z leva:

Otta Türk, četař, ošetřovatel.	Alois Fürbacher, ošetřovatel.	Karel Bobek, ošetřovatel, Čechoameričan.
-----------------------------------	----------------------------------	--

Sedící z leva:

Heliodor Píka, poručík, lékárník pluku. Alsan.	MUDr. Klein, plukovní lékař, dentista, kanceláře lazaretu, neznámého, zapomenutého jména.	Francouz, Vedoucí plukovní kanceláře lazaretu, neznámého, zapomenutého jména.
--	---	--

Snímek byl pořízen v Sentheimu v červnu 1918 na památku před odchodem na bojiště Terron - Vouzière.

Alois Fürbacher,

8/ Rukopis Aloise Fürbachera Události mého života, s. 29–30.

9/ Rukopis Aloise Fürbachera Události mého života, s. 32.

10/ Rukopis Aloise Fürbachera Události mého života, s. 31.

11/ VHÚ Praha, Demobilizační záznam Aloise Fürbachera.

12/ Byl zapsán do zlaté knihy Vojáci od Verdunu a obdržel medaili, datum nezjištěno (zdroj: rukopis Aloise Fürbachera Z mého života, s. 23). V listopadu 1918 obdržel dekretem číslo 3188 válečný kříž (zdroj: rukopis Aloise Fürbachera Z mého života, s. 25). 9. dubna 1935 obdržel dekretem číslo 3636 revoluční medaili (zdroj: rukopis Aloise Fürbachera Z mého života, s. 51). 9. dubna 1935 obdržel dekretem číslo 15925 medaili vítězství (zdroj: rukopis Aloise

Obr. 6. Josef Fůrbacher (rukopis A. Fůrbachera *Události z mého života*, za s. 110).

Obr. 7. Rodinná fotografie z 30. let (soukromý archiv Libuše Lacinové).

Fůrbachera *Z mého života*, s. 54). 26. července 1936 obdržel pamětní francouzskou medaili Velké války (zdroj: rukopis Aloise Fůrbachera *Z mého života*, s. 58). Medaile města Darney udělená dne 30. června 1948 (zdroj: rukopis Aloise Fůrbachera *Z mého života*, s. 187). 23. října 1948 obdržel dekretem číslo 134 pamětní odznak 21. střeleckého pluku Terronského (zdroj: rukopis Aloise Fůrbachera *Z mého života*, s. 191).

13/ Smejkal, Ladislav: *Soupis legionářů Československa 1914–1920*, s. 10, Česká Lípa, Okresní vlastivědné muzeum, 2000.

14/ Rukopis Aloise Fůrbachera *Události mého života*, s. 39.

15/ Rukopis Aloise Fůrbachera *Události mého života*, s. 39–40.

16/ Rukopis Aloise Fůrbachera *Události mého života*, s. 40.

Bratři Fůrbacherové se setkali až v roce 1920, kdy se z ruských legií vrátil Josef. Ten byl zajat v září 1915 u Rovna, pracoval v dolech v donské oblasti. Do československé armády byl přijat v červenci 1917 k 8. střeleckému pluku. S ním prošel transsibiřskou magistrálou až do Vladivostoku, odtud se vrátil v hodnosti desátníka přes Kanadu do Čech. Usadil se v České Lípě, kde pracoval jako soudní zřízenec.^{13/}

Alois se přestěhoval do Prahy. Ke sklářskému řemeslu se již nevrátil. Využil znalostí tří jazyků (ruština, němčina, francouzština) a v říjnu 1919 začal pracovat v mezinárodní společnosti lůžkových vozů CIWL, ve které vykonával povolání průvodčího s malými přestávkami až do důchodu.^{14/} V roce 1920 se oženil s Boženou Veselou. Seznámil se s ní v létě předchozího roku, když chodil v Praze do vinárny jejího otce Josefa Veselého (bratra otcovy druhé manželky). Svatba se konala 4. března na Staroměstské radnici za velké účasti příbuzných.^{15/} Měli spolu dvě dcery. Jiřina se narodila 24. dubna 1921, Libuše 20. dubna 1923. Žili spokojeným rodinným životem, Alois měl práci, která jej naplňovala a byla i dobře placená.

Přátelství a kamarádství vzniklá v bojích Velké války rozvíjeli legionáři i v meziválečném období, jak si to ostatně slíbili před odjezdem z Francie. Sdružili se do Kruhu francouzských legionářů a scházeli se pravidelně i se svým velitelem Otakarem Husákem. Fůrbacherovi se přátelili s rodinou Jiřího Zemana, který také pracoval u CIWL.^{16/} Společně pracovali v domácím odboji za 2. světové války, jak se dozvíme později.

Dvacetileté mírové období v rozvíjejícím se Československu mířilo ke svému konci. Události v Sudetech v roce 1938 nesl Alois Fůrbacher těžce. Sám odtud pocházel a bydlel zde jeho příbuzní. Ještě hůře prožíval březnovou okupaci a zánik Československa, toho státu, u jehož zrodu stál, a za který nasazoval život v československých legiích. Po 15. březnu 1939 nabídl svoje služby Josefu Heirejtovi,^{17/} tajemníkovi československého velvyslanectví ve Varšavě. Jeho služební cesty do polského hlavního města, později do Bělehradu a Istanbulu, přímo nabízely stát se kurýrem. Začal pracovat se svým přítelem z legií a kolegou z práce Jiřím Zemanem alias „Černým Turkem“.

Obr. 8. V Athénách v roce 1930 (soukromý archiv Libuše Lacinové).

Jiří Zeman byl významná postava protinacistického odboje. Aktivní člen Obrany národa, přímý spolupracovník zpravodajské skupiny Tří králů (Josef Balabán, Josef Mašín a Václav Morávek), kterým poskytoval svůj byt (kde se tiskl časopis *V boj* a vysílaly se zprávy do Londýna), doručoval jim zásilky, a také je od nich přijímal. Společně s Aloisem Fürbacherem je ukrývali ve služebním voze a ve Varšavě je házeli do smluvených schránek nebo je předávali zaměstnancům velvyslanectví. V letech 1939 a 1940 převezli mezi Prahou a Varšavou 25000 dopisů: soukromých, kterými se rodiny udržovaly v kontaktu, ale důležitější byly ty, které jim svěřili příslušníci Obrany národa, a které informovaly o domácím odboji v protektorátu a chystaném vojenském puči. Větší nebezpečí jim hrozilo při převozu rozbušek, trhavin, jednou převezli i vysílačku. Alois Fürbacher postoupil velké riziko při přepravě dvou důstojníků a ministerského rady Václava Žižky.^{18/}

„Při služebních jízdách Moravskou Ostravou pocítovali jsme s Jiřím Zemanem vždycky přísnou německou prohlídku, takže k převezení diplomatické pošty bylo třeba promyšlenosti, lstivosti a úskoku. O provedení každé akce museli jsme předem domluvit se o všem, jak je třeba si počínati pro všechny možné případy. Využil jsem proto dokonalou znalost své němčiny a pomalu jsem navázal s těmito německými celníky přátelství. Pokládali mně za pravého Němce. Získal jsem je všechny drobnými dary. Ponejvíce cigarety. Od té doby jsem měl volné ruce. Mohli jsme provázeti všecko bez velkých obav.“^{19/}

Toto období je zachyceno v knize *Tajemství Tří králů*:

„Koncem roku 1940 přišel „Černý Turek“ za Morávkem. Byl s ním i s Mašínem v trvalém spojení a patřil k nejspolehlivějším oporám Tří králů. „Tak máme konec, Leone!“ Morávek – v této chvíli Leon – vzal od Zemana dopis, který znamenal další pohromu pro Tři krále. Jako „nespolehlivý legionář“ byl Zeman z Wagon Lits propuštěn. „A Fürbacher má totéž ...“ „Co budeme dělat kamaráde? Tohle spojení nám bude chybět.“^{20/}

Po napadení Polska vedly jeho služební cesty do Bělehradu, kde navázal spolupráci s majorem Fričem.^{21/} Byl jedním z několika kurýrů, jehož rukama prošly dopisy, balíčky, depeše, peníze či zašifrované zprávy s přísně tajnými informacemi, a jejichž konečnými příjemci byli v Praze členové skupiny Tří králů a v Londýně ministři exilové vlády.

17/ VHU Praha, č. svazku 88092, příloha č. 3.

18/ Vozka, Jaroslav: *Hrdinové domácího odboje*, s. 98–100, Praha, Práce, 1946. Rukopis Aloise Fürbachera *Události mého života*, s. 48, 55–56.

19/ Rukopis Aloise Fürbachera *Události mého života*, s. 55.

20/ Kettner, Petr – Jedlička, I. M.: *Tajemství Tří králů*, s. 32. Praha, Mht, 1995.

21/ VHU Praha, č. svazku 88092, příloha č. 9.

22/ VHU Praha, č. svazku 88092, příloha č. 4.

Obr. 9. Přítel a kolega Jiří Zeman
(zdroj: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Jiří_C5%99%C3%AD_Zeman_\(odboj%C3%A1%C5%99\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Jiří_C5%99%C3%AD_Zeman_(odboj%C3%A1%C5%99))).

Osobně předával zásilky Josefu Davidovi,^{22/} členu Státní rady Československé v Londýně, který je nosil přímo prezidentu Benešovi. A právě tímto způsobem získala Hana Benešová faksimile rukopisu Jsme němí?, ve kterém se Marie Pissingerová vyznává ze svých pocitů z okupace (nadřízený Aloise Fürbachera se jmenoval Karel Pissinger^{23/}; zda jde o shodu jmen nebo to byl příbuzný, který mu rukopis dal, se mi nepodařilo zjistit).

Koncem roku 1940 byli Alois Fürbacher a Jiří Zeman z CIWL propuštěni. Společnost převzala německá Mitropa, která bývalé legionáře považovala za nespolehlivé a do svých služeb je nepřijala. Alois Fürbacher byl do roku 1942 bez práce, poté začal pracovat u pojišťovny Riunione Adriatica di Sigurta.^{24/} Na území protektorátu probíhal až do roku 1942 silný odpor proti okupantům. Příslušníci Obrany národa prováděli různé sabotáže a poskytovali svoje byty, garáže, sklepy, půdy nebo chaty k přespání pronásledovaným radistům, k uchování zbraní a vysílaček a k vysílání zpráv do Londýna. Souběžně přibývalo konfidentů a zrádců. Roky 1941 a 1942 byly pro Obranu národa tragické. Němci urputně usilovali o rozbití podzemního odboje. Pozatýkali spoustu lidí, které trýznivě mučili. Bylo hodně statečných, kteří nikoho neudali. Ve výpovědích mluvili jenom o těch, kteří stačili opustit Protektorát, nebo o těch, které už gestapo znalo. Hodně lidí ale mučení nevydrželo a promluvilo o všem, co vědělo nebo aspoň o něčem. Gestapo si postupně doplnilo všechny části mozaiky českého odboje, pozatýkalo spoustu lidí a splnili si svůj cíl, totiž ochromit práci Obrany národa a zničit její jednotlivé složky, zejména skupinu Tři králové. Ti jim úspěšně unikali a neustále posílali cenné tajné informace exilové vládě. Prvním, který pocítil zradu, byl Josef Balabán. Gestapo jej přepadlo 22. dubna 1941 a 3. října téhož roku popravilo. Za tři týdny, 13. května, zatklo Josefa Mašína. Alois Fürbacher s obavami sledoval zprávy o zatčených lidech, se kterými spolupracoval. 25. března následujícího roku 1942,^{25/} čtyři dny po smrti Václava Morávka, byl zatčen pro podezření ze spolupráce s Jiřím Zemanem, který byl i s dcerou a zetěm již čtyři dny ve vyšetřovací vazbě.^{26/}

„V čekárně byl záchod a každý zatčený musel žádat strážníka o povolení k použití. Využil jsem hned této příležitosti a požádal o laskavé povolení. Strážník mi povolení dal. Na záchodě jsem roztrhal celý zápisník se všemi poznámkami, adresami mnohých vlastenců a telefonními čísly.“^{27/}

Prožil si těžké období, ale měl štěstí. Zatčení kolegové, kteří ho znali, jej neprozradili, jeho jméno při výsleších nepadlo. A tak byl po dvou měsících pro nedostatek důkazů propuštěn. Z Petschkova paláce spěchal ke své rodině v den, kdy výsadbáři Jozef Gabčík a Jan Kubiš provedli atentát na říšského protektora Reinharda Heindricha – Alois Fürbacher byl propuštěn 27. května 1942.^{28/} Statečností svých kolegů a svojí duchapřítomností snášel vyhlášené stanné právo na svobodě lépe než uvnitř pankrácké věznice a neocítl se na seznamu 71 lidí popravených 30. června na Kobyliské stělnici. Tímto dnem, kdy byl zastřelen Josef Mašín, zanikla i skupina Tři králové.

Po uklidnění situace odboj proti okupantům pokračoval ale už ne v takové intenzitě. Alois Fürbacher se vrátil do pojišťovny, kde pracoval až do konce války. Gestapo jej neustále sledovalo, i tak v ilegální činnosti pokračoval.

„Jelikož jsem byl stále hlídán, omezil jsem se jen na rozšiřování ilegálních tiskovin a zpráv, jako neznámý kolportér a rozšiřovatel. Nemohl jsem s nikým navazovat styky, abych nikoho nepřiváděl do nebezpečí.“^{29/}

23/ VHU Praha, č. svazku 88092, příloha č. 5.

24/ Rukopis Aloise Fürbachera Události mého života, s. 64.

25/ VHU Praha, č. svazku 88092.

26/ Rukopis Aloise Fürbachera Události mého života, s. 63–64.

27/ Rukopis Aloise Fürbachera Události mého života, s. 65.

28/ VHU Praha, č. svazku 88092, příloha č. 1. Alois Fürbacher ve svém rukopise uvádí datum 25. května [Události mého života, s. 70].

Za odbojovou činnost mu 13. listopadu 1946 udělil prezident Edvard Beneš Čs. vojenskou medaili za zásluhy 1. stupně.^{30/}

Poválečná doba, plná svobody, nadějí a výzev, byla i pro padesátníka v plné síle Aloise Fürbächerera šťastným obdobím. Vrátil se ke společnosti CIWL k práci průvodčího vlaků. Zde setrval až do roku 1953, poslední roky před důchodem, do kterého odešel v roce 1956, si odpracoval u Československých drah. Ale ještě předtím jej zasáhly události poloviny dvacátého století v Československu. Alois Fürbächer byl vlastenec a demokrat se smyslem pro spravedlnost a svobodu. Proto neváhal ani v nebezpečných letech po únorovém převratu v roce 1948 nabídnout pomocnou ruku těm, kteří to potřebovali.

Do zahraničí začal jezdit Alois Fürbächer v roce 1945. On i někteří další jeho kolegové začali v roce 1949 spolupracovat s českým uprchlíkem Dr. Rudolfem Bautzem. Setkávali se s ním v rakouském Salzburgu, kde byl vedoucím uprchlického tábora, a na jeho přání mu vozili české noviny, časopisy, také mapy Prahy a Brna, brožury ROH. Bautz jim svěřoval peníze uprchlíků a ty posílali rodinám, které zůstaly v ČSR. Stejně tak dopisy a balíčky. Na jeho žádost pomohl Alois Fürbächer dvěma rodinám zprostředkovat útěk z Československa. Spolupráce s Bautzem probíhala do března 1950, poté byl Fürbächer cestovní společností přeřazen na domácí linky.

Brzy ráno 22. ledna 1957 došlo k narušení pro něj dosti skličujícího období, neboť mu nedávno zemřela žena. Přišli si pro něj příslušníci Státní bezpečnosti a na základě výpovědi jeho kolegy byl zatčen pro podezření z vyzvědačství neboť „vešel ve styk s agentem nepřátelské zpravodajské služby“. Podle vyšetřovatelů „byl získán pro zpravodajskou

Obr. 10. Pojišťovací agent z roku 1944. Dle výrazu Aloise Fürbächerera mu tato práce nepřinášela uspokojení, ostatně sám tuto fotografii označil titulkem „chudák“ [soukromý archiv Libuše Lacinové].

Obr. 11. Alois Fürbächer při pochodu Prahou na sjezdu francouzských legionářů v Praze dne 5. července 1947 [soukromý archiv Libuše Lacinové].

Obr. 12. Alois Fürbächer v drážní uniformě [soukromý archiv Libuše Lacinové].

Obr. 13. Alois Fürbacher při zatčení v roce 1957 (zdroj: ABS Praha).

činnost“. Fürbacher se hájil tím, že časopisy převáželi jeho kolegové i cestující a na této činnosti neviděl nic špatného. Při pročítání výslechových protokolů vidíme jeho úpornou snahu nic neprozradit a nikomu neublížit. Konkrétní jména a adresy uváděl zřídka. Byl si vědom, jak je důležité nepromluvit, vždyť statečnost jeho spolupracovníků před 15 lety jej zachránila před nacistickým kriminálem.

„Nepopírám, že se mne Bautz dotazoval na nějaké skutečnosti týkající se ČSR, ale to si také nepamatuji“.

„O těchto dvou případech, kdy jsem já byl prostředníkem pomoci k opuštění republiky, žádný z mých kolegů, kteří dojížděli služebně do Rakouska, neví.“^{31/}

Využil toho, že mu byla před lety diagnostikována nemoc skleróza mozkových cév. V protokolech se to jenom hemží slovy: „na nic si nepamatuji, to už jsem zapomněl“. Jména uváděl zkomolená nebo neúplná, názvy ulic a čísla domů, kam nosil dopisy, přehazoval.

Přesto jej vysoký trest neminul, za vyzvědačství podle §86 byl odsouzen na 6,5 let a ke ztrátě občanských práv na 10 let po odpykání trestu.^{32/} Prošel si čtyřmi věznicemi (Ruzyně, Mírov, Ilava, Leopoldov), poznal vězně slušné i šikanující, stejně tak dozorce. Vyřáběl kolíčky, lepil pytlíky, drhnul peří. Trest si neodseděl celý, po necelých dvou a půl letech, 10. května 1960, byl na amnestii propuštěn.^{33/}

Z propuštění měl on i jeho dcery velkou radost, ale ta netrvala dlouho. Na tu dobu slušný důchod skoro 1200 Kč mu byl snížen na 500 Kč, a i když se proti tomu několikrát odvolal, nebylo to nic platné.^{34/} Proto nastoupil do zaměstnání do úklidové čtyř Život.^{35/} Pracoval do roku 1964. Postupně se však přihlásily zdravotní potíže, svěřil se do péče českolipského lékaře Dr. Fabiána, který jej 2× operoval.

V sedmdesátých letech se do jeho života vrátil klid a jistota, jeho důchod mu byl upraven. Žil v Praze, do našeho města často jezdil k dceři a vnoučatům. Zemřel v 87 letech 8. srpna 1980. Jeho urna je uložena na českolipském hřbitově.

Životní postoje Aloise Fürbachera utvářeli již v dětství jeho rodiče, kteří svým dětem vštěpovali důvěru ve vlastní národ a vlastenectví. Snad nejvíce jeho povahu formovalo období Velké války. Atmosféra chlapského kamarádství, víra ve vytvoření vlastního státu a touha být u toho: to byly momenty, které byly velmi silné, naplňovaly jej a stály za obětí. Byl hrdý, že se to podařilo a že k tomu přispěl. Emotivní projevy profesora Masaryka a francouzského prezidenta Poincarého, a burácivé „přísaháme!“ na pláních kolem slavnostně vyzdobeného města Darney na přísaze 30. června 1918 bylo natolik zavazující, že vstoupit do odboje při dalším válečném konfliktu bral jako svoji povinnost, tak se k tomu postavila většina legionářů. Mnozí zaplatili životem. Alois Fürbacher měl štěstí, jemu se díky statečnosti spolupracovníků podařilo vězení i smrti uniknout. Ani po únorovém převratu v roce 1948 se nezpronevěřil svým demokratickým zásadám, svůj odmítavý postoj k totalitnímu systému při výsleších v padesátých letech nezapíral. Nebyl generál, velitel, politik. V legiích byl voják střelec, v odboji se choval nenápadně, v padesátých letech, když bylo potřeba, podal pomocnou ruku. Svými zásluhami se nechlubil, je těžké se o něm někde dočíst. Byl vlastenec, který měl rád svoji vlast, u jejíhož zrodu stál a bylo-li potřeba, tak za ni bojoval.

29/ Citace z životopisu sepsaného v roce 1969, VHÚ Praha.

30/ VHÚ Praha, č. svazku 88092, příloha č. 7.

31/ ABS Praha, Osobní vyšetřovací svazek proti Aloisi Fürbacherovi V3529.

32/ Rozsudek nejvyššího soudu 3T 018-/57 (Rukopis Aloise Fürbachera Události mého života, s. 233).

33/ Rukopis Aloise Fürbachera Události mého života, s. 231.

34/ Rukopis Aloise Fürbachera Události mého života, s. 233.

35/ Rukopis Aloise Fürbachera Události mého života, s. 236.

Obr. 14. Vlastenec Alois Fürbacher (rukopis A. Fürbachera Události z mého života, za s. 296).

Já Alois Fürbacher,
 narozený dne 5. ledna 1893 v Oldřichově u České Kamenice
 ve stejnokroji francouzských legionářů, v němž jsem bojoval
 u čs. střeleckého pluku 21 ve sladké Francii za svobodu
 a samostatnost Československa.
 Snímek byl pořízen k mým 76. narozeninám.
 V Praze, dne 5. ledna 1969.

Knihu Jsme němí? nabídla muzeu paní Čížková, majitelka místního antikvariátu. V roce 1999 ji do antikvariátu přinesla vnučka Aloise Fürbachera. Zkatalogizovanou a s rozluštěným tajemstvím, které doposud skrývala, ji ukládám do muzejního depozitu. Těším se na další listování knihami a snad se v nich zase vyskytne nějaká indicie, která mne přivede k zajímavému příběhu.

PRAMENY

- Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha
Osobní vyšetřovací svazek proti Aloisi Fürbacherovi V3529
Soukromý archiv Libuše Lacinové
Rukopis Aloise Fürbachera Události mého života
Vojenský historický ústav (VHÚ) Praha
Složka Alois Fürbacher

LITERATURA

- Čermák, Vilém: Muž proti okupaci. Plzeň, NAVA, 2007.
Československá legie ve Francii [druhý sborník francouzských legionářů, vydaný v 80. roce života prvního presidenta Československé republiky T. G. Masaryka], V Praze, nákladem „Kruhu francouzských legionářů“, 1930.
Husák, Otakar: Jdi! II. část. Praha, Epoque, 2018.
Kettner, Petr-Jedlička I. M.: Tajemství Tří králů. Praha, Mht, 1995.
Kokoška, Stanislav: Obrana národa v dokumentech 1939-1942. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů, 2018.
Koura, Petr: Podplukovník Josef Balabán. Praha, Rybka Publishers, 2003.
Pichlík, Karel - Klípa, Bohumír - Zabloudilová-Jitka: Českoslovenští Legionáři (1914-1920), Praha, Mladá fronta, 1996.
Procházka, Jaroslav: Sestupme ke kořenům. Dolní Kounice, ERGO Brauner, 2019.
Smejkal, Ladislav: Soupis legionářů Českolipska 1914-1920, Česká Lípa, Okresní vlastivědné muzeum, 2000.
Veber, Jan: Třetí odboj 1948-1953.
Vozka, Jaroslav: Hrdinové domácího odboje. Praha, Práce, 1946.

RESUMÉ

Die Geschichte der Widmung im Buch: Legionär und Widerstandskämpfer Alois Fürbacher

Magdalena Pujmanová

Die Suche nach den Autoren zweier Widmungen im Buch „Sind wir taub?“ in der Bibliothek von Heimatmuseum und Galerie in Česká Lípa offenbarte den Lebensweg des Patrioten Alois Fürbacher und seine Beteiligung bei den bahnbrechenden Ereignissen der Tschechoslowakei in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts.

Alois Fürbacher wurde am 5. Januar 1893 im heutigen Nový Oldřichov in der Familie eines Glasmachermeisters mit vielen Kindern geboren. Auch er erlernte das Glasmacherhandwerk. Im Herbst 1914 wurde er gemeinsam mit zwei Brüdern zur österreichischen Armee eingezogen. Er kämpfte an der russischen Front, wo er im Mai 1917 in Gefangenschaft geriet und zur Arbeit in die Kohlegruben in der Nähe der Stadt Luhansk geschickt wurde. Im März 1917 trat er in die tschechoslowakischen Legionen ein. Unter dem Befehl des späteren Generals Otakar Husák gelangte er mit einem Transport tschechischer Soldaten in die französische Stadt Cognac. Nach der Ausbildung und dem feierlichem Schwur beteiligten sie sich an den Kämpfen an den Hängen der Vogesen, in den Ardennen und beim Dorf Terron.

Die unruhigen Jahre 1938 und 1939 und der folgende Ausbruch des zweiten Weltkriegs ereilten Alois Fürbacher in Prag, wo er mit seiner Frau und zwei Töchtern wohnte, die später in Česká Lípa lebten. Er arbeitete bei der internationalen Schlafwagengesellschaft CIWL als Schaffner von Personenzügen. Er begann eine Zusammenarbeit mit seinem Kollegen Jiří Zeman, der ein aktiver Angehöriger der antinazistischen Widerstandsorganisation Obrana národa (Volksverteidigung) war. Gemeinsam brachten sie persönliche Briefe für Geflohene oder geheime Mitteilungen der Widerstandsgruppe Tři králové (Drei Könige) zu den Botschaften in Warschau und Belgrad oder zu vereinbarten Verstecken, von denen aus sie zur tschechoslowakischen Exilregierung in London gelangten. Das geschah bis 1940, als ihnen die CIWL wegen Unzuverlässigkeit kündigte. Die Okkupanten versuchten den antinazistischen Widerstand, der zu Beginn des Krieges sehr stark war, zu brechen. Viele Personen wurden verhaftet, die nach qualvoller Folter oft zu reden begannen. Nach der Verhaftung von Jiří Zeman im März 1942 wurde auch Alois Fürbacher verhaftet. Dem Tod konnte er entkommen. Seine Freunde hatten ihn bei den Verhören nicht verraten. Er kam an dem Tag frei, als das Attentat auf den Reichsprotektor Reinhard Heydrich verübt wurde.

Die Nachkriegszeit mit Freiheit, Hoffnung und Herausforderungen war für Alois Fürbacher, einen Fünzigjährigen voller Kraft, eine glückliche Zeit. Er kehrte zur Gesellschaft CIWL und der Arbeit als Zugschaffner zurück. Nach dem Umbruch 1948 knüpfte er 1949–1950 eine Zusammenarbeit mit dem tschechischen Flüchtling Dr. Rudolf Bautz an, der Leiter eines Flüchtlingslagers im österreichischen Salzburg war. Er übergab Geld und Sendungen für die Geflüchteten sowie für Verwandte in Tschechien. Er half auch zwei Familien die Flucht aus der Tschechoslowakei zu realisieren. Nach acht Jahren, 1957, wurde er von der Staatssicherheit wegen Spionageverdacht verhaftet. Im Gedenken an den Mut seiner Kollegen 1942, bemühte sich Alois Fürbacher, bei den Verhören so wenig wie möglich konkreten Personennamen, Straßennamen und Hausnummern durcheinander, erwähnte oft, dass er sich an die betreffenden Dinge nicht mehr erinnert oder es vergessen hat. Dennoch bekam er eine hohe Strafe. Wegen Spionage wurde er nach §86 zu 6,5 Jahren Gefängnis und zu weiteren 10 Jahren Verlust der Bürgerrechte verurteilt. Die Strafe hat er ganz abgesehen. Nach zwei und einem halben Jahr wurde er dann bei einer Amnestie freigelassen.

Das Leben von Alois Fürbacher wurde von den Wendepunkten in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts beeinflusst. Er war stolz, dass er mit seiner Beteiligung bei den tschechoslowakischen Legionen einen Anteil daran hatte, dass der Tschechoslowakische Staat entstehen konnte, den er stets bereit war zu verteidigen. Das bewies er mit seiner Teilnahme am antinazistischen Widerstand im 2. Weltkrieg und im dritten Widerstand. Er war ein Patriot, der sein Vaterland liebte, bei dessen Geburt er stand und für das er, wenn es nötig war, auch kämpfte.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Ausschnitt aus dem Buch „Sind wir stumm?“

Abb. 2. Einleitende Worte von Hana Benešová und die Widmung für Alois Fürbacher in dem Buch „Sind wir stumm?“

Abb. 3. Titelblatt des Buches „Sind wir stumm?“ mit Widmung der Schriftstellerin.

Abb. 4. Čeněk Fürbacher (Manuskript A. Fürbacher Ereignisse aus meinem Leben, nach S.8).

Abb. 5. Alois Fürbacher unter Krankenpflegern des 21. Infanterieregiments (Manuskript A. Fürbacher Ereignisse aus meinem Leben, nach S.20).

Abb. 6. Josef Fürbacher (Manuskript A. Fürbacher Ereignisse aus meinem Leben, nach S.110).

Abb. 7. Familienfotografie aus den dreißiger Jahren (Privatarchiv Libuše Lacinová).

Abb. 8. In Athen 1930 (Privatarchiv Libuše Lacinová).

Abb. 9. Freund und Kollege Jiří Zeman (Quelle: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Jiří_Zeman_\(odbojář\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Jiří_Zeman_(odbojář))).

Abb. 10. Versicherungsagent im Jahr 1944. Laut Alois Fürbacher brachte diese Arbeit ihm keine Befriedigung. Übrigens beschrieb er die Fotografie mit „Armer Schlucker“ (Privatarchiv Libuše Lacinová).

Abb. 11. Alois Fürbacher beim Marsch durch Prag anlässlich eines Treffens französischer Legionäre am 5. Juli 1947 (Privatarchiv Libuše Lacinová).

Abb. 12. Alois Fürbacher in Eisenbahneruniform (Privatarchiv Libuše Lacinová).

Abb. 13. Alois Fürbacher bei der Verhaftung 1957 (Quelle: ABS Praha).

Abb. 14. Der Patriot Alois Fürbacher (Manuskript A. Fürbacher Ereignisse aus meinem Leben, nach S.296).

Übersetzt von Petra Sochová

VÝROBA DOPRAVNÍCH PROSTŘEDKŮ V ČESKOLIPSKÉ VAGÓNCE

BUILDING OF VEHICLES IN THE WAGON WORKS, ČESKÁ LÍPA

Marek Hofman^A – Jana Kačerová^B

A: *Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa;
hofman@muzeumcl.cz*

B: *Železniční muzeum Výtopna Jaroměř a studentka Masarykovy univerzity v Brně;
jana.kacerova@vytopnajaromer.cz*

Článek si klade za cíl navázat na text, vydaný v předcházejícím roce ve sborníku *Bezděz 30/2021*, který představil historii a vývoj českolipského závodu. Pokračování je zaměřeno na výrobu veškerých dopravních prostředků v českolipské vagónce od 20. let minulého století až do roku 1996, kdy vagónku zakoupila první zahraniční společnost Deutsche Waggonbau. Českolipská vagónka v tomto období vyráběla kolejová vozidla (železniční vagóny, motorové vozy a tramvaje), kabiny lanovek, ale i karosérie autobusů a automobilů. Závěrečná část článku je věnována nejstarším provozuschopným kolejovým služebním vozům typu Ds, vyrobeným v českolipské vagónce.

Česká Lípa, 20. století, výroba, vagóny, motorové vozy, tramvaje, lanovky, karosérie, služební vůz Ds

The goal of this article is to take up the text, published in the preceding year in anthology *Bezděz 30/2021*, which introduced the history and development of the plant in Česká Lípa. The continuation is focused on all and sundry vehicles manufactured in the wagon works, Česká Lípa, from the 1920s up to 1996, when the works was purchased by the first foreign company, Deutsche Waggonbau. Throughout this period the wagon works in Česká Lípa manufactured not only rail vehicles (wagons, motor vans and trams), but also funicular cabins and bodies of buses and cars. The final part of the article deals with the oldest operable service rail vehicles type Ds, ever built in the wagon works in Česká Lípa.

Česká Lípa, 20th century, production, wagons, motor vans, trams, funiculars, bodies, service van Ds

Výroba železničních vagónů v České Lípě

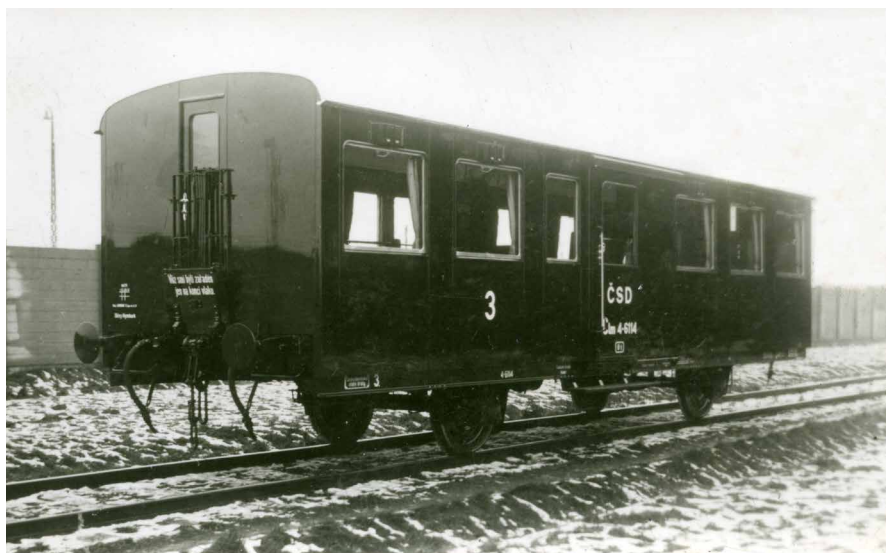
V českolipské vagónce se s výrobou železničních vagónů začalo počátkem 20. let 20. století. Nejprve se zde vyráběly nákladní a kotlové vozy, později se k nim přidala výroba služebních, speciálních a osobních vagónů určených pro tuzemsko, ale i pro zahraničí. Například ve druhé polovině 20. let 20. století se vagónka podílela na dodávkách dvounápravových osobních vozů řady Ci s otevřenými plošinami pro ČSD a v roce 1926 se vyrobily služební vagóny pro Polsko (obr. 1).

V průběhu 30. let minulého století vagonka vyráběla osobní dvounápravové vozy řady Ce, přípojné vozy k motorovým vlakům Clm 4-6104 - 4-6115 a 4-6347 - 4-6350, CDlm 4-9552 - 4-9566 a 4-9578 - 4-9588 se služebním oddílem, CDFlm 4-9960 - 4-9980 určené též pro přepravu pošty, služební vozy řady Dsd 6-4516 - 6-4530, dále pak kotlové a chladiřenské vozy (obr. 2).¹⁷

V období druhé světové války se vagonka zabývala výrobou výsypníků Linke - Hofmann. Od druhé poloviny 40. let až do konce 50. let 20. století vyráběla například výsypníky

Obr. 1. Služební vagony pro Polsko z roku 1926 (foto SOkA Most).

Obr. 2. Dvounápravový osobní vůz Clm 4-6114, vyrobený ve 30. letech 20. století v českolipské vagonce (foto SOkA Most).

Obr. 3. Čtyřnápravový nákladní zavřený vůz řady Zsa (fotoarchiv firmy ALSTOM Czechia a. s., Česká Lípa).

řady Vsa, nákladní oplenové vozy řady Otdr, dvounápravové nákladní vozy zavřené řady Zsr (později známé pod označením Ztr) a služební vagóny řady Ds, dále dvounápravové oplenové vozy a dvounápravové nákladní vozy otevřené původní řady Vsr, pozdější Vtr. V 50. až 60. letech se zde vyráběly například hutní vozy (rudné vozy s brzdou nebo bez a korýtkové vozy), speciální vagóny (cisternové, nádobové, vážící nebo trakční vozy a vozy na přepravu sladu), úzkorozchodné dvounápravové vozy D/u (brzdící vozy), dvounápravové nákladní vozy otevřené řady Vtdr, dvounápravové nákladní vozy zavřené řady M, čtyřnápravové nákladní zavřené vozy řady Zsa, Zac, Zaz a výsypné vozy řady St a Stz. V roce 1967 byly vyrobeny dva prototypy železničních vagónů řady Sa (obr. 3).

Českolipská vagónka se v období 70. až 80. let 20. století zabývala výrobou dvounápravových železničních vagónů řady Utz (výroba od roku 1968 až do roku 1973) a čtyřnápravových nákladních zavřených vozů řady Zav a Za. Koncem 70. let se zde také vyráběl dvounápravový nákladní vůz řady Es/Vte. V 80. letech převažovala výroba dvounápravových nákladních vozů zavřených řady Gbgkks/Zts. V roce 1985 se vyrobilo přes sto vagonů řady Gbqs/Ztfc pro tehdejší Československou poštu a o dva roky později byl vyroben prototyp nízkostěnného dvounápravového vozu řady Ks (obr. 4).^{2]}

Začátkem 90. let 20. století se ve vagónce vyráběly například výsypné dvounápravové nákladní vozy řady Tdns pro přepravu hromadných sypkých substrátů nebo nízkostěnné dvounápravové vozy řady Kns.^{3]}

Českolipské motorové vozy

Českolipská vagónka neboli „Severočeská“ v období první republiky vyráběla pouze dva typy motorových vozů řady M220.1 a M244.0 (dříve pod označením M224.0). Od roku 1926 do roku 1927 vyrobila pět čtyřnápravových motorových vozů řady M220.101 – 105 druhé a třetí třídy. Jednalo se o velké robustní motorové vozy, které jezdily po železničních tratích v severních a východních Čechách. Provoz těchto motorových vozů byl ukončen v průběhu 30. let minulého století.^{4]}

Českolipská vagónka obdržela v roce 1930 objednávku od Frýdlantských okresních drah (FOD) na dva dvounápravové motorové vozy řady M224.001 a M224.002. Vagónka

1/ Losos, Ludvík – Lutrýn, Jan – Mahel, Ivo – Malkovský, Zdeněk: *Osobní vozy ČSD 1918–1939*, Praha: Nadatur, 2018, s. 82–85/171–180/197–202.

2/ 70 let - Vagónka Česká Lípa k. p. (1918–1988), 1988, s. 2–28.

3/ Internetový zdroj: *Parostroj: Tdns - výsypný dvounápravový vůz* [online]. 2021 [cit. 2021-09-01] a *Kns - nízkostěnný dvounápravový vůz* [online]. 2021 [cit. 2021-09-01].

4/ Šnábl, Radim: *Řada M 220.1 ze „Severočeské“*. Svět velké a malé železnice. Vydává Corona: Praha, ročník 2008, číslo 1, s. 2–15.

Obr. 4. Dvounápravový nákladní vůz řady Gbgkks/Zts z 80. let 20. století (fotoarchiv firmy ALSTOM Czechia a. s., Česká Lípa).

Obr. 5. Fotografie z předávání dvou dvounápravových motorových vozů M224.0 Frýdlantským okresním dráhám (FOD) (archiv Jaroslava Wagnera).

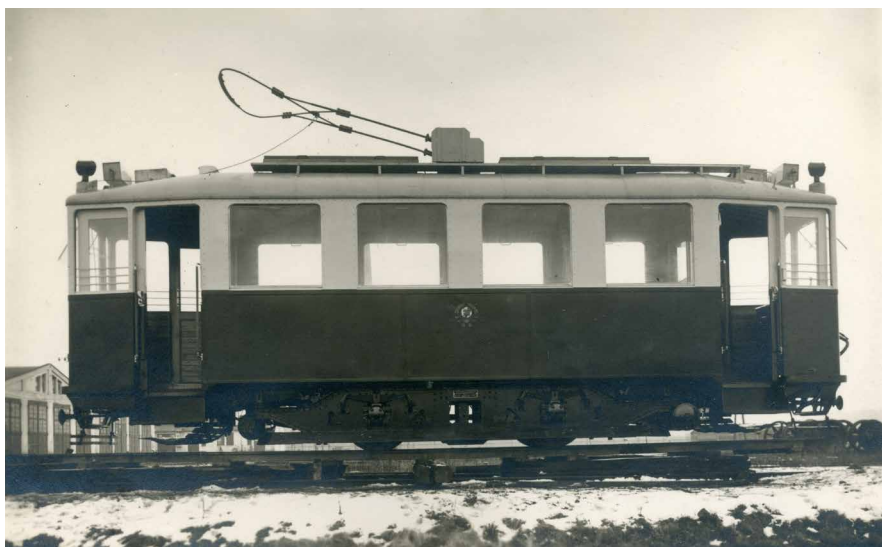
je FOD dodala v srpnu roku 1931. Poměrně brzy se ukázalo, že jsou tyto motorové vozy příliš těžké pro Frýdlantské okresní dráhy, a tak byly záhy vráceny českolipské vagónce. Na přelomu let 1931 a 1932 je zakoupily Československé dráhy (ČSD). Nejprve byly vozy zrekonstruovány tak, aby jejich maximální rychlost dosahovala 70 km/h. Do provozu je ČSD dodaly pod čísla M244.001 a M244.002. Od 15. února 1932 jezdily ve výtopně Veselí (dnes Veselí nad Lužnicí) – Mezimostí. Provoz těchto motorových vozů byl ukončen na počátku 50. let 20. století (obr. 5).^{5/}

Českolipské tramvaje

Začátek výroby tramvají v českolipské vagónce je datován do druhé poloviny 20. let 20. století. První tramvaje byly vyrobeny v roce 1926 a byly dopraveny do SSSR do Vladivostoku (obr. 6).^{6/}

V letech 1928–1930 bylo zhotoveno dalších sedm tramvají pro Liberec s evidenčními čísly (dále ev. čísla) 12, 13, 32, 33, 34, 35 a 36, osazené elektrickou výzbrojí, kterou

Obr. 6. Dvounápravová tramvaj pro město Vladivostok, vyrobená v roce 1926 (foto archiv DPP).

dodala firma Siemens – Schuckert a firma AEG. Tramvaje byly doplněny lyrovými sběrači. Od druhé poloviny 30. let 20. století byly postupně lyrové sběrače vyměněny za pantografy.^{7/}

V roce 1931 byly v České Lípě vyrobeny dvě tramvaje s ev. čísly 7 a 8 s pantografem, určené pro Mariánské Lázně. Jejich elektrickou výzbroj dodala firma Siemens – Schuckert. Tyto tramvaje jezdily až do roku 1952, kdy byl v Mariánských Lázních zrušen tramvajový provoz. Ještě v téže roce však byly tyto tramvaje předány do Teplic, kde dostaly nová ev. čísla, a to 49 a 50. V Teplicích jezdily až do roku 1959, následně byly odvezeny do Mostu a sloužily tam jako vlečné vozy s ev. čísly 16 a 22. Od roku 1961 až do roku 1965 jezdily v Jablonci nad Nisou pod ev. čísly 182 a 186.^{8/}

V roce 1932 si objednaly tehdejší Jablonecké elektrické dráhy u českolipské vagónky dvě tramvaje. O rok později, tj. v roce 1933, jejich objednávku schválilo Ministerstvo dopravy. Již v roce 1936 byly tramvaje dodány do Jablonce nad Nisou pod ev. čísly 60 a 61 s elektrickou výzbrojí Brown, Boveri & Cie s pantografy. V roce 1955 dostaly tyto tramvaje nová ev. čísla, a to 110 a 111.^{9/}

V roce 1940 byly vyrobeny čtyři tramvaje s ev. čísly 37–40 s pantografy určené pro město Liberec. Elektrickou výzbroj jim opět dodala firma Brown, Boveri & Cie.^{10/}

Tramvaje vyrobené ve 20. až 40. letech minulého století byly vyřazeny dopravními podniky v průběhu 60. let 20. století.

V letech 1952 až 1953 se začínají ve velkém množství vyrábět tramvaje typu 6MT s elektrickou výzbrojí, na které se kromě českolipské vagónky podílely Bratislavské elektrické závody společně se Závody V. I. Lenina (později n. p. Škoda Plzeň). Tramvají tohoto typu bylo vyrobeno celkem šedesát kusů a jezdily v Jablonci nad Nisou, Liberci, Mostě a Litvínově, Teplicích, Ústí nad Labem a v Bratislavě.^{11/}

V roce 1954 českolipská vagónka vyrobila osm tramvají (ev. č. 31–38) s elektrickou výzbrojí od ČKD Stalingrad – Praha s pantografem a čtyři vlečné vozy (ev. č. 144–147)

5/ Bek, Jindřich: *Atlas lokomotiv 2. Elektrické a motorové trakce*. Praha: Nadas, 1971, s. 35.

Crha, Ladislav – Fogl, Miroslav – Říha, Radim: *100 let trati Frýdlant v Čechách – Jindřichovice pod Smrkem*. Praha: SAXI, 2002, s. 14–15.

6/ *40 let Vagónky Tatra v České Lípě, Česká Lípa*: s. n., 1960, s. 4.

7/ *Dvounápravové tramvaje v Liberci*. Praha: Pavel Malkus, 2017, s. 27.

8/ Mazánek, Zdeněk – Dvorský, Petr – Roženský, Jan: *Mariánskolázeňský motorový vůz ev. č. 7 z roku 1931*. [Liberec]: Boveraclub, [2010], *Atlas historie tramvajové dopravy*, 7, s. 3.

9/ *Tramvaje v Jablonci nad Nisou*. Praha: Pavel Malkus, 2019, s. 21–22.

10/ *Dvounápravové tramvaje v Liberci*. Praha: Pavel Malkus, 2017, s. 30.

11/ Dvorský, Petr – Krebs, Tomáš – Roženský, Jan: *Motorový vůz 6MT ev. č. 117 z roku 1953*. [Liberec]: Boveraclub, [2010], *Atlas historie tramvajové dopravy*, 2, s. 3.

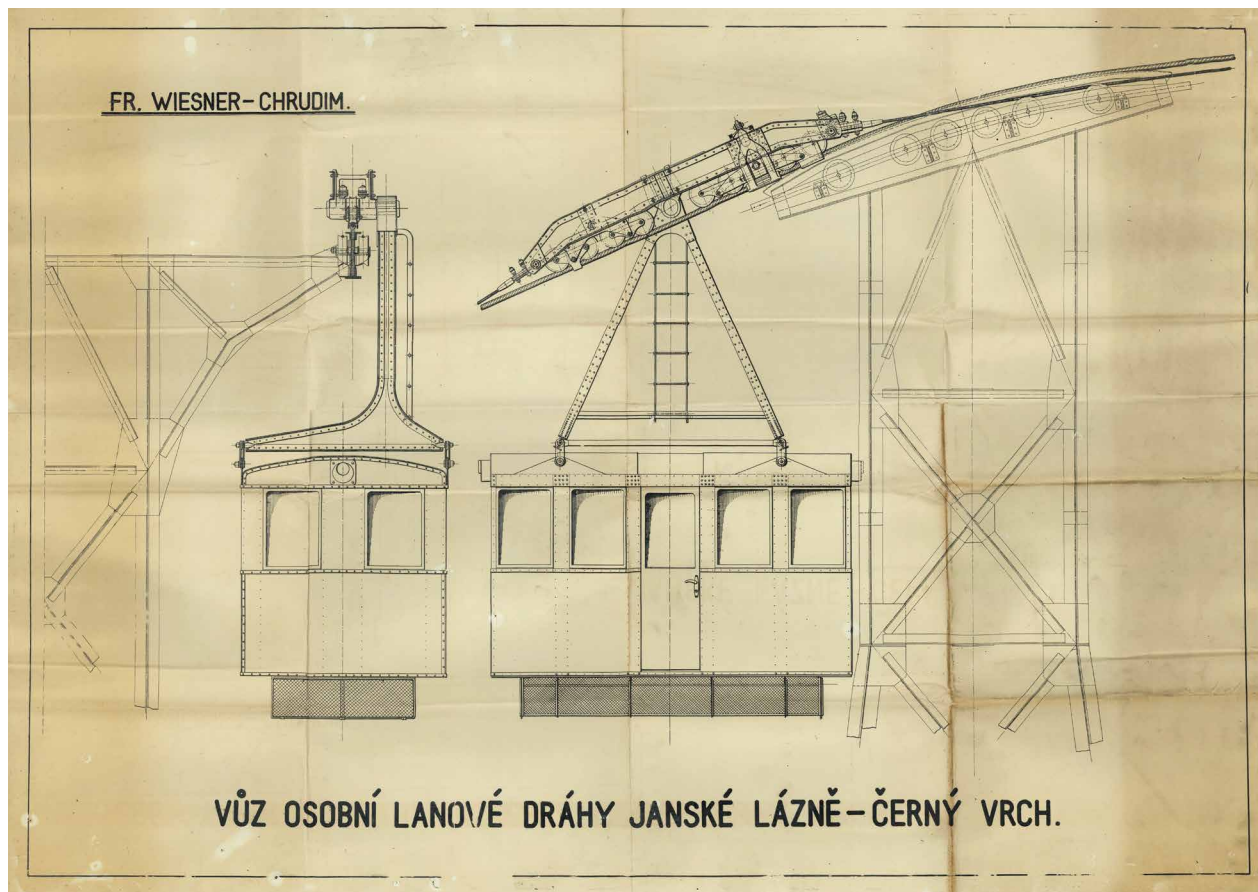

Obr. 7. Čtyřnápravová tramvaj č. 31, vyrobená v roce 1954. V současné době se nachází v Technickém muzeu v Brně (foto Technické muzeum v Brně).

pro ostravské úzkorozchodné tratě Ostrava – Karviná a Bohumín – Ostrava. Další dva vlečné vozy byly ve stejném období dodány pro slovenskou úzkorozchodnou trať Trenčianská Teplá – Trenčianské Teplice. Již v roce 1956 byl původní pantografový sběrač proudu nahrazen dvěma lyrami po vzoru starších tramvají. V tomto roce, tj. v roce 1956, dostaly tramvaje svá nová ev. čísla 431–438 a rovněž vlečné vozy změnilly svá ev. čísla

Obr. 8. Plán kabiny lanovky z Janských Lázní na Černou horu z roku 1928 (foto SOA v Hradci Králové, Archivní oddělení Hradec Králové).

Obr. 9. Torzo kabiny lanovky pro Ještěd, kterou vyrobila „Bohemka“ v roce 1933 (fotoarchiv Severočeského muzea v Liberci).

Obr. 10. Vůz č. 1 „třetí“ lanové dráhy na Petřín v 80. letech 20. století (foto archiv DPP).

12/ Losos, Ludvík: Atlas tramvají. Praha: Nadas, 1981, s. 191–192.

13/ Za prvopočátek vzniku firmy je považován rok 1856, kdy František Wiesner založil zprvu zámečnickou dílnu v Chrudimí, která se v průběhu let rozšiřovala. Postupně se zde stavěly nové provozovny. Kromě zámečnických prací se firma zaměřovala na výrobu čerpadel, zemědělské techniky a strojů pro lihovary a cukrovary. V době první světové války byla výroba rozšířena o různé druhy vah.. Po vzniku Československa vyráběla firma Wiesner například parní kotle, ocelové mosty pro železnici a transportní zařízení určené pro lanové dráhy pro osobní a nákladní přepravu, kdy proto spolupracovala s českolipskou vagónkou. Za druhé světové války se výroba přeorientovala na válečnou výrobu, lisovaly se a opracovávaly se zde dělostřelecké granáty. V roce 1945 byla firma znárodněna a od roku 1946 byl vytvořen národní podnik, který nesl název Transporta, závody na výrobu dopravních zařízení. Transporta se zaměřila na výrobu kabelových jeřábů, dopravníků, nákladních a osobních lanových drah, lyžařských vleků, podvalníků, vysokozdvizných vozíků, výtahů nebo eskalátorů. Od roku 1992 se stala Transporta akciovou společností a fungovala až do svého zániku, a to do roku 2000.

na 494–497.^{12/} Tramvaje a vlečné vozy vyrobené v 50. letech 20. století byly vyřazeny z provozu v průběhu 60. až 70. let minulého století (obr. 7).

Výroba kabin a podvozků lanovek v českolipské vagónce

Od druhé poloviny 20. let 20. století se začíná v českolipské vagónce s výrobou kabin (vozových skříní) určených pro visuté lanovky v Krkonoších a na Ještěd. Strojní části a ocelové konstrukce lanových drah stavěla a projekty lanovek vypracovala chrudimská firma František Wiesner.^{13/}

První dvě kabiny byly vyrobeny v českolipském závodě v roce 1928 pro lanovku z Janských Lázní na Černou horu v Krkonoších. Kabina měla 30 míst pro cestující a jednoho průvodčího. Tyto kabiny byly v provozu až do roku 1954. Se stavbou lanovky se začalo na podzim roku 1927 a zprovozněna byla již koncem října roku 1928. Brněnská pobočka firmy Wayss a Freytag, která měla své sídlo ve Frankfurtu nad Mohanem, zajišťovala

Obr. 11. Fotografie autobusu značky Fross-Büssing určeného pro město Liberec (20. léta minulého století). (foto SOKA Most).

Obr. 12. Autobus značky Tatra 24/58, vyráběný v českolipském závodě ve 30. letech minulého století pro okružní jízdy po Praze (foto archiv DPP).

stavební práce. Lanovka fungovala až do roku 1980, kdy došlo k jejímu zrušení. Byla nahrazena novou lanovkou, která je v provozu dodnes (obr. 8).^{14/}

V roce 1933 byly postaveny v České Lípě dvě kabiny pro visutou lanovku z Horního Hanychova na Ještěd, vyřazeny byly v první polovině 70. let minulého století. Kabina měla 30 míst pro cestující a jednoho průvodčího. Stavební práce na lanovce byly zahájeny v červnu roku 1932 a provoz na ní byl zahájen v červnu roku 1933 (obr. 9).^{15/}

V roce 1985 dodala českolipská vagónka dva podvozky^{16/} pro pražskou pozemní lanovou dráhu na Petřín. Skříňovou část vyrobila Vagónka Studénka. Vůz lanové dráhy má 25 míst k sezení a 75 míst ke stání (obr. 10).^{17/}

Obr. 13. Reklamní automobil, určený pro firmu Perola. Jedná se o Tatra 43/52 (foto Zemský archiv v Opavě).

14/ SOA v Hradci Králové, Archivní oddělení Hradec Králové. Fond: František Wiesner, Chrudim 1869–1950.

15/ Vursta, Pavel. Osobní lanové dráhy v Libereckém kraji. Liberec: Liberecký kraj - odbor dopravy, 2013, s.

16/ Podvozky byly kompletovány s využitím některých dílů předchozí lanovky z roku 1932 (zcela určitě systém nouzové brzdy podle patentu Pöhlig, ale také dvojkolís s ložisky, pružnice a další díly).

17/ Fojtík, Pavel - Linert, Stanislav - Mahel, Ivo: Kolejová vozidla pražské městské hromadné dopravy. Vydal Dopravní podnik hl. m. Prahy: Praha, 2005, s. 277.

18/ Archiv Technického muzea Tatra v Kopřivnici, fond: Výkresy. Soubor výkresů karosárny Bohemia.

19/ Fojtík, Pavel - Linert, Stanislav - Liška, Zdeněk - Mara, Robert: Encyklopedie pražské MHD, 2. díl - Katalog vozidel, 3. svazek - Autobusy. Vydal Dopravní podnik hl. m. Prahy: Praha, 2015, s. 56.

Šuman-Hreblay, Marián. Autobusy: české a slovenské autobusy, trolejbusy a minibusy od r. 1900 do současnosti. 2. vydání. Přeložil Petr Valdhans. Brno: CPress, 2018, s. 166–167.

20/ Archiv Technického muzea Tatra v Kopřivnici, fond: Výkresy. Soubor výkresů karosárny Bohemia.

Výroba autobusových karosérií v českolipské vagónce

Výroba karosérií autobusů podle dochovaných archivních dokumentů sahá až do druhé poloviny 20. let 20. století, kdy se v České Lípě vyráběly karosérie autobusů značky Fross-Büssing určené pro Liberec (obr. 11).

Od 30. let se v českolipské vagónce začíná s výrobou karosérií na dvounápravové a třínápravové velké (autokary) a střední autobusy značky Tatra. Podvozky a motory se vyráběly v Kopřivnici.^{18/}

V roce 1936 vagónka vyrobila karosérie autobusu typu Tatra 24/58 pro město Olomouc a dva luxusní autobusy stejného typu pro pražskou cestovní kancelář Lido.

Následně zde byly v letech 1937 a 1938 vyrobeny dva autobusy Tatra 24/58 pro Prahu (obr. 12). V tomto období byly také zhotoveny autobusy typu Tatra 24/91 a 27/64 pro Československé státní dráhy – ČSD (od roku 1927 až do roku 1939 provozovaly státní autobusovou přepravu) a pro Ostravu autobus Tatra 27 A nazývaný „Želva“.^{19/}

Výroba automobilových karosérií v českolipské vagónce

Zatímco s výrobou autobusových karosérií započala vagónka již ve 20. letech, automobilové karosérie se značkou „Bohemia“ byly vyráběny až od 30. let.

Byly to například karosérie kropicího vozu Tatra 22 pro město Košice, pravděpodobně dvou reklamních automobilů typu Tatra 43/52 (obr. 13), popelářského vozu a cisterny typu Tatra 27, dále pak sanitního automobilu Tatra 54/30, Tatra 52 nebo hasičského vozu Tatra 43. Dalším vyráběným produktem byly karosérie osobních automobilů,

Obr. 14. Dvumístní roadster Tatra 75, vyrobený v českolipské vagónce v roce 1935 (foto Veteran Arena v Olomouci).

například pro Tatru 57 známou pod přezdívkou „Hadimrška“ (automobil získal přezdívku díky filmu s Vlastou Burianem z roku 1931 „To neznáte Hadimršku“) nebo pro Tatru 75 v provedení kabriolet, roadster, limuzína a dodávka (obr. 14).^{20/}

Karosované automobily z České Lípy se prezentovaly v období první republiky na automobilových výstavách v Praze a na automobilových soutěžích, např. v Lázních Luhačovice, Poděbradech nebo Piešťanech na Slovensku.

Nejstarší provozuschopné železniční vagóny Ds z českolipské vagónky

Služební vozy, někdy též zvané hytláky, byly nezbytnou součástí nákladních a osobních vlaků a sloužily jako útočiště pro vlakvedoucího, návestníka a případně další příslušníky vlakové čety. V České Lípě byly vozy tohoto typu hojně vyráběny po druhé světové válce ve dvou sériích, přičemž druhá série postupně nahradila tehdejší staré stále ještě využívané služební vozy, z nichž některé byly zkonstruovány ještě na konci 19. století. Služební vozy Ds byly v České Lípě zhotoveny ve dvou sériích v letech 1948–1950 a 1955–1957. Právě v této těžké poválečné době se ukázal nedostatek služebních vozů pro nákladní a osobní vlaky a bylo potřeba vozový park co nejrychleji doplnit. Konstrukce poválečných služebních vozů Ds proto vycházela z již vyráběných dvounápravových otevřených vozů Vtr (uhláků) a zavřených vozů Ztr, byla však mírně poupravena.^{21/}

Vozy Ds byly určeny zejména pro nákladní vlaky. Sestávaly se z oddílu vlakvedoucího, úborny (WC) a zavazadlového prostoru. V každé bočnici měly jedny posuvné dveře. Oddíl vlakvedoucího (neboli služební oddíl) byl vybaven dvěma stoly bez zásuvek s dvěma židlemi, několika policemi, věšákem a skříní na oděv, světlem nad stolem a držákem na nouzovou svítilnu, a také sklopným popelníčkem. Chybět nesměl ani hasicí přístroj, jenž byl umístěn na příčce mezi služebním oddílem a toaletou.^{22/}

Vozy byly původně vytápěny párou, od 60. let se však vzhledem k rozšíření motorových a elektrických lokomotiv ukázala potřeba řešit vytápění vozů jiným způsobem. Jedno ze dvou pracovišť vlakvedoucího poté bylo zrušeno a na jeho místo byla vestavěna

21/ Losos, Ludvík – Lutrýn, Jan – Mahel, Ivo – Malkovský, Zdeněk: *Osobní vozy ČSD II. 1939–1992*, Praha: Nadatur, 2019, s. 284–286.

22/ *Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě. Fond: Vagónka Česká Lípa. ND 12307 – prospekty: Dvounápravový služební vůz Ds.*

23/ *Informace poskytl pan Ivo Mahel.*

Obr. 15. Služební vůz řady Ds vyrobený v českolipské vagónce, zachycený na nádraží Praha – Braník v roce 1994 (foto Ivo Mahel).

kamna na pevné palivo. Kromě toho zaznamenal změnu v průběhu času ještě i zavazadlový prostor vozu, který se v současnosti již nepoužívá a okna v něm jsou obvykle z praktických důvodů zalepena. Zachována jsou pouze vyhlídková okna v prostoru vlakvedoucího a toalety.

Označení vozu Ds vycházelo ze systému užívaného v ČSSR do roku 1983. První velké písmeno v označení „D“ znamenalo služební vůz, druhé malé písmeno „s“ odpovídalo nejvyšší dovolené rychlosti u dvounápravových vozů – v tomto případě činila 80 km/h. Tento národní systém byl v roce 1983 nahrazen jednotným mezinárodním systémem, kde se navíc začal klást důraz na zaznamenání přítomnosti (již výše zmíněných) kamen. Nové označení vozu potom bylo Daa-k, kde „D“ znamenalo služební vůz, dvojice písmen „aa“ dvounápravový vůz a „k“ za pomlčku vytápění kamny. Po roce 2001 byl systém značení vozů opět lehce pozměněn, a tak se v současné době pro dvounápravový vůz používá již jen jedno písmeno „a“ namísto dvou (obr. 15).

Některé z poválečných vozů typu Ds jsou dodnes často využívány v běžném provozu a řadí se mezi nejstarší provozuschopné vozy z produkce vagonky. Jejich počet v posledních letech však značně poklesl.^{23/}

PRAMENY

- Archiv firmy ALSTOM Czechia a.s., Česká Lípa
 Státní okresní archiv (SOkA) v Mostě
 Fond: Bohemia, vozovka a strojárna, s. r. o., Česká Lípa
 Státní oblastní archiv (SOA) v Hradci Králové, Archivní oddělení Hradec Králové
 Fond: František Wiesner, Chrudim 1869-1950
 Technické muzeum Tatra v Kopřivnici
 Fond: Výkresy. Soubor výkresů karosárny Bohemia
 Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
 Fond: Vagónka Česká Lípa. ND 12306 – fotografie a ND 12307 – prospekty.
 Zemský archiv v Opavě
 Fond: Sběrka fotodesek Tatra, kombinát Kopřivnice

LITERATURA

- 40 let Vagónky Tatra v České Lípě, Česká Lípa: s. n., 1960.
 50 let Vagónky Tatra Česká Lípa (1918–1968), Praha: Nakladatelství dopravy a spojů, 1968.
 70 let - Vagónka Česká Lípa k. p. (1918–1988), 1988.
 Bek, Jindřich: Atlas lokomotiv 2. Elektrické a motorové trakce. Praha: Nadas, 1971, 121 s.
 Crha, Ladislav – Fogl, Miroslav – Říha, Radim: 100 let trati Frýdlant v Čechách - Jindřichovice pod Smrkem. Praha: SAXI, 2002, 64 s.
 Dvorský, Petr - Krebs, Tomáš – Roženský, Jan: Motorový vůz 6MT ev. č. 117 z roku 1953. [Liberec]: Boveraclub, [2010], 11 s. Atlas historie tramvajové dopravy, 2.
 Dvounápravové tramvaje v Liberci. Praha: Pavel Malkus, 2017, 62 s.
 Fojtík, Pavel - Linert, Stanislav – Mahel, Ivo: Kolejová vozidla pražské městské hromadné dopravy. Vydal Dopravní podnik hl. m. Prahy: Praha, 2005, 372 s.
 Fojtík, Pavel - Linert, Stanislav – Liška, Zdeněk – Mara, Robert: Encyklopedie pražské MHD, 2. díl - Katalog vozidel, 3. svazek – Autobusy. Vydal Dopravní podnik hl. m. Prahy: Praha, 2015, 340 s.
 Losos, Ludvík – Lutrýn, Jan – Mahel, Ivo – Malkovský, Zdeněk: Osobní vozy ČSD 1918–1939, Praha: Nadatur, 2018, 344 s.
 Losos, Ludvík – Lutrýn, Jan – Mahel, Ivo – Malkovský, Zdeněk: Osobní vozy ČSD II. 1939–1992, Praha: Nadatur, 2019, 364 s.
 Losos, Ludvík: Atlas tramvají. Praha: Nadas, 1981, 397 s.
 Mazánek, Zdeněk – Dvorský, Petr – Roženský, Jan: Motorový vůz „Bohemia“ ev. č. 36 z roku 1930. [Liberec]: Boveraclub, [2010], 11 s. Atlas historie tramvajové dopravy, 5.
 Mazánek, Zdeněk – Dvorský, Petr – Roženský, Jan: Mariánskolázeňský motorový vůz ev. č. 7 z roku 1931. [Liberec]: Boveraclub, [2010], 11 s. Atlas historie tramvajové dopravy, 7.
 Tramvaje v Jablonci nad Nisou. Praha: Pavel Malkus, 2019, 63 s.
 Šuman-Hreblay, Marián. Autobusy: české a slovenské autobusy, trolejbusy a minibusy od r. 1900 do současnosti. 2. vydání. Přeložil Petr Valdhans. Brno: CPRESS, 2018, 240 s.
 Šnábl, Radim: Řada M 220.1 ze „Severočeské“. Svět velké a malé železnice. Vydává Corona: Praha, ročník 2008, číslo 1, str. 2–15.
 Tuček, Jan. Sanitky v Československu a Česku 1918-2018. Praha: Grada Publishing, 2019, 311 s.
 Vursta, Pavel. Osobní lanové dráhy v Libereckém kraji. Liberec: Liberecký kraj - odbor dopravy, 2013, 30 s.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Parostroj: Kns - nízkokostěnný dvounápravový vůz [online]. 2021 [cit. 2021-09-01]. Dostupné z: <https://www.parostroj.net/katalog/nv/formular.php3?ind=25>.
 Parostroj: Tdns - výsypný dvounápravový vůz [online]. 2021 [cit. 2021-09-01]. Dostupné z: <https://www.parostroj.net/katalog/nv/formular.php3?ind=63>.

RESUMÉ

Produktion von Verkehrsmitteln in der Waggonfabrik Česká Lípa

Marek Hofman – Jana Kačerová

Dieser Artikel befasst sich mit der Waggonfabrik in Česká Lípa von den zwanziger Jahren des 20. Jahrhunderts bis zum Jahr 1996. Die Autoren knüpfen damit an einen Artikel in der vorherigen Ausgabe des Sammelbandes *Bezděz 2021* an, der sich auf die Geschichte und Entwicklung dieser Fabrik aus Česká Lípa konzentrierte.

Die in der zweiten Hälfte des Jahres 1918 gegründete Waggonfabrik in Česká Lípa produzierte seit den zwanziger Jahren des 20. Jahrhunderts Eisenbahnwaggons verschiedener Typen für das In- und Ausland, Triebwagen der Reihe M220.1 und M244.0 sowie Straßenbahnen für verschiedene tschechische und slowakische Städte. Außerdem beteiligte sich die Waggonfabrik von den zwanziger bis dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts an der Produktion von Kabinen für die Seilbahnen zum Berg Černá hora im Riesengebirge und zum Ještěd. 1985 lieferte sie zwei Fahrgestelle für die Standseilbahn zum Prager Petřín. Der letzte Produktionszweig, mit dem sich der Artikel befasst, ist die Fertigung von Fahrgestellen für Autos und Busse in den zwanziger und dreißiger Jahren des vergangenen Jahrhunderts. Der abschließende Teil des Artikels widmet sich detaillierter den bis heute betriebsfähigen Wagen des Typs Ds aus der Nachkriegsproduktion der Waggonfabrik.

Der Artikel beruht auf Archivquellen aus dem Heimatmuseum und Galerie in Česká Lípa, dem staatlichen Kreisarchiv in Most, dem staatlichen Regionalarchiv in Hradec Králové – Archivabteilung Hradec Králové, dem Landesarchiv in Opava, dem Technikmuseum von Tatra Kopřivnice und Fachliteratur. Wertvolle Informationen lieferten auch Fachleute der Eisenbahn und großer Dank gehört besonders Herrn Ing. Ivo Mahel.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Dienstwagen für Polen von 1926 (Foto SOKA Most).

Abb. 2. Zweiachsiger Personenwagen CIm 4-6114, produziert in den dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts in der Waggonfabrik von Česká Lípa (Foto SOKA Most).

Abb. 3. Vierachsiger geschlossener Güterwagen der Reihe Zsa (Fotoarchiv der Firma Alstom in Česká Lípa).

Abb. 4. Zweiachsiger Güterwagen der Reihe Gbgkks/Zts aus den achtziger Jahren des 20. Jahrhunderts (Fotoarchiv der Firma Alstom in Česká Lípa).

Abb. 5. Fotografie der Übergabe zweier zweiachsiger Triebwagen M224.0 an die Friedländer Kreisbahn (FOD) (Archiv Jaroslav Wagner).

Abb. 6. Zweiachsige Straßenbahn für die Stadt Wladiwostok, produziert 1926 (Foto Archiv DPP).

Abb. 7. Vierachsige Straßenbahn Nr. 31, produziert 1954. Gegenwärtig im Technikmuseum Brno (Foto Technikmuseum Brno).

Abb. 8. Zeichnung der Kabine der Seilbahn von Janské Lázně zum Berg Černá hora aus dem Jahr 1928 (Foto SOA in Hradec Králové, Archivabteilung Hradec Králové).

Abb. 9. Torso der Kabine der Seilbahn auf den Ještěd, produziert 1933 durch „Bohemka“ (Fotoarchiv Nordböhmisches Museum Liberec).

Abb. 10. Wagen Nr. 1 der „dritten“ Seilbahn auf den Petřín in den achtziger Jahren des 20. Jahrhunderts (Foto Archiv DPP).

Abb. 11. Fotografie Autobus Marke Fross-Büssing, bestimmt für die Stadt Liberec (zwanzigere Jahre des letzten Jahrhunderts). (Foto SOKA Most).

Abb. 12. Autobus der Marke Tatra 24/58, in der Waggonfabrik für Rundfahrten durch Prag produziert in den dreißiger Jahren des vergangenen Jahrhunderts (Foto Archiv DPP).

Abb. 13. Werbeauto, bestimmt für die Firma Perola. Es ist ein Tatra 43/52 (Foto Landesarchiv Opava).

Abb. 14. Zweisitziger Roadster Tatra 75, produziert in der Waggonfabrik 1935 (Foto Veteran Arena Olomouc).

Abb. 15. Dienstwagen der Reihe Ds, produziert in der Waggonfabrik Česká Lípa, aufgenommen auf dem Bahnhof Praha – Braník 1994 (Foto Ivo Mahel).

Übersetzt von Petra Sochová

ČLÁNKY A STUDIE

Část přírodovědná

VÝZNAMNÉ NÁLEZY KRASCŮ (Coleoptera: Buprestidae) NA ČESKOLIPSKU

SIGNIFICANT RECORDS OF JEWEL BEETLES (COLEOPTERA: BUPRESTIDAE) IN THE ČESKÁ LÍPA DISTRICT (NORTHERN BOHEMIA)

Martin Petrželka^A – Lukáš Blažej^B – Jiří Chvalkovský^C –
– Josef Kadlec^D – Ladislav Klapka^E – Václav Klapka^F –
– Pavel Vonička^G – Josef Všetečka^H – Miroslav Zúber^{CH}

A: Jáchymovská 2921, 470 01 Česká Lípa; petrzelkamarty@seznam.cz

B: Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa;
Správa Národního parku České Švýcarsko, Pražská 457/52, 407 46 Krásná Lípa; blazalukas@gmail.com

C: 470 02 Bořetín u Stružnice 29; snusk@seznam.cz

D: Raisova 3239, 407 47 Varnsdorf; j.kadlec@tiscali.cz

E: Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa; dr.dree@seznam.cz

F: Máchova 1191, 470 01 Česká Lípa; klapka@cizi-jazyky.cz

G: Severočeské muzeum v Liberci, Masarykova 11, 460 01 Liberec; pavel.vonicka@muzeumlb.cz

H: Újezd 2226, 470 01 Česká Lípa; pepavset@seznam.cz

CH: Bezděžská 45, Bradlec, 293 06 Kosmonosy; miroslav.zuber@seznam.cz

V práci jsou uvedeny nálezy významných druhů krascovitých brouků (Coleoptera: Buprestidae) z let 2008–2021 a také některých nepublikovaných údajů z let předchozích. Celkem jsou shrnuty nálezy 36 druhů krasců. 31 potvrzených druhů je zařazeno v červeném seznamu ohrožených druhů bezobratlých České republiky. Pro Českolipsko jsou uvedeny prvonálezy druhů *Agrilus suvorovi*, *Aphanisticus elongatus*, *A. pusillus* a *Trachys compressus*. Recentně jsou v regionu potvrzeny druhy *Agrilus hyperici*, *Dicerca furcata* a *Trachys scrobiculatus*. Dosavadní ojedinělé nálezy zde byly doplněny u druhů *Agrilus ater*, *A. graminis*, *A. obscuricollis*, *A. olivicolor*, *A. subauratus* a *Dicerca alni*.

Buprestidae, faunistika, Česká republika, severní Čechy, Českolipsko

Faunistic records of important species of jewel beetles (Coleoptera: Buprestidae) from the Česká Lípa district in 2008–2021, as well as some unpublished data from previous years, are presented. A total of 36 species are summarized. 31 confirmed species are included in the Red List of Threatened Invertebrates of the Czech Republic. *Agrilus suvorovi*, *Aphanisticus elongatus*, *A. pusillus* and *Trachys compressus* are presented as new species for the Česká Lípa district. *Agrilus hyperici*, *Dicerca furcata* and *Trachys scrobiculatus* are recently confirmed in the region. Previous rare records of *Agrilus ater*, *A. graminis*, *A. obscuricollis*, *A. olivicolor*, *A. subauratus* and *Dicerca alni* have been added.

Buprestidae, faunistics, Czech Republic, northern Bohemia, Česká Lípa district

Úvod

Krasci (Coleoptera: Buprestidae) jsou ve většině případů saproxyličtí brouci s vývojovou vazbou na dřevní hmotu. Někteří zástupci podčeledi Agrilinae Laporte, 1835 (např. z tribu Aphanisticini Jacquelin du Val, 1863 či Trachyini Gory & Laporte, 1839) se vyvíjejí také v různých šáchorovitých (Cyperaceae), lipnicovitých (Poaceae) i dvouděložných rostlinách, včetně dřevin. V České republice je známo 107 druhů, resp. 82 v Čechách (Zahradník 2017).

Na Českolipsku je tato čeleď sledována dlouhodobě a data do roku 2007 již byla publikována (Honců & Kašpar 2003, 2008). Další jednotlivé údaje se nachází např. v pracích Honců (2006), Škorpík et al. (2011) a Blažej et al. (2016b). V rámci publikovaných výsledků výzkumu českolipských pískoven jsou uvedeny údaje o 12 druzích, včetně prvnázevu krasce *Trachys fragariae* C. Brisout de Barneville, 1874 v okrese Česká Lípa (Kadlec & Blažej 2019). Prvnázev druhu *Aphanisticus elongatus* (A. & G. B. Villa, 1835) z Českolipska pouze zmiňují Blažej et al. (2020) bez uvedení náleзовých dat.

Z širšího území severních Čech (Ústecký a Liberecký kraj a Kokořínsko) je již publikovaných dat méně (např. Honců 2006, Kadlec 2007, Škorpík et al. 2011, Blažej et al. 2016a, Blažej 2018). Recentně je z okresů Děčín a Liberec uváděn velmi vzácný *Agrilus mendax* Mannerheim, 1837 (Blažej et al. 2021). Ze sousední oblasti Německa, z Horní Lužice (Oberlausitz), zpracovali faunistiku krascovitých Klausnitzer et al. (2009, 2018).

Popis území

Okres Česká Lípa (dále Českolipsko) leží v západní části Libereckého kraje. Na západě hraničí s okresy Litoměřice a Děčín, na severu sousedí se Spolkovou republikou Německo hřbetem Lužických hor, na východě se stýká s okresem Liberec a na jihu s okresy Mladá Boleslav a Mělník. Nejvyšším bodem je Luž v Lužických horách (793 m n. m.), nejnižší bod je v nivě Ploučnice u Žandova (233 m n. m.).

Podle geomorfologického členění (Demek & Mackovčín 2006) patří největší část okresu do soustavy Česká tabule, zejména do geomorfologických celků Ralská pahorkatina a Jičínská pahorkatina, nejsevernější část okresu spadá do geomorfologického celku Lužické hory. České středohoří, které je již součástí Krušnohorské soustavy, zasahuje na území Českolipska jen okrajově východní částí podcelku Verneřické středohoří. Geologický podklad je tvořen převážně usazenými horninami lužické facie svrchní křídly (turon, coniak).

Českolipsko leží v mírně teplé klimatické oblasti s průměrnými ročními teplotami vzduchu od 5 °C do 8 °C a průměrným ročním úhrnem srážek v rozmezí 650–900 mm (Mackovčín et al. 2002).

Z hlediska regionálně fytogeografického členění (Skalický 1988) se nachází v oblasti mezofytika, ve fytogeografickém obvodu Českomoravské mezofytikum. Hranice ter-mofytika vstupuje pouze drobným výběžkem na jihozápadě v Úštěcké kotlině.

Obr. 1. Odebrané větve jeřábů k dochovu imag krasců rodu *Agrilus*. Foto M. Petrželka.

Obr. 2. Spodní část kmínku lýkovce napadená krascem *Agrilus integerimus* a detail výletových otvorů.

Obr. 3. Větev vrby jívy napadená krascem *Agrilus subauratus*, detaily požerku larvy (šipka označuje polohu výletového otvoru) a výletového otvoru. Měřítka 10 mm. Foto L. Blažej.

Metodika

Základem práce jsou data spolupracovníků přírodovědného oddělení Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě. Údaje pochází z období let 2008–2021, ale uvedena jsou také některá nepublikovaná data z předchozích let. Součástí příspěvku jsou dále údaje ze sbírky Severočeského muzea v Liberci a výsledky z nedávných průzkumů maloplošných zvláště chráněných území (cf. Trnka 2017, Zúber 2017, 2018a, b, Průša & Vonička 2020, Vonička & Průša 2020).

Nomenklatura krasců je převzata z palearktického katalogu (Löbl & Löbl 2016). Nomenklatura živných rostlin vychází z Klíče ke květeně České republiky (Kaplan et al. 2019), přičemž rody a druhy jsou uváděny bez autorů a s českým rodovým ekvivalentem. Pro determinaci krasců byly využity klíče Bílý (1989), Farrugia (2007), Muskovits & Hegyessy (2002).

Komentáře k uvedeným druhům tvoří areál výskytu (cf. Löbl & Löbl 2016), bionomie vč. živných rostlin (např. Bílý 2002, Kletečka 2009), informace o výskytu v ČR (např. Bílý 1989, Škorpík et al. 2011), v severních Čechách (např. Brůha & Michalega 2018, 2019, 2020a, b, 2021, Brůha et al. 2021, Kadlec 2007, 2020, 2021, Škorpík et al. 2011) a v navazující německé oblasti Horní Lužice (Oberlausitz) (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

U zobrazených druhů platí: foto P. Baňar, grafická úprava L. Blažej. Fotografické snímky jsou zhotoveny digitální kamerou Canon EOS 6D s objektivem Canon MP-E 65 mm f/2,8 1–5× Macro Entomologického oddělení Moravského zemského muzea v Brně. Výsledné obrázky jsou složeny z několika snímků pomocí softwaru Helicon Focus 7.0. Využity jsou i skládané makrofotografie L. Blažeje zpracované digitální kamerou Nikon Coolpix S8200. V případě fotografií požerků (obr. 2–3) platí: foto L. Blažej, coll. M. Petrželka.

Druhy jsou řazeny abecedně, za jménem je uveden případný odkaz na obrázek či zkratka kategorie Červeného seznamu ohrožených druhů bezobratlých České republiky (Škorpík 2017). Nálezová data jsou v pořadí: obec (tučně, v případě osady je příslušná obec uvedena v závorce), místní název lokality a nadmořská výška (pokud byly dohledatelné), dále číslo faunistického mapového pole pro síťové mapování fauny ČR (Pruner & Míka 1996), datum, metoda sběru, počet jedinců, jména autora nálezu, determinace a místo uložení sbírky.

Zkratky kategorií ohrožení dle červeného seznamu (**ČS**): **CR** – kriticky ohrožený druh (critically endangered), **EN** – ohrožený druh (endangered), **VU** – zranitelný druh (vulnerable), **NT** – téměř ohrožený druh (near threatened). Zkratky sběratelů a místo uložení sbírek: BIL – Lukáš Blažej (Varnsdorf), ČaL – Ladislav Čapek (Dolní Podluží), ChJ – Jiří Chvalkovský (Bořetín), KaJ – Josef Kadlec (Varnsdorf), KIL – Ladislav Klapka (Česká Lípa), KIV – Václav Klapka (Česká Lípa), MaP – Petr Matúšových (Česká Kamenice), MiM – Miroslav Michalega (Ústí nad Labem), PeM – Martin Petrželka (Česká Lípa), PrM – Milan Průša (Železný Brod), SML – Severočeské muzeum v Liberci (P. Vonička), VMG – Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě (L. Blažej), VoP – Pavel Vonička (Liberec), VŠJ – Josef Všečetka (Česká Lípa), ZúM – Miroslav Zúber (Bradlec). Zkratky metod sběru: FIT (Flight Interception Trap) – nárazová past, MT (Malaise trap) – Malaiseho nárazová past, PT (pitfall traps) – zemní pasti, SF (sifting)

– prosev, SW (sweeping of vegetation) – smyk vegetace, WB (wood breeding) – dochováno z odebrané dřevní hmoty (větve, špalky apod.). Další použité zkratky: NPP – národní přírodní památka, PP – přírodní památka, Δ – vrch, VVN – vedení vysokého napětí.

Výsledky

Agrilus ater (Linnaeus, 1767) – Obr. 6

Žizník (Česká Lípa), niva Ploučnice, 250 m, 5353, 26. 6. 2017, 1 ex., KIV lgt., det. et coll., PeM rev.

Z Evropy zasahuje druh do Kazachstánu a Turecka. V ČR je známý z nížinných oblastí středních, severních a východních Čech i Moravy (Škorpík et al. 2011). Larva se vyvíjí v živých osluněných topolech *Populus* spp. a vrbách *Salix* spp. (Bílý 1989, 2002). Přírodním biotopem bývají lužní lesy v širokých nivách větších toků, kde žije ve zbytkách rozvolněných porostů. Druhotně pak v okrajových partiích monokulturních výsadeb produkčních topolových plantáží, dále ve větrolamech i jednotlivých stromech v zástavbě; vývoj je možný také v křížencích a kultivarech topolů (Škorpík et al. 2011). Na Českolipsku i v severních Čechách vzácný druh, publikovaný dosud pouze z Františkova nad Ploučnicí (Honců & Kašpar 2008) a Doksan (Škorpík et al. 2011). Nálezy jsou dále známy z lužních porostů dolního toku Labe (Brůha & Michalega 2021). V Horní Lužici vzácný druh, potvrzený teprve v roce 2015 (Klausnitzer et al. 2018).

ČS: VU

Obr. 4. Matěj a Martin Petrželkovi na skládce borového dřeva v Hradčanech. Foto M. Petrželka, duben 2020.

Agrilus betuleti (Ratzeburg, 1837)

Doksy, Δ Borný (446 m), jižní úpatí, 290 m, 5453/5454, 27. 7. 2008, oklep bříz *Betula* sp., 16 ex., PeM lgt., det. et coll., **Žizník** (Česká Lípa), okolí železniční trati, okolí pískovny, 255 m, 5353, 6. 7. 2009, oklep bříz *Betula* sp., 5 ex., PeM lgt., det. et coll.

Eurosibiřský boreální druh udávaný v ČR z podhorských a horských oblastí celého státu (Bílý 1989, Škorpík et al. 2011). Vývoj probíhá pod kůrou větvi a tenčích kmínků bříz *Betula* spp. Biotopem bývají rozvolněné porosty bříz v extrémních stanovištních podmínkách, jako jsou vřesoviště či skalní stepi (Škorpík et al. 2011). V severních Čechách publikovaný z Labských pískovců (Blažej 2018). Ačkoliv je na Českolipsku uváděn jako vzácný (Honců & Kašpar 2003, 2008, Kadlec & Blažej 2019), na vhodných lokalitách může být zachycen i ve větším množství (viz uvedená data). V Horní Lužici není vzácný (Klausnitzer et al. 2018).

ČS: VU

Agrilus convexicollis L. Redtenbacher, 1847 – Obr. 7

Bořetín (Stružnice), východní část osady, 360 m, 5352, 26. 5. 2012, 2 ex., ChJ lgt. et coll., PeM det., 24. 6. 2012, 1 ex., ChJ lgt. et coll., PeM det., 20. 3. 2013, 1 ex., KIV lgt. et coll., PeM det., 17. 6. 2013, oklep jasanů *Fraxinus excelsior*, 3 ex., PeM lgt., det. et coll., 20. 7. 2014, 1 ex., ChJ lgt. et coll., PeM det., 26. 6. 2017, 1 ex., KIV lgt. et coll., PeM det. 15. 6. 2018, 1 ex., ChJ lgt. et coll., PeM det., 20. 6. 2018, 1 ex., ChJ lgt. et coll., PeM det.; **Mařenice**, Jezevčí vrch (665 m), jv. úpatí, Panenský kámen, cca 450 m, 5254, 10. 7. 2020, 1 ex., VoP et PrM lgt., Kaj det., coll. SML.

Z Evropy zasahuje druh do Turecka. V ČR se vyskytuje v teplejších oblastech na území celého státu (Bílý 1989, Škorpík et al. 2011). Oligofág na olivovníkovitých (Oleaceae), kromě jasanů *Fraxinus* spp., především *F. excelsior*, také na šeříku *Syringa vulgaris* či ptačím zobu *Ligustrum vulgare* (Bílý 2002, Škorpík et al. 2011). Biotopem bývají strukturálně diferencované lesní porosty, zejména na lužních lokalitách, druhotně v zahradách a parcích (Škorpík et al. 2011). Ze severních Čech publikován ze Šluknovska (Kadlec 2007, Blažej et al. 2016a) a Českého středohoří (Brůha & Michalega 2018, MiM, in litt.). Na Českolipsku nacházen dosud pouze lokálně (cf. Honců & Kašpar 2003, 2008), nález u Mařenice je pro okres teprve druhou známou lokalitou. Vzhledem

ČS: VU

Obr. 5. M. Petrželka v rybzovém sadu u Bukovan / Písečné. Biotop krasce *Agrilus ribesi*. Foto M. Petrželka, červenec 2020.

k pohybu imág v korunách stromů je jistě jen přehlíženým druhem. V posledních letech jeho populace expandují vlivem odumírání jasanů *F. exelsior* (M. Škorpík, in litt.). V Horní Lužici od nížin po vrchovinu není vzácný (Klausnitzer et al. 2018).

Agrilus cuprescens (Ménétriés, 1832)

ČS: NT

Doksy, 5454, 4. 6. 1998, 1 ex., ZúM lgt. et coll., R. Szopa det.; **Sádky** (Holany), vodní plocha u cyklostezky, 270 m, 5353, 19. 6. 2020, 1 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.; **Srní u České Lípy** (Provodín), Δ Kraví hora (378 m), východní svah, 310 m, 5353, 12. 7. 2004, 2 ex., KaJ lgt., det. et coll.; **Zahrádky**, okolí hřbitova, 260 m, 5353, 2. 7. 2019, 2 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.; **Žizníkov** (Česká Lípa), pískovna, 265 m, 5353, 2. 6. 2021, na listu ostružiníku *Rubus* sp., 1 ex., PeM lgt., det. et coll.

Eurosibiřský druh známý v ČR na většině území v nížinách a pahorkatinách (Bílý 1989, Škorpík et al. 2011). Druh stepí a exponovaných lesních lemů, kde se larvy vyvíjí na soliterních keřích růží *Rosa* spp. a v silnějších prutech ostružiníků *Rubus* spp. (Gottwald 1968, Škorpík et al. 2011). V severních Čechách recentně publikován z Českého středohoří (Škorpík et al. 2011), Děčínska (Brůha & Michalega 2021), Mostecka (Schön et al. 1978) a Šluknovska (Kadlec 2007), na Českolipsku dosud pouze jednotlivě sbíraný druh (cf. Honců & Kašpar 2003, 2008, Kadlec & Blažej 2019). V Horní Lužici od nížin po vrchovinu hojný druh (Klausnitzer et al. 2018), stejně jako v severních Čechách.

Agrilus cyanescens (Ratzeburg, 1837) – Obr. 8

ČS: NT

Česká Lípa, sídliště Sever, 310 m, 5353, 2.–4. 6. 2008, na listech zimolezu *Lonicera* sp., 26 ex., PeM lgt., det. et coll., 6. 6. 2008, na zimolezu *Lonicera* sp., 68 ex., ChJ lgt. et coll., PeM det.

Eurosibiřský druh známý v ČR po celém území od nížin do podhůří (Bílý 1989, Škorpík et al. 2011). Vývoj probíhá na zimolezech *Lonicera* spp., především *L. xylosteum* a ve středních a vyšších polohách také *L. nigra* (Bílý 2002, Škorpík et al. 2011). Výskyt na přírodních stanovištích bývá ve světlejších lesích na svazích údolí větších toků. Druhotný výskyt v intravilánech obcí je možný prakticky kdekoli v parkových výsadbách různých druhů a kultivarů zimolezů, kde může způsobit i odumření hostitelské rostliny. V současnosti v ČR přibývá nálezů také na výsadbách pámelníků *Symphoricarpos albus* (M. Škorpík, in litt.). V nehospodářských lesích dočasně využívá místa po přirozených disturbancích, např. požářiště, polomy či lavinové dráhy, kde mohou zimolezy vyrůstat z náletu v počátcích sukcese (Škorpík et al. 2011). V severních Čechách je recentně znám z Ústecka (Brůha & Michalega 2019) a z nejbližšího okolí také z Kokořínska (Honců 2006). Ačkoliv na Českolipsku Honců & Kašpar (2003) druh hodnotí jako nehojný, zde uvedené nálezy dokumentují početné populace na druhotných stanovištích v intravilánu České Lípy. V Horní Lužici od nížin po vrchovinu není druh hojný (Klausnitzer et al. 2018).

Agrilus derasofasciatus Lacordaire, 1835

ČS: VU

Česká Lípa, Holý vrch (301 m), okolí, zahradní kolonie, 245 m, 5353, 26. 8. 2020, na listech révy *Vitis vinifera*, 2 ex., PeM lgt., det. et coll.

Mediterránní druh zasahující na Blízký východ. V ČR se výskyt soustředil především do vinařských oblastí (Škorpík et al. 2011). Vývoj probíhá hlavně v osluněných, zplanělých rostlinách kulturní révy *V. vinifera*. Stanovištěm jsou opuštěné vinohrady, zanedbané zahrady a záhumenky (Bílý 2002, Škorpík et al. 2011). V severních Čechách znám z Českého středohoří (Škorpík et al. 2011) a Českolipska (Honců & Kašpar 2003), odkud pochází nálezy z intravilánů a periferií obcí. Z Horní Lužice známý pouze ze dvou lokalit (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

Agrilus graminis Kiesenwetter, 1857

Zahrádky, okolí hřbitova, 260 m, 5353, 2. 7. 2019, oklep dubů *Quercus* sp., 2 ex., KIL lgt., PeM det., coll. KIL et PeM.

Mediterránní druh zasahující na Blízký východ a do Íránu. V ČR především v teplých oblastech (Bílý 1989). Typickým biotopem jsou teplomilné, rozvolněné doubravy, lesostepi a okraje strukturovaných porostů tvrdého luhu. Vývoj probíhá nejčastěji v dubech *Quercus pubescens* a *Q. robur*, ale také např. v olši *Alnus glutinosa* či lísce *Corylus avellana* (cf. Bílý 2002, Škorpík et al. 2011). V severních Čechách vzácný druh publikovaný z Českolipska (Honců & Kašpar 2003, 2008) a Ústecka (Brůha & Michalega 2019). Z Horní Lužice známý pouze z jediného recentního nálezu (Klausnitzer et al. 2009).

Agrilus hyperici (Creutzer, 1799) – Obr. 9

Břehyně (Doksy), Δ Pecopala (451 m), jižní úpatí, 280 m, 5454, 12. 7. 2021, smyk třezalce *Hypericum* sp. na ruderálu, 1 ex., PeM lgt., det. et coll.; **Žizníkov** (Česká Lípa), vedení VVN východně od osady, cca 265 m, 5353, 7. 7. 2012, SW, více ex., M. Škorpík observ. et det.

Z Evropy zasahuje do Turecka a Íránu. V ČR je známý z teplejších oblastí Čech i Moravy, kde je lokálně hojný (Škorpík et al. 2011). Vývoj probíhá především v třezalce *Hypericum perforatum*, uváděna je však také vlhkomilnější *H. tetrapterum* (Bílý 2002). Stanovištěm bývají xerothermní trávníky a lesostepi, druhotně je i na ruderálech. Místa ohrožen zarůstáním lokalit invazními druhy, např. třtinou *Calamagrostis epigejos* či trnovníkem *Robinia pseudoacacia*. V severních Čechách je známý z Českého středohoří (Škorpík et al. 2011), na Českolipsku existoval dosud pouze historický údaj (cf. Honců & Kašpar 2003). V okrese Česká Lípa recentně potvrzený druh. V Horní Lužici je teprve od roku 2015 vzácně nacházen v nížinách (Klausnitzer et al. 2018).

Agrilus integerrimus (Ratzeburg, 1837) – Obr. 10

Jestřebí, Jestřebské slatiny NPP, okolí, 260 m, 5453, 17. 3. 2008, WB, lýkovec *Daphne mezereum*, na kmínkách od paty do výšky cca 20 cm, 1 ex., PeM lgt. et det., KaJ coll., 23. 3. 2008, WB, 3 ex., ChJ lgt. et coll., PeM det., 28. 1. 2021, WB, lýkovec *D. mezereum*, na kmínkách viz výše, 3 ex., PeM lgt., det. et coll.

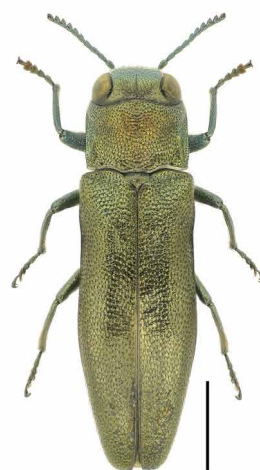
Evropský druh listnatých lesů pahorkatin a hor (Bílý 1989). V Čechách i na Moravě vzácný, lokálně pouze v odpovídajících nadmořských výškách (cf. Bílý 1989, Škorpík et al. 2011). Biotop tvoří okraje listnatých a smíšených lesů na bohatších stanovištích. Vzácnost souvisí s výskytem živné rostliny v hospodářských lesích. Pro vývoj preferuje starší osluněné keře lýkoců *D. mezereum* (Bílý 2002, Škorpík et al. 2011). V severních Čechách publikován z Jizerských hor (Vonička & Čtvrtečka 1999) a Českolipska (Honců & Kašpar 2003, 2008), kde je jeho výskyt pouze velmi lokální. Z Horní Lužice není druh uváděn (cf. Klausnitzer et al. 2018).

Agrilus laticornis Illiger, 1803) – Obr. 11

Bukovany (Nový Bor) / **Písečná** (Česká Lípa), okolí silnice, 270 m, 5253, 17. 6. 2020, 1 ex., PeM lgt., det. et coll., 4. 7. 2020, 3 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.; **Česká Lípa**, Δ Špičák (459 m), jižní svah, okolí turistické stezky, 375 m, 5253, 14. 6. 2020, oklep dubů *Quercus* sp., 2 ex., PeM lgt., det. et coll.; **Jestřebí**, Novozámecký rybník, okolí, jižně exponovaný okraj lesa, 255 m, 5353, 15. 3. 2016, WB, dub *Quercus* sp., 3 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.; **Radeč** (Žandov), Radečský kopec (504 m), jz. úpatí, 360 m, 5252, 16. 3. 2003, WB, dub *Quercus* sp., 3 ex., KaJ lgt., det. et coll.; **Sádky** (Holany), niva Dolského potoka, cyklostezka, 255 m, 5353, 5. 4. 2005, WB, dub *Quercus* sp., 1 ex., KaJ lgt., det. et coll., 19. 6. 2020, 3 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.; **Stvolínky**, Malý Bor, Dolanský rybník, okolí, 275 m, 5352, 16. 12. 2019, WB, dub *Quercus* sp., 8 ex., KIL lgt. et coll., PeM det., 30. 5. 2020, 11 ex., ChJ lgt. et coll., PeM det.; **Šváby** (Zahrádky), Žižkův vrch (325 m), sv. svah, obora Vřísek, 285 m, 5353, 30. 6. 2020, 8 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.; **Velká Bukovina**, niva Vrbového potoka, východně od zástavby, 335 m, 5252, 22. 2. 2003,

6

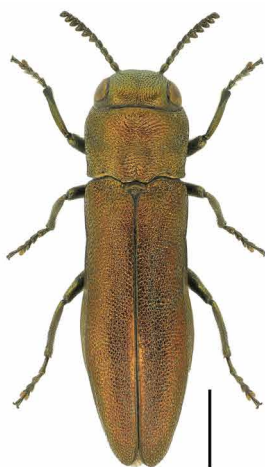

7

8

Významní krasci Českolipska: **obr. 6** – *Agrilus ater*, **obr. 7** – *A. convexicollis*, **obr. 8** – *A. cyanescens*. Měřítka: 1 mm (7–8), 2 mm (6). Foto P. Baňář (6–8).

9 *Agrilus obscuricollis* Kiesenwetter, 1857

Zahrádky, okolí hřbitova, 260 m, 5353, 2. 7. 2019, oklep dubů *Quercus* sp., 1 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.

Eurosibiřský druh teplejších listnatých lesů zasahující do severní Afriky. V ČR nehojně po celém území v nížinách až pahorkatinách (Škorpík et al. 2011). Vývoj probíhá především v dubech *Quercus* spp., např. v kmíncích nízkých výmladků (cf. Škorpík et al. 2011). Druhotně jsou uváděny také břízy *Betula* spp. a javor *Acer campestre* (cf. Bílý 2002). V severních Čechách je autorům znám pouze nález z Českolipska (Honců & Kašpar 2003), přičemž zde uvedený údaj je teprve druhým potvrzením výskytu v okrese. V Horní Lužici není od nížin po pahorkatiny vzácný (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

10

Agrilus olivicolor Kiesenwetter, 1857 – Obr. 12

Břehyně (Doksy), 5454, 26. 8. 1996, 1 ex., VŠJ lgt., PeM det. et coll.; Δ Pecopala (451 m), jižní úpatí, 280 m, 5454, 12. 7. 2021, oklep habru *Carpinus betulus*, 6 ex., PeM lgt., det. et coll.; **Doksy**, Holubí skála (291 m), okolí, tzv. Getsemanská zahrada, 275 m, 5454, 25. 7. 2021, 2 ex., KIV lgt. et coll., PeM det.; **Hradčany** (Ralsko), Δ Pecopala (451 m), okolí, Dělová cesta, na padlém kmeni buku *Fagus sylvatica*, 350 m, 5454, 15. 7. 2007, 2 ex., KaJ lgt., det. et coll.; **Prysk**, Střední vrch (593 m), horní okraj lesa pod vrcholem, 545 m, 5152/5252, 8.–30. 6. 2018, MT, 1 ex., L. Blažej et K. Šmid lgt., KaJ det., coll. VMG; **Skelná Huť** (Ralsko), okraje porostů u silnice, 280 m, 5354, 11. 8. 2020, 1 ex., VŠJ lgt. et coll., PeM det.

Evropský druh zasahující na Kavkaz. V ČR znám z teplejších oblastí nížin až pahorkatin (cf. Škorpík et al. 2011). Vývoj probíhá především v habru *C. betulus*, méně často v buku *F. sylvatica*, dubu *Q. robur* a bříze *Betula pendula* (Bílý 2002). Stanovištěm bývají zachovalé dubohabřiny (Škorpík et al. 2011). V severních Čechách je publikován z Českého středohoří (Kadlec 2020, 2021, Brůha & Michalega 2018, 2019, 2020a) a z Mostecka (Schön et al. 1978). Na Českolipsku byl dosud znám z jediného nálezu (Honců & Kašpar 2003). V Horní Lužici je od nížin po vrchovinu hojný (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

11

Agrilus pratensis (Ratzeburg, 1837)

ČS: NT

Dubá, severní okraj zástavby, 270 m, 5453, 2. 7. 1997, oklep osik *Populus tremula*, 2 ex., PeM lgt., det. et coll.; **Dubice** (Česká Lípa), niva Ploučnice, průmyslový areál, 240 m, 5353, 6. 6. 2008, 8 ex., ChJ lgt. et coll., PeM det.; **Heřmaničky**, niva Ploučnice, cca 280 m, 5353, 25. 5. 2014, na listech nízkých výmladků osik *P. tremula* na sušších místech, více ex., M. Škorpík observ. et det.; **Jestřebí**, Shnilé louky, Jestřeběské slatiny NPP, 260 m, 5453, 18. 7. 2018, 1 ex., ZÚM lgt. et coll., R. Szopa det.; **Manušice** (Česká Lípa), niva potoka Šporka, okraj zástavby, 275 m, 5253, 18. 5. 2007, oklep osik *P. tremula*, 3 ex., PeM lgt., det. et coll.; **Mařenice**, niva Svitavky, 370 m, 5154, 20. 8. 2020, 1 ex., PrM et VoP lgt., KaJ det., coll. SML; **Mistrovice** (Nový Oldřichov) / **Nová Ves** (Volfartice), zarostlá pískovna v pastvině, 385 m, 5252, 31. 5. 2002, 1 ex., KaJ lgt., det. et coll., 28. 6. 2004, 3 ex., KaJ lgt., det. et coll.

Významní krasci Českolipska: **obr. 9** – *A. hyperici*, **obr. 10** – *A. integerrimus*, **obr. 11** – *A. laticornis*. Měřítka: 1 mm (9, 11), 2 mm (10). Foto P. Baňář (9–11).

coll.; **Provodín**, 5353, 10. 7. 2013, 2 ex., KIV lgt. et coll., PeM det.; **Srní u České Lípy** (Provodín), okolí železniční trati, 275 m, 5353, 12. 7. 2004, 1 ex., KaJ lgt., det. et coll.; **Zákupy**, Kamenický kopec (436 m), západní svah, 355 m, 5353/5354, 30. 5. 2020, 1 ex., VŠJ lgt., det. et coll.; **Žizníkov** (Česká Lípa), 5353, 19. 6. 2018, 3 ex., KIV lgt. et coll., PeM det., okolí železniční trati, okolí pískovny, 255 m, 6. 7. 2009, oklep osik *P. tremula*, 6 ex., PeM lgt., det. et coll., pískovna, 255 m, 30. 5. 2021, oklep osik *P. tremula*, 1 ex., PeM lgt., det. et coll.

Euroasijský druh listnatých a smíšených lesů. V ČR rozšířený v široké škále biotopů od xerothermních lesostepí po zaplavované říční nivy (cf. Škorpík et al. 2011). Vývoj probíhá především v exponovaných náletech topolu *P. tremula*, vzácněji ostatních topolů *Populus* spp. (Bílý 2002). Jelikož je živný druh obecnou pionýrskou dřevinou, mohou mít stanoviště charakter přírodě blízkých biotopů i ruderalů (Škorpík et al. 2011). V severních Čechách je publikována řada nálezů z Českolipska (Honců & Kašpar 2003, Škorpík et al. 2011), známý je také z Českého středohoří (Kadlec 2020), Labských pískovců (BL, nepubl.), Šluknovska (KaJ, nepubl.) a Ústecka (MiM, in litt.). V Horní Lužici je od nížin po pahorkatiny hojný (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

Agrilus ribesi Schaefer, 1946 – Obr. 13

Bořetín (Stružnice), východní část osady, 360 m, 5352, 20. 6. 2017, 1 ex., ChJ lgt. et coll., PeM det.; **Bukovany** (Nový Bor) / **Písečná** (Česká Lípa), rybníkový sad, 270 m, 5253, 17. 6. 2020, na listech rybízu *Ribes nigrum*, 60 ex., KIV et PeM lgt. et coll., PeM det., 4. 7. 2020, na listech rybízu *R. nigrum*, 12 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.; **Česká Lípa**, Holý vrch (301 m), okolí, zahradní kolonie, 245 m, 5353, 26. 6. 2019, na listech rybízu *R. nigrum*, 3 ex., 2. 7. 2020, na listech rybízu *R. nigrum*, 3 ex., vše PeM lgt., det. et coll.; **Nová Ves** (Volfartice), zahrada rodinného domu, 385 m, 5252, 17. 8. 2008, na listech rybízu *R. nigrum*, 1 ex., KaJ lgt., det. et coll.

Areál tvoří jižní, střední a východní Evropa až východní Asie. Prvónález v ČR pochází od Brna teprve z roku 1974 (Čechovský 1988), v Čechách a na Moravě dosud znám jen z teplejších oblastí (Škorpík et al. 2011). V současnosti se v ČR šíří také do vyšších poloh nad 600 m n. m. (M. Škorpík, in litt.). Larvy se vyvíjejí v neošetřovaných keřích rybízu *R. nigrum*, vzácně také *R. rubrum* a dalších zástupcích rodu, včetně jejich kultivarů (Bílý 2002). V severních Čechách znám dosud pouze ze dvou nálezů na Českolipsku (Honců & Kašpar 2008, Škorpík et al. 2011). Dosavadní nálezy pochází z druhotných stanovišť v zástavbě, z periferií obcí a z agrokultur. V Horní Lužici známý dosud z jediného nálezu ze zástavby obce Oderwitz z roku 2008 (Klausnitzer et al. 2009).

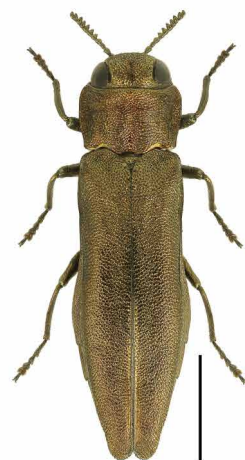
Agrilus sinuatus (A. G. Olivier, 1790)

Bezděz, Δ Malý Bezděz (577 m), vrchol, 577 m, 5454, 5. 8. 2020, na listu jeřábu *Sorbus* sp., 1 ex., PeM lgt., det. et coll. Poznámka: na lokalitě identifikovány tři možné živné dřeviny, na skalnících *Cotoneaster* sp. pozorovány i požerky.

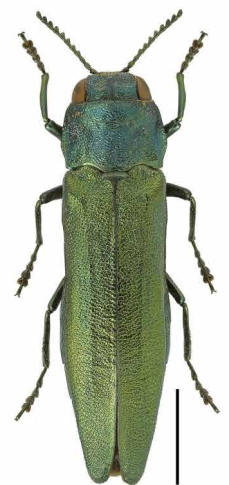
Evropský druh zasahující do Turecka, Íránu a Kazachstánu. V ČR v nížinách až pahorkatinách po celém území (Bílý 1989, Škorpík et al. 2011). Vývoj probíhá v živém kmeni a silnějších větvích různých růžovitých (Rosaceae), nejčastěji v hlozích *Crataegus* spp. včetně jejich okrasných kultivarů, z ostatních dřevin také např. v hrušních *Pyrus* spp., mišpuli *Mespilus germanica*, kdouloni *Cydonia oblonga* nebo skalnících *Cotoneaster* spp. (cf. Bílý 2002, Škorpík et al. 2011). V přírodě blízkých biotopech se vyskytuje v exponovaných lesních okrajích, na světlinách či lesostepích. Běžně žije i v městské zástavbě a v extenzivních sadech (Škorpík et al. 2011). V severních Čechách zmíněn jeho syntopický výskyt v souvislosti s nálezem *Agrilus mendax* Mannerheim, 1837 z Frydlantska (Blažej et al. 2021), dále je publikován z Českého středohoří (Brůha & Michalega 2019). Na Českolipsku je znám dosud pouze z omezeného množství lokalit (cf. Honců & Kašpar 2003, 2008, Škorpík et al. 2011), z Horní Lužice existují pouze dva nálezy v pásmu nížin (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

12

13

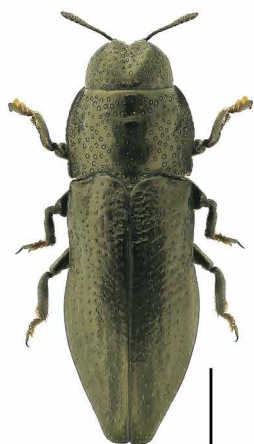
14

Významní krasci Českolipska: **obr. 12** – *Agrilus olivicolor*, **obr. 13** – *A. ribesi*, **obr. 14** – *A. subauratus*. Měřítka: 1 mm (12), 2 mm (13–14). Foto P. Baňá [12–14].

15

16

17

Významní krasci Českolipska: **obr. 15** – *Aphanisticus elongatus*, **obr. 16** – *A. pusillus*, **obr. 17** – *Buprestis octoguttata*. Měřítko: 0,5 mm [16], 1 mm [15, 17]. Foto P. Baňář [15–16] a L. Blažej [17].

Agrilus subauratus (Gebler, 1833) – Obr. 14

ČS: VU

Provodín, 5353, 10. 7. 2013, 4 ex., 26. 6. 2017, 1 ex., vše KIV lgt. et coll., PeM det.; **Žizník** (Česká Lípa), pís-kovna, 265 m, 5353, 30. 12. 2019, WB, vrba *Salix capreae*, 3 ex., 9. 1. 2021, WB, vrba *S. capreae*, 1 ex., vše PeM lgt., det. et coll.

Eurosibiřský druh známý v ČR zejména z pahorkatin (Bílý 1989). Živnými dřevinami jsou především vrba *S. caprea* a topol *P. tremula* (Bílý 2002, Škorpík et al. 2011). Imaga populací z těchto dvou dřevin se od sebe liší barvou a velikostí. Žije na vhodných sukcesních plochách, např. v lomech a písčonách, na vřesovištích a zarůstajících stepních ladech. Škorpík et al. (2011) popisují gradaci populací během srážkově chudých vegetačních období, kdy jsou suchým obdobím živné dřeviny stresovány. Ze severních Čech je publikován pouze z písčité lokality u Žizníkova na Českolipsku (Honců & Kašpar 2008) a zde uvedené nálezy tomuto biotopu odpovídají také. Ve východních Čechách žije na podobných stanovištích lokality Na Plachtě (Mikát & Hájek 1999). V Horní Lužici není od nížin po pahorkatiny vzácný (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

Agrilus suvorovi Obenberger, 1935

ČS: VU

Bořetín (Stružnice), Δ Kozel (598 m), východní svah, 395 m, 5352, 12. 2. 2020, WB, 1 ex., 30. 3. 2021, WB, 3 ex., vše ChJ lgt. et coll., PeM det.; **Heřmanický**, Heřmanický rybník, okolí, 270 m, 5353, IV. 2016, WB, 10 ex., VŠJ lgt., det. et coll.; **Jestřebí**, Novozámecký rybník, okolí, jižně exponovaný okraj lesa, 255 m, 5353, 15. 3. 2016, WB, topol *Populus* sp., 1 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.; **Mistovice** (Nový Oldřichov) / **Nová Ves** (Volfartice), zarostlá písčovina v pastvině, 385 m, 5252, 4. 6. 2003, 1 ex., 5. 5. 2004, WB, vrba *S. caprea*, 2 ex., 28. 6. 2004, 1 ex., vše KaJ lgt., det. et coll.; **Provodín**, 5353, 10. 7. 2013, 2 ex., KIV lgt. et coll., PeM det.; **Šváby** (Zahrádky), Žižkův vrch (325 m), okraje lesa při vrcholu, obora Vřísek, 315 m, 5353, 27. 3. 2007, WB, vrba *S. caprea*, 2 ex., KaJ lgt., det. et coll.; **Žizník** (Česká Lípa), Žizníkovský rybník, 255 m, 5353, 15. 2. 2021, WB, 7 ex., ChJ lgt. et coll., PeM det.

Euroasijský druh žijící v ČR zejména v nížinných oblastech (Bílý 1989), např. ve středních, východních a jižních Čechách i na Moravě (cf. Škorpík et al. 2011). Vyskytuje se v zachovalých lužních lesích (Bílý 1989), opakovaně však také na xerotermech a vřesovištích na náletech pionýrských dřevin. Vývoj probíhá v osluněných kmenech fyzicky oslabených mladých osik *P. tremula*, případně ostatních druzích rodu, včetně introdukovaných (Bílý 2002). Škorpík et al. (2011) popisují gradaci populací během srážkově chudých vegetačních období. Na severu Čech znám z Českého středohoří (Kadlec 2020) a okolí Děčína (Brůha & Michalega 2020b). O první expanzi výskytu v ČR pojednává Bílý (1996). V Horní Lužici není od nížin po pahorkatiny vzácný (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

Anthaxia candens (Panzer, 1792) – Obr. 24

ČS: EN

Bezděz, Δ Bezděz (606 m), okolí, 5454, 10. 6. 1999, 1 ex., J. Brázda lgt., J. Ryšavý det., coll. SML; **Česká Lípa**, centrum, 245 m, 5353, 12. 6. 2020, kladoucí samice na třešni *Prunus* sp. a výletové otvory, 1 ex., VŠJ lgt., det. et coll.; **Horní Libchava**, Jílový vršek (318 m), okolí, třešňová alej, 315 m, 5252, 5. 4. 2009, WB, 3 ex., ChJ lgt., det. et coll.; **Hvězda** (Blíževdly), lesní okraj jižně od zástavby, 390 m, 5352, 2020, výletové otvory, VŠJ observ. et det.; **Malý Šachov** (Starý Šachov), okolí hřbitova, třešňová alej, 275 m, 5252, 18. 11. 2020, 1 ex. (torzo), ChJ lgt., det. et coll.; **Radeč** (Žandov), Dvorský kopec (527 m), jv. svah, starý třešňový sad, 350 m, 5252, 29. 5. 2005, 1 ex., KaJ lgt., det. et coll.; **Raně** (Kravaře), Δ Dubina (454 m), západní svah, 400 m, 5352, 2020, výletové otvory, VŠJ observ. et det.; **Slunečná**, louky jižně od obce, 320 m, 5252, 25. 3. 2019, 1 ex. (torzo), KIV lgt., det. et coll., 16. 4. 2020, více ex., VŠJ lgt., det. et coll.; **Stoupno** (Horní Police), meze na Dvorských stráních, 300 m, 5252, IV. 2020, WB, více ex., VŠJ lgt., det. et coll.; **Stvolínky**, Malý Bor, Dolanský rybník, okolí, 275 m, 5352, 2020, výletové otvory, VŠJ observ. et det.; **Taneček / Kolné** (Stvolínky), Δ Dubina (454 m), okolí, 430 m, 5352, 20. 1. 2020, odumřelá třešň *Prunus* sp. u komunikace, 1 ex. (torzo), KIV lgt., det. et coll., Δ Dubina (454 m), východní úpatí, 2020, výletové otvory, VŠJ observ. et det.; **Záluží** (Holany), Skleněný vrch (356 m), jv. úpatí, 290 m, 5352, 2020, výletové otvory,

VšJ observ. et det.; **Žandov / Velká Bukovina**, třešňová alej podél komunikace, 320 m, 5252, 3. 5. 2020, více torz v pokácené třešni *Prunus* sp., 1 ex., VšJ lgt., det. et coll.

Středoevropský druh zasahující do západní Evropy a na severní Balkán. V ČR se vyskytuje v teplejších nížinných oblastech celého státu, vzácně nacházen v polohách kolem 500 m (Škorpík et al. 2011). Přirozená stanoviště tvoří jižně orientované skalní stepi a suťová pole. Nejčastěji je nalézán v extenzivních třešňových sadech na xerothermních stanovištích a ve starých alejích. Bílý (2002) jako hlavní živnou dřevinu uvádí třešeň *Prunus avium*, dále pak višni *P. cerasus*, meruňku *P. armeniaca*, slivoň *P. domestica* i jiné ovocné dřeviny (cf. Škorpík et al. 2011). V severních Čechách publikován hlavně z Českolipska (Honců & Kašpar 2003, 2008), dále z Českého středohoří a Chomutovska (Škorpík et al. 2011), známy jsou další doklady z Litoměřicka a Ústecka (MiM, in litt.). Z Horní Lužice není druh uváděn (cf. Klausnitzer et al. 2018).

Anthaxia morio (Fabricius, 1792)

Cvikov, Martinovo údolí, 375 m, 5253, 21. 5. 2006, 1 ex., KaJ lgt., det. et coll.; **Jestřebí**, Jestřebské slatiny NPP, okolí, 260 m, 5453, 9. 1. 2019, WB, větev borovice *Pinus sylvestris*, 1 ex., PeM lgt., det. et coll., Jestřebské slatiny NPP, Δ Dědek (270 m), okolí, 260 m, 5353, 8. 5. 2018, 1 ex., ZúM lgt., det. et coll., Konvalinkový vrch (290 m), okolí, 260 m, 5353, 6. 5. 2018, 3 ex., 8. 5. 2018, 2 ex., 27. 5. 2018, 2 ex., vše ZúM lgt., det. et coll., Shnilé louky, 260 m, 5453, 1. 5. 2018, 14 ex., ZúM lgt., det. et coll.; **Staré Splavy** (Doksy), Δ Borný (446 m), okolí, 275 m, 5453, 3. 5. 2009, 1 ex., MiM lgt., det. et coll.; **Strážov** (Ralsko-Kuřívody), Δ Velká Buková (474 m), západní svah, 450 m, 5454, 14. 5. 2017, 2 ex., ZúM lgt., det. et coll.; **Tuhanec** (Tuhaň), Δ Rarášek (377 m), okolí, Pavličská cesta, 350 m, 5452, 9. 6. 2006, 1 ex., KaJ lgt., det. et coll.; **Žizník** (Česká Lípa), pískovna, 265 m, 5353, 30. 5.–12. 6. 2021, PT et SW, 1 ex., PeM lgt., det. et coll. Poznámka: během expozice zemních pastí, kdy byla kontrola provedena obden spolu se smykem, nebyl zachycený materiál rozlišován podle jednotlivých dnů.

Areál tvoří západní a střední Evropa, severní Balkán a zasahuje až na Ukrajinu a do jižní Skandinávie. V ČR hojný druh, vyskytující se především v pahorkatinách (Bílý 2002, Škorpík et al. 2011). Vývoj probíhá především v borovici *P. sylvestris*, dále také ve smrku *Picea abies*, případně jedli *Abies alba* či modřínu *Larix decidua* (Bílý 2002). V severních Čechách znám z Českolipska (Honců & Kašpar 2003, 2008), Labských pískovců (Škorpík et al. 2011, Blažej & Věbrová 2021, Brůha & Michalega 2020a, b, BIL, nepubl., MiM, in litt.) a ze Šluknovska (Kadlec 2007), dokladován je dále z Ústecka (MiM, in litt.). V Horní Lužici není od nížin po vrchoviny vzácný (Klausnitzer et al. 2009, 2018). Na Českolipsku je nacházen pravidelně, mnohdy v syntopickém výskytu s příbuznými druhy rodu. Většinou je méně a pouze jednotlivě zastoupený.

Aphanisticus elongatus A. Villa & G. B. Villa, 1835 – Obr. 15

Obora (Doksy), Poselský rybník, cca 275 m, 5454, 14. 9. 2020, z trsu ostřice *Carex* sp., 1 ex., VoP lgt. et det., coll. SML; **Svébořice** (Ralsko), bývalá osada, pod hrází rybníka Novodvorský V., 295 m, 5354, 18. 10. 2019, SF, bult ostřice *Carex* sp., 3 ex., BIL lgt., KaJ det., coll. BIL, KaJ et VMG; **Žizník** (Česká Lípa), pískovna, 265 m, 5353, 30. 5. 2021, smyk vegetace s ostřicemi *Carex* spp., 1 ex., PeM lgt., det. et coll., 2. 6. 2021, smyk vegetace s ostřicemi *Carex* spp., 1 ex., PeM lgt., det. et coll.

Vyskytuje se v Evropě mimo severní oblasti, zasahuje dále na Blízký východ a do severní Afriky. V ČR známý např. ze západních, středních a jižních Čech i z Moravy (cf. Škorpík et al. 2011). Indiferentní druh k vlhkostním podmínkám. Vývoj je možný v různých ostřicích *Carex* spp., především však v *C. muricata* (Bílý 2002). Vhodné biotopy jsou zejména v údolích řek, v podrostu listnatých lesů a v jejich okrajích i na zarůstajících stepích, nálezy pochází také z lučních prameništ (cf. Škorpík et al. 2011). Nejčastěji se jedná o vysychavé substráty v polostínu či místa v počátečních sukcesních stadiích, vč. druhotných biotopů v příkopech apod. (Škorpík et al. 2011). Zde uvedený údaj ze

18

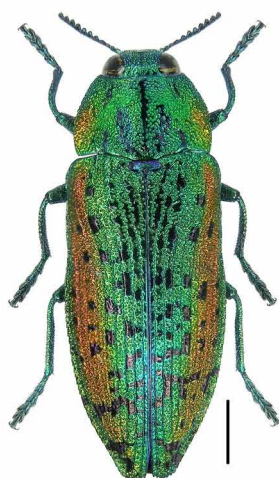

19

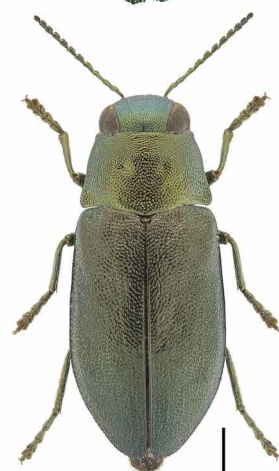

20

Významní krasci Českolipska: **obr. 18** – *Buprestis rustica*, **obr. 19** – *Dicerca alni*, **obr. 20** – *Chrysobothris igniventris*. Měřítka: 1 mm (18), 2 mm (19–20). Foto L. Blažej (18–20).

21

22

23

Významní krasci Českolipska: **obr. 21** – *Lamprodila decipiens*, **obr. 22** – *Phaenops formaneki formaneki*, **obr. 23** – *Trachys scrobiculatus*. Měřítko: 0,5 mm [23], 1 mm [22], 2 mm [21]. Foto P. Baňaf [22–23] a L. Blažej [21].

Svébořic byl již zmíněn Blažejem et al. (2020), zde je doplněn o okolnosti sběru. Z Horní Lužice není druh uváděn (cf. Klausnitzer et al. 2018).

Aphanisticus pusillus (A. G. Olivier, 1790) – Obr. 16

ČS: EN

Žizník (Česká Lípa), pískovna, 265 m, 5353, 30. 5. 2021, smyk vegetace s bikou *Luzula* sp., 1 ex., PeM lgt., det. et coll.

Atlantsko-mediteránní druh (Bílý 2002, Löbl & Löbl 2016). V České republice je znám ze středních, jižních a západních Čech i z Moravy, z nížin zasahuje do pahorkatin (cf. Škorpík et al. 2011). Jako živná rostlina se uplatňuje především bika *Luzula campestris*, dále např. ostřice *Carex flacca* (cf. Bílý 2002, Škorpík et al. 2011). Biotope jsou nejčastěji acidofilní krátkostébelné trávníky na mělkých půdách, např. vřesoviště. Ve svém areálu je nacházen i na vlhkých biotopech, např. na slanisících a suchopýrových mokřadech. Vhodnou podporou jeho biotopů je dlouhodobější pastva (Škorpík et al. 2011). V severních Čechách je historicky uváděn z údolí Českého Švýcarska (Lokay 1869). Zde uvedený nález je prvním pro Liberecký kraj a zároveň recentním potvrzením výskytu pro celé severní Čechy. Z Horní Lužice znám pouze ze dvou historických údajů (cf. Klausnitzer et al. 2009, 2018).

Buprestis haemorrhoidalis Herbst, 1780 – Obr. 25

ČS: EN

Bezděz, 5454, 25. 7. 1992, 2 ex., 26. 7. 1998, 1 ex., vše ČaL lgt. det. et coll., 29. 7. 1993, 1 ex., 3. 8. 1993, 1 ex., vše ZúM lgt., det. et coll., Δ Malý Bezděz (577 m), jz. úpatí, 420 m, 5454, 19. 7. 2017, 5 ex., ChJ lgt., det. et coll.; **Břehyně** (Doksy), borové vývraty v lesním porostu jv. od Břehynského rybníka, „V Doubčí“, 290 m, 5454, 7. 8. 2007, rojení desítek ex., M. Škorpík observ. et det., 10 ex. lgt. et coll.; Δ Pecopala (451 m), okolí, 310 m, 5454, 7. 7. 2017, 4 ex., ZúM lgt., det. et coll., Δ Pecopala (451 m), západní úpatí, 290 m, 5454, 16. 7. 2010, 3 ex., MiM lgt., det. et coll.; **Doksy**, 5453, 22. 8. 1987, 2 ex., ZúM lgt., det. et coll., 17. 8. 1994, 3 ex., ZúM lgt., det. et coll., 11. 8. 1995, 2 ex., ZúM lgt., det. et coll., 19. 7. 1998, 2 ex., ZúM lgt., det. et coll., Δ Borný (446 m), jv. úpatí, 280 m, 5453/5454, 1. 8. 2014, 2 ex., ChJ lgt., det. et coll.; **Hradčany** (Ralsko), okolí bývalého vojenského letiště, vřesoviště u silnice, 275 m, 5354, 9. 8. 2017, 1 ex. (torzo), F. Trnka lgt., det. et coll., Hradčanské rybníky, cca 270 m, 5354, 9. 8. 1992, 1 ex., VoP lgt., S. Bílý det., coll. SML, 21. 7. 1993, 1 ex., VoP lgt. et det., coll. SML; **Jestřebí**, Konvalinkový vrch (290 m), okolí, Jestřebské slatiny NPP, 260 m, 5353, 8. 7. 2018, 2 ex., ZúM lgt., det. et coll.; **Mařenice**, Jezevčí vrch (665 m), jv. úpatí, Panenský kámen, cca 450 m, 5254, 10. 7. 2020, 1 ex., 30. 7. 2020, 2 ex., vše VoP et PrM lgt., VoP det., coll. SML; **Okřešice** (Česká Lípa), lesní porosty v okolí osady, Vřesoviště, okolí, 285 m, 5353, 8. 8. 2021, 3 ex., ChJ lgt., det. et coll.; **Staré Splavy** (Doksy), 5453, 6. 8. 1998, 7 ex., ČaL lgt., det. et coll., 9. 8. 1998, 1 ex., R. Fouqué lgt., J. Ryšavý det., coll. SML, 11. 8. 2021, skládka dřeva, 2 ex., ZúM lgt., det. et coll., Δ Borný (446 m), okolí, 275 m, 5453, 3.–17. 7. 2003, 3 ex., 27. 6. 2005, 1 ex., vše MiM lgt., det. et coll., Máchovo jezero, torza borovic *P. sylvestris*, 265 m, 5453, 15. 7. 1990, 5 ex., PrM lgt., det. et coll.; **Stráž pod Ralskem**, 5254, 5. 7. 1996, 1 ex., J. Brázda lgt., J. Ryšavý det., coll. SML; **Strážov** (Ralsko–Kuřívody), okolí bývalé osady, 5454, 25. 6. 2012, 2 ex., 3. 6. 2018, 1 ex., vše KIV lgt. et coll., PeM det., Δ Tavaliny (305 m), okolí, 290 m, 5454, 30. 6. 2020, 2 ex., ChJ lgt., det. et coll., Zlatý vrch (324 m), severní úpatí, 295 m, 5454, 10. 7. 2016, 12 ex., 6. 7. 2017, 1 ex., vše ChJ lgt., det. et coll.; **Šváby** (Zahrádky), niva Dolského potoka, západní úpatí Žižkova vrchu (325 m), obora Vřísek, 265 m, 5353, 20. 6. 2018, alej jírovců *A. hippocastanum*, 1 ex., BIL lgt., KaJ det., coll. VMG.

Evropský druh jehličnatých lesů zasahující do Turecka, Kazachstánu a na Kanárské ostrovy. V ČR pouze lokálně hojnější v Brdech, na Plzeňsku, Třeboňsku a Českolipsku (Škorpík et al. 2011). Ze živných dřevin je uváděna borovice *P. sylvestris*, příp. *P. nigra*, dále smrk *P. abies* a jedle *A. alba* (Bílý 2002). Biotop tvoří rašelinné a písčité bory s dostatkem odumírajícího dřeva, kde prosperuje v místech po větrných polomech. Kulturní bory jsou osídlovány výjimečně. Výskyt ve smrku *P. abies* bývá také v přírodě blízkých porostech (Škorpík et al. 2011). V severních Čechách pravidelně nacházen na Českolipsku (Honců & Kašpar 2003, 2008), doklady existují také z Labských pískovců

(MiM, in litt.). Z Horní Lužice znám pouze historicky nález z roku 1927 (cf. Klausnitzer et al. 2009).

Buprestis octoguttata Linnaeus, 1758 – Obr. 17

ČS: EN

Bezděz, 5454, 25. 7. 1992, 3 ex., ČaL lgt., det. et coll., 3. 8. 1993, 2 ex., ZúM lgt., det. et coll.; **Břehyně** (Doksy), 5454, 21. 8. 2011, 1 ex., VŠJ lgt., det. et coll., Δ Pecopala (451 m), západní úpatí, 290 m, 5454, 23. 7. 2007, 1 ex., MiM lgt., det. et coll.; **Česká Lípa**, zástavba v okolí mauzolea, 270 m, 5353, 29. 5. 2011, 1 ex., VŠJ lgt., det. et coll.; **Doksy**, 5453, 24. 6. 1988, 1 ex., 28. 7. 1993, 1 ex., 17. 8. 1994, 3 ex., 18. 8. 1994, 1 ex., 7. 8. 1995, 2 ex., 11. 8. 1995, 1 ex., 24. 8. 1996, 2 ex., 25. 8. 1996, 1 ex., 19. 7. 1998, 2 ex., vše ZúM lgt., det. et coll., Δ Borný (446 m), jižní úpatí, 275 m, 5453/5454, 29. 7. 2021, v letu kolem borovic *P. sylvestris*, 2 ex., PeM lgt., det. et coll., jv. úpatí, 30. 8. 1992, 2 ex., PrM lgt., det. et coll., 20. 7. 1995, 2 ex., PrM lgt., det. et coll., 22. 7. 2009, 1 ex., ChJ lgt., det. et coll.; **Hradčany** (Ralsko), Dlouhá rokle, ústí, 280 m, 5354, 15. 7. 2006, 2 ex., MiM lgt., det. et coll., Hradčanské stěny, Žižkův kopec (357 m), okolí, 310 m, 5354, 16. 7. 2017, 1 ex., F. Trnka lgt., det. et coll., okolí bývalého vojenského letiště, vřesoviště u silnice, 275 m, 5354, 9. 8. 2017, 1 ex., F. Trnka lgt., det. et coll.; **Mařenice**, Jezeví vrch (665 m), jv. úpatí, Panenský kámen, cca 450 m, 5254, 30. 7. 2020, 1 ex., PrM observ. et det.; **Okřešice** (Česká Lípa), lesní porosty jv. od osady, Vřesoviště, okolí, 285 m, 5353, 12. 7. 2004, 1 ex., KaJ lgt., det. et coll., lesní porosty jz. od osady, Δ 276 m, okolí, 265 m, 5353, 30. 7. 2012, 1 ex., KaJ lgt., det. et coll.; **Staré Splavy** (Doksy), 5453, 9. 8. 1998, 2 ex., R. Fouqué lgt., J. Ryšavý det., coll. SML, 7. 8. 2016, 2 ex., ZúM lgt., det. et coll., 11. 8. 2021, skládka dřeva, 4 ex., ZúM lgt., det. et coll., Δ Borný (446 m), okolí, 275 m, 5453, 3.–17. 7. 2003, 6 ex., MiM lgt., det. et coll., 5. 7. 2017, 2 ex., ZúM lgt., det. et coll.; **Šváby** (Zahrádky), niva Dolského potoka, západní úpatí Žižkova vrchu (325 m), obora Vřísek, 265 m, 5353, 26. 7.–22. 8. 2018, MT, 1 ex., BLI lgt., KaJ det., coll. VMG.

Evropský druh zasahující do Kazachstánu. V ČR po celém území, nejčastěji v rozsáhlejších komplexech borů na písčinách (Bílý 1989, Škorpík et al. 2011). Živnou dřevinou je především borovice *P. sylvestris*, vzácně pak smrk *P. abies* (Bílý 2002). Původně druh skalních borů větších říčních údolí, reliktních borů pískovcových skal či rašelinných borů. Zde hlavně na sukcesních plochách po požárech a větrných polomech. V současnosti v náhradních biotopech starších kulturních borů také v rovinách (Škorpík et al. 2011). V severních Čechách a okolí recentně znám z Českého středohoří (Brůha & Michalega 2018), Kokořínska (Honců 2006) a z Labských pískovců (Brůha et al. 2021). Na Českolipsku pravidelně nacházený (cf. Honců & Kašpar 2003, 2008), avšak znatelně ubývající druh (cf. Kadlec & Blažej 2019). V nížinách Horní Lužice hojný (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

Buprestis rustica Linnaeus, 1758 – Obr. 18

ČS: VU

Bezděz, Δ Bezděz (606 m), okolí, 5454, 22. 7. 1997, 1 ex., J. Brázda lgt., J. Ryšavý det., coll. SML; **Polevsko**, Medvědí vrch (660 m), západní sedlo, 575 m, 5253, 24. 7. 2019, 2 ex., PeM lgt., det. et coll.; **Rousínov** (Svor), Δ Velký buk (736 m), jv. svah, 550 m, 5153, 4. 7. 2010, 1 ex., VŠJ lgt., det. et coll., údolí Kohoutího potoka, Δ Milíř (458 m), okolí, 420 m, 5153, 10. 8. 2014, 1 ex., KaJ lgt., det. et coll.; **Šváby** (Zahrádky), 5353, 6. 2019, 2 ex., J. Rak lgt., PeM det. et coll.

Eurosibiřský druh známý v ČR po celém území ve smrkových lesích pahorkatin a hor, kde bývá pouze lokálně hojný (cf. Škorpík et al. 2011). Živnou dřevinou je převážně smrk *P. abies* a ve střední Evropě jsou tak populace situovány zejména do kulturních smrčín (Bílý 2002, Kletečka 2009, Škorpík et al. 2011). Druhotně se může vyvíjet v jedli *A. alba*, modřínu *L. decidua* a borovici *P. sylvestris*, příp. ve starých keřích borovice *P. mugo* (Bílý 2002, Kletečka 2009). Nacházen je na pařezech mýtin a holosečí. V severních Čechách znám např. z Labských pískovců (Brůha et al. 2021) a Lužických hor (Honců & Kašpar 2003, 2008). Na Českolipsku je lokálním druhem (cf. Honců 2006, Honců & Kašpar 2003, 2008) a nálezy bývají pouze jednotlivé. Z Horní Lužice znám z jediného nálezu na vrchu Luž (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

Obr. 24. Samec krasce *Anthaxia can-dens*. Foto L. Blažej.

Dicerca alni (Fischer von Waldheim, 1824) – Obr. 19

ČS: EN

Břehyně (Doksy), Břežný rybník, břehový porost, 270 m, 5454, 29. 2. 2019, WB, padlý kmen olše *A. glutinosa*, průměr cca 30 cm, 22 ex., PeM lgt., det. et coll., 4. 6. 2019, 1 ex., VŠJ lgt., det. et coll.

Eurosibiřský druh zasahující do severní Afriky. V ČR je nacházen hlavně v jižních Čechách a na jižní Moravě ve zbytcích zachovalých lužních lesů. Živnou dřevinou je především olše *A. glutinosa*, kde se larva vyvíjí v odumřelých terminálních částech kmenů na kontaktu se zavádajícím dřevem (Škorpík et al. 2011). Z ostatních dřevin jsou uváděny také olše *A. incana*, líska *C. avellana*, lípa *Tilia cordata* i některé ovocné dřeviny (Bílý 2002, Kletečka 2009, Škorpík et al. 2011). V severních Čechách znám dosud z jediné lokality na Českolipsku (Honců & Kašpar 2003). Z Horní Lužice není druh uváděn (cf. Klausnitzer et al. 2018).

Dicerca berolinensis (Herbst, 1779)

ČS: VU

Břehyně (Doksy), Δ Pecopala (451 m), okolí, 5454, 18. 5. 2019, vyvrácený buk *F. sylvatica*, 2 ex., MaP lgt., det. et coll., 18. 5. 2019, na vyvráceném buku *F. sylvatica*, 2 ex., MaP lgt., det. et coll., Mlýnský vrch (390 m), 375 m,

5454, 15. 4. 2005, 3 ex., PeM lgt., det. et coll., 28. 7. 2006, 1 ex., PeM lgt., det. et coll., 25. 5. 2007, 1 ex., VŠJ lgt., det. et coll., 27. 11. 2007, WB, odumřelé větve buků *F. sylvatica*, průměr 50–120 mm, 10 ex., PeM lgt. et det., coll. KIL, 1. 3. 2008, WB, 1 ex., VŠJ lgt., det. et coll., 7. 6. 2008, na kmenech padlých buků *F. sylvatica*, 4 ex., PeM lgt., det. et coll., 29. 5. 2021, WB, větev buku *F. sylvatica*, 1 ex., PeM lgt. et det., coll. KIL, východní úpatí, 275 m, 16.–31. 7. 1999, 1 ex., 7. 7. 2000, 1 ex., vše MIM lgt., det. et coll.; **Doksy**, Δ Borný (446 m), sz. svah, 350 m, 5453/5454, 15. 6. 2013, 1 ex., ČaL lgt., det. et coll., 19. 6. 2014, 1 ex., ChJ lgt., det. et coll.

Evropský druh listnatých lesů, v České republice v zachovalejších lesích pahorkatin (Škorpík et al. 2011). Vývoj larev probíhá především v odumírajících kmenech habru *C. betulus*, případně v torzech buku *F. sylvatica*. Kromě kmenů je vývoj možný též v silných pahýlech větví v korunách. Z dalších dřevin je vzácně na ořešáku *Juglans regia*, hrušni *Pyrus communis* atd. (cf. Bílý 2002, Kletečka 2009). Žije v řídkých teplomilných lesích v údolích větších toků, zasahuje i do nížin a podhůří. Vyskytuje se zejména v silně svažitých prosvětlených partiích dubohabřin a bučin. Vzácný je na druhotných biotopech, např. v parcích (cf. Škorpík et al. 2011). V severních Čechách publikován z Českého středohoří (Škorpík et al. 2011) a Českolipska (Honců & Kašpar 2003, 2008, Škorpík et al. 2011). Z Horní Lužice není druh uváděn (cf. Klausnitzer et al. 2018).

Dicerca furcata (Thunberg, 1787) – Obr. 26

ČS: CR

Doksy, okolí, 5453/5454, 10. 6. 1999, 2 ex., J. Brázda lgt., J. Ryšavý det., coll. R. Škoda (Liberec) et SML.

Eurosibiřský, v ČR recentně velmi vzácný druh žijící mnohdy na druhotných biotopech zarůstajících písčin, pastvin a ve vytěžených rašeliništích (Škorpík et al. 2011). Vývoj probíhá v odumřelých částech živých bříz *B. pendula*, vzácně *B. carpatica* či v lísce *C. avellana* (Bílý 2002, Kletečka 2009). Primárním stanovištěm bývají skalní stepi, světliny lesů na rašeliništích, okraje porostů a solitéry na vřesovištích, v místech přirozených disturbancí, např. na požářištích a po větrných polomech. Druhotné biotopy jsou mnohdy v blízkosti primárních (Škorpík et al. 2011). V severních Čechách je znám pouze historicky z Českolipska (cf. Honců & Kašpar 2003) a recentně z Labských pískovců (Škorpík et al. 2011). V Horní Lužici jsou kromě jednoho historického známy také dva recentní nálezy z pásma nížin (Klausnitzer et al. 2009). Zde uvedený nález potvrzuje recentní výskyt v okrese Česká Lípa.

Chalcophora mariana (Linnaeus, 1758) – Obr. 27

ČS: VU

Bezděz, 5454, 25. 7. 1992, 9 ex., ČaL observ. et det., Slatinné vrchy, okolí, vrcholová část kóty 412 m, 19. 5. 2017, 1 ex., F. Trnka observ. et det.; **Břehyně** (Doksy), Δ Pecopala (451 m), okolí, 310 m, 5454, 2. 6. 2017, 1 ex., ZúM observ. et det., Fleslovo jezírko, Zlatý vrch (324 m), okolí, 285 m, 5454, 26. 5. 2017, 1 ex., ZúM observ. et det.; **Doksy**, 5453, 4. 7. 1986, 2 ex., 25. 7. 1992, 3 ex., 17. 5. 1997, 1 ex., vše ČaL observ. et det., 9. 7. 2016, 6 ex., 7. 9. 2016, 6 ex., vše ZúM observ. et det., skládka dřeva u silnice pod Mužským hřbetem, 270 m, 5453/5454, 22. 5. 2014, 10 ex., KIL observ. et det.; **Hradčany** (Ralsko), okolí bývalého vojenského letiště, vřesoviště u silnice, 275 m, 5354, 12. 6. 2017, 1 ex., F. Trnka observ. et det., Hradčanský rybník, 270 m, 5354, 2. 7. 2020, 1 ex., VoP observ. et det.; **Jestřebí**, Konvalinkový vrch (290 m), okolí, Jestřebské slatiny NPP, 260 m, 5353, 6. 5. 2018, 1 ex., 27. 5. 2018, 1 ex., vše ZúM observ. et det.; **Obora** (Doksy), okolí rybníka Velká Pateřinka, skládka borového dřeva, 280 m, 5454, 14. 6. 2021, 1 ex., L. Blažej et M. Tkoč observ. et det.; **Okřešice** (Česká Lípa), lesní porosty jv. od osady, okolí Vřesoviště, 285 m, 5353, 12. 7. 2004, 1 ex., KaJ observ. et det.; **Provodín**, hřbitov, skládka borového dřeva, 285 m, 5353, 30. 6. 2020, 5 ex., L. Blažej et J. Batelka observ. et det.; **Staré Splavy** (Doksy), 5453, 10. 8. 1973, 1 ex., ČaL observ. et det., 10. 7. 2016, 3 ex., 10. 7. 2016, 3 ex., 11. 8. 2021, skládka dřeva, 6 ex., vše ZúM observ. et det., Δ Borný (446 m), okolí, 275 m, 18. 6. 2017, 1 ex., ZúM observ. et det., 19. 6. 2017, 1 ex., ZúM observ. et det.; **Strážov** (Ralsko–Kuřívody), okolí bývalé osady, 280 m, 5454, 2. 6. 2017, 1 ex., ZúM observ. et det., Δ Velká Buková (474 m), západní svah, 450 m, 26. 5. 2017, 1 ex., ZúM observ. et det.; **Veselí** (Zákupy), lesní porosty jz. od osady, okolí kóty 277 m, Kummerská cesta, 260 m, 5353, 10. 6. 2003, 2 ex., 24. 6. 2004, 1 ex., vše KaJ observ. et det.

Obr. 25. Krasec *Buprestis haemorrhoidalis*. Foto M. Škorpík.

Eurosibiřský druh známý v ČR po celém území v oblastech rozsáhlejších zachovalých i kulturních borů s dostatkem vhodného dřeva pro vývoj. Hlavní živinou dřevinou je borovice *P. sylvestris*, méně *P. nigra* (Bílý 2002). Přirozeně žije ve skalních borech, na výchozech a hranách údolí. V současnosti hlavně na náhradních biotopech v hospodářských lesích, kde probíhá vývoj v potěžebních zbytecích (cf. Kletečka 2009, Škorpík et al. 2011, Kadlec & Blažej 2019). V severních Čechách publikovány pravidelné a hojné nálezy z Českolipska (Honců 2006, Honců & Kašpar 2003, 2008), stejně tak v nížinách Horní Lužice (Klausnitzer et al. 2009, 2018). I přestože je na Českolipsku druh stále hojný, je zřetelný úbytek v jeho početnosti (cf. Kadlec & Blažej 2019).

Chrysobothris igniventris Reitter, 1895 – Obr. 20

ČS: EN

Bezděz, 5454, 29. 7. 1993, 2 ex., ZúM lgt., det. et coll.; **Doksy**, 5453, 24. 8. 1996, 2 ex., ZúM lgt., det. et coll., Δ Borný (446 m), jižní svah, 310 m, 5453/5454, 26. 4. 2015, WB, 2 ex., ChJ lgt., det. et coll., 20. 1. 2020, WB, 1 ex., ChJ lgt., det. et coll., jižní úpatí, 275 m, 5453/5454, 1. 8. 2014, 1 ex., ChJ lgt., det. et coll., 20. 2. 2015, WB, borovice *P. sylvestris*, 1 ex., KaJ lgt., det. et coll., 12. 7. 2020, 3 ex., ChJ lgt., det. et coll., 29. 7. 2021, na suché

větvi borovice *P. sylvestris*, 3 ex., PeM lgt., det. et coll.; **Jestřebí**, Jestřebské slatiny NPP, okolí, 260 m, 5453, 9. 1. 2019, WB, větve borovic *P. sylvestris*, průměr cca 40 mm, 4 ex., PeM lgt., det. et coll.; **Staré Splavy** (Doksy), 5453, 11. 8. 2021, skládka dřeva, 15 ex., ZúM lgt., det. et coll., Δ Borný (446 m), okolí, 275 m, 5453, 3.–17. 7. 2003, 2 ex., 21. 9. 2014, WB, 1 ex., vše MiM lgt., det. et coll., 5. 7. 2017, 1 ex., ZúM lgt., det. et coll.; **Strážov** (Ralsko–Kuřivody), okolí bývalé osady, Δ Tavaliny (305 m), okolí, 280 m, 5454, 4. 2. 2010, WB, větve smrku *P. abies*, průměr cca 40 mm, 2 ex., PeM lgt., det. et coll., 28. 12. 2010, WB, větve smrku *P. abies*, průměr cca 40 mm, 1 ex., PeM lgt., det. et coll., 20. 2. 2015, WB, smrk *P. abies*, 3 ex., KaJ lgt., det. et coll., 26. 4. 2015, WB, 1 ex., ChJ lgt., det. et coll., 9. 2. 2019, WB, 2 ex., ChJ lgt., det. et coll., 24. 2. 2021, WB, 3 ex., ChJ lgt., det. et coll.; **Šváby** (Zahrádky), 5353, 5. 7. 2019, 1 ex., KIV lgt., det. et coll., Žižkův vrch (325 m), sv. svah, obora Vřísek, 285 m, 30. 6. 2020, 1 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.; **Vrchovany**, Berkovský vrch (480 m), 400 m, 5453, 30. 6. 2020, WB, borovice *P. sylvestris*, 4 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.; **Zahrádky**, 5353, 15. 2. 2018, WB, borovice *P. sylvestris*, 1 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.

Středoevropský druh známý v ČR po celém území (cf. Škorpík et al. 2011). Živnou dřevinou je hlavně borovice *P. sylvestris*, dále např. *P. nigra* či *P. uncinata uliginosa*, smrk *P. abies* a další jehličnany (cf. Bílý 2002, Kletečka 2009, Škorpík et al. 2011). Žije především ve skalních borech v pískovcových oblastech a údolích větších řek, i v komplexech starších, ideálně extenzivně obhospodařovaných porostů. Obývá řídké remízky a solitéry v extrémních podmínkách vřesovišť, rašelinných borech či lesních okrajích reliktních i kulturních borů. Vývoj probíhá v terminálech osluněných větví v korunách. V severních Čechách publikováno více nálezů z Českolipska (Honců & Kašpar 2003, 2008, Kadlec & Blažej 2019) a několik z vřesovišť Labských pískovců (Blažej 2018). V Horní Lužici je v nížinách a pahorkatinách hojný (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

Lamprodila decipiens (Gebler, 1847) – Obr. 21

ČS: VU

Žizníkov (Česká Lípa), pískovna, 255 m, 5353, 8. 1. 2007, WB, kmen živé vrby *S. caprea*, 2 ex., PeM lgt., det. et coll.

Z mediteránu zasahuje do střední Evropy a na východ až na Sibiř. Recentně znám z celého území ČR, v místech výskytu má však pouze nízkou populační hustotu (cf. Škorpík et al. 2011). Živnou dřevinou je hlavně vrba *S. caprea*, méně ostatní druhy vrb, dále jeřáby *Sorbus* spp., břízy *Betula* spp., líska *C. avellana* atd. (cf. Bílý 2002, Škorpík et al. 2011). Přirozeně žije v kmínících keřů pomalu rostoucích v extrémních podmínkách, např. na vřesovištích či skalních svazích. Druhotně žije ve vytěžených lomech, na silničních náspech i rumišťích. Existují také případy výskytu v aluviích řek s porosty vrb *S. cinerea* či *S. aurita* (Škorpík et al. 2011). V severních Čechách pochází vzácné nálezy pouze z písčitých oblastí Českolipska (Honců & Kašpar 2003, 2008). V Horní Lužici je vzácný v nížinách a pahorkatinách (Klausnitzer et al. 2009).

Lamprodila rutilans (Fabricius, 1777)

ČS: NT

Zahrádky, 5353, 10. 6. 1999, 1 ex., J. Brázda lgt., J. Ryšavý det., coll. SML, Lipová alej, 255 m, 17. 7. 2007, 1 ex., KaJ lgt., det. et coll., 10. 5. 2009, WB, 1 ex., MiM lgt., det. et coll., 17. 5. 2009, 1 ex., MiM lgt., det. et coll., 6. 7. 2009, 2 ex., VŠJ lgt., det. et coll., 10. 7. 2010, 3 ex., VŠJ lgt., det. et coll.; **Zákupy**, Kamenický kopec (436 m), západní svah, 355 m, 5353/5354, 16. 8. 2020, 1 ex., VŠJ lgt., det. et coll.

Vyskytuje se od západní a střední Evropy po Itálii a Balkán, odděleně pak v severní Africe a na Kavkazu. V ČR na celém území (Škorpík et al. 2011). Živnými dřevinami jsou lípy *T. cordata* a *T. platyphyllos* (Bílý 2002). Přirozený výskyt je vzácný, bývá v rozvolněných svahových lesích v údolí nebo na vícekmenných stromech v okrajích suťových polí. V zapojených starších porostech může osidlovat silnější osluněné větve v korunách. Častěji je druh nalézán na druhotných biotopech v intravilánech obcí, v sadech, parcích a alejích (cf. Škorpík et al. 2011). Ze severních Čech jsou publikovány pravidelné nálezy z Českolipska (Honců & Kašpar 2003, 2008), znám je také z Ústecka (MiM, in litt.). V Horní Lužici je v pahorkatinách vzácný, známý na základě dvou nálezů z roku 2016 (Klausnitzer et al. 2018).

Obr. 26. Samice krasce *Dicerca furcata*. Foto L. Blažej.

Phaenops cyanea (Fabricius, 1775)

ČS: NT

Bezděz, 5454, 25. 7. 1992, 2 ex., ČaL lgt. det. et coll., **Břehyně** (Doksy), Δ Pecopala (451 m), okolí, 5454, 10. 6. 1993, 1 ex., VoP lgt., S. Bílý det., coll. SML, 2. 7. 1998, 2 ex., ZúM lgt., det. et coll.; **Doksy**, 5453, 25. 7. 1992, 1 ex., ČaL lgt. det. et coll., 11. 8. 1995, 1 ex., ZúM lgt., det. et coll., Δ Borný (446 m), jižní úpatí, 270 m, 5453/5454, 20. 2. 2015, WB, borovice *P. sylvestris*, 1 ex., KaJ lgt., det. et coll., 30. 6. 1992, 1 ex., PrM lgt., det. et coll., Δ Holubí skála (446 m), okolí, 270 m, 5454, 20. 5. 2011, 1 ex., KaJ lgt., det. et coll., u silnice pod Mužským hřbetem, 270 m, 5453/5454, 22. 5. 2014, skládka dřeva, 3 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.; **Hradčany** (Ralsko), Dlouhá rokle, ústí, 280 m, 5354, 28. 4. 2007, 1 ex., MiM lgt., det. et coll.; **Mařenice**, Jezevčí vrch (665 m), jv. úpatí, Panenský kámen, cca 450 m, 5254, 2. 6. 2020, 1 ex., 10. 7. 2020, 1 ex., 30. 7. 2020, 1 ex., vše VoP et PrM lgt., VoP det., coll. SML; **Okřešice** (Česká Lípa), lesní porosty jv. od osady, okolí Vřesoviště, 285 m, 5353, 12. 7. 2004, 7 ex., KaJ lgt., det. et coll.; **Provodín**, hřbitov, skládka borového dřeva, 285 m, 5353, 30. 6. 2020, 20 ex., L. Blažej et J. Batelka observ. et det.; **Sosnová**, kóta 288 m, severní úpatí, okolí autodromu, 255 m, 5353, 5. 6. 2008, 15 ex., 6. 6. 2008, 10 ex., vše ChJ lgt., det. et coll.; **Staré Splavy** (Doksy), 5453, 28. 6. 1987, 6 ex., ZúM lgt., det. et coll., 6. 6. 1998, 5 ex., 6. 8. 1998, 1 ex., vše ČaL lgt. det. et coll.; Δ Borný (446 m), okolí, 275 m, 3.–17. 7. 2003, 4 ex., MiM lgt., det. et coll., Máchovo jezero, okolí severní zátoky, 265 m, 15. 7. 1990, 2 ex., PrM lgt., det. et coll.; **Strážov**

(Ralsko-Kuřívody), bývalá osada, Δ Tavaliny (305 m), okolí, 280 m, 5454, 18. 6. 2017, 1 ex., ZúM lgt., det. et coll., 30. 6. 2017, 1 ex., KIL lgt. et coll., PeM det., 1. 2019, WB, smrk *P. abies*, 2 ex., KIL lgt. et coll., PeM det., Zlatý vrch (324 m), severní úpatí, 295 m, 6. 7. 2017, 2 ex., ChJ lgt., det. et coll.; **Vrchovany**, 5453, 27. 5. 2007, 2 ex., J. Král lgt., KaJ det. et coll.; **Zahrádky**, údolí Robečského potoka, okolí Dračích skal, 270 m, 5353, 15. 2. 2018, WB, borovice *P. sylvestris*, 6 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.

Eurosibiřský druh známý v ČR po celém území (Bílý 1989, Škorpík et al. 2011). Živnou dřevinou je především borovice *P. sylvestris*, dále jsou uváděny *P. mugo* a *P. nigra* (Bílý 2002). Přirozeným biotopem jsou porosty svahových a skalních borů v údolích řek. Druh je dobře adaptován na prostředí starších hospodářských porostů, kde i při hustém zápoji poskytují vrchní části kmene a koruny dostatek příležitostí pro jeho vývoj. Hojnější je také v osluněných okrajích porostů. Brouci nalétávají na čerstvě vytěžené dřevo na lesních skládkách (Škorpík et al. 2011). V severních Čechách je publikována řada nálezů z Českolipska (Honců 2006, Honců & Kašpar 2003, 2008, Kadlec & Blažej 2019), Lužických hor (Honců & Kašpar 2008) a dále z Kokořínska (Honců 2006). Doklady existují také z Labských pískovců a Ústecka (MiM, in litt.). V Horní Lužici je v nížinách hojný (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

Phaenops formaneki formaneki Jakobson, 1913 – Obr. 22

ČS: VU

Doksy, 5453, 7. 8. 1995, 1 ex., 5454, 25. 8. 1996, 1 ex., vše ZúM lgt., det. et coll., Δ Borný (446 m), okolí, U Swampu, 275 m, 5453/5454, 12. 3. 2011, WB, slabá větev borovice *P. sylvestris* s velmi tenkou kůrou, průměr 20 mm, 1 ex., PeM lgt., det. et coll.; **Heřmánky** (Dubá), Δ Malý Vlhošť (440 m), sedlo, 410 m, 5452, 1. 2019, WB, borovice *P. sylvestris*, 7 ex., KIL lgt. et coll., PeM det.; **Jestřebí**, Jestřebské slatiny NPP, okolí, 260 m, 5453, 11. 7. 2015, na borové kládě, 1 ex., MaP lgt., det. et coll.; **Staré Splavy** (Doksy), Δ Borný (446 m), okolí, 275 m, 5453, 3.–17. 7. 2003, 1 ex., MiM lgt., det. et coll., PeM rev., Máchovo jezero, torza borovic *P. sylvestris* ve zrašelinělé severní zátocce, 265 m, 5453, 15. 8. 2012, 1 ex., L. Blažej et M. Honců lgt., KaJ det. et coll.; **Zahrádky**, údolí Robečského potoka, okolí Dračích skal, 270 m, 5353, 15. 2. 2018, WB, borovice *P. sylvestris*, 2 ex., 1. 2019, WB, borovice *P. sylvestris*, 1 ex., vše KIL lgt. et coll., PeM det.

Eurosibiřský druh žijící v ČR v nižších a středních polohách s kontinuálními porosty borovice *P. sylvestris* (Bílý 1989, Škorpík et al. 2011), která je upřednostňovanou živnou dřevinou, dále také borovice *P. nigra* (Bílý 2002). Přirozeně žije ve skalních borech na strmých, jižně exponovaných svazích říčních údolí a na vřesovištích, druhotně v korunových partiích hospodářských porostů, avšak v dosahu stanovišť přirozených (Škorpík et al. 2011). V severních Čechách jsou publikovány pravidelné nálezy především z Českolipska (Honců & Kašpar 2003, 2008), dokladován je také z Lounského středohoří (KaJ, nepubl.). V Horní Lužici žije nehojně v nížinách (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

Trachys compressus Abeille de Perrin, 1891

ČS: EN

Jestřebí, Shnilé louky, Jestřebské slatiny NPP, 260 m, 5453, 1. 5. 2018, 1 ex., ZúM lgt., det. et coll.

Západoevropský, v ČR ojedinělý druh známý z jižních, západních a východních Čech, na Moravě zjištěn teprve nedávno (Vávra & Mückstein 2018). Biotopem jsou mokřadní louky a močály v nížinách až pahorkatinách (Bílý 2002). Jako živná rostlina je udáván především čertkus *Succisa pratensis*, případně hlaváč *Scabiosa atropurpurea* (Bílý 2002). Prvónález druhu v severních Čechách. Z Horní Lužice není uváděn (cf. Klausnitzer et al. 2018).

Trachys fragariae Brisout de Barneville, 1874

ČS: NT

Deštná (Dubá), Deštný vrch (313 m), jz. svah, Deštné pastviny PP, 275 m, 5453, 17. 5. 2017, SW, 1 ex., F. Trnka lgt., det. et coll.; **Žizňov** (Česká Lipa), pískovna, 265 m, 5353, 30. 5.–12. 6. 2021, PT a smyk vegetace s jahodníky *Fragaria* sp. a mochnami *Potentilla* sp., 8 ex., PeM lgt., det. et coll. Poznámka: interval sběru viz druh *Anthaxia morio*.

Obr. 27. Krasec *Chalchophora maria*. Foto L. Blažej.

Areál tvoří západní, střední a jižní Evropa po Rusko. V ČR se vyskytuje na xerothermech po celém území od nížin po pahorkatiny (Bílý 2002). Živnými rostlinami jsou jahodníky *Fragaria* spp., např. *F. vesca* a *F. viridis*, či mochny *Potentilla* spp., např. *P. recta* a *P. anserina* (Bílý 2002). Přirozený výskyt je soustředěn do exponovaných stepních a lesostepních lokalit, kde žije v biotopech krátkostébelných širokolistých trávníků (Škorpík et al. 2011). V severních Čechách je publikován z Lounského středohoří (Škorpík et al. 2011), kde je rozšířeným druhem (KaJ, nepubl.) a z Českolipska (Kadlec & Blažej 2019). V Horní Lužici znám dosud ze dvou nedávných nálezů (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

Trachys scrobiculatus Kiesenwetter, 1857 – Obr. 23

ČS: VU

Prysk, Střední vrch (593 m), horní okraj lesa pod vrcholem, 545 m, 5152/5252, 14. 7.–26. 8. 2018, MT, 1 ex., L. Blažej et K. Šmíd lgt., KaJ det., coll. VMG; **Šváby** (Zahrádky), niva Dolského potoka, západní úpatí Žižkova vrchu (325 m), obora Vřísek, 265 m, 5353, 26. 7.–22. 8. 2018, MT, 1 ex., BIL lgt. et coll., KaJ det.; **Zahrádky**, soutok Bobřího a Dolského potoka, 260 m, 5353, 13. 2. 2021, prosev naplaveného detritu, 2 ex., KIL lgt., PeM det., coll. KIL et PeM.

Druh západní a střední Evropy. V ČR zřejmě dlouhodobě přehlížen, recentně zjištěn po celém území (cf. Škorpík et al. 2011). Jeho živné rostliny popence *Glechoma hederacea* a *G. hirsuta* (Bílý 2002) rostou na pasekách dubohabřin a okrajů ostatních listnatých lesů i na rudéralech, v zahradách nebo na okrajích cest (Škorpík et al. 2011). Jako živné rostliny jsou uváděny také máty *Mentha* spp. (Bílý 2002). V severních Čechách publikován pouze historický údaj (cf. Honců & Kašpar 2003), dokladován je recentně z Českého středohoří (KaJ, nepubl.). V severních Čechách recentně potvrzený druh. V Horní Lužici není hojný v nížinách až pahorkatinách, znám je z několika, teprve nedávných nálezů (Klausnitzer et al. 2018).

Shrnutí a diskuze

V práci jsou uvedeny nálezy významných druhů krascovitých brouků (Coleoptera: Buprestidae) na Českolipsku z let 2008–2021 a také některá nepublikovaná data z let předchozích. Celkem jsou shrnuty nálezy 36 druhů krasců. V červeném seznamu ohrožených druhů bezobratlých České republiky (Škorpík 2017) je zařazeno 31 zjištěných druhů: v kategorii kriticky ohrožených (CR) jeden druh (*Dicercia furcata*), v kategorii ohrožených (EN) devět druhů (*Agrilus integerrimus*, *Anthaxia candens*, *Aphanisticus elongatus*, *A. pusillus*, *Buprestis haemorrhoidalis*, *B. octoguttata*, *Dicercia alni*, *Chrysobothris igniventris* a *Trachys compressus*), v kategorii zranitelných (VU) 14 druhů (*Agrilus ater*, *A. betuleti*, *A. convexicollis*, *A. derasofasciatus*, *A. ribesi*, *A. sinuatus*, *A. subauratus*, *A. suvorovi*, *Buprestis rustica*, *Dicercia berlinensis*, *Chalcophora mariana*, *Lamprodila decipiens*, *Phaenops formaneki formaneki* a *Trachys scrobiculatus*) a v kategorii téměř ohrožených (NT) sedm druhů (*Agrilus cuprescens*, *A. cyanescens*, *A. hyperici*, *A. pratensis*, *Lamprodila rutilans*, *Phaenops cyanea* a *Trachys fragariae*). Dále jsou uvedena data k pěti regionálně významným druhům (*Agrilus graminis*, *A. laticornis*, *A. obscuricollis*, *A. olivicolor* a *Anthaxia morio*).

Pro okres Česká Lípa jsou zde publikována kompletní data prvonálezů druhů *Agrilus suvorovi*, *Aphanisticus elongatus*, *A. pusillus* a *Trachys compressus*. Recentně jsou zde potvrzeny druhy *Agrilus hyperici*, *Dicercia furcata* a *Trachys scrobiculatus*. Dosavadní ojedínělé nálezy jsou doplněny u druhů *Agrilus ater*, *A. graminis*, *A. obscuricollis*, *A. olivicolor*, *A. subauratus* a *Dicercia alni*. Na Českolipsku je dosud zaznamenáno 54 druhů krasců (cf. Honců & Kašpar 2008), což odpovídá 50,5 % známých druhů z ČR, resp. 65,9 % z Čech.

Z významných druhů, které recentně uvádí Honců & Kašpar (2003, 2008) nebyly v období 2008–2021 potvrzeny druhy *Anthaxia manca* (Linnaeus, 1767) a *Melanophila acuminata* (De Geer, 1774). Celá řada vzácných druhů je z Českolipska známa pouze historicky dle literárních údajů (např. Kral 1915, 1921). Některé druhy jsou zde obecně rozšířené. Data jejich nálezů z předmětného období byla však nad rámec této práce. Jmenovat z nich lze např. *Agrilus angustulus* (Illiger, 1803), *A. biguttatus* (Fabricius, 1777), *A. sulcicollis* Lacordaire, 1835, *A. viridis* (Linnaeus, 1758), *Anthaxia helvetica* Stierlin, 1868, *A. nitidula* (Linnaeus, 1758), *A. quadripunctata* (Linnaeus, 1758), *Chrysobothris affinis* (Fabricius, 1794) či *Trachys minutus* (Linnaeus, 1758).

Současná pozorování hmyzu dokládají příklady změn přírody od její podoby na přelomu 20. a 21. století. V některých případech mohly být v minulosti drobnější i těžko zjištělné druhy přehlíženy. Řada teplomilných a ruderálních druhů ale vykazuje určitě expanze populací. Saproxyličtí brouci jsou vhodnými indikátory stavu hospodaření

v krajině a některé výrazné druhy slouží jako deštníkové pro zachování reliktních i některých druhotných biotopů.

Významným fenoménem Českolipska jsou pískovny a vřesoviště, které vytvářejí mnohdy druhotná refugia pro reliktní zástupce velmi cenných společenstev hmyzu, jak z řad predátorů (Vonička et al. 2019), fytofágů (Brůha & Blažej 2018, Černý & Blažej 2019, Škoda & Blažej 2021), tak saproxylických brouků (Kadlec & Blažej 2019). Předložená práce doplňuje dosavadní výsledky průzkumů těchto biotopů o vzácné a významné druhy krascovitých: *Agrilus betuleti*, *A. cuprescens*, *A. hyperici*, *A. subauratus*, *Aphanisticus elongatus*, *A. pusillus*, *Dicerca furcata*, *Lamprodila decipiens* a *Trachys fragariae*. Pro zachování biotopu většiny jmenovaných druhů mají význam exponované ostrůvky pionýrských dřevin (např. v místech kontaktu povrchu s hladinou spodní vody a v okolí odvodňovacích příkopů) či fragmentované lesní stěny na okrajích pískoven, v okolí cest, při železničních i silničních náspech a v trasách vedení vysokého napětí.

Významně jsou na Českolipsku zastoupeny borové lesy, což souvisí s pravidelným a hojným výskytem druhů *Buprestis haemorrhoidalis*, *Chrysobothris igniventris*, *Phaeonops cyanea* a *P. f. formaneki*. U některých druhů (*Anthaxia morio*, *Buprestis octoguttata* a *Chalcophora mariana*) byl však zaznamenán výrazný úbytek početnosti. Jejich populace reagují především na současné hospodaření v lesích s minimálním ponecháním potěžebních zbytků k přirozenému rozkladu. V minulosti shrnované haldy k okrajům mýtin, tvořené zbytky kořenových systémů a písčitém substrátem, byly ideální podporou specializovaných saproxylů, včetně vzácného a výrazného tesaříka *Ergates faber* (Linnaeus, 1761) (cf. Chvalkovský et al. 2019, Kadlec & Blažej 2019). V současnosti jsou pařezy klučeny, mnohdy i frézovány a ponechanou hmotu tvoří pouze přeschlé pařezy, kupy drobných větví nebo hromady štěpky.

V posledních letech byl sledován hojnější výskyt teplomilných druhů s vazbou na duby, např. *Agrilus laticornis* či vzácnějších *Agrilus graminis* a *A. obscuricollis*, příp. s vazbou na habr a buk (*Agrilus olivicolor*). Podobnou expanzi naznačují také druhy s vazbou na pionýrské druhy dřevin, jako *Agrilus pratensis*, *A. suvorovi* nebo vzácně *A. ater*.

Pouze okrajově z Lužických hor a Liberecka zasahuje na Českolipsko druh *Buprestis rustica*. I v tomto případě je početnost ve smrkových kulturách nízká. Zajímavou roli mohou sehrát porosty zasažené nedávnou gradací lýkožrouta *Ips typographus* (Linnaeus, 1758). Vzhledem k vývoji *B. rustica* v čerstvých smrkových pařezech může být jeho početnost zvýšena však pouze dočasně.

Na Českolipsku se jen lokálně vyskytují v okrajích lesů druhy *Agrilus convexicollis* a *A. integerrimus*. V severních Čechách je výskyt druhů *Dicerca alni* a *D. berlinensis* omezen na listnaté lesy Českolipska. V případě *D. alni* je vzácnost obecně přisuzována odstraňování starších stromů z břehových porostů toků, kde docházelo k poškozování kmene neseným materiálem při vysokých stavech vody. *D. berlinensis* je reliktem bukových lesů.

Řada druhů byla zaznamenána teprve v posledních letech, mnohdy v druhotných až silně antropogenních biotopech intravilánů obcí a jejich periferií. Na městskou zeleň a zahrady zde mají vazbu druhy *Agrilus cyanescens*, *A. derasofasciatus* a *A. ribesi*. Prakticky pouze na druhotných biotopech, v alejích a sadech, se zde vyskytují druhy

Anthaxia candens a *Lamprodila rutilans*. V těchto případech je dokládán význam přirozeného rozkladu dřevní hmoty v nelesní krajině v podobě torz a ponechaných zbytků z údržby alejí či v mezích.

Uvedena jsou zajímavá pozorování fytofágních druhů *Aphanisticus elongatus*, *Trachys compressus* a *T. scrobiculatus*, které osidlují otevřené mokřady, světlé lesy a jejich okraje. Vzhledem k jejich drobné velikosti mohly být tyto druhy v minulosti i přehlíženy.

Ze sousedních regionů jsou potvrzeny další významné druhy, které mohou být recentně nalezeny také na Českolipsku. Z Českého středohoří jsou známy např. druhy *Agrilus auricollis* Kiesenwetter, 1857 (cf. Brůha & Michalega 2019), *Anthaxia suzannae* Théry, 1942 (cf. Brůha & Michalega 2018, 2019, 2021), *Coraeus elatus* (Fabricius, 1787) (Bílý 1989, Brůha & Michalega 2019), z Labských pískovců *Anthaxia salicis* (Fabricius, 1776) (cf. Brůha et al. 2021) a z Liberecka a Českého středohoří je doložen výskyt fytofágního druhu *Trachys troglodytes* Gyllenhal, 1817 (KaJ, nepubl., M. Švarc, in litt.).

Poděkování:

Autoři by rádi poděkovali recenzentům Z. Kletečkovi (České Budějovice) a M. Škorpíkovi (Znojmo) za pročetí a cenné poznámky k rukopisu, P. Baňarovi (Brno) za fotografie zobrazených druhů, M. Michalegovi (Ústí nad Labem) za konzultace k výskytu v sousedním Ústeckém kraji, J. Phoenixovi (Děčín) za korekturu cizojazyčných textů a ostatním kolegům za příspěvi svými údaji. Zvláštní dík patří malému Matějovi Petřelkovi za pomoc při terénním průzkumu.

Součástí práce jsou údaje získané v rámci projektu Agentury ochrany přírody a krajiny České republiky CZ.05.4.27/0.0/0.0/17_078/0005239 „Monitoring a mapování vybraných druhů rostlin a živočichů a inventarizace maloplošných zvláště chráněných území v národně významných územích v České republice“.

Článek bychom rádi věnovali našemu kolegovi Ludkovi Kašparovi, významnému českolipskému entomologovi a znalci palearktických krasců, k jeho životnímu 80. jubileu. Přejeme pevné zdraví a hodně radosti s rodinou i entomologií.

LITERATURA

- Bílý S. 1989: *Krascovití. Buprestidae. Zoologické klíče*. Academia, Praha, 111 pp.
- Bílý S. 1996: Krasec *Agrilus suvorovi populneus* v Českém krasu. *Živa* **4**: 174–175.
- Bílý S. 2002: Summary of the bionomy of the buprestid beetles of Central Europe (Coleoptera: Buprestidae). *Acta Entomologica Musei Nationalis Pragae Suppl.* **10**: 1–103.
- Blažej L. 2018: Brouci vřesovišť Českého Švýcarska. *Děčínské vlastivědné zprávy* **28/2**: 57–67.
- Blažej L. & Věbrová D. (eds) 2021: *Monitoring vývoje společenstva hmyzu disturbovaných porostů smrku po kůrovcové gradaci v NP České Švýcarsko se zaměřením na rašelinné a podmáčené smrčiny*. Unpublished manuscript. Deposited in: Správa Národního parku České Švýcarsko a Chráněné krajinné oblasti Labské pískovce, Krásná Lípa, 68 pp.
- Blažej L., Čapek L., Černý J. & Kadlec J. 2016a: Brouci (Coleoptera) a motýli (Lepidoptera) vrchu Hraniční buk a jeho okolí (Varnsdorf a Dolní Podluží). *Mandava, Ročenka Kruhu Přátel Muzea Varnsdorf* **2015–2016**: 119–154.
- Blažej L., Kadlec J., Brůha P., Matúšových P. & Čapek L. 2016b: Brouci (Coleoptera) jírovcové aleje v oboře Vřísek (Zahrádka u České Lípy). *Bezděz* **25**: 117–158.
- Blažej L., Krásenský P. & Švarc M. 2020: Střevlíkovití a drabčíkovití brouci (Coleoptera: Carabidae, Staphylinidae) Novodvorského rybníka V. (obec Ralsko, severní Čechy). *Bezděz* **29**: 75–104.

- Blažej L., Brůha P., Mertlik J., Moravec P., Petrželka M., Průša M., Vonička P. & Zúber M. 2021: Nálezy tří vzácných druhů saproxylických brouků v severních Čechách (Coleoptera: Buprestidae, Prostomidae a Lophocateridae). *Sborník Severočeského Muzea, Přírodní Vědy* **39**: 205–216.
- Brůha P. & Blažej L. 2018: Brouci (Coleoptera) čeledí Elateridae, Eucnemidae a Throscidae vybraných pískoven Českolipska. *Bezděz* **27**: 121–138.
- Brůha P. & Michalega M. 2018: *PR Sluneční stráň. Inventarizace vybraných skupin saproxylického hmyzu a epigeických predátorů*. Unpublished manuscript. Deposited in: Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 34 pp.
- Brůha P. & Michalega M. 2019: *PR Koží vrch. Inventarizace vybraných skupin saproxylického hmyzu a epigeických predátorů*. Unpublished manuscript. Deposited in: Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 42 pp.
- Brůha P. & Michalega M. 2020a: *PP Jílovské tisy. Inventarizace vybraných skupin saproxylického hmyzu a epigeických predátorů*. Unpublished manuscript. Deposited in: Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 45 pp.
- Brůha P. & Michalega M. 2020b: *PR Holý vrch u Jílového. Inventarizace vybraných skupin saproxylického hmyzu a epigeických predátorů*. Unpublished manuscript. Deposited in: Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 51 pp.
- Brůha P. & Michalega M. 2021: *PP Nebočadský luh. Inventarizace vybraných skupin saproxylického hmyzu a epigeických predátorů*. Unpublished manuscript. Deposited in: Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 60 pp.
- Brůha P., Michalega M. & Blažej L. 2021: *Monitoring saproxylických brouků (Coleoptera) Českého Švýcarska*. Unpublished manuscript. Deposited in: Správa Národního parku České Švýcarsko a Chráněné krajinné oblasti Labské pískovce, Krásná Lípa, 53 pp.
- Čechovský P. 1988: Dva nové druhy brouků pro území Moravy (Coleoptera, Buprestidae, Cerambycidae). *Zprávy Československé Společnosti Entomologické* **24**: 25–26.
- Černý J. & Blažej L. 2019: Motýli (Lepidoptera) vybraných vřesovišť Českolipska. *Bezděz* **28**: 67–88.
- Demek J. & Mackovčín P. (eds) 2006: *Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny*. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Brno, 580 pp.
- Farrugia S. 2007: *Les Agrilus de France (Coleoptera: Buprestidae). Une clef de détermination*. Magellanes, Andrésy, 126 pp.
- Gottwald J. 1968: Příspěvek k systematice a faunistice krasců Československa. *Acta Entomologica Bohemoslovaca* **65**: 325–329.
- Honců M. 2006: Brouci (Coleoptera) CHKO Kokořínsko. *Bohemia Centralis* **27**: 515–547.
- Honců M. & Kašpar L. 2003: Krasci (Buprestidae) Českolipska. *Bezděz* **12**: 279–306.
- Honců M. & Kašpar L. 2008: Krasci (Buprestidae) Českolipska. *Dodatek 1. Bezděz* **17**: 175–185.
- Chvalkovský J., Kašpar L., Klapka V. & Petrželka M. 2019: Příspěvek k fauně brouků (Coleoptera) čeledí Brentidae, Carabidae, Cerambycidae, Cleridae, Elateridae, Melandryidae, Prostomidae, Staphylinidae a Trogossitidae Českolipska. *Bezděz* **28**: 133–188.
- Kadlec J. 2007: Příspěvek k faunistickému poznání krasců a tesaříků (Coleoptera: Buprestidae & Cerambycidae) vrchu Špičák u Varnsdorfu. *Mandava, Ročenka Kruhu Přátel Muzea Varnsdorf* **2007**: 104–110.
- Kadlec J. 2020: *Inventarizační průzkum xylofágních a saproxylofágních brouků (Coleoptera) v připravovaném MZCHÚ u Jedlky*. Unpublished manuscript. Deposited in: Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 75 pp.
- Kadlec J. 2021: *Inventarizace vybraných skupin saproxylického hmyzu a epigeických predátorů. PR Kamenná hůra*. Unpublished manuscript. Deposited in: Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 42 pp.
- Kadlec J. & Blažej L. 2019: Brouci vybraných pískoven a vřesovišť Českolipska (Coleoptera: Buprestidae, Cerambycidae a Scarabaeidae). *Bezděz* **28**: 189–206.
- Kaplan Z. (ed.) 2019: *Klíč ke květeně České republiky*. Academia, Praha, 1168 pp.
- Klausnitzer B., Behne L., Franke R., Gebert J., Hoffmann W., Hornig U., Jäger O., Richter W., Sieber M. & Vogel J. 2009: Die Käferfauna (Coleoptera) der Oberlausitz. Teil 1. Beiträge zur Insektenfauna Sachsens. Band 7. *Entomologische Nachrichten und Berichte Supplementum* **12**: 1–252.
- Klausnitzer B., Hornig U., Behne L., Franke R., Gebert J., Hoffmann W., Jäger O., Müller H., Richter W., Sieber M. & Vogel J. 2018: Die Käferfauna (Coleoptera) der Oberlausitz. Teil 3: Nachträge, Gesamtübersicht und Analyse der Umweltbezüge. Beiträge zur Insektenfauna Sachsens. Band 21. *Entomologische Nachrichten und Berichte Supplementum* **23**: 1–632.
- Kletečka Z. 2009: Krascovití (Buprestidae) v jižních Čechách. *Sborník Jihočeského Muzea v Českých Budějovicích, Přírodní Vědy* **48 (Supplementum)**: 1–144.
- Kral H. 1915: Die Käfer aus dem Gebiete des Kummergebirges. *Mitteilungen aus dem Vereine der Naturfreunde in Reichenberg* **42**: 49–100.
- Kral H. 1921: Die Käfer aus dem Gebiete des Kummergebirges – Nachtrag. *Mitteilungen aus dem Vereine der Naturfreunde in Reichenberg* **43**: 24–44.
- Löbl I. & Löbl D. (eds.) 2016: *Catalogue of Palaearctic Coleoptera. Volume 3. Scarabaeoidea – Scirtoidea – Dascilloidea – Buprestoidea – Byrrhoidea*. Revised and Updated Edition. Brill, Leiden – Boston, 1011 pp.

- Lokay E. 1869: Seznam brouků Čech. *Archiv pro Přírodovědecké Prozkoumání Čech* **1** (1868), Sect. 4: 7–76.
- Mackovčín P., Sedláček M. & Kuncová J. (eds) 2002: Liberecko. In: Mackovčín P. & Sedláček M. (eds): *Chráněná území ČR, svazek III. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum Brno, Praha*, 331 pp.
- Mikát M. & Hájek J. 1999: Druhý příspěvek k poznání fauny brouků (Coleoptera) přírodní památky „Na Plachtě“ v Hradci Králové. *Acta Musei Reginahradensis, Series A* **27**: 129–149.
- Muskovits J. & Hegyessy G. 2002: *Jewel beetles of Hungary (Coleoptera: Buprestidae)*. Grafon Kiadó, Nagykovácsi, 452 pp.
- Pruner L. & Míka P. 1996: Seznam obcí a jejich částí v České republice s čísly mapových polí pro síťové mapování fauny. *Klapalekiana* **32** (Supplementum): 1–115.
- Průša M. & Vonička P. 2020: *Mapování vybraných skupin brouků, pavouků a štírka Anthrenochernes stellae. Mapové pole 5154c. Mařenice, niva Svítavky*. Unpublished manuscript. Deposited in: Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 16 pp.
- Schön K., Táborský I. & Tyrner P. 1978: Inventarizační průzkum Coleopter v navržené SPR Zlatník. *Sborník Severočeského Muzea, Přírodní Vědy* **10**: 41–57.
- Skalický V. 1988: Regionálně fytogeografické členění. Pp. 103–121. In: Hejný S. & Slavík B. (eds): *Květena České republiky 2*. Academia, Praha, 544 pp.
- Škoda R. & Blažej L. 2021: Příspěvek k poznání nosatců (Coleoptera: Curculionoidea) nelesních písčitých stanovišť okresu Česká Lípa (severní Čechy). *Sborník Severočeského Muzea, Přírodní Vědy* **39**: 167–204.
- Škorpík M. 2017: Buprestidae (krascovití). Pp. 289–294. In: Hejda R., Farkač J. & Chobot K. (eds.): Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí. *Příroda* **36**: 1–611.
- Škorpík M., Křivan V. & Kraus Z. 2011: Faunistika krascovitých (Coleoptera: Buprestidae) Znojemska, poznámky k jejich rozšíření, biologii a ochraně. *Thayensia* **8**: 109–291.
- Trnka F. 2017: *Entomologický průzkum brouků (Coleoptera) v reprezentativních biotopech v CHKO Kokořínsko – Máchův kraj*. Unpublished manuscript. Deposited in: Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 16 pp.
- Vávra J. Ch. & Mückstein P. 2018: Faunistic records from the Czech Republic – 459. Coleoptera: Buprestidae, Ptinidae. *Klapalekiana* **54**: 297–298.
- Vonička P., Blažej L. & Veselý P. 2019: Střevlíkovití brouci (Coleoptera: Carabidae) písčitých stanovišť na Českolipsku a Liberecku (severní Čechy). *Sborník Severočeského Muzea, Přírodní Vědy* **37**: 155–216.
- Vonička P. & Čtvrtečka R. 1999: Inventarizační průzkum brouků (Coleoptera) přírodní rezervace Bukovec v Jizerských horách. *Sborník Severočeského Muzea, Přírodní Vědy* **21**: 213–222.
- Vonička P. & Průša M. 2020: *Inventarizace vybraných skupin saproxylického hmyzu a epigeických predátorů. Národní přírodní rezervace Jezevčí vrch*. Unpublished manuscript. Deposited in: Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 27 pp.
- Zahradník P. 2017: *Seznam brouků (Coleoptera) České republiky a Slovenska*. Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy, 544 pp.
- Zúber M. 2007: *Průběžná zpráva z faunistického průzkumu brouků (Coleoptera) v severní (dokeské) části CHKO Kokořínsko-Máchův kraj a NPR Bře-hyně-Pecopala a Velký a Malý Bezděz za rok 2017*. Unpublished manuscript. Deposited in: Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 5 pp.
- Zúber M. 2018a: *Inventarizace MZCHÚ – NPP Jestřebské slatiny: Fytofágní hmyz a epigeičtí predátoři. Brouci (Coleoptera)*. Unpublished manuscript. Deposited in: Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 10 pp.
- Zúber M. 2018b: *Inventarizace MZCHÚ – NPP Jestřebské slatiny: Saproxylický hmyz a epigeičtí predátoři. Brouci (Coleoptera)*. Unpublished manuscript. Deposited in: Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 8 pp.

RESUMÉ

Bedeutende Nachweise von Prachtkäfern (Coleoptera: Buprestidae) aus der Region Česká Lípa (Nordböhmen)

Martin Petrželka – Lukáš Blažej – Jiří Chvalkovský – Josef Kadlec – Ladislav Klapka –
– Václav Klapka – Pavel Vonička – Josef Všečeka – Miroslav Zúber

In der Arbeit werden Nachweise zu wichtigen Arten von Prachtkäfern (Coleoptera: Buprestidae) in der Region Česká Lípa aus den Jahren 2008–2021 beschrieben, sowie einige noch nicht publizierte Daten aus den vorangegangenen Jahren mitgeteilt. Der Beitrag enthält Nachweise zu 36 Prachtkäferarten. Davon sind 31 Arten in den Roten Listen der gefährdeten Arten der Wirbellosen in der Tschechischen Republik verzeichnet. In der Kategorie kritisch bedrohter Arten (CR) ist die Art (*Dicerca furcata*) enthalten, zur Kategorie bedrohter Arten (EN) gehören neun Arten (*Agrilus integerrimus*, *Anthaxia candens*, *Aphanisticus elongatus*, *A. pusillus*, *Buprestis haemorrhoidalis*, *B. octoguttata*, *Dicerca alni*, *Chrysobothris igniventris* und *Trachys compressus*) und zur Kategorie verletzbarer Arten (VU) 14 Arten (*Agrilus ater*, *A. betuleti*, *A. convexicollis*, *A. derasofasciatus*, *A. ribesi*, *A. sinuatus*, *A. subauratus*, *A. suvorovi*, *Buprestis rustica*, *Dicerca berlinensis*, *Chalcophora mariana*, *Lamprodila decipiens*, *Phaenops formaneki formaneki* und *Trachys scrobiculatus*). Aus der Kategorie fast bedrohter Arten (NT) wurden sieben Arten (*Agrilus cuprescens*, *A. cyanescens*, *A. hyperici*, *A. pratensis*, *Lamprodila rutilans*, *Phaenops cyanea*, *Trachys fragariae*) sowie aus der Gruppe regional bedeutender Arten weitere fünf Arten (*Agrilus graminis*, *A. laticornis*, *A. obscuricollis*, *A. olivicolor* und *Anthaxia morio*) nachgewiesen.

Erstnachweise für die Region Česká Lípa sind: *Agrilus suvorovi*, *Aphanisticus elongatus*, *A. pusillus* und *Trachys compressus*. Kürzlich in der Region wieder bestätigte Arten sind: *Agrilus hyperici*, *Dicerca furcata* und *Trachys scrobiculatus*. Einzelfunde werden hier ergänzend genannt: *Agrilus ater*, *A. graminis*, *A. obscuricollis*, *A. olivicolor*, *A. subauratus* und *Dicerca alni*. In der Region Česká Lípa konnten damit bisher 54 Arten von Prachtkäfern nachgewiesen werden (vgl. Honců & Kašpar 2008), dies entspricht 50,5 % der aus Tschechien bekannten Arten, bzw. 65,9 % der Arten in Böhmen. Alle beschriebenen Arten werden hinsichtlich ihrer Verbreitung in Nordböhmen kommentiert.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Vogelbeerzweige zur Erhaltung von Prachtkäfern der Gattung *Agrilus*, Mai 2021. Foto M. Petrželka.

Abb. 2. Der basale Teil des Echten Seidelbastes ist befallen von *Agrilus integerrimus*, im Detail Ausflugloch. Abb. 3. Von *Agrilus subauratus* befallener Salweidenzweig, Detail des Fraßbildes der Larve und des Ausfluglochs (markiert durch den Pfeil). Maßstab 10 mm. Foto L. Blažej.

Abb. 4. Matěj und Martin Petrželka an einer Kiefernholzhalde in Hradčany, April 2020. Foto M. Petrželka.

Abb. 5. M. Petrželka in einer Johannisbeer-Plantage bei Bukovany/Písečné, Biotop des Prachtkäfers *Agrilus ribesi*, Juli 2020. Foto M. Petrželka.

Bedeutende Prachtkäferarten in der Region Česká Lípa: Abb. 6 – *Agrilus ater*, Abb. 7 – *A. convexicollis*, Abb. 8 – *A. cyanescens*. Maßstab: 1 mm (7–8), 2 mm (6). Fotos P. Baňář (6–8).

Bedeutende Prachtkäferarten in der Region Česká Lípa: Abb. 9 – *Agrilus hyperici*, Abb. 10 – *A. integerrimus*, Abb. 11 – *A. laticornis*. Maßstab: 1 mm (9, 11), 2 mm (10). Fotos P. Baňář (9–11).

Bedeutende Prachtkäferarten in der Region Česká Lípa: Abb. 12 – *Agrilus olivicolor*, Abb. 13 – *A. ribesi*, Abb. 14 – *A. subauratus*. Maßstab: 1 mm (12), 2 mm (13–14). Fotos P. Baňář (12–14).

Bedeutende Prachtkäferarten in der Region Česká Lípa: Abb. 15 – *Aphanisticus elongatus*, Abb. 16 – *A. pusillus*, Abb. 17 – *Buprestis octoguttata*. Maßstab: 0,5 mm (16), 1 mm (15, 17). Fotos P. Baňář (15–16) und L. Blažej (17).

Bedeutende Prachtkäferarten Arten in der Region Česká Lípa: Abb. 18 – *Buprestis rustica*, Abb. 19 – *Dicerca alni*, Abb. 20 – *Chrysobothris igniventris*. Maßstab: 1 mm (18), 2 mm (19–20). Fotos L. Blažej (18–20).

Bedeutende Prachtkäferarten Arten in der Region Česká Lípa: Abb. 21 – *Lamprodila decipiens*, Abb. 22 – *Phaenops formaneki formaneki*, Abb. 23 – *Trachys scrobiculatus*. Maßstab: 0,5 mm (23), 1 mm (22), 2 mm (21). Fotos P. Baňář (22–23) und L. Blažej (21).

Abb. 24. Männlicher Prachtkäfer *Anthaxia candens*. Foto L. Blažej.

Abb. 25. Prachtkäfer *Buprestis haemorrhoidalis*. Foto M. Škorpík.

Abb. 26. Weiblicher Prachtkäfer *Dicerca furcata*. Foto L. Blažej.

Abb. 27. Prachtkäfer *Chalcophora mariana*. Foto L. Blažej.

Übersetzt von Petra Sochová

PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ NOSATCŮ (Coleoptera: Curculionoidea) VYBRANÝCH VŘESOVÍŠŤ LABSKÝCH PÍSKOVců

CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF WEEVILS (COLEOPTERA: CURCULIONOIDEA) OF SELECTED HEATHLAND OF ELBE SANDSTONES (NORTHERN BOHEMIA)

Richard Škoda^A – Lukáš Blažej^B

A: Energetiků 526/14, CZ-460 01 Liberec; richskoda@seznam.cz

B: Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa; Správa Národního parku České Švýcarsko, Pražská 457/52, CZ-407 46 Krásná Lípa; blazalukas@gmail.com

Uvedena jsou faunistická data nosatců vřesovišť Labských pískovců na Děčínsku. Celkem je uvedeno 101 druhů: Anthribidae (3 druhy), Attelabidae (6), Brentidae (13), Curculionidae (78) and Nemonychidae (1). Třináct významných druhů je komentováno. *Charagmus griseus* je zařazen v červeném seznamu ohrožených druhů České republiky do kategorie zranitelných druhů (VU).

Curculionoidea, faunistika, vřesoviště, Česká republika, severní Čechy, České Švýcarsko, Labské pískovce

Faunistic records of weevils (Coleoptera: Curculionoidea) of selected heathlands of Elbe sandstones in Děčín district are presented. Altogether 101 species are reported: Anthribidae (3 species), Attelabidae (6), Brentidae (13), Curculionidae (78) and Nemonychidae (1). Thirteen important species are commented. *Charagmus griseus* is included in the category of vulnerable species (VU) in the Red List of Threatened Invertebrates of the Czech Republic.

Curculionoidea, faunistics, heathlands, Czech Republic, northern Bohemia, Bohemian Switzerland, Elbe sandstones

Úvod

Porosty vřesu *Calluna vulgaris* poskytují podmínky druhům s trofickou nebo specifickou biotopovou vazbou, např. psamofilům či druhům xerothermů, příp. ruderalů. Vřesoviště v přechodovém pásmu borových lesů s vtroušenými, často pionýrskými dřevinami (např. břízy *Betula* spp., vrba *Salix caprea*, duby *Quercus* spp. či krušina *Frangula alnus*), bývají stanovištěm také pro lesní či saproxylické, většinou stenotopní druhy (cf. Blažej 2018, Kadlec & Blažej 2019). Nosatcovití brouci v současném pojetí (cf. Alonso-Zarazaga et al. 2017) jsou významnou bioindikační skupinou s řadou stenotopních a mnohdy vzácných fytofágních, případně saproxylických druhů. Současné expanze společenstev xerothermů a ruderalů zapříčiňují řadu změn také ve fauně fytofágních brouků vřesovišť (cf. Škoda & Blažej 2021). Dobrým příkladem je nosatec *Micrelus ericae* (Gyllenhal, 1813), monofág na vřesu *C. vulgaris*, jehož expanzi na královéhradecké lokalitě

Na Plachtě zmiňuje Mikát et al. (1997). Naopak někteří reliktní nosatci jsou v současnosti vázání již pouze na refugia svými posledními zbytky českých populací (cf. Škoda & Blažej 2021).

Z vřesovišť Labských pískovců byli v nedávnu řešeni motýli (Černý & Blažej 2019), střevlíkovití brouci a žahadlový blanokřídlý hmyz (Blažej & Straka 2010). Shrnutí nosatců a mandelínek Labských pískovců provedli Strejček et al. (2020), nosatce inverzních roklí tohoto regionu předkládají Škoda et al. (2021). Na severu Čech je o této nadčeledi pojednáno z Českolipska (Honců 1998, 2000, Špryňar & Honců 2006, Blažej et al. 2016b, Škoda & Blažej 2021), Českého středohoří (Honců 1974, Škoda & Moravec 2007), Jizerských hor (Vonička & Čtvrtečka 1999), Liberecka (Čtvrtečka 2007) a ze Šluknovska (Havelka 1965a, b, Blažej et al. 2016a). V sousední Spolkové republice Německo je řád brouků zpracován v oblasti Horní Lužice (Oberlausitz) (Klausnitzer et al. 2009, 2018).

Seznam brouků České republiky a Slovenska (Zahradník 2017) uvádí v České republice (údaj v závorce je vztažen k území Čech) doložený výskyt 1078 (903) druhů této nadčeledi. V rámci ČR jsou souhrnně zpracováni a komentováni zástupci podčeledí Lixinae (Stejskal & Trnka 2013), Scolytinae a Platypodinae (Pfeffer 1989), dále tribu Bagoini (Bogusch 2017) a rodu *Hypera* Germar, 1817 (Skuhrovec 2003, 2005). Komentáře k bionomii i výskytu řady druhů jsou k dispozici také v komentovaném seznamu nosatcovitých brouků ČR (Benedikt et al. 2010) nebo v některých rozsáhlejších faunistických pracích z Broumovska (Hamet & Vancl 2016), Královéhradecka (Mikát et al. 1997, Mikát & Hálek 1999), Křivoklátska (Rebl 2010, Januš 2016, Januš et al. 2018, Moravec & Rebl 2012, 2014, 2016) a z Prahy (Strejček 2001).

Popis území

Součástí Labských pískovců je národní park (dále NP) České Švýcarsko a chráněná krajinná oblast (dále CHKO) Labské pískovce. Z velké části patří administrativně do okresu Děčín (součást Ústeckého kraje) a na západě přesahuje do okresu Ústí nad Labem.

Dle Demka (1987) jsou Labské pískovce vymezeny geomorfologickým celkem Děčínská vrchovina (v rámci Krušnohorské subprovincie, oblasti Krušnohorské hornatiny, celek IIIA-3). Děčínská vrchovina je od východu dělena v rámci stejnojmenného podcelku na okrsky Sněžnická hornatina (IIIA-3A-a) a Růžovská vrchovina (IIIA-3A-b) a podcelek Jetřichovické stěny (IIIA-3B). Na svých hranicích Labské pískovce částečně přesahují na západě do sousedních Krušných hor (dle Demka (1987) geomorfologický celek IIIA-2), na jihu do Českého středohoří (v rámci Podkrušnohorské oblasti, celek IIIB-5) a na severovýchodě do Šluknovské pahorkatiny (v rámci Krkonošsko-jesenické subprovincie, Krkonošské oblasti, celek IVA-1) a Lužických hor (celek IVA-2).

Území Labských pískovců, resp. Děčínské vrchoviny, je obecně tvořeno kvádrovými pískovci svrchní křídly, kterými v třetihorách pronikly neovulkanické (bazaltoidní) horniny (k nejvýznamnějším patří Růžovský vrch). Morfologicky členitý a erozně denudační reliéf krajiny vytváří klimaticky specifická inverzní údolí.

Klimaticky leží území v mírně teplé oblasti, větší část pak v mírně vlhké podoblasti, pahorkatinného okrsku B3 s mírnou zimou, tj. s lednovou teplotou nad -3 °C. Údolí Kamenice a okolí Děčína jsou součástí mírně suché podoblasti, okrsku B2, převážně

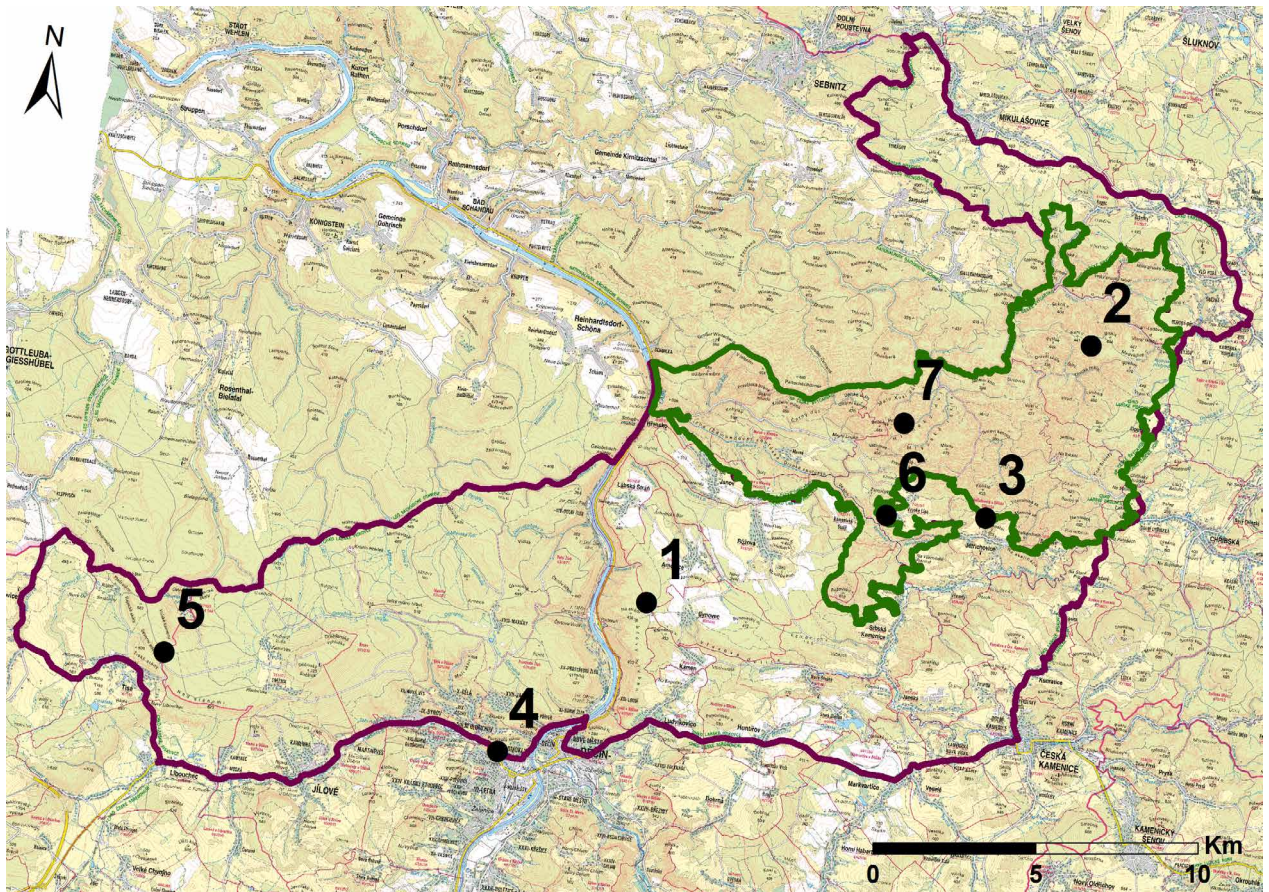
s mírnou zimou, tj. s lednovou teplotou nad $-3\text{ }^{\circ}\text{C}$. Západní část v okolí Tisé leží v mírně vlhké podoblasti, vrchovinného okrsku B5 (Tolasz 2007).

Z pohledu potenciální přirozené vegetace (Neuhäuslová 2001) převládají na Děčínsku acidofilní bučiny svazu *Luzulo-Fagion* (dnes často přeměněné na smrkové či borové monokultury), dále acidofilní doubravy svazu *Genisto germanicae-Quercion* a acidofilní bory svazu *Dicrano-Pinion*. Pouze ostrůvkovitě ve vazbě k dalším faktorům (vodní toky, bazická podloží apod.) se zde vyskytují také lužní lesy svazu *Alnion incanae*, květnaté bučiny svazu *Fagion* či suťové lesy svazu *Tilio-Acerion*. Potenciál a výskyt živých rostlin v řešeném území i na sledovaných lokalitách je detailněji shrnut v práci Strejčka et al. (2020).

Obr. 1. Sledované lokality na území Labských pískovců. Legenda: 1 – Bynovec, bývalá lesní školka, 2 – Doubice, okolí Kuního vrchu, 3 – Jetřichovice, Na bídě, 4 – Podmokly, Pastýřská stěna, 5 – Tisá, VN Ostrůvek, 6 – Vysoká Lípa, Hofberg PP, 7 – Vysoká Lípa, Krahujčí důl; fialová linka – hranice CHKO Labské pískovce, zelená linka – hranice NP České Švýcarsko. Orig. D. Věbrová.

Popis sledovaných lokalit

Sběr materiálu byl proveden na sedmi lokalitách (obr. 1). V následujícím pořadí je uvedena obec (v případě osady je v závorce příslušná obec), místní název lokality (spolu s obcí je tučně využito také ve výsledcích), zkratka velkoplošně zvláště chráněného území, číslo mapového pole středoevropské sítě pro mapování fauny (Pruner & Míka 1996), nadmořská výška, GPS souřadnice (WGS84), případný odkaz na obrázek (vše foto L. Blažej) a stručný popis lokality. Nadmořská výška a souřadnice jsou zaměřeny na střed každé lokality. V popisu lokalit a také dále v textu je nomenklatura živých rostlin dle Kaplana et al. (2019), přičemž jsou rody a druhy uváděny bez autorů a s českým rodovým ekvivalentem (u dřevin je zkracováno rodové vědecké jméno).

Obr. 2. Otevřené písčiny a vřesoviště na ploše bývalé lesní školky u Bynovce, v pozadí Malaiseho nárazová past, duben 2017.

Použité zkratky: CHKOLP – Chráněná krajinná oblast Labské pískovce, NPČŠ – Národní park České Švýcarsko, PP – přírodní památka, VVN – vedení vysokého napětí.

- **Bynovec, bývalá lesní školka**, CHKOLP, 5151cd, 410 m, 50.8227161N 14.2460792E, obr. 2, cíleně disturbovaná plocha s iniciálními sukcesními stadii písčitých biotopů (cf. Strejček et al. 2020). Xerothermní plochy s vřesem *Calluna vulgaris*, v místech jílovitých vložek v podloží střídané periodickými mokřinami. Podél části původního oplocení školky na okraji borového lesa bezzásahový, plně osluněný porost vřesu *Calluna vulgaris*. Na vlhčích místech sítna *Juncus effusus* a na sušších psineček *Agrostis capillaris*, sítna *Juncus tenuis*, třezalka *Hypericum perforatum*. Ve větší míře rostliny volných ploch, např. náprstník *Digitalis purpurea*, pcháče *Cirsium* spp., protěž *Gnaphalium sylvaticum*,

Obr. 3. Vřesoviště u Kuniho vrchu, v pozadí Malaiseho nárazová past, duben 2017.

Obr. 4. Spodní část vřesového svahu Na bídě, květen 2017.

dřeva, jak v podobě mrtvých pařezů, tak rozpadající se kulatiny původně tvořící lesní oplocenku. Na řadě míst se nachází stezky zvěře, které na prudkém svahu vytvářejí erodované písčité cesty s částečným osluněním.

- **Podmokly (Děčín), Pastýřská stěna**, CHKOLP, 5251a, 180 m, 50.7768486N 14.1906492E, skalní pískovcový masiv orientovaný od východu k západu (cf. Střeček et al. 2020). Na skalních hranách rozvolněné reliktní bory s chudým bylinným podrostem s vřesem *Calluna vulgaris*, brusnicemi *Vaccinium myrtillus* a *V. vitis-idaea*. Suché acidofilní a borové doubravy s podobným druhovým složením s borovicí *P. sylvestris*, břízou *B. pendula*, duby *Q. robur* a *Q. petraea*, krušinou *F. alnus* a v podrostu s jestřábníky *Hieracium murorum* a *H. sabaudum*, lipnicí *Poa nemoralis*, metličkou *Avenella flexuosa*, rozrazilem *Veronica officinalis*, smolničkou *Viscaria vulgaris*, štavelem *Oxalis acetosella*, šťovíkem *Rumex acetosella* a vřesem *Calluna vulgaris*. Na jz. okraji masivu pozůstatky bezlesí s rostroušenými břízami *B. pendula* a duby *Quercus* spp., v bylinném podrostu metlička *Avenella flexuosa*, psineček *Agrostis capillaris* a vřes *Calluna vulgaris*. Invazně na řadě míst dub *Q. rubra*.

- **Tisá, VVN Ostrov**, CHKOLP, 5250a, 595 m, 50.7906842N 14.0406681E, Obr. 5, nejzápadněji položená lokalita při hranici PP Tiské stěny. Dle Demka (1987) prakticky na hranici okrsků Sněžnické hornatiny a Nakléřovské vrchoviny (celek Krušné hory, podcelek Loučenská hornatina). Jedná se o porosty především vřesu *Calluna vulgaris* a brusnicovitých (Vaccinioideae) v trase VVN do osady Ostrov. Mělký půdní horizont je

šťovík *Rumex acetosella*, vrbovky *Epilobium* spp. a vzácněji bělolíst *Filago arvensis*. Na stinnějších místech brusnice *Vaccinium myrtillus*. V ploše expandují pionýrské dřeviny (borovice *P. sylvestris*, bříza *B. pendula*, vrby *Salix* spp.), z trav třtina *Calamagrostis epigejos*.

- **Doubice, okolí Kuniho vrchu**, NPČŠ, 5052d, 413 m, 50.9088883N 14.4232483E, obr. 3, vřesová plocha ca 300 m jv. od vrcholu Kuniho vrchu. Nelesní plošku lemují smíšený les s významným zastoupením buku *F. sylvatica*, smrku *P. abies* borovice *P. sylvestris*, dále je zastoupen modřín *L. decidua*, bříza *B. pendula* a jeřáb *S. aucuparia*. Ca 1/3 nelesní plošky je kosaná louka mezofilního charakteru, zbylé 2/3 jsou nešečený porost vřesu. Mikroklimaticky se jedná o relativně chladnou oblast, avšak bez teplotně inverzního charakteru.

- **Jetřichovice, Na Bídě**, NPČŠ, 5152a, 250 m, 50.8584406N 14.3877622E, obr. 4, západní svah s vřesovištěm a mechorosty. Okolní lesní porost tvoří především borovice *P. sylvestris*. Přítomna je dále bříza *B. pendula*, smrk *P. abies* a buk *F. sylvatica*. Lokalita leží v zástínu okolního porostu a je tak mikroklimaticky výrazně chladná. Na ploše se nachází velké množství mrtvého

Obr. 5. Porosty vřesu a borůvčí v trase vedení vysokého napětí u Tisé, duben 2018.

Obr. 6. Porosty vřesu na jižním svahu vrchu Zámeček, Hofberg PP, červenec 2020.

na řadě míst ztelný dle vystupující skály. Lokalita tak má značně xerothermní charakter. V lesní stěně je nejčastější dřevinou smrk *P. abies* a bříza *B. pendula*, místy také borovice *P. sylvestris* a buk *F. sylvatica*, častým je jeřáb *S. aucuparia*, krušina *F. alnus* a olše *A. glutinosa*. Lokalita je součástí území v minulosti silně zasaženého emisemi.

- **Vysoká Lípa** (Jetřichovice), **Hofberg PP**, CHKOLP, 5152a, 325 m, 50.8554333N 14.3445128E, obr. 6, jižní svah vrchu Zámeček (391 m), cf. Strejček et al. (2020), plocha rezervace odpovídá charakterem společenstvům acidofilní vegetace podhorských smilkových trávníků svazu *Violion caninae*, v okolí pískovcových skalek přechází do acidofilní vegetace mělkých půd svazu *Hyperico perforati-Scleranthion perennis* a podhorských vřesovišť svazu *Genisto pilosae-Vaccinion* (Härtel & Bauer 2019). Z významných rostlinných druhů jsou zde přítomny hvozdík *Dianthus deltoides*, chrpa *Centaurea jacea*, jestřábník *Hieracium pilosella*, lomikámen *Saxifraga granulata*, mateřídouška *Thymus pulegioides*, mochna *Potentilla recta*, ostřice *Carex caryophyllea*, pavinec *Jasione*

Obr. 7. Zarůstající vřesoviště u skalní paty v Krahujčím dole, duben 2018.

a zemními pastmi. Zbývá část pochází ze smyku vegetace či individuálního sběru. Malaiseho nárazové pasti s roztokem 70% ethanolu byly instalovány na okraj lesního porostu napříč předpokládaným letovým koridorem hmyzu. Expozice pastí a intervaly mezi výběry se pohybovaly v rozmezí průměrně tří týdnů. Zemní pasti byly na každé lokalitě instalovány v počtu šesti kusů. Konzervačním médiem byl potravinářský ocet, expozice se pohybovala také v rozmezí průměrně tří týdnů.

Nomenklatura a systém vyšších systematických jednotek jsou převzaty z palearktického katalogu nosatcovitých brouků (Alonso-Zarazaga et al. 2017). Výjimkou je zachování původního pojetí druhů *Rhinoncus castor* (Fabricius, 1792), z hlediska jednoznačnosti taxonu (Benedikt et al. 2010, J. Krátký, in litt.) a *Romualdius angustisetulus* (Hansen, 1915) (Wanat & Mokrzycki 2018). Pokud se v ČR nevyskytuje jiný existující poddruh v rámci druhu, je uvedeno pouze druhové jméno. Druhy jsou v rámci čeledi řazeny abecedně, za jménem čeledi je uveden v závorce počet potvrzených druhů.

Nálezová data jsou řazena v tomto pořadí: obec, název lokality, datum nálezu nebo interval expozice pastí, počet ex., pokud se nejedná o materiál z Malaiseho pastí, je uvedena příslušná metoda sběru. Pokud není uvedeno jinak, platí L. Blažej lgt., R. Škoda det., v případě kůrovců (Curculionidae: Scolytinae) J. Kadlec det., coll. Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě.

montana, snědek *Ornithogalum kochii*, starček *Senecio jacobaea* a violka *Viola canina*. Místa jsou zde souvislejší porosty vřesu *Calluna vulgaris*.

- **Vysoká Lípa** (Jetřichovice), **Krahujčí důl**, NPČŠ, 5151b, 295 m, 50.8809636N 14.3468644E, obr. 7, příčné údolíčko Hlubokého dolu, které ústí v místě bývalé osady Zadní Jetřichovice. Oblast lze charakterizovat jako velmi chladnou s velmi výraznou teplotní inverzí. Na dně Hlubokého dolu jsou kultury smrku *P. abies* s olší *A. glutinosa*, javorem *A. pseudoplatanus* apod., na svazích také s bukem *F. sylvatica* a nad hranou s borovicí *P. sylvestris*. Sledované vřesoviště je při patě skály v porostu smrkového zmlazení s bukem *F. sylvatica* a borovicí *P. sylvestris*, přičemž hrana a vrcholové části jsou již se starším porostem borovice *P. sylvestris*. Ačkoliv zapojený porost od ústí Krahujčího dolu je s podrosty rašeliníků *Sphagnum* spp., sledovaná vřesová ploška je jižně exponovaná a tím výrazněji xerothermního charakteru.

Metodika

Výzkum vřesovišť Labských pískovců byl v letech 2017–2020 založen především na sběru materiálu Malaiseho nárazovými

Významnější komentované druhy mají před jménem symbol *. U komentářů je za jménem druhu uveden odkaz na případné zobrazení a zkratka druhového významu, tj. zařazení do červeného seznamu (Stejskal et al. 2017), bioindikační skupina reliktních druhů (cf. Benedikt et al. 2010) či regionální význam (stenotopní, často mono- či oligofágní druhy). Pro komentáře jsou areály výskytu převzaty především z prací Freude et al. (1981, 1983) a Alonso-Zarazaga et al. (2017). Bionomie významných druhů je převzata z rozsáhlejších monotematických prací (např. Freude et al. 1981, 1983, Strejček 1990, 2001, 2003, Benedikt et al. 2010).

Obr. 8. Psamofilní nosatec *Charagmus griseus*.

Na obrazových tabulích jsou vybrané druhy typické pro sledované xerothermní biotopy. Fotografické snímky jsou zhotoveny digitální kamerou Canon EOS 6D s objektivem Canon MP-E 65 mm f/2,8 1–5× Macro Entomologického oddělení Moravského zemského muzea v Brně, výsledné obrázky jsou složeny z několika snímků pomocí softwaru Helicon Focus 7.0: foto P. Baňar, grafická úprava L. Blažej. U ostatních obrázků platí: foto L. Blažej.

Výsledky

Použité zkratky: **ČS**: kategorie ohrožení dle Červeného seznamu ohrožených druhů ČR: **VU** – zranitelný druh (vulnerable); **RV** – regionálně významný druh (stenotopní, často mono- či oligofágní druhy); **R** – bioindikační skupina reliktních druhů. Jména sběratelů, determinátorů a místa uložení sbírek: **HeV** – Vojtěch Hejduk (Chlumec u Přestanova), **SML** – Severočeské muzeum v Liberci (P. Vonička), **ŠKR** – Richard Škoda (Liberec), **VMG** – Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě (L. Blažej); metody sběru: **PT** (pitfall traps) – zemní pasti, **SW** (sweeping of vegetation) – smyk vegetace.

Anthribidae (3)

Anthribus nebulosus Forster, 1770 – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 54 ex., 22. 5.–9. 6. 2017, 13 ex., 13.–25. 5. 2018, 1 ex.; Doubice, okolí Kuniho vrchu, 24. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., 22. 5.–9. 6. 2017, 24 ex., 23. 6.–17. 7. 2017, 1 ex.

**Dissoleucas niveirostris* (Fabricius, 1798) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 4 ex.
Platystomos albinus (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 2.–21. 8. 2017, 1 ex., 13. 4.–13. 5. 2018, 3 ex., 3.–25. 5. 2018, 1 ex., 5.–26. 6. 2018, 2 ex.

Attelabidae (6)

Apoderus coryli (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 31. 8. 2017, 1 ex., SW.

Deporaus betulae (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex.

Involvulus cupreus (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 17. 7.–2. 8. 2017, 2 ex., 25. 5.–5. 6. 2018, 1 ex.; Doubice, okolí Kuniho vrchu, 9.–23. 6. 2017, 1 ex.; Vysoká Lípa, Krahujčí důl, 12. 6.–4. 8. 2018, 1 ex.; Tisá, VVN Ostrov, 5.–26. 6. 2018, 1 ex.

Neocoenorrhinus germanicus (Herbst, 1797) – Bynovec, bývalá lesní školka, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., 13. 5. 2018, 1 ex., SW; Jetřichovice, Na Bídě, 9.–23. 6. 2017, 1 ex.

Tatianaerhynchites aequatus (Linnaeus, 1767) – Bynovec, bývalá lesní školka, 13.–25. 5. 2018, 1 ex.

Temnocerus nanus (Paykull, 1792) – Bynovec, bývalá lesní školka, 13. 5. 2018, 1 ex., SW, 25. 5. 2018, 1 ex., SW, 25. 5.–5. 6. 2018, 1 ex.

Brentidae (13)

Apion cruentatum Walton, 1844 – Bynovec, bývalá lesní školka, 5. 6. 2018, 2 ex., SW.

Apion haematodes Kirby, 1808 – Vysoká Lípa, Hofberg PP, 30. 7. 2020, 1 ex., SW, 23. 7.–6. 8. 2020, 1 ex.

Apion rubiginosum Grill, 1893 – Vysoká Lípa, Hofberg PP, 30. 7. 2020, 1 ex., SW.

Betulapion simile (Kirby, 1811) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 10 ex.; Doubice, okolí Kuniho vrchu, 17. 7.–9. 8. 2017, 1 ex.; Tisá, VVN Ostrov, 26. 6.–26. 8. 2018, 1 ex.

Eutrichapion ervi (Kirby, 1808) – Bynovec, bývalá lesní školka, 25. 5. 2018, 1 ex., SW.

Eutrichapion viciae (Paykull, 1800) – Bynovec, bývalá lesní školka, 13. 5. 2018, 1 ex., SW, 5. 6. 2018, 1 ex., SW.

Oxystoma cracca (Linnaeus, 1767) – Bynovec, bývalá lesní školka, 25. 5.–5. 6. 2018, 1 ex.

Perapion curtirostre (Germar, 1817) – Bynovec, bývalá lesní školka, 13. 5. 2018, 6 ex., SW, 25. 5. 2018, 2 ex., SW, 5. 6. 2018, 3 ex., SW; Vysoká Lípa, Hofberg PP, 30. 7. 2020, 2 ex., SW.

Perapion marchicum (Herbst, 1797) – Bynovec, bývalá lesní školka, 5. 6. 2018, 3 ex., SW; Podmokly, Pastýřská stěna, 23. 4.–9. 5. 2018, 1 ex., PT, HeV lgt., 9.–30. 5. 2018, 1 ex., PT, HeV lgt.; Vysoká Lípa, Hofberg PP, 15. 7. 2020, 1 ex., SW, 30. 7. 2020, 2 ex., SW.

Protapion apricans (Herbst, 1797) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 2 ex.

Protapion fulvipes (Geoffroy, 1785) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 2 ex.; Vysoká Lípa, Hofberg PP, 6.–27. 8. 2020, 2 ex., 10. 9.–21. 10. 2020, 1 ex.

Pseudoperapion brevirostre (Herbst, 1797) – Bynovec, bývalá lesní školka, 5. 6. 2018, 1 ex., SW.

Pseudostenapion simum (Germar, 1817) – Bynovec, bývalá lesní školka, 13. 5. 2018, 4 ex., SW, 25. 5. 2018, 1 ex., SW, 5. 6. 2018, 1 ex., SW.

Curculionidae (78)

*Acalles camelus (Fabricius, 1792) – Tisá, VVN Ostrov, 5.–26. 6. 2018, 1 ex., PT.

Anisandrus dispar (Fabricius, 1792) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 3 ex., 22. 5.–9. 6. 2017, 4 ex., 23. 6.–13. 7. 2017, 1 ex., 13.–25. 5. 2018, 2 ex., 25. 5.–5. 6. 2018, 1 ex.; Doubice, okolí Kuniho vrchu, 23. 6.–13. 7. 2017, 1 ex.; Tisá, VVN Ostrov, 13.–25. 5. 2018, 13 ex., 5.–26. 6. 2018, 1 ex.

- Anoplus plantaris* (Næzén, 1794) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., 23. 6.–17. 7. 2017, 1 ex., 26. 6.–27. 7. 2018, 1 ex.
- Anthonomus pedicularis* (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex.
- Anthonomus phyllocola* (Herbst, 1795) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex.
- Anthonomus rubi* (Herbst, 1795) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 2 ex.; Vysoká Lípa, Hofberg PP, 23. 7.–6. 8. 2020, 1 ex., 6.–27. 8. 2020, 1 ex., 27. 8.–10. 9. 2020, 2 ex.
- Archarius pyrrhoceras* (Marsham, 1802) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., 22. 5.–9. 6. 2017, 2 ex., 23. 6.–17. 7. 2017, 1 ex., 5.–26. 6. 2018, 1 ex.; Doubice, okolí Kuniho vrchu, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex.
- **Auleutes epilobii* (Paykull, 1800) – Bynovec, bývalá lesní školka, 23. 6.–17. 7. 2017, 1 ex.
- Brachonyx pineti* (Paykull, 1792) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., 22. 5.–9. 6. 2017, 2 ex., 9.–23. 6. 2017, 1 ex., 2.–21. 8. 2017, 2 ex., 31. 8.–29. 9. 2017, 1 ex., 13.–25. 5. 2018, 6 ex., 26. 6.–27. 7. 2018, 2 ex.; Doubice, okolí Kuniho vrchu, 22. 5.–9. 6. 2017, 2 ex., 23. 6.–17. 7. 2017, 1 ex.
- Brachyderes incanus* (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 9.–23. 6. 2017, 1 ex., 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., 23. 6.–13. 7. 2017, 1 ex., PT, 23. 6.–17. 7. 2017, 2 ex., 13. 7.–2. 8. 2017, 1 ex., PT, 13.–25. 5. 2018, 1 ex.; Vysoká Lípa, Krahujčí důl, 12. 6.–4. 8. 2018, 3 ex., PT.
- Ceutorhynchus obstructus* (Marsham, 1802) – Bynovec, bývalá lesní školka, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., 5.–26. 6. 2018, 1 ex.; Vysoká Lípa, Hofberg PP, 6.–27. 8. 2020, 4 ex.; Vysoká Lípa, Krahujčí důl, 25. 5.–12. 6. 2018, 1 ex., PT.
- Ceutorhynchus pallidactylus* (Marsham, 1802) – Bynovec, bývalá lesní školka, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex.
- Ceutorhynchus typhae* (Herbst, 1795) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 3 ex., 22. 5.–9. 6. 2017, 2 ex., 13. 5. 2018, 2 ex., SW, 25. 5.–5. 6. 2018, 1 ex.
- Coeliodinus rubicundus* (Herbst, 1795) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex.
- **Coelositona cambricus* (Stephens, 1831) – Bynovec, bývalá lesní školka, 13. 4.–13. 5. 2018, 1 ex., PT.
- Curculio glandium* Marsham, 1802 – Vysoká Lípa, Hofberg PP, 6.–27. 8. 2020, 1 ex., 27. 8.–10. 9. 2020, 1 ex., 10.–24. 9. 2020, 1 ex.
- Dorytomus dejeani* Faust, 1883 – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., 29. 9.–21. 10. 2017, 1 ex.
- Eusomus ovulum* Germar, 1823 – Vysoká Lípa, Hofberg PP, 15. 7. 2020, 1 ex., SW, 30. 7. 2020, 1 ex., SW.
- Exomias mollicomus* (Ahrens, 1812) – Bynovec, bývalá lesní školka, 22. 5.–9. 6. 2017, 8 ex., PT, 9.–23. 6. 2017, 6 ex., PT, 23. 6.–13. 7. 2017, 4 ex., PT, 13.–25. 5. 2018, 1 ex., PT, 5.–26. 6. 2018, 3 ex., PT; Podmokly, Pastýřská stěna, 9.–30. 5. 2018, 3 ex., PT, HeV lgt., 30. 5.–15. 6. 2018, 13 ex., PT, HeV lgt., 15.–28. 6. 2018, 5 ex., PT, HeV lgt., 28. 6.–22. 7. 2018, 4 ex., PT, HeV lgt., 24. 4.–21. 5. 2019, 2 ex., PT, HeV lgt., 18. 6.–1. 7. 2019, 5 ex., PT, HeV lgt.
- Exomias pellucidus* (Boheman, 1834) – Podmokly, Pastýřská stěna, 9.–30. 5. 2018, 1 ex., PT, HeV lgt.
- **Gymnetron rotundicolle* Gyllenhal, 1838 – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., PT.
- Gymnetron veronicae* (Germar, 1821) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 2 ex., PT.
- Hylastes ater* (Paykull, 1800) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., 9.–23. 6. 2017, 1 ex.
- Hylastes attenuatus* Erichson, 1836 – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 2 ex., 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., PT.
- Hylastes brunneus* Erichson, 1836 – Doubice, okolí Kuniho vrchu, 23. 6.–13. 7. 2017, 1 ex., PT; Jetřichovice, Na Bídě, 22. 5.–5. 6. 2017, 1 ex., PT.
- Hylastes cunicularius* Erichson, 1836 – Doubice, okolí Kuniho vrchu, 24. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., PT;

- Jetřichovice, Na Bídě, 22. 5.–5. 6. 2017, 1 ex., PT; Vysoká Lípa, Krahujčí důl, 12. 6.–4. 8. 2018, 1 ex., PT.
- Hylastes opacus* Erichson, 1836 – Doubice, okolí Kuniho vrchu, 24. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., PT.
- Hyllobius abietis* (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 5 ex., PT, 28. 4.–22. 5. 2017, 13 ex., 13. 4.–13. 5. 2018, 2 ex., PT; Doubice, okolí Kuniho vrchu, 24. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., PT, 9.–23. 6. 2017, 6 ex., PT, 23. 6.–13. 7. 2017, 9 ex., PT, 23. 6.–17. 7. 2017, 1 ex.; Jetřichovice, Na Bídě, 22. 5.–5. 6. 2017, 16 ex., PT; Vysoká Lípa, Krahujčí důl, 12. 6.–4. 8. 2018, 3 ex., PT.
- Hypera arator* (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 2 ex., PT, 13. 5. 2018, 2 ex., SW; Podmokly, Pastýřská stěna, 10.–24. 4. 2019, 1 ex., PT, HeV lgt.
- Hypera viciae* (Gyllenhal, 1813) – Podmokly, Pastýřská stěna, 10.–24. 4. 2019, 1 ex., PT, HeV lgt.
- Charagmus gressorius* (Fabricius, 1792) – Bynovec, bývalá lesní školka, 13. 5. 2018, 1 ex., SW; Doubice, okolí Kuniho vrchu, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., 17. 7.–9. 8. 2017, 2 ex.
- **Charagmus griseus* (Fabricius, 1775) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., PT.
- Larinus carlinae* (Olivier, 1807) – Bynovec, bývalá lesní školka, 25. 5. 2018, 2 ex., SW.
- **Magdalis barbicornis* (Latreille, 1804) – Bynovec, bývalá lesní školka, 23. 6.–17. 7. 2017, 1 ex., coll. ŠkR.
- Magdalis duplicata* Germar, 1819 – Bynovec, bývalá lesní školka, 9.–23. 6. 2017, 1 ex., 23. 6.–17. 7. 2017, 1 ex., 13.–25. 5. 2018, 1 ex., 25. 5. 2018, 1 ex., SW, 25. 5.–5. 6. 2018, 2 ex., 5. 6. 2018, 1 ex., SW.
- Magdalis frontalis* (Gyllenhal, 1827) – Bynovec, bývalá lesní školka, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., 13.–25. 5. 2018, 6 ex., 25. 5.–5. 6. 2018, 7 ex.
- Magdalis phlegmatica* (Herbst, 1797) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 3 ex.
- *Magdalis rufa Germar, 1823 – Bynovec, bývalá lesní školka, 5.–26. 6. 2018, 1 ex.
- Magdalis ruficornis* (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 22. 5.–9. 6. 2017, 25 ex., 9.–23. 6. 2017, 1 ex., 13.–25. 5. 2018, 1 ex., 25. 5.–5. 6. 2018, 5 ex.; Jetřichovice, Na Bídě, 9.–23. 6. 2017, 1 ex.; Tisá, VVN Ostrov, 13. 5.–5. 6. 2018, 3 ex., 5.–26. 6. 2018, 1 ex., 26. 6.–26. 8. 2018, 1 ex.
- Magdalis violacea* (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., 13.–25. 5. 2018, 1 ex.
- Miarus ajugae* (Herbst, 1795) – Bynovec, bývalá lesní školka, 22. 5.–9. 6. 2017, 2 ex., 25. 5. 2018, 1 ex. (♀), SW, 5. 6. 2018, 1 ex. (♀), SW; Vysoká Lípa, Hofberg PP, 15. 7. 2020, 1 ex., SW, 30. 7. 2020, 2 ex., SW, 6.–27. 8. 2020, 1 ex.
- *Micrelus ericae (Gyllenhal, 1813) – Bynovec, bývalá lesní školka, 2.–21. 8. 2017, 1 ex., 31. 8. 2017, 1 ex., SW, 13. 5. 2018, 18 ex., SW, 5. 6. 2018, 3 ex., SW.
- Orchestes hortorum* (Fabricius, 1792) – Bynovec, bývalá lesní školka, 13.–25. 5. 2018, 1 ex.
- *Orchestes jota (Fabricius, 1787) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., 31. 8. 2017, 1 ex., SW, 13. 5. 2018, 2 ex., SW, coll. ŠkR et VMG, 5.–26. 6. 2018, 1 ex., coll. ŠkR.
- Orchestes rusci* (Herbst, 1795) – Bynovec, bývalá lesní školka, 9.–23. 6. 2017, 1 ex.
- Otiorhynchus carinatopunctatus* (Retzius, 1783) – Bynovec, bývalá lesní školka, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., PT; Vysoká Lípa, Krahujčí důl, 15. 4.–25. 5. 2018, 4 ex., PT, 25. 5.–12. 6. 2018, 1 ex., PT, 12. 6.–4. 8. 2018, 13 ex., PT.
- Otiorhynchus coecus* Germar, 1823 – Vysoká Lípa, Krahujčí důl, 12. 6.–4. 8. 2018, 1 ex., PT; Tisá, VVN Ostrov, 26. 6.–26. 8. 2018, 1 ex.
- Otiorhynchus ligustici* (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 25. 5.–5. 6. 2018, 1 ex., PT.
- Otiorhynchus raucus* (Fabricius, 1777) – Podmokly, Pastýřská stěna, 28. 6.–22. 7. 2018, 1 ex., PT, HeV lgt., 22. 7.–17. 9. 2018, 1 ex., PT, HeV lgt.
- Otiorhynchus singularis* (Linnaeus, 1767) – Tisá, VVN Ostrov, 13. 5.–5. 6. 2018, 1 ex., 5.–26. 6. 2018, 2 ex., 5.–26. 6. 2018, 1 ex., PT, 26. 6.–26. 8. 2018, 1 ex., 26. 6.–26. 8. 2018, 2 ex., PT.

- Otiorhynchus subdentatus* Bach, 1854 – Tisá, VN Ostrov, 13. 5.–5. 6. 2018, 2 ex., PT, 5.–26. 6. 2018, 3 ex., PT.
- Pachyrhinus squamulosus* (Herbst, 1795) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., 13. 4.–13. 5. 2018, 1 ex., PT, 25. 5.–5. 6. 2018, 1 ex., PT.
- Phyllobius arborator* (Herbst, 1797) – Doubice, okolí Kuniho vrchu, 9.–23. 6. 2017, 3 ex., 23. 6.–17. 7. 2017, 2 ex.; Jetřichovice, Na Bídě, 9.–23. 6. 2017, 1 ex.; Tisá, VN Ostrov, 13. 5.–5. 6. 2018, 1 ex., 5.–26. 6. 2018, 16 ex., 26. 6.–26. 8. 2018, 1 ex.
- Phyllobius maculicornis* Germar, 1823 – Bynovec, bývalá lesní školka, 25. 5. 2018, 5 ex., SW.
- Pityogenes chalcographus* (Linnaeus, 1761) – Bynovec, bývalá lesní školka, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex.; Vysoká Lípa, Krahujčí důl, 15. 4.–25. 5. 2018, 1 ex.
- Polydrusus cervinus* (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex.
- Polydrusus formosus* (Mayer, 1779) – Bynovec, bývalá lesní školka, 13. 5. 2018, 1 ex., SW, 25. 5. 2018, 1 ex., SW, 5. 6. 2018, 2 ex., SW.
- Polydrusus impar* Gozis, 1882 – Vysoká Lípa, Krahujčí důl, 12. 6.–4. 8. 2018, 1 ex., 12. 6.–4. 8. 2018, 1 ex., PT; Tisá, VN Ostrov, 5.–26. 6. 2018, 2 ex., 26. 6.–26. 8. 2018, 1 ex.
- Polydrusus tereticollis* (De Geer, 1775) – Bynovec, bývalá lesní školka, 13. 5. 2018, 1 ex., SW, 25. 5. 2018, 1 ex., SW, 25. 5.–5. 6. 2018, 1 ex., 5.–26. 6. 2018, 1 ex.
- Polydrusus undatus* (Fabricius, 1781) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex.; Doubice, okolí Kuniho vrchu, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex.
- Polydrusus impar* Des Gozis, 1882 – Bynovec, bývalá lesní školka, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., 9.–23. 6. 2017, 2 ex.; Doubice, okolí Kuniho vrchu, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., 9.–23. 6. 2017, 1 ex., 9.–23. 6. 2017, 5 ex., PT, 23. 6.–13. 7. 2017, 2 ex., PT; Jetřichovice, Na Bídě, 23. 6.–17. 7. 2017, 2 ex.
- Rhamphus pulicarius* (Herbst, 1795) – Tisá, VN Ostrov, 26. 6.–26. 8. 2018, 1 ex.
- Rhinocyllus conicus* (Froelich, 1792) – Bynovec, bývalá lesní školka, 25. 5. 2018, 1 ex., SW.
- Rhinomias forticornis* (Boheman, 1843) – Jetřichovice, Na Bídě, 22. 5.–5. 6. 2017, 2 ex., PT, 13. 7.–2. 8. 2017, 1 ex., PT.
- Rhinoncus castor* (Fabricius, 1792) – Bynovec, bývalá lesní školka, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., PT, 9.–23. 6. 2017, 2 ex., PT, 5. 6. 2018, 4 ex., SW; Podmokly, Pastýřská stěna, 9.–30. 5. 2018, 1 ex., PT, HeV lgt.; Vysoká Lípa, Hofberg PP, 15. 7. 2020, 7 ex., SW, 30. 7. 2020, 6 ex., SW.
- **Romualdius angustisetulus* (Hansen, 1915) – Podmokly, Pastýřská stěna, 23. 4.–9. 5. 2018, 1 ex., PT, HeV lgt.
- Sitona hispidulus* (Fabricius, 1777) – Bynovec, bývalá lesní školka, 31. 8. 2017, 1 ex., SW; Vysoká Lípa, Hofberg PP, 10.–24. 9. 2020, 1 ex.
- Sitona humeralis* Stephens, 1831 – Bynovec, bývalá lesní školka, 31. 8. 2017, 1 ex., SW; Vysoká Lípa, Hofberg PP, 10.–24. 9. 2020, 1 ex.
- Sitona lineatus* (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 17. 7.–2. 8. 2017, 3 ex., 13. 5. 2018, 1 ex., SW, 25. 5. 2018, 7 ex., SW, 5. 6. 2018, 1 ex., SW, 26. 6.–27. 7. 2018, 1 ex.; Vysoká Lípa, Hofberg PP, 23. 7.–6. 8. 2020, 1 ex.; Vysoká Lípa, Krahujčí důl, 15. 4.–25. 5. 2018, 1 ex., PT; Tisá, VN Ostrov, 26. 6.–26. 8. 2018, 3 ex.
- Sitona suturalis* Stephens, 1831 – Bynovec, bývalá lesní školka, 25. 5. 2018, 1 ex., SW, 5. 6. 2018, 1 ex., SW; Podmokly, Pastýřská stěna, 23. 4.–9. 5. 2018, 1 ex., PT, HeV lgt.
- Strophosoma capitatum* (De Geer, 1775) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 4 ex., 28. 4.–22. 5. 2017, 9 ex., PT, 22. 5.–9. 6. 2017, 3 ex., 22. 5.–9. 6. 2017, 14 ex., PT, 9.–23. 6. 2017, 7 ex., 9.–23. 6. 2017, 2 ex., PT, 23. 6.–17. 7. 2017, 1 ex., 23. 6.–17. 7. 2017, 2 ex., PT, 17. 7.–2. 8. 2017, 1 ex., 21.–31. 8. 2017, 1 ex., 31. 8. 2017, 8 ex., SW, 31. 8.–29. 9. 2017, 1 ex., 13. 4.–13. 5. 2018, 8 ex., PT, 13. 5. 2018, 9 ex., SW, 13.–25. 5. 2018, 3 ex., PT, 25. 5. 2018, 9 ex., SW, 25. 5.–5. 6. 2018, 2 ex., PT, 5. 6. 2018, 7 ex., SW, 5.–26. 6. 2018, 1 ex., PT, 26. 6.–27. 7. 2018, 2 ex.; Doubice, okolí Kuniho vrchu, 24. 4.–22. 5. 2017, 5 ex., PT.

Strophosoma melanogrammum (Forster, 1771) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 6 ex., PT, 9.–23. 6. 2017, 2 ex., PT, 23. 6.–17. 7. 2017, 2 ex., PT, 17. 7.–2. 8. 2017, 3 ex., 17. 7.–2. 8. 2017, 3 ex., PT, 31. 8. 2017, 6 ex., SW; Doubice, okolí Kuniho vrchu, 24. 4.–22. 5. 2017, 3 ex., PT; Jetřichovice, Na Bídě, 22. 5.–5. 6. 2017, 1 ex., PT, 13. 7.–2. 8. 2017, 1 ex., PT; Podmokly, Pastýřská stěna, 9.–30. 5. 2018, 1 ex., PT, HeV lgt., 30. 5.–15. 6. 2018, 1 ex., PT, HeV lgt., 28. 6.–22. 7. 2018, 1 ex., PT, HeV lgt., 24. 4.–21. 5. 2019, 1 ex., PT, HeV lgt.; Tisá, VVN Ostrov, 5.–26. 6. 2018, 2 ex., PT.

Tachyerges salicis (Linnaeus, 1758) – Jetřichovice, Na Bídě, 23. 6.–17. 7. 2017, 1 ex.

Tomicus piniperda (Linnaeus, 1758) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex.

**Trachodes hispidus* (Linnaeus, 1758) – Tisá, VVN Ostrov, 5.–26. 6. 2018, 1 ex., PT.

Tychius picirostris (Fabricius, 1787) – Bynovec, bývalá lesní školka, 13. 5. 2018, 2 ex., SW.

Xyleborinus saxesenii (Ratzeburg, 1837) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., 13.–25. 5. 2018, 1 ex., 25. 5.–5. 6. 2018, 3 ex., 26. 6.–7. 7. 2018, 1 ex., 27. 7.–17. 8. 2018, 2 ex.

Xylosandrus germanus (Blandford, 1894) – Bynovec, bývalá lesní školka, 28. 4.–22. 5. 2017, 1 ex., 9.–23. 6. 2017, 10 ex., PT, 13.–25. 5. 2018, 1 ex., 25. 5.–5. 6. 2018, 1 ex., 25. 5.–5. 6. 2018, 3 ex., PT; Podmokly, Pastýřská stěna, 23. 4.–9. 5. 2018, 1 ex., PT, HeV lgt.; Vysoká Lípa, Krahujčí důl, 25. 5.–12. 6. 2018, 1 ex., PT.

Nemonychidae (1)

**Cimberis attelaboides* (Fabricius, 1787) – Doubice, okolí Kuniho vrchu, 22. 5.–9. 6. 2017, 1 ex., coll. ŠkR; Vysoká Lípa, Krahujčí důl, 25. 5.–12. 6. 2018, 1 ex.

Komentáře k významným druhům

Anthribidae

Dissoleucas niveirostris (Fabricius, 1798) – Obr. 9

RV

Vyskytuje se v Evropě a na Blízkém východě (Trýzna & Valentine 2011). Polyfág na různých listnatých dřevinách, v ČR v přirozených lesích není vzácný (Strejček 1990). Strejček et al. (2020) druh z lokality u Bynovce již publikují spolu s nálezy z Hřenska a Loubí, komentují jej jako regionálně významný druh a zmiňují nálezy z Českého středohoří a Českolipska (cf. Škoda & Blažej 2021). V Horní Lužici je od nížin do pahorkatin hojný (Klausnitzer et al. 2018).

Curculionidae

Acalles camelus (Fabricius, 1792)

R

Evropský druh, ve střední Evropě nehojně hlavně v horách, na severu areálu je již výskyt roztroušený a vzácný (Kippenberg 1983). Všichni zástupci rodu v původním pojetí jsou bioindikačně významní brachypterní nosatci, terrikolové žijící polyfágně v kontinuálních listnatých až smíšených porostech na silnějším dřevě i tenkých větvičkách s přítomností tvrdohub (Sordariomycetes) (Strejček 2003). Strejček et al. (2020) uvádí z Labských pískovců celou řadu nálezů z listnatých porostů a stručný výčet jeho výskytu v severních Čechách. V Horní Lužici od pahorkatin do vrchovin hojný druh (Klausnitzer et al. 2018). Přítomnost druhu v zemní pasti instalované v porostech brusnic a vřesu pod VVN souvisí s blízkostí starých buků v okraji lesního porostu. Tento striktně lesní nosatec nemá ke sledovanému biotopu vřesovišť žádné vazby.

Auleutes epilobii (Paykull, 1800)

RV

Ze Sibiře proniká do severní a střední Evropy, kde není vzácný. Monofág na vrbovce *Epilobium angustifolium*, žije na mokřadech a v nivách toků (Lohse 1983b, Strejček 2001, 2003). Strejček et al. (2020) druh z lokality u Bynovce již publikují spolu

s nálezem z Labské stráně, komentují jej jako regionálně významný druh a zmiňují nálezy z Lužických hor a Mostecké pánve. Na severu Čech je dále znám z Provodínska (Škoda & Blažej 2021) a vrchu Tlustec (cf. Honců 1998). V Horní Lužici se od nížin do vrchovin vyskytuje vzácněji (Klausnitzer et al. 2018).

Coelositona cambricus (Stephens, 1831) – Obr. 10

RV

Západoevropský druh zasahující do severní Afriky a střední Evropy, oligofág na štírovníčích *Lotus pedunculatus* a *L. corniculatus* (Smreczyński 1981). Z Labských pískovců celou řadu nálezů uvádí Strejček et al. (2020) a stručně shrnují výskyt v severních Čechách. V Horní Lužici vzácněji hlavně v pahorkatinách (Klausnitzer et al. 2018).

Gymnetron rotundicolle Gyllenhal, 1838 – Obr. 11

RV

Ponticko-kavkazský druh, který se teprve nedávno objevil ve střední Evropě, přičemž první nález z České republiky pochází z roku 1997 (Benedikt et al. 2010). Rozšíření v České republice a jeho bionomii shrnují Stejskal & Krátký (2017), jako stanoviště popisují xerotermy i mezofilní louky a oligofágní vazbu na rozrazil *Veronica* spp., především *V. persica*, případně *V. chamaedrys*. Náhlý výskyt ve střední Evropě je přisuzován zavlečení a postupnou aklimatizací, ze severních Čech jsou uváděny nálezy z Českého středohoří. Z Horní Lužice není druh uváděn (cf. Klausnitzer et al. 2018).

Charagmus griseus (Fabricius, 1775) – Obr. 8

ČS: VU

Z Evropy druh zasahuje do Turecka, Sýrie a severní Afriky (Alonso-Zarazaga et al. 2017), oligofág na janovci *Cytisus scoparius* a lupinách *Lupinus* spp. (Smreczyński 1981). Ze severu Čech je hojně uváděn z českolipských pískoven Škodou & Blažejem (2021), kteří zmiňují také zde uvedený nález. V Horní Lužici se vyskytuje od nížin po pahorkatinu, kde není hojný (Klausnitzer et al. 2018).

Magdalis barbicornis (Latreille, 1804)

RV

Evropský vzácnější druh vyvíjející se na stromových růžovitých (Rosaceae) (Lohse 1983c), např. na jeřábech *Sorbus* spp. (Strejček 2001). V ČR vzácně v teplejších polohách (Januš 2016). Z lokality u Bynovce jej publikuje již Strejček et al. (2020) spolu s nálezem z okolí Doubice. Známý jsou dále doklady z Ještědského hřbetu a Českého středohoří (SML coll.). V Horní Lužici rozšířený, ale vzácnější druh (Klausnitzer et al. 2018).

Magdalis rufa Germar, 1823

RV

Mediterránní druh, který se ve střední Evropě vyskytoval na nejteplejších místech, larva se vyvíjí ve dřevě, a hlavně větvích borovic *Pinus* spp., především *P. sylvestris* (Lohse 1983c). Na severu Čech je druh hojnější na Českolipsku (Škoda & Blažej 2021). V ČR se v posledních letech šíří (cf. Strejček 2001, Januš 2016, Januš et al. 2018). Z Horní Lužice není uváděn (cf. Klausnitzer et al. 2018).

Micrelus ericae (Gyllenhal, 1813) – Obr. 12

RV

Z Evropy zasahuje do severní Afriky, ve střední Evropě nebývá vzácný, monofág na vřesu *Calluna vulgaris*, ale zřejmě také na vřesovci *Erica tetralix* (Lohse 1983b, Strejček 2001). Na severu Čech je na odpovídajících biotopech hojný na Českolipsku (Škoda & Blažej 2021), v Labských pískovcích (Strejček et al. 2020) i v Jizerských horách (SML coll.). V Čechách je příklad hojného výskytu popisován na královéhradecké lokalitě Na Plachtě (Mikát et al. 1997). V Horní Lužici vzácnější druh především nížin (Klausnitzer et al. 2018).

9

10

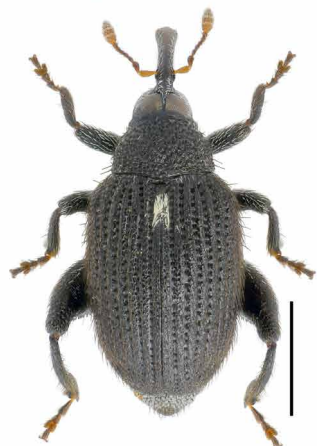

11

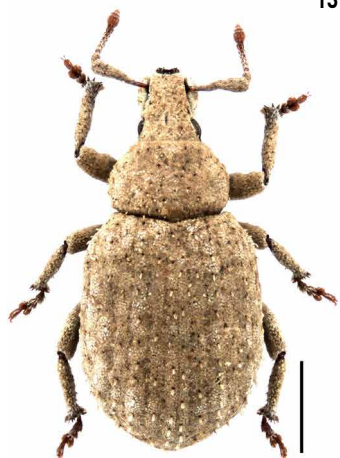
Vybrané druhy vřesovišť Labských pískovců: **obr. 9** – větevníček *Dissoleucas niveirostris*, **obr. 10** – nosatec *Coelositona cambricus*, **obr. 11** – nosatec *Gymnetron rotundicolle*. Měřítka: 0,5 mm [9–11].

12

13

14

Vybrané druhy nosatců vřesovišť Labských pískovců: **obr. 12** – *Microtus ericae*, **obr. 13** – *Orchestes jota*, **obr. 14** – *Romualdus angustisetulus*. Měřítko: 0,5 mm (12), 1 mm (13–14).

Orchestes jota (Fabricius, 1787) – Obr. 13

RV

Areál tvoří východní Evropa až po Dálný východ a Japonsko (Alonso-Zarazaga et al. 2017). Žije polyfágně na břizách *Betula* spp., olších *Alnus* spp. a vrbách *Salix* spp. (Strejček 2001). Strejček et al. (2020) druh z lokality u Bynovce již uvádí spolu s nálezem z Labské Stráně. Autorům nejsou ze severních Čech další nálezy známy. V ČR je velmi lokální, chybějící i v celých regionech, např. v západních Čechách (S. Benedikt, in litt.). V Horní Lužici vzácnější druh nížin (Klausnitzer et al. 2018).

Romualdus angustisetulus (Hansen, 1915) – Obr. 14

RV

Evropský, široce rozšířený, avšak vzácnější terrikol xerotermů a skalních stepí, polyfágní druh (Frieser 1981, Strejček 2001, Januš 2016). Výskyt na Pastýřské stěně již publikují Strejček et al. (2020) a zmiňují dále nález ze Šluknovska. Častější výskyt na Českolipsku uvádí Škoda & Blažej (2021). V Horní Lužici v nížinách až vrchovinách rozšířený druh (Klausnitzer et al. 2018).

Trachodes hispidus (Linnaeus, 1758)

RV

Středo- a východoevropský druh, vyvíjí se v mrtvém dřevě listnáčů (Lohse 1983a). V ČR místy hojný lesní terrikol až xylofág přirozených listnatých lesů (Strejček 2001). V Labských pískovcích se jedná o rozšířený druh známý také z Českého středohoří, Dolního Poohří, Lužických hor, Ralské pahorkatiny i Šluknovska (Strejček et al. 2020). Z Labských pískovců, z biotopů s teplotní inverzí uvádí nález Škoda et al. (2021). V Horní Lužici hojnější v pahorkatině až vrchovině (Klausnitzer et al. 2018).

Nemonychidae

Cimberis attelaboides (Fabricius, 1787)

RV

Druh z Evropy zasahuje do Malé Asie, ve střední Evropě je rozšířený, ale často vzácný. Preferuje písčité stanoviště, vývoj probíhá v samčích květech borovic *Pinus* spp., kuklí se v zemi (Lohse 1981b). Ze severních Čech je druh uváděn z Labských pískovců, kde se objevuje pravidelně také v inverzních smrčinách (Blažej & Věbrová 2021, Škoda et al. 2021) a z Českolipska (Škoda & Blažej 2021). V Horní Lužici se nehojně vyskytuje od nížin po pahorkatinu (Klausnitzer et al. 2018).

Shrnutí a diskuze

Během průzkumů vřesovišť Labských pískovců bylo v letech 2017–2020 na sedmi lokalitách potvrzeno 101 druhů brouků z nadčeledi Curculionoidea: Anthribidae (3 druhy), Attelabidae (6), Brentidae (13), Curculionidae (78) a Nemonychidae (1). Celkem 13 významnějších druhů je komentováno z hlediska výskytu v severních Čechách a sousední německé oblasti Horní Lužice. Nosatec *Charagmus griseus* je v červeném seznamu ohrožených druhů bezobratlých ČR zařazen do kategorie VU (zranitelné druhy). Druh v České republice zřejmě na řadě míst chybí a jeho lokální výskyt bude soustředěn do písčitých oblastí. Lesní nosatec *Acalles camelus* je řazen mezi reliktní druhy.

Na výsledku průzkumu se odrazil v první řadě faktor srážkově extrémně chudých let 2018 a 2019. Ve většině případů bylo hlavní sběrnou metodou využití zemních a Malaiseho nárazových pastí. Celkový počet druhů by byl jistě vyšší za použití individuálního sběru na živných rostlinách, jehož nebylo prakticky využito. Zjištění nosatcovití jsou tak pouze základem druhového spektra těchto specifických biotopů v regionu. Na obdobných stanovištích bývá množství druhů velmi vysoké (cf. Mikát et al. 1997, Mikát & Hájek 1999, Škoda & Blažej 2021).

Ve shrnutí fytofágních brouků Labských pískovců uvádí Strejček et al. (2020) nálezy z dvaceti lokalit s výskytem vřesovišť (Bynovce 2b, 2d, Doubice 6a, Hřensko 8d, 8h, 8j, Jetřichovice 12a, 12e, 12f, 12g, 12k, Kamenická Nová Víška 13, Kamenická Stráň 14b, Labská Stráň 20a, 20b, Mezná 24e, Podmokly 29, Sněžník 36a, Vlčí Hora 40c, Vysoká Lípa 42c). Z významnějších fytofágů uvádí např. nosatce *Auleutes epilobii*, *Coelositona cambricus*, *Grypus equiseti*, *Micrelus ericae*, *Neliocarus faber*, *Romualdius angustisetulus*, *Sibinia pyrrhodactyla*, *Sibinia variata*, *Sibinia viscaria*, *Tychius squamulatus*, ze saproxylických stenotopních také nosatce *Rhyncolus elongatus*, *Magdalis carbonaria* či větevníčky *Dissoleucas niveirostris* a *Tropideres albirostris*. Z pravidelně přítomných druhů by bylo možné jmenovat nosatčíky *Betulapion simile*, *Perapion marchicum*, nosatce *Brachonyx pineti*, *Brachyderes incanus*, *Hylobius abietis*, *Charagmus gressorius*, *Magdalis ruficornis*, *Phyllobius arborator*, *Polydrusus impar*, *Rhinoncus castor*, *Sitona lineatus*, *Strophosoma capitatum*, *S. melanogrammum* či kůrovce *Anisandrus dispar* a *Xylosandrus germanus*.

Z živných rostlin se uplatňují kolence *Spergula* spp., např. *S. arvensis*, rozrazil *Veronica* spp., např. *V. chamaedrys*, kuřinky *Spergularia* spp., hlavně *S. rubra*, štirovník *Lotus corniculatus*, vřes *Calluna vulgaris*, případně přesličky *Equisetum* spp. a vrbovka *Epilobium angustifolium*. Dále různé hvozdíkovité (Caryophyllaceae), např. smolníčky *Viscaria* spp. a silenky *Silene* spp., z lipnicovitých (Poaceae) např. ječmen *Hordeum murinum*. Z dřevin, krom nejzastoupenější borovice *P. sylvestris*, také duby *Quercus* spp., břízy *Betula* spp., olše *Alnus* spp., vrba *Salix caprea*, topoly *Populus* spp. či různé růžovité (Rosaceae), např. na jeřáby *Sorbus* spp. Z potenciálně expanzivních rostlin to mohou být janovec *Cytisus scoparius* a lupiny *Lupinus* spp.

Ze zachyceného materiálu se nepodařilo determinálně dořešit některé jedince z lokality u Bynovce odpovídající druhům *Tachyerges pseudostigma* (Tempère, 1982) a *T. stigma* (Germar, 1821). V náleзовých datech jsou dále označené samice *Miarus ajugae* z téže lokality, které byly k tomuto druhu přiřazeny především z hlediska odpovídajícího ostatnímu zachycenému materiálu. Příbuzný druh *M. monticola* Petri, 1912 je v Labských pískovcích však hojným druhem (cf. Strejček et al. 2020).

Výsledky ve spojení s prací Strejčka et al. (2020) předkládají základ druhové skladby vřesovišť a xerotermů Labských pískovců. Potenciálně další druhy mohou do území pronikat z oblasti Českého středohoří, Českolipska či na západě od Krušných hor. Sledování lokality u Bynovce, kde je pravidelně aplikován management i ponechávány bezúdržbové plochy s vřesem a přirozenou sukcesí, přináší pohled na regionální druhové bohatství vzniklých biotopů. Poznatky tak mohou být pro srovnání při ochraně exponovaných lesních okrajů pískovcových oblastí.

Poděkování

Autoři by rádi poděkovali S. Benediktovi (Plzeň), P. Špryňarovi (Praha) a P. Voničkovi (Liberec) za poznámky k rukopisu, P. Baňarovi (Brno) za fotografie zobrazených druhů, D. Věbrové (Jetřichovice) za zhotovení mapy sledovaných lokalit a V. Hejdkovi (Chlumec) za spolupráci při odběru vzorků na Pastýřské stěně v Děčíně. Průzkum byl proveden v rámci výzkumných aktivit přírodovědného oddělení Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě a podpořen Správou Národního parku České Švýcarsko v Krásné Lípě.

LITERATURA

- Alonso-Zarazaga M. A., Barrios H., Borovec R., Bouchard P., Caldara R., Colonnelli E., Gultekin L., Hlaváč P., Korotyaev B., Lyal C. H. C., Machado A., Meragalli M., Pierotti H., Ren L., Sanchez-Ruiz M., Sforzi A., Silfverberg H., Skuhrovec J., Trýzna M., Velazquez de Castro A. J. & Yunakov N. N. 2017: *Cooperative Catalogue of Palaearctic Coleoptera. Curculionoidea*. Monografías electrónicas SEA, Vol. 8, Zaragoza, 729 pp. Online: <http://sea-entomologia.org/monoelec.html>
- Benedikt S., Borovec R., Fremuth J., Krátký J., Schön K., Skuhrovec J. & Trýzna M. 2010: Komentovaný seznam nosatcovitých brouků (Coleoptera: Curculionoidea bez Scolytinae a Platypodinae) České republiky a Slovenska. 1. díl. Systematika, faunistika, historie výzkumu nosatcovitých brouků v České republice a na Slovensku, nástin skladby, seznam. Komentáře k Anthribidae, Rhynchitidae, Attelabidae, Nanophyidae, Brachyceridae, Dryophthoridae, Eirrhinidae a Curculionidae: Curculioninae, Bagoinae, Baridinae, Ceutorhynchinae, Conoderinae, Hyperinae. *Klapalekiana* **46 (Supplementum)**: 1–363.
- Blažej L. & Straka J. 2010: Výsledky monitoringu vybraných skupin hmyzu (Coleoptera: Carabidae; Hymenoptera: Aculeata) v bývalé lesní školce u Býnovce (CHKO Labské pískovce). *Sborník Okresního Muzea Most, Řada Přírodovědná* **32**: 23–42.
- Blažej L. & Věbrová D. (eds) 2021: *Monitoring vývoje společenstva hmyzu disturbovaných porostů smrku po kůrovcové gradaci v NP České Švýcarsko se zaměřením na rašelinné a podmáčené smrčiny*. Unpublished manuscript. Deposited in: Správa Národního parku České Švýcarsko, Krásná Lípa, 68 pp.
- Blažej L. 2018: Brouci vřesovišť Českého Švýcarska. *Děčínské vlastivědné zprávy* **28/2**: 57–67.
- Blažej L., Čapek L., Černý J. & Kadlec J. 2016a: Brouci (Coleoptera) a motýli (Lepidoptera) vrchu Hraniční buk a jeho okolí (Varnsdorf a Dolní Podluží). *Mandava, Ročenka Kruhu Přátel Muzea Varnsdorf* **2015–2016**: 119–154.
- Blažej L., Kadlec J., Brůha P., Matušových P. & Čapek L. 2016b: Brouci (Coleoptera) jirovcové aleje v oboře Vřísek (Zahrádky u České Lípy). *Bezděz* **25**: 117–158.
- Bogusch P. 2017: Distribution and ecology of the weevils of the tribe Bagoini (Coleoptera: Curculionidae) in the Czech Republic. *Klapalekiana* **53**: 193–270.
- Černý J. & Blažej L. 2019: Motýli (Lepidoptera) vybraných vřesovišť Českolipska. *Bezděz* **28**: 66–88.
- Čtvrtečka R. 2007: Příspěvek k poznání fauny brouků (Coleoptera) pískoven a čedičového lomu na Liberecku. *Sborník Severočeského Muzea, Přírodní Vědy* **25**: 113–129.
- Demek J. (ed.) 1987: *Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny*. Academia, Praha, 584 pp.
- Freude H., Harde K. W. & Lohse G. A. (eds) 1981: *Die Käfer Mitteleuropas. Band 10*. Goecke & Evers, Krefeld, 310 pp.
- Freude H., Harde K. W. & Lohse G. A. (eds) 1983: *Die Käfer Mitteleuropas. Band 11*. Goecke & Evers, Krefeld, 303 pp.
- Frieser R. 1981: Unterfamilie: Otiorhynchinae. Pp. 184–240. In: Freude H., Harde K. W. & Lohse G. A. (eds): *Die Käfer Mitteleuropas. Band 10*. Goecke & Evers, Krefeld, 310 pp.
- Hamet A. & Vancl Z. 2016: Katalog brouků (Coleoptera) CHKO Broumovsko. Opravené a doplněné druhé vydání. *Elateridium* **10 (Suppl.)**: 1–137. Online: <http://www.elateridae.com/elateridium/page.php?idcl=260>.
- Härtel H. & Bauer P. (eds) 1997: *Floristické mapování Chráněné krajinné oblasti Labské pískovce*. Unpublished database. Deposited in: Botanický ústav Akademie věd ČR, Průhonice, Správa CHKO Labské pískovce, Děčín.
- Havelka J. 1965a: Příspěvek k poznání rozšíření rodu Apion Herbst (Col., Curculionidae) Šluknovského výběžku (Boh. Bor.). *Zprávy Československé Společnosti Entomologické při ČSAV* **1(2)**: 11–15.
- Havelka J. 1965b: Příspěvek k poznání rozšíření rodu Apion Herbst (Col., Curculionidae) Šluknovského výběžku (Boh. Bor.). *Zprávy Československé Společnosti Entomologické při ČSAV* **1(3)**: 1–7.
- Honců M. 1974: Příspěvek k poznání fauny Coleopter vrchu Kalvárie u Velkých Žernosek (České středohoří). *Severočeskou přírodou* **5**: 73–87.
- Honců M. 1998: Entomologický průzkum kopce Tlustec v Ralské pahorkatině. *Bezděz* **7**: 131–171.
- Honců M. 2000: Entomologický průzkum Luže v Lužických horách v roce 1998 a 1999. *Bezděz* **9**: 307–324.
- Januš J. 2016: Brouci (Coleoptera) chráněné krajinné oblasti a biosférické rezervace Křivoklátsko. *Západočeské Entomologické Listy Suppl.* **1**: 1–449. Online: <http://www.zpcse.cz/entolisty/entolisty.html>.
- Januš J., Moravec P., Rébl K. & Zýka M. 2018: Brouci (Coleoptera) Chráněné krajinné oblasti a biosférické rezervace Křivoklátsko – výsledky faunistického průzkumu a inventarizace v letech 2016–2017. *Elateridium* **12**: 115–202. Online: <http://www.elateridae.com/elateridium/page.php?idcl=300>
- Kadlec J. & Blažej L. 2019: Brouci vybraných pískoven a vřesovišť Českolipska (Coleoptera: Buprestidae, Cerambycidae a Scarabaeidae). *Bezděz* **28**: 189–206 pp.
- Kaplan Z. (ed.) 2019: *Klíč ke květeně České republiky*. Academia, Praha, 1168 pp.

- Kippenberg H. 1983: Unterfamilie: Cryptorhynchinae. Pp. 159–171. In: Freude H., Harde K. W. & Lohse G. A. (eds): *Die Käfer Mitteleuropas. Band 10*. Goecke & Evers, Krefeld, 303 pp.
- Klausnitzer B., Behne L., Franke R., Gebert J., Hoffmann W., Hornig U., Jäger O., Richter W., Sieber M. & Vogel J. 2009: Die Käferfauna (Coleoptera) der Oberlausitz. Teil 1. Beiträge zur Insektenfauna Sachsens. Band 7. *Entomologische Nachrichten und Berichte Supplementum 12*: 1–252.
- Klausnitzer B., Hornig U., Behne L., Franke R., Gebert J., Hoffmann W., Jäger O., Müller H., Richter W., Sieber M. & Vogel J. 2018: Die Käferfauna (Coleoptera) der Oberlausitz. Teil 3: Nachträge, Gesamtübersicht und Analyse der Umweltbezüge. Beiträge zur Insektenfauna Sachsens. Band 21. *Entomologische Nachrichten und Berichte Supplementum 23*: 1–632.
- Lohse G. A. 1983a: Unterfamilie: Acicnemidinae (Strachodinae). Pp. 121. In: Freude H., Harde K. W. & Lohse G. A. (eds): *Die Käfer Mitteleuropas. Band 11*. Goecke & Evers, Krefeld, 303 pp.
- Lohse G. A. 1983b: Unterfamilie: Ceutorhynchinae. Pp. 180–253. In: Freude H., Harde K. W. & Lohse G. A. (eds): *Die Käfer Mitteleuropas. Band 11*. Goecke & Evers, Krefeld, 303 pp.
- Lohse G. A. 1983c: Unterfamilie: Pissodinae. Pp. 110–120. In: Freude H., Harde K. W. & Lohse G. A. (eds): *Die Käfer Mitteleuropas. Band 11*. Goecke & Evers, Krefeld, 303 pp.
- Mikát M., Fremuth J. & Prouza J. 1997: Příspěvek k poznání fauny brouků (Coleoptera) navrhovaného chráněného území „Na Plachtě“ v Hradci Králové. *Acta Musei Reginaehradecensis Series A25*: 93–154.
- Mikát M. & Hájek J. 1999: Druhý příspěvek k poznání fauny brouků (Coleoptera) přírodní památky „Na Plachtě“ v Hradci Králové. *Acta Musei Reginaehradecensis Series A 27*: 129–149.
- Moravec P. & Rébl K. 2012: Výsledky faunistického průzkumu brouků (Coleoptera) na území Chráněné krajinné oblasti a Biosférické rezervace Křivoklátsko (Česká republika). Dodatek I. *Elateridarium 6*: 29–53. Online: <http://www.elateridae.com/elateridarium/page.php?idcl=190>
- Moravec P. & Rébl K. 2014: Výsledky faunistického průzkumu brouků (Coleoptera) na území Chráněné krajinné oblasti a Biosférické rezervace Křivoklátsko (Česká republika). Dodatek II. *Elateridarium 8*: 67–103. Online: <http://www.elateridae.com/elateridarium/page.php?idcl=227>
- Moravec P. & Rébl K. 2016: Výsledky faunistického průzkumu brouků (Coleoptera) na území Chráněné krajinné oblasti a Biosférické rezervace Křivoklátsko (Česká republika). Dodatek III. *Elateridarium 10*: 1–42. Online: <http://www.elateridae.com/elateridarium/page.php?idcl=259>
- Neuhäuslová Z. (ed.) 2001: *Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky*. Academia, Praha, 341 pp.
- Pfeffer A. 1989: *Kůrovcovití Scolytidae a jádrohlobovití Platypodidae*. Zoologické klíče. Academia, Praha, 137 pp.
- Pruner L. & Míka P. 1996: Seznam obcí a jejich částí v České republice s čísly mapových polí pro síťové mapování fauny. *Klapalekiana 32 (Supplementum)*: 1–115.
- Rébl K. 2010: Výsledky faunistického průzkumu brouků (Coleoptera) na území Chráněné krajinné oblasti a Biosférické rezervace Křivoklátsko (Česká republika). *Elateridarium 4 (Suppl.)*: 1–253. Online: http://www.elateridae.com/clanky/rebl_chko_krivoklatsko_2_2_2010.pdf
- Skuhrovec J. 2003: Rozšíření nosatců rodu *Hypera* (Coleoptera: Curculionidae) na území České republiky. *Klapalekiana 39*: 69–125.
- Skuhrovec J. 2005: Živné rostliny nosatců rodu *Hypera* (Coleoptera: Curculionidae) vyskytujících se na území České republiky. *Klapalekiana 41*: 215–255.
- Smreczyński S. 1981: Unterfamilie: Brachyderinae. Pp. 240–273. In: Freude H., Harde K. W. & Lohse G. A. (eds): *Die Käfer Mitteleuropas. Band 10*. Goecke & Evers, Krefeld, 310 pp.
- Stejskal R. & Krátký J. 2017: Aktuální rozšíření nosatce *Gymnetron rotundicolle* Gyllenhal, 1838 (Coleoptera: Curculionidae) v České republice a na Slovensku. *Západočeské entomologické listy 8*: 58–63. Online: <http://www.zpcse.cz/entolisty/entolisty.html>
- Stejskal R., Krátký J. & Trnka F. 2017: Curculionoidea (nosatci bez Anthribidae, Scolytinae a Platypodinae). Pp. 320–334. In: Hejda R., Far-kač J. & Chobot K. (eds): Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí. *Příroda 36*: 1–611.
- Stejskal R. & Trnka F. 2013: Nosatci tribu Cleonini a rodu *Lixus* (Coleoptera: Curculionidae, Lixinae) v České republice. *Klapalekiana 49*: 111–184.
- Strejček J. 1990: *Brouci čeledí Bruchidae, Urodonidae a Anthribidae*. Zoologické klíče. Academia, Praha, 87 pp.
- Strejček J. 2001: *Katalog brouků (Coleoptera) Prahy. Svazek 2. Čeledi Anthribidae, Curculionidae (s. lato)*. Praha, 138 pp.
- Strejček J. 2003: Nosatci a mandelinky. Charakteristické skupiny indikačních druhů fytofágních brouků pro jednotlivé typy biotopů. Pp. 278–306. In: Seják J. & Dejmal I. (eds) 2003: *Hodnocení a oceňování biotopů České republiky*. Český ekologický ústav, Praha, 428 pp.

- Strejček J., Blažej L., Trýzna M., Škoda R. & Bauer P. 2020: Fytofágní brouci Labských pískovců (Coleoptera: Chrysomeloidea, Curculionoidea). *Sborník Severočeského Muzea, Přírodní Vědy* **38**: 63–201.
- Škoda R. & Blažej L. 2021: Příspěvek k nosatcům (Coleoptera: Curculionoidea) nelesních písčitých stanovišť okresu Česká Lípa (severní Čechy). *Sborník Severočeského Muzea, Přírodní Vědy* **39**: 167–204.
- Škoda R. & Moravec P. 2007: Nosatcovití brouci (Coleoptera: Curculionoidea) vrchu Raná v Českém středohoří. *Sborník Severočeského Muzea, Přírodní Vědy* **25**: 97–111.
- Škoda R., Blažej L. & Věbrová D. 2021: Příspěvek k poznání nosatcovitých brouků (Coleoptera: Curculionoidea) inverzních roklí Českého Švýcarska (Severní Čechy). *Bezděz* **30**: 127–156.
- Špryňar P. & Honců M. 2006: Brouci čeledí Anthribidae a Curculionidae (Coleoptera) CHKO Kokořínsko. *Bohemia Centralis* **27**: 563–572.
- Tolasz R. (ed.) 2007: *Atlas podnebí Česka*. Český hydrometeorologický ústav, Praha, 255 pp.
- Trýzna M. & Valentine B. D. 2011: Family Anthribidae Billberg, 1820. Pp. 90–107. In: Löbl I. & Smetana A. (eds): *Catalogue of Palaearctic Coleoptera, Vol. 7. Curculionoidea I*. Apollo Books, Stenstrup, 373 pp.
- Vonička P. & Čtvrtečka R. 1999: Inventarizační průzkum brouků (Coleoptera) přírodní rezervace Bukovec v Jizerských horách. *Sborník Severočeského Muzea, Přírodní Vědy* **21**: 213–222.
- Wanat M. & Mokrzycki T. 2018: The checklist of the weevils (Coleoptera: Curculionoidea) of Poland revisited. *Annales Zoologici* **68**: 1–48.
- Zahradník P. 2017: *Seznam brouků (Coleoptera) České republiky a Slovenska*. Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy, 544 pp.

RESUMÉ

Beitrag zur Kenntnis der Rüsselkäfer (Coleoptera: Curculionoidea) ausgewählte Heiden des Elbsandstein (Nordböhmen)

Richard Škoda – Lukáš Blažej

Die Heiden in den Elbsandsteinen wurden 2017–2020 beobachtet. Die zentrale Methode zur Sammlung von Material war die Verwendung der Malaise-Aufprallfallen und Erdfallen. An sieben Lokalitäten wurden 101 Käferarten der Überfamilie Curculionoidea gefunden: Anthribidae (3 Arten), Attelabidae (6), Brentidae (13), Curculionidae (78) a Nemonychidae (1). Insgesamt 13 bedeutendere Arten wurden bzgl. des Vorkommens in Nordböhmen und der benachbarten deutschen Region Oberlausitz kommentiert. Der Rüsselkäfer *Charagmus griseus* wurde in das rote Verzeichnis der in Tschechien bedrohten Arten von Wirbellosen in die Kategorie verletzten Arten (VU) aufgenommen. Die Art fehlt offensichtlich an vielen Stellen der Tschechischen Republik und das lokale Vorkommen bezieht sich meist auf sandige Gebiete.

Die Ergebnisse der Untersuchung wurden von den besonders trockenen Jahren 2018 und 2019 und den nur begrenzten Möglichkeiten der Sammelmethode beeinflusst. Angesichts der Arbeit von Strejček et al. (2020) wurden die vorhandenen stenotopen Arten genannt mit möglichen ökologischen Abhängigkeiten von der Heidelandschaft und auch regelmäßig vorhandenen Arten. Neben der praktischen Nutzung der Ergebnisse im Rahmen des Schutzes dieses Biotops wurden auch die Nahrungspflanzen der wichtigsten Arten benannt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Untersuchte Lokalitäten auf dem Gebiet des Elbsandsteingebirges. 1 – Bynovec, ehemalige Forstbaumschule, 2 – Doubice, Umgebung der Anhöhe Kuní vrch, 3 – Jetřichovice, Na bídě, 4 – Podmokly, Pastýřská stěna, 5 – Tisá, auf einer Trasse von Hochspannungsleitungen, Ostrov, 6 – Vysoká Lípa, Naturdenkmal Hofberg, 7 – Vysoká Lípa, Krahujčí důl; Violette Linie – Grenze des Landschaftsschutzgebiets Elbsandsteine, grüne Linie – Grenze des Nationalparks Böhmisches Schiefergebirge. Karte D. Věbová.

Abb. 2. Offene Sandflächen und Heideland am Ort der ehemaligen Baumschule bei Bynovec, im Hintergrund die Malaise-Aufprallfallen, April 2017.

Abb. 3. Heideland bei der Anhöhe Kuní vrch, im Hintergrund die Malaise-Aufprallfallen, April 2017.

Abb. 4. Der untere Teil des Heidehangs Na bídě, Mai 2017.

Abb. 5. Heidekraut und Heidelbeeren stehen auf der Trasse der Hochspannungsleitungen in der Nähe von Tisá-Ostrov, April 2018.

Abb. 6. Heide steht am Südhang des Hügels Zámeček, Naturdenkmal Hofberg, Juli 2020.

Abb. 7. Bewachsene Heide am Fuß des Felsens im Krahujčí důl, April 2018.

Abb. 8. Grauer Blattrandkäfer *Charagmus griseus*.

Ausgewählte Arten, die auf den Heiden des Elbsandsteingebirges identifiziert wurden: Abb. 9 – Weißschnauzen-Breitrüssler *Dissoleucas niveirostris*, Abb. 10 – Sumpfhornklee-Blattrandrüssler *Coelositona cambricus*, Abb. 11 – Rüsselkäferart *Gymnetron rotundicollis*. Maßstab 0,5 mm.

Ausgewählte Arten von Rüsselkäfern (Curculionoidea), die auf den Heiden des Elbsandsteingebirges identifiziert wurden:

Abb. 12 – *Micrelus ericae*, Abb. 13 – *Orchestes jota*, Abb. 14 – *Romualdius angustisetulus*. Maßstab 0,5 mm (12), 1 mm (13–14).

Übersetzt von Petra Sochová

MATERIÁL

HRABĚ Z HARDEGGU A HRAD DĚVÍN

Jan Škvrňák

Filosofický ústav Akademie věd ČR v Praze; jan.skvrnak@gmail.com

1/ CDB V-1, s. 359-362, č. 231-232.

2/ Děvín u Mimoně uvádí i rejstřík pátého dílu českého diplomatáře CDB V-4, s. 137; Gabriel, F. - Panáček, J.: *Hrady okresu Česká Lípa*, Praha 2000, s. 14, 61-64; Durdík, T.: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2009, s. 110-111; Sušický, V.: *Zříceniny hradů, tvrzí a zámků - Severní Čechy*, Praha 2017, s. 30-33.

3/ RBM II, s. 560, č. 1298. Ke kontextu Jan, L.: *Václav II, Král na stříbrném trůnu*, Praha 2015, s. 63-64; Beran, Z.: *Vývoj pozemkové držby rodu pánů z Michalovic. Historické, sociální a geografické souvislosti*, *Historická geografie* 36, 2010, s. 178-179.

4/ Friedhoff, J.: *Reichsburg*. In: *Wörterbuch der Burgen, Schlösser und Festunge*, Stuttgart 2004, s. 208; Köbler, G.: *Historisches Lexikon der deutschen Länder: Die deutschen Territorien vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, München 2017, s. 144; Ersch, J.: *Die Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste, Erste Section, Dir - Dominium mundi*, Leipzig 1835, s. 233; Zehetmayer, R.: *Das sogenannte „österreichische Interregnum“: Von den Babenbergen zu den Habsburgern*, in: *Interregna im mittelalterlichen Europa. Konkurrierende Kräfte in politischen Zwischenräumen*, Marburg 2020, s. 58.

5/ Zeißberg, H.: *Hardegg, Heinrich Graf von*, *Allgemeine Deutsche Biographie* 10, 1879, s. 556; Wendrinský, J.: *Heinrich, Burggraf von Dewin und Graf von Hardegg. Nachtrag: Das Wappen der Dewin, Blätter des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich Ser. NF 12, 1878, s. 81.*

Na bojišti u Kressenbrunn se v létě 1260 sešel výkvět středoevropské šlechty. Několik dní před bitvou český král Přemysl Otakar II. i jeho manželka vydávají v Lávě (Laa) nad Dyjí dvě listiny, kde udělují Voku z Rožmberka hrabství Raabs. Podle jejich velmi podobných svědečných řad lze s velkou mírou pravděpodobnosti určit, kdo pod českými praporci válčil. Byl to markrabě Ota III. Braniborský, vévoda Oldřich Korutanský, hrabata Wernher a Jindřich z Schaunberga, *Henricus purgrawius de Dewyn* (nebo *Dewin*), Ojří z Fridberga, za ním počínaje pražským purkrabím Jarošem ze Slivna následuje 12 českých pánů (většinou dvorských hodnostářů a nebo purkrabích královských hradů) a 14 (v Markétině listině 3) rakouských šlechticů, také příslušníků zemské elity.^{1/}

Současná kastelologická literatura je zajedno v interpretaci obou listin. Purkrabí Jindřich měl být purkrabím na severočeském hradu Děvín (k. ú. Hamr na Jezeře), který vznikl jako královský před rokem 1260, nejspíše kolem roku 1250.^{2/} Královský hrad se dostává do rukou šlechty krátce po nástupu Václava II. na český trůn. Na konci srpna 1283 Jan z Michalovic vydává v Praze listinu, kterou informuje o směně majetků s mladým králem. Markvartic získává hrady Velešín, Ostrý (Scharfenstein) a Děvín, k tomu ves Vítějovice. Na oplátku králi postupuje vsi Tuchlovice, Hojnice a Srby, dále majetky v Děčíně a 800 hřiven stříbra. Kromě toho slibuje panovníkovi také věrnou službu jako jiní zeměniní.^{3/}

Dosavadní interpretace lokality *Dewin* z roku 1260 jako hradu v severních Čechách je dle mého soudu špatná. Jindřichovo páté místo ve svědečné řadě za říšskými knížaty a hrabaty, a před českým i moravským panstvem nesevědí o tom, že by byl purkrabím právě dostavěného královského hradu. Navíc by se ocitl v listinách i před purkrabím nejdůležitějšího hradu v zemích krále Otakara - Pražského hradu a dalšími českými pány.

Řešení, které zná rakouská historiografie, je třeba hledat v okolí německy mluvící šlechty v okruhu Přemysla Otakara II., konkrétně v Míšeňsku, kde se nedaleko Lipska nachází vesnice a zámek Döben. Tato lokalita se v pramenech označuje jako *Deben*, *Döben*, ale nejčastěji jako *Dewin*, název nepochybně souvisí s původním slovanským osídlením. První zmínka o Döben je kladena k roku 1046, v roce 1117 Viprecht z Grojče boří místní hrad, který je v roce 1185 obnoven jako zeměpanský (říšský, tzv. Reichsburg). Hrad v roce 1198 se dostává do správy rodu Erkenbertingerů (von Tegkwitz). Podle tohoto hradu se rod místních dědičných purkrabích píše jako „Purkrabí z Dėvina“, podobně jako v českém prostředí známí Purkrabí z Donína (Burggrafen von Dohna) nebo Magdeburka.^{4/}

Samotný Jindřich, purkrabí z Döben, se několikrát v 50. letech objevuje v listinách z Míšeňska, společně se svým otcem Albertem (Albrechtem) erbu dvou modrých pruhů na stříbrném poli, také s označením jako mladší purkrabí hradu Döben-Dėvín.^{5/}

Obr. 1. Listina Jindřicha, hraběte z Hardeggu a Albera z Feldsbergu ze 4. 4. 1266, uložená v klášteře Lilienfeld. Jindřichova hraběcí pečeť nalevo (zdroj: https://www.monasterium.net/mom/AT-StiALi/LilienfeldOCist/1266_IV_04/charter).

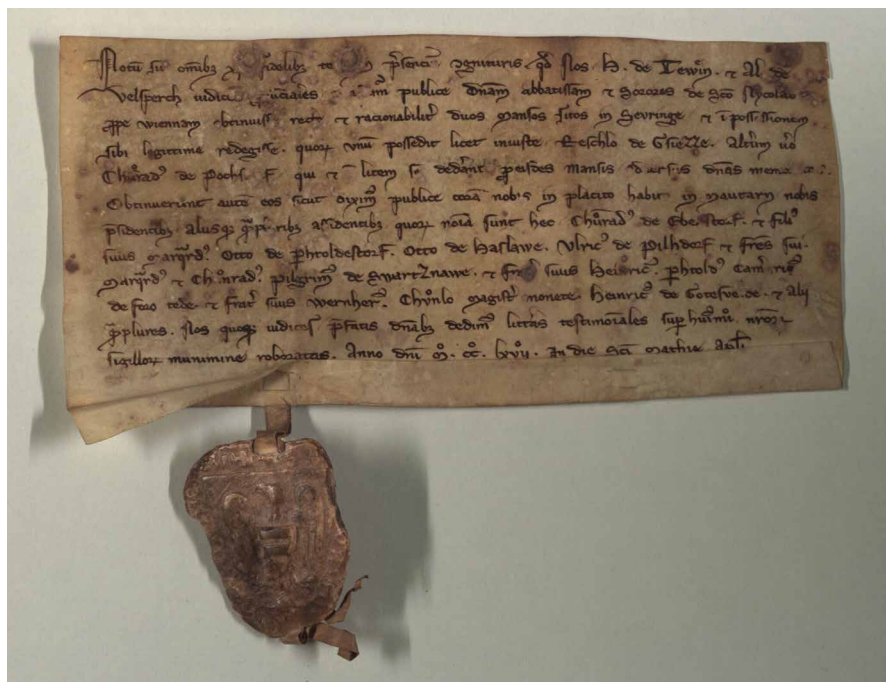
Purkrabí Jindřich je poté doložen před Kressenbrunnem. Kdo a co ho dovedlo do tábora Přemyslových bojovníků nelze s přesností říci, snad to mohly být kontakty na německou šlechtu spojenou už dříve s českým panovníkem (jako byl Ojř z Frídrberka). Účast na Přemyslově straně u Kressenbrunnu se mu ovšem velmi vyplatila, jeho další osud je dobrým příkladem sociální a geografické mobility ve vrcholném středověku. V jednom ze střetů, které velké bitvy předcházely, byli zabiti oba bratři, Konrád a Ota, hrabata z Hardeku (Hardegg). Jindřich si posléze bere za ženu vdovu Oty z Hardeku Wilbirgu a od zeměpána získává i hrabský titul. Podle Janse Enikel k tomu došlo v roce 1263, jako *Heinricus comes de Hardekke* vystupuje ve Vídni v už květnu 1262. O necelé dva měsíce později je Jindřich v Jihlavě uváděn jako purkrabí z "Tewingen", v roce 1264 je naposledy doložen i v Míšeňsku, jako purkrabí v Döben (*Dewin*).

Hrabě z Hardeku a purkrabí na Děvíně je od roku 1265 pravidelně, několikrát ročně doložen v rakouském prostředí. Příčina je jasná, kromě hraběcího titulu Jindřich dosahuje na úřad rakouského zemského sudího (jednoho ze čtyř) a řada zachovaných listin se jednoduše týká jeho agendy. Několikrát se ocitne i v českých

Obr. 2. Hrad Hardegg (foto Daniel Novotný 2018).

Obr. 3. Listina Jindřicha, hraběte z Hardeggu a Albera z Feldsbergu z 24. 2. 1267 pro svatomikulášský klášter u Vídně. Jindřich je uveden jako H. de Tevein (zdroj: https://www.monasterium.net/mom/AT-UAW/a/AT-UAW%7C108_A_8/charter).

zemích - v prosinci 1268 je svědkem poděbradských úmluv, na počátku následujícího roku se účastní jízdy krále Přemysla po svých državách, v březnu svědčí na listině v Litoměřicích, v červnu ve Znojmě a v červenci v Brně, při všech těchto okamžicích je označován jako hrabě (Jindřich) z Hardeka. Na několika listinách z 60. let se zachovala Jindřichova pečeť, zobrazující dobovou turnajovou přilbu s mohutným přikryvadlem (nikoliv rodové pruhy).^{6/}

6/ Wendrinský, J.: *Heinrich, Burggraf von Dewin und Graf von Hardegg. Blätter des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich Ser. NF 11, 1877, s. 265-279; CDB V-1, s. 489-491, č. 330; CDB V-3, s. 186, č. 1248. Jako zemský sudí prvně 11. dubna 1265 CDB V-1, s. 647-648, č. 437; CDB V-2, s. 152-154, č. 573; CDB V-3, s. 294, č. 1446, 294, 299-300, č. 1457.*

7/ FRA II-6, s. 149, č. 1, s. 151-152; FRA II-1, s. 95, č. 84, s. 125, č. 108; FRA II-51, s. 125, č. 108.

8/ http://images.monasterium.net/pics/124/K._MOM-Bilddateien._~Lilienfeldjpgweb._~StAL_12660404.jpg http://images.monasterium.net/pics/124/K._MOM-Bilddateien._~Lilienfeldjpgweb._~StAL_12671128.jpg https://www.monasterium.net/mom/AT-StiAGe/Urkunden/1269_III_18/charter

Závěr svého nepříliš dlouhého života strávil Jindřich myšlenkami na spásu své duše prostřednictvím podpory kláštera cisterciáků v Alt Melon (Dolní Rakousy). První dochované listiny z roku 1263 uvádějí jako zakladatele kláštera rakouského maršálka Jindřicha z Kuenringu-Vitorazi. V únoru 1269 *Heinricus Comes de Hardekke Burchgravius in Dewin* vydává nebo spoluvydává dvě důležité listiny pro tento klášter, v první společně s manželkou Wilbirgou věnuje fundaci deset hřiven platu v Leodaggeru, osm hřiven v Rohrendorfu a ještě obiloviny a víno. V druhé listině Jindřichové z Kuenringu i Hardeku společně s manželkami a dětmi (Kuenringa) potvrzují klášteru jeho svobody, majetky, jakož i podřízení klášteru ve Světlé (Zwettl). 23. dubna 1270 Jindřich na žádost své manželky v případě své smrti odkazuje klášteru další tři vinohrady.

Jindřichova bezdětná smrt přichází mezi 31. říjnem 1270, kdy jako *Heinricus comes de Hardekch dictus de Dewin* vydává listinu, a 23. dubnem 1271, kdy Wilbirga po smrti svého muže potvrzuje donaci výše zmíněných tří vinohradů.^{7/}

Na základě výše uvedeného lze nastínit teorii, že první skutečná zmínka o hradu Děvín v severních Čechách je až z roku 1283. O existenci okolo poloviny 13. století může rozhodnout až důkladný archeologický průzkum této lokality.

Studie vznikla s podporou projektu GA ČR Vládní praxe Přemysla Otakara II. (1247-1278). GA18-09231S.

EDICE PRAMENŮ A POUŽITÁ LITERATURA

- CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V-1. Edd. J. Šebánek et S. Dušková, Pragae 1974; V-2. Edd. J. Šebánek et S. Dušková, Pragae 1981; V-3. Edd. J. Šebánek et S. Dušková, Pragae 1982; V-4. Edd. S. Dušková et V. Vašků, Pragae 1993.
- FRA: Fontes rerum Austriacarum II-1. Ed. J. Chmel, Wien 1849; II-6. Ed. F. Firnhaber, Wien 1853; II-51. Ed. A. Fuchs, Wien 1901.
- RBM: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. Ed. J. Emler, Pragae 1882.
- Beran, Z.: Vývoj pozemkové držby rodu pánů z Michalovic. Historické, sociální a geografické souvislosti, *Historická geografie* 36, 2010, s. 175–195.
- Durdík, T.: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 2009.
- Ersch, J.: Die Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste, Erste Section, Dir - Dominium mundi, Leipzig 1835.
- Friedhoff, J.: Reichsburg. In: Wörterbuch der Burgen, Schlösser und Festunge, Stuttgart 2004.
- Gabriel, F. - Panáček, J.: Hrady okresu Česká Lípa, Praha 2000.
- Jan, L.: Václav II, Král na stříbrném trůnu, Praha 2015.
- Köbler, G.: Historisches Lexikon der deutschen Länder: Die deutschen Territorien vom Mittelalter bis zur Gegenwart, München 2017.
- Sušický, V.: Zříceniny hradů, tvrzí a zámků - Severní Čechy, Praha 2017.
- Wendrinský, J.: Heinrich, Burggraf von Dewin und Graf von Hardegg. Blätter des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich Ser. NF 11, 1877, s. 265–279.
- Wendrinský, J.: Heinrich, Burggraf von Dewin und Graf von Hardegg. Nachtrag: Das Wappen der Dewin, Blätter des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich Ser. NF 12, 1878, s. 81.
- Zehetmayer, R.: Das sogenannte „österreichische Interregnum“: Von den Babenbergern zu den Habsburgern, in: *Interregna im mittelalterlichen Europa. Konkurrierende Kräfte in politischen Zwischenräumen*, Marburg 2020.
- Zeißberg, H.: Hardegg, Heinrich Graf von, *Allgemeine Deutsche Biographie* 10, 1879.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Die Urkunde von Heinrich Graf von Hardegg und Albero von Feldsberg vom 04. 04. 1266, aufbewahrt im Kloster Lilienfeld. Heinrichs Grafsiegel links (Quelle: https://www.monasterium.net/mom/AT-StiALi/LilienfeldOCist/1266_IV_04/charter).
- Abb. 2. Die Burg Hardegg (Foto D. Novotný 2018).
- Abb. 3. Die Urkunde von Heinrich Graf von Hardegg und Albero von Feldsberg vom 24. 02. 1267 für das Nikolaikloster bei Wien. Heinrich ist als H. de Tevein angeführt (Quelle: https://www.monasterium.net/mom/AT-UAW/a/AT-UAW%7C108_A_8/charter).

Übersetzt von Petra Sochová

O JILJOVĚ (A NEVDANOVĚ) JEŠTĚ JEDNOU

Jaroslav Panáček

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa; panacek@muzeumcl.cz

Před pětačtyřiceti lety popsal V. J. Sedlák v článku s názvem O Jiljově známém a neznámém putování historika Augusta Sedláčka naším regionem. Hlavním tématem textu však nebyly Sedláčkovy cesty, ale popis a historie lokality známé pod německým jménem Veilchenburg, což je romanticky upravený pískovcový suk podoby věžovité tvrže nedaleko Sádek u Holan pod tzv. Vříseckou oborou. Autor tehdy ještě uvažoval o jejím středověkém využití, ačkoliv připouštěl romantické úpravy skály na domnělém tvrzišti.^{1/} Několik let poté již bylo spojení lokality se jménem Jiljov, známým z písemných pramenů 14.–17. století, jednoznačně odmítnuto,^{2/} a tak tomu zůstává i nadále. Stále však zůstává nedořešena otázka skutečné lokalizace Jiljova, známého pouze z predikátů. Přestože bylo před dvaceti lety jeho umístění do okolí Holan odmítnuto,^{3/} ukazuje se, že pochybnosti přetrvávají.

Lokalita Veilchenburg

Již od konce 19. století,^{4/} pravděpodobně již dříve, bylo známo jméno Veilchenburg (česky Fialkový hrad) pro skálu obtékanou potokem jižně od Sádek (něm. Fischbehälter) 0,8 km východně od Holan. Lokalitu tvoří skalní suk upravený do podoby věžovité tvrže a ležící na oválném „tvrzišti“ obklopeném mělkým a širokým příkopem. Na základě nepřesvědčivé romantické etymologie spojil A. Sedláček^{5/} lokalitu se jménem Jiljov, známým z písemných pramenů. Archeologický výzkum Okresního vlastivědného muzea v České Lípě v roce 1970 na předpokládaném tvrzišti potvrdil, že žádné středověké panské sídlo zde nikdy nestávalo a že se jedná pouze o romanticky upravenou skálu tvořící součást krajinných úprav okolí Nového Zámku majitelem panství Vincencem Karlem Kounicem po roce 1820. Nálezy z výzkumu na lokalitě Veilchenburg podporují svou kvalitou i kvantitou výše uvedený názor. Jsou dnes uloženy ve Vlastivědném muzeu a galerii v České Lípě pod inv. č. 68–213.^{6/} Je ovšem s podivem, že autor hesla Jiljov v kompendiu panských sídel severních Čech z roku 1984, tedy dlouho po archeologickém výzkumu i po Sedlákově článku, popisuje lokalitu zcela jednoznačně jako středověké panské sídlo a o romantických úpravách skály se ani nezmiňuje.^{7/}

Rod nižší šlechty z Jiljova

Jako první se po Jiljově psal v roce 1388 Hrdoň ze Všetat, jinak z Jiljova (*Hrdonius de Wsetat alias de Gilgiewa*), který svědčil před soudem desk zemských ve sporu Petra z Dubnice o dědictví v Niměřicích nedaleko Mladé Boleslavi.^{8/} Znovu se pak vyskytuje v roce 1391 spolu s Hynkem z Dolan, jinak řečeným z Jiljova (*Hinco de Dolan alias dictus de Gilgowa*), ve sporech o platy z Niměřic a dědictví v Horkách.^{9/} Nepochybně též Hynek z Dolan se v roce 1417 označuje „*et de Wetky*“ (asi z Vetlé).^{10/} Když roku 1421 postupoval Jindřich Haras svůj statek Bosyně, svědčili při tom Hynek z Liliova seděním v Oslovicích a Vaněk Vyšata z Liliova seděním v Hostíkovicích.^{11/}

Od roku 1429 se pak objevují Holanové z Jiljova. Na listině Jana Košíka z Lomnice z roku 1429 je svědkem Hanuš Holan z Jiljova (*Hanuss Holan z Gilgiewa*)^{12/} a v roce 1454

1/ Sedlák 1977, s. 211–214.

2/ Panáček 1986, s. 109–110, a poté ještě několikrát, např. Gabriel - Panáček 2000, s. 17, 161–162.

3/ Gabriel - Panáček 2000, s. 161.

4/ Hantschel 1894, s. 417–418.

5/ Sedláček poprvé ještě neurčitě v roce 1897 do okolí Holan (heslo Holan z Jiljova v OSN 1897, s. 482), poté Sedláček 1908, s. 370 a nakonec i Sedláček 1923, s. 262–263.

6/ Gabriel 1985.

7/ Anděl a kol. 1984, s. 183.

8/ RTB I, s. 516.

9/ AČ. 31, s. 68–70, č. 97.

10/ RTB II, s. 135.

11/ Archiv Třeboňský (dle Sedláček 1923, s. 263).

12/ AČ. 1, s. 412, č. 33; AČ. 36, s. 77, č. 71.

se připomíná asi tentýž Hanuš z Jiljova či jeho syn.^{13/} O sto let později, v roce 1542 je svědkem na listině Kateřiny z Hrádku Jan Holan z Jiljova.^{14/} Téhož roku pak Jan, Václav a Jindřich Holanové z Jiljova přiznali se i na místě Šebestiána a Jiříka, mladších bratří, že drží tvrz Kostelec^{15/} po otci Zikmundovi a předcích svých.^{16/} Ještě roku 1600 se připomíná Karel Holan z Jiljova a na Sluhách.^{17/} To jsou pouze ty neznámější prameny, neboť pro období od roku 1429 až do roku 1623 uvádějí záznamy v Kartotékách Augusta Sedláčka přes 30 zpráv o členech tohoto rodu.^{18/} Torzovitost a nahodilost pramenů o rodu z Jiljova a Holanů z Jiljova nicméně neumožňuje sestavit jejich genealogii.

Nás zajímá v minulosti tohoto rodu především období konce 14. a začátku 15. století. Jak vyplývá z uvedeného přehledu, jméno Jiljov se vyskytuje v pramenech v tomto období pouze jako predikát různých osob, které současně užívají přídomků „z Dolan, z Nevdanova, ze Všetat“ (či z neznámé Vetky, snad Vettlé, viz dále) a sedí na Oslovicích, Hostkovicích či Dolanech, potažmo i v Mnichově. Sídlo ani ves Jiljov není v pramenech nikdy uvedeno.

Z uvedených lokalit (s výjimkou Všetat a Vettlé) se všechny nalézají v okolí Holan. Pozornost však budí Nevdanov, ne zcela spolehlivě ztotožněný s Nedamovem u Dubé, poněkud od Holan vzdáleným. Zdá se, že tato identifikace nebyla správná. Souvislost Nevdanova s osobami písíci se po Jiljově je však nezpochybnitelná a proto je třeba se Nevdanovu věnovat poněkud blíže.

Lokalizace Nevdanova

Jméno Nevdanov (někdy též Nebdanov) se vyskytuje v závěru 14. století na několika listinách jako přídomek jakéhosi Hynka. Nejprve svědčil v letech 1388–1391 jako „*Hinco de Newdanow*“ spolu s farářem Mikulášem z Mimoně ve sporu o dědictví v Horkách a platy v Niměřicích (Velké Horky a Niměřice jz. od Mladé Boleslavi).^{19/} Spolu s nimi jsou zde ještě jmenováni již výše uvedení „*Hinco de Dolan alias dictus de Gilgowa*“ a „*Hrdonius de Wsetat alias de Gilgiewa*“. V roce 1389 je na dvou listinách, datovaných téhož dne 17. listopadu, uveden „*validus Hinco de Nebdanow*“ jako svědek Hynka Berky Hohnsteinského, pána na Lipém, který se vzdal ročních platů v Písečné, Stráži a Bořetíně pro nadání hlavního oltáře nově zřízené kaple sv. Kříže na předměstí a nově založené kaple Panny Marie za hradbami.^{20/} Přídavné jméno „*validus*“ (silný, mocný) se ve středověké nobilitologii pojilo s termínem panoše (lat. *cliens*, *armiger*) a označovalo tedy osobu ve služebním poměru k páni (tj. vyšší šlechtě).^{21/} Je tedy pravděpodobné, že Hynek z Nevdanova byl v manském poměru k Hynku Berkovi Hohnsteinskému na Lipém. Kromě toho o Hynkovi víme, že téhož roku 1389 koupil dům č. 900 v Jindřišské ulici na Novém Městě pražském a v roce 1391 vedlejší dům č. 899 spolu s bratrem Heršem (Hersso), jemuž jej o rok později odstoupil.^{22/} Poslední známá zpráva o něm je z roku 1397, kdy Hynek řečený z Nebdanova seděním v Mnichově (*Hinco dictus de Nebdanow residens in Mnychow*) svědčil opět na listině téhož Hynka Berky Hohnsteinského, který městu Lipému prodal platy v Dobranově za účelem stavby, opravy a výzdoby farního kostela.^{23/} Úplně poslední zpráva o Nevdanově z předhusitské doby pochází z roku 1406, kdy jakýsi „*Petrus dictus Welfl de Warnsdorf, residens in Newdanowye*“, tedy seděním v Nevdanově, prodával roční plat 6 kop gr. na svém dědictví v Nevdanově bakaláři Šimonovi ze Žatce. Jako ručitelé byli uvedeni Václav z Dubé a Zakšína a „*Hynco de Wetly, residens in Dolanech*“ (výše zmíněný k roku 1417).^{24/} Ještě dodejme, že střídání hlásek *b* a *v* (resp. *w*) ve jménu Nevdanova není nic ojedinělého, neboť hlásky *b* a *v* jsou artikulačně velmi podobné, a proto se v minulosti navzájem často zaměňovaly.^{25/}

13/ DD. 16/68.

14/ Vavroušková 1941, s. 199, č. 481.

15/ Tvrz Kostelec stávala v Tupadlech u Liběchova na místě, kde stojí nedokončený Veithův Slavin (Sedláček 1923, s. 438).

16/ DZV. 250 A 28

17/ Haas 1939, s. 42.

18/ www.augustsedlacek.cz; heslo Jiljov.

19/ RTB I, s. 516; AČ. 31, s. 68–70, č. 97.

20/ LE III, s. 318, č. 463, s. 319, č. 464; též RBMV I/3, s. 656, č. 2680, s. 657, č. 2682.

21/ Holeček 1979, s. 96–99. Otázka však není definitivně rozhodnuta. Se soudem, že pojmy *cliens* a *armiger* byly na sklonku předhusitského období vyhrazeny panským služebníkům, nesouhlasí např. R. Šimůnek (2000, s. 178, pozn. 11).

22/ Tomek 1870, s. 193, č. 899, 900.

23/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2367, opis ve sbírce elenchů.

24/ SOA Třeboň, *Soupis rukopisů v Třeboňu a v Českém Krumlově*, s. 251, *Rukopis sign. C2, fol. 89 [staré fol. 45b]*. Tento pramen uvádí také A. Profous (1951, s. 188) jako „Sedl. z A. třeboň.“, ale s mylným datem 1416. Tento omyl však padá na vrub A. Sedláčka, neboť chybné datum 13. června 1416 nalezneme již v jeho kartotéce (www.augustsedlacek.cz; heslo Nevdanov), z níž A. Profous pro své dílo o místních jménech čerpal.

25/ Za konzultaci k problému děkuji PhDr. Pavlu Štěpánovi, PhD. z Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky.

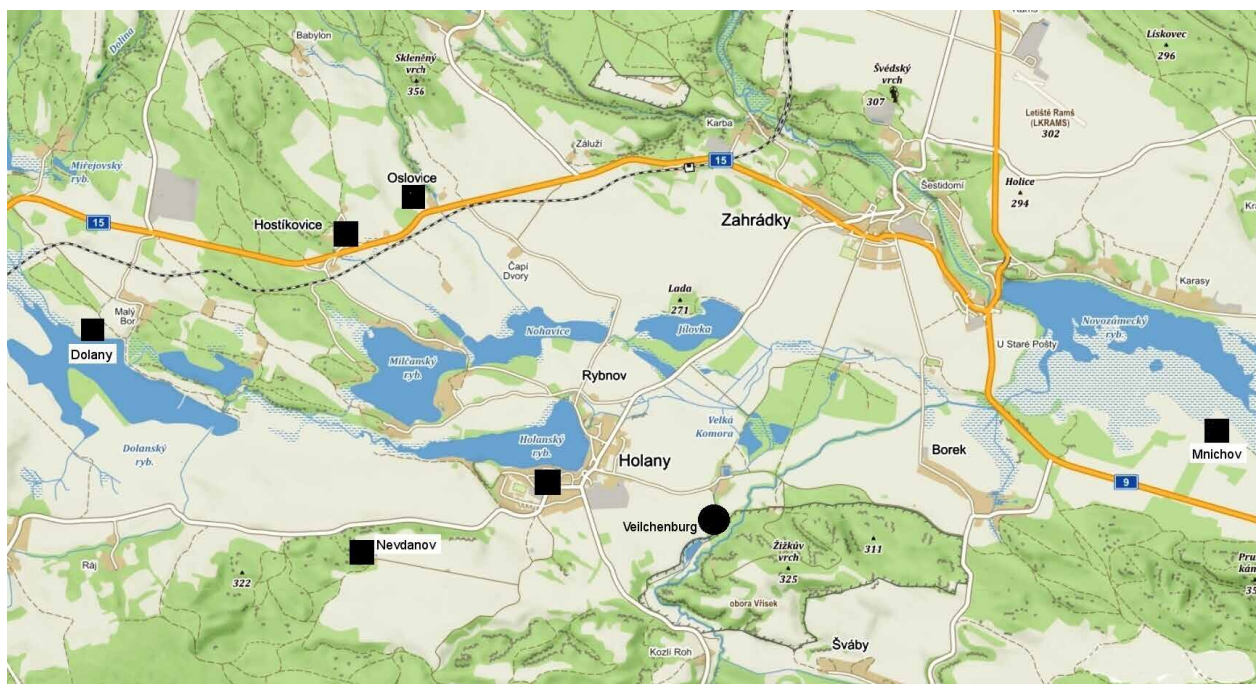
26/ Šimák 1938, s. 767.

27/ Profous 1951, s. 188; z jeho díla bylo citováno s uvedením pouze jednoho Nedamova v Vojtišková a kol. 1978, s. 78.

28/ Janeba - Koudela 1966, s. 165; Panáček 2000, s. 44, č. 63.

29/ Panáček 2019, s. 11.

30/ RTB I, s. 596.

Obr. 1. Pojednávané lokality v okolí Holan (kresba autor).

Lokalizaci Nevdanova se žádný z historiků nezabýval. Dnes také žádný Nevdanov v Čechách neznáme, ale existují, resp. existovaly, dvě lokality se jménem Nedamov, obě na Českolipsku: Nedamov východně od Dubé a dnes zaniklý dvůr Nedamov (dříve zaniklá ves) jihozápadně od Holan. Přestože jsou některé výše uvedené prameny o Nevdanově obsaženy na lístcích Kartoték A. Sedláčka, v žádném ze svých prací (Hrady, Místopisný slovník, hesla v Ottově slovníku naučném, atd.) náš velký historik o něm nepojednal. Jedinou výjimkou mezi historiky byl J. V. Šimák ve své práci o středověké kolonizaci. Sice přímo Nevdanov nelokalizoval, ale zmínku o něm uvedl s citací příslušných pramenů hned za informacemi o dvoru Lov (u Březinky u Dubé): „Na *Nevdanově* přebývá r. 1388–91 Hynek z Nevdanova jinak z Dolan j. z Jiljova.“^{26/} Naprosto zmatečně se toho ovšem chopil A. Profous, který oba uvedené Nedamovy spojil v jedno heslo.^{27/} Ačkoliv jsou od sebe obě lokality vzdáleny vzdušnou čarou více než 10 km, nazval je „obec ve dvou dílech“. Dělí je však nejenom vzdálenost, ale i příslušnost k různým dominiím: Nedamov u Dubé patřil k panství Nový Berštejn, Nedamov u Holan před svým zánikem k panství Nový Zámek. O to nesmyslnější je Profousovo spojení pramenů pro obě lokality včetně zmínek o Hynkovi z Nevdanova!

Ohlas Šimákova opatrného lokalizování a Profousovy kombinace přinesla pouze popularizační publikace o místních jménech v Severočeském kraji a spojení Hynka z Nevdanova s Nedamovem u Dubé se objevilo i v novější pramenné edici, kde byly listiny o Hynkovi publikovány.^{28/} Z Profousem publikované kombinace pramenů pro obě lokality je však zcela jasně zřejmé, ke kterému Nedamovu by mohl Hynek z Nevdanova patřit. Přitom nutno zohlednit také fakt, že při dělení synů Jindřicha Berky z Dubé v roce 1402, kdy Jindřich Berka Hlaváč obdržel od otce území pozdějšího Berštejnského panství,^{29/} není Nedamov jmenován. Je zde uvedena řada lokalit v těsném okolí dnešního Nedamova, tj. Malá Březinka (dnešní dvůr Březinka), Velká Březinka (na místě dnešní Panské Vsi), Lov (zaniklý poplužní dvůr nedaleko dvora Březinka), ves Horky a dva mlýny pod Březinkou (patrně Frauenmühle a Schwarzmühle), jenom Nedamov zde není.^{30/}

Po období středověku končícím zprávou o Nevdanově z roku 1406 následuje první doklad pro Nedamov u Dubé až po téměř stopadesáti letech, totiž v popisu Berštejnského panství z roku 1553: „*we wsy nedamowie*“.^{31/}

Možnost spojení zpráv o Hynkovi z Nevdanova s Nedamovem u Holan byla nadhozena již dříve, byť bez jakéhokoliv zdůvodnění.^{32/} V případě Nedamova u Holan je sice časový rozdíl mezi poslední zprávou o Nevdanově (1406) a následující zprávou o zaniklé vsi pouze o málo nižší, ale je zde podstatný rozdíl. Následující zpráva totiž uvádí shodné znění jména, tedy Ne-v-danov. Pro Nedamov u Holan, na jehož místě ležela zaniklá ves Nevdanov, počínají písemné prameny popisem Rybnovského panství z roku 1543: „*wsy Newdanowa pusté*“.^{33/} Další prameny téměř stejného znění z let 1546–1575 následují^{34/} a poté i zápis v urbáři Novozámeckého panství z roku 1619,^{35/} nepochybně týž jako v urbáři z roku 1579, který dnes neexistuje.^{36/} Přípis v urbáři z roku 1619 také dokládá kontinuitu zaniklé vesnice a poplužního dvora. Shodné znění jména zaniklé vsi nás tak nenechává na pochybách, kde sídlo Hynka z Nevdanova leželo! Jenom dodejme, že na místě zaniklé vsi Nevdanova u Holan stával pak hospodářský dvůr, který dostal poněmčené jméno Nedam a patřil od roku 1632 hejtmanovi Novozámeckého panství Baltasarů Kühnelovi, nobilitovanému v roce 1637 jako „*Balthasar Leopold von Kühnel auf Nedamov*“.^{37/}

Lokalizace Jiljova

Přestože se v otázce lokalizace panského sídla A. Sedláček mýlil, zdá se pravděpodobné, že nějaké sídlo Jiljov, ať již v podobě tvrze, sídelního dvora či pouhé vesnice, bychom mohli hledat někde v okolí Holan. Nasvědčovalo by tomu již zmíněné spojení osob s predikátem „z Jiljova“ s lokalitami ležícími v blízkém okolí Holan (Dolany, Oslovice, Hostíkovice, Nevdanov, Mnichov). Všechny jsou soustředěny v úzkém pruhu povodí Bobřího potoka od Dolan na západě po Mnichov na východě (obr. 1). Dalšími indiciemi je úzké spojení Hynka z Nevdanova (u Holan) s rodem z Jiljova, možná dokonce příbuzenské vazby, i jeho služební poměr k rodu Berků z Dubé. V neposlední řadě je také jistým vodítkem příjím rodu Holanů z Jiljova, známého od 15. do 17. století, které nepochybně navozuje možnou souvislost s městečkem Holany.

PRAMENY

Historický ústav Akademie věd ČR, Praha

Kartotéky A. Sedláčka, přístupné na: www.augustsedlacek.cz

Národní archiv (NA) Praha

Desky dvorské království Českého (DD)

Desky zemské větší království Českého (DZV)

Stará manipulace (SM) Praha

Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice, pobočka Děčín

Velkostatek (Vs) Česká Lípa - Nový Zámek,
k. 87, Urbář panství Nový Zámek, IV. díl

Státní oblastní archiv (SOA) Třeboň

Soupis rukopisů v Třeboni a v Českém Krumlově 1369–1860,
s. 251, Rukopis č. 57, sign. C2

Státní okresní archiv (SOKA) Česká Lípa

Archiv města (AM) Česká Lípa,
inv. č. 2367, Sběrka elenchů

31/ NA Praha, DZV. 10 K 23.

32/ Randus - Dostál 1994, s. 358–359.

33/ NA Praha, DZV. 250 E 22v.

34/ NA Praha, DD. 64/200C, DD. 52/161, DZV. 18 M 24v; SM, C215/W8.

35/ SOA Litoměřice, pob. Děčín, Vs Česká Lípa - Nový Zámek, k. 87, Urbář panství Nový Zámek, IV. díl, s. 88–89 (zápis osady přeškrtnán).

36/ Registra panství Lipského a Novozámeckého z roku 1579 publikoval na pokračování J. V. Šimák v časopise *Bezděz v letech 1937–1938*. Edice bohužel zůstala nedokončena, takže *Nevdanov* zde již není. Originál urbáře, který měl J. V. Šimák k publikování zapůjčen z archivu Novozámeckého panství, je dnes bohužel nezvěstný.

37/ Panáček 2017.

EDICE PRAMENŮ

- AČ: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské z archivův domácích i cizích 1. (ed. F. Palacký), Praha 1840; 31. (První kniha provolací desk dvorských z let 1380–1394; ed. G. Friedrich), Praha 1921; 36. (Třetí kniha provolací desk dvorských z let 1411–1448; ed. G. Friedrich), Praha 1941.
- Haas, A. 1939: Parisova sbírka. Český zemský archiv I, Praha.
- LE: Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., III. (ed. C. Borový), Pragae 1879.
- RBMV: Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. Tomus I. Fontes Archivi capitulī metropolitani eccl. Pragensis (ed. V. Jenšovská) I/3, Pragae 1974.
- RTB: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I. (ed. Emler), Pragae 1870; II (ed. J. Emler), Pragae 1872.
- Tomek, V. V. 1870: Základy starého místopisu Pražského II. Nové město Pražské, Praha.
- Vavroušková, A. 1941: Desky zemské království Českého. Kvaterny trhové. Kvaterny trhový běžný černý od léta 1541–1542 (Desky zemské větší č. 1), Praha.

LITERATURA

- Anděl, R. a kol. 1984: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy, Praha.
- Gabriel, F. 1985: Nálezová zpráva čj. 4092/85 (strojopis v Archeologickém ústavu AV ČR), Praha.
- Gabriel, F. - Panáček, J. 2000: Hrady okresu Česká Lípa, Praha.
- Hantschel, F. 1894: Nordböhmischer Touristen-Führer, Leipa i. B. (1. vydání).
- Holeček, J. 1979: Příspěvky k metodologickým aspektům výzkumu české šlechty v období husitské revoluce (Marxistická nobilitologie, její metody a techniky), In: Ústecký sborník historický 1979, s. 83–106.
- Janeba, J. - Koudela, B. 1966: Místní jména v Severočeském kraji, Ústí nad Labem.
- OSN 1897: Ottův slovník naučný XI (He–Hy), Praha.
- Panáček, J. 1986: Zaniklé osady na novozámeckém panství. Onomastický zpravodaj ČSAV XXVII, s. 108–120.
- Panáček, J. 2000: Regesta Lippensia. Anotovaná edice pramenů k dějinám České Lípy do roku 1437, Česká Lípa.
- Panáček, J. 2017: Novozámecký hejtman Baltasar Kühnel na Nedamově, Bezděz 26, s. 223–237.
- Panáček, J. 2019: První velké dělení Berků z Dubé v letech 1391–1402, Bezděz 28, s. 5–25.
- Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl III, Praha.
- Randus, P. - Dostál, M. 1994: Nález opevněné lokality u Dubé na katastru obce Korce, Castellologica bohemia 4. s. 355–362.
- Sedláček, A. 1908: Místopisný slovník historický království Českého, Praha.
- Sedláček, A. 1923: Hrady, zámky a tvrze Království Českého XIV. Litoměřicko a Žatecko, Praha.
- Sedlák, V. J. 1977: O Jiljově známém i neznámém, In: Z minulosti Děčína a Českolipska III, s. 209–215.
- Šimák, J. V. 1938: Středověká kolonizace v zemích českých, České dějiny 1-5, Praha.
- Šimůnek, R. 2000: Terminologie služebných vztahů v pozdně středověkých Čechách, Mediaevalia historica Bohemica 7, s. 175–190.
- Vojtíšková, M. a kol. 1978: Osídlení českolipského okresu ve světle archivních dokladů, Česká Lípa.

ABBILDUNG

Abb. 1. Behandelte Lokalitäten in der Umgebung von Holany [Zeichnung Autor].

Übersetzt von Petra Sochová

ZAPOMENUTÝ PŘEDCHŮDCE BACHA POCHÁZEL Z ČECH

Milan Turek

Horská 16, 460 14 Liberec XIV – Ruprechtice; turek.milan@seznam.cz

V Žitavě se o skladateli Andreasi Hammerschmidtovi vyjadřují jako o Orfeovi. V roce 2011 ke čtyřstému výročí narození dokonce na jeho počest uspořádali několik akcí. Nejvýznamnější z nich bylo setkání hudebníků na téma barokní hudby. U příležitosti výročí jeho narození odhalili na hřbitově u kostela Svatého Kříže v Žitavě ztracený náhrobek. Byl jedním z nejvýznamnějších představitelů protestantské chrámové hudby XVII. století, v generaci po Heinrichu Schützovi a před Johannem Sebastianem Bachem a ve své době v Evropě jeden z největších hudebníků.^{1/}

Přesné datum narození Andree Hammerschmidta není možné určit – podle údajů na náhrobním kameni se narodil v roce 1611, podle údajů na dvou existujících obrazech přišel na svět roku 1612, v domě čp. 170 na Kostelním náměstí v Mostě, kam se jeho rodiče přistěhovali ze Saska (obr. 1). Otec byl sedlákem a pocházel z vesnice Carthaus u Krimmitschau. Z historických pramenů vyplývá, že si nechal roku 1604 vystavit zhostný list a vydal se na zkušenou, přičemž ho cesta zavedla do Čech. Nejprve se usídlil v Žatci, kde se i oženil s „jednou, z Mostu pocházející, v době sňatku ještě nezletilou paní“. Žatec opustili a odstěhovali se do Mostu, kde se jim narodil syn Andreas. Matka ale brzy zemřela a otec se znovu oženil; jeho druhá žena se jmenovala Dorothea. Hans Hammerschmidt se oženil velmi výhodně – roku 1613 získal dům a dvůr, s manželkou vstoupil do majetkového společenství a těšil se vážnosti měšťana.

Uvádí se, že Andreas už poměrně brzy projevovat lásku k hudbě. V Mostě mu rodiče umožnili získat důkladnou hudební průpravu. Zdá se, že v mostecké škole, která měla díky zdejšímu učitelům výbornou pověst, získal velmi kvalitní vzdělání.

Po vydání rekatolizačních opatření Ferdinanda II. v polovině dvacátých let XVII. století byl Hammerschmidtův otec postaven před dvojí volbu – buď přestoupit na katolickou víru, nebo z Čech odejít. V roce 1626 Hammerschmidtova rodina Most opustila a odešla do exilu s vlnou protestantů, kteří se uchýlili do Saska. Hammerschmidtovi se usadili ve Freibergu, kde Andreasův otec podle freiberské městské matriky 1. června 1629 „...získal měšťanské právo...jako exulant z Mostu“. Freiberg si Hans Hammerschmidt vybral zřejmě proto, že v blízkosti zdejšího hornictví, které hojně využívalo koní, doufal jako sedlák snáze najít obživu.^{2/}

Tehdejší město Freiberg bylo významným ekonomickým centrem v Sasku

Andreas pokračoval ve studiu hudby. Ve Freibergu byl patrně jeho učitelem varhaník Baltasar Springer. Vyučování se týkalo nejen varhanní hry, ale také loutny, spinetu, flétny, houslí a také učení se harmonii (generálbasu). Jinde se uvádí, že Hammerschmidt byl žákem Christopa Schreiberse, který byl varhaníkem v kostele svatého Petra. Od roku 1632 byl jeho učitelem komponování Stephan Otto. Hammerschmidt se pak

1/ Heinz Igor: *Z hudební minulosti Šluknovska, Varnsdorf Kruh přátel muzea Varnsdorf*, 2012.

2/ Čermák Radek, Maileo Giuseppe: *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů, Středoevropské centrum slovanských studií, Brno 2011.*

připojil ke svému učiteli i poté, co Otto dostal roku 1633 povolání od hraběte Rudolfa von Bünau, aby ve Weesensteinu u Drážďan zastával místo kantora (u evangeliků byl kantor sbormistrem, dirigentem chrámového orchestru a učitelem hudby v jedné osobě).

Jednadvacetiletý Hammerschmidt ve Weesensteinu působil jako „dočasný varhaník būnauské kapely“. Zdejší zámecká kapela měla varhany z roku 1574 s osmnácti rejstříky ve dvou manuálech a pedálu a údajně to byl vynikající nástroj. Hammerschmidt se současně věnoval komponování a vytvořil zpěvník „Freut euch ihr Christen alle“ (autorem textu je Christian Keimann).

Již o rok později (1634) byl Hammerschmidt po tvrdém soupeření s dalším uchazečem vybrán městskou radou na místo ředitele kůru kostela sv. Petra ve Freibergu, kvůli sporům a hádkám v městské radě se však místa ujal až v červnu následujícího roku. Zdejší varhany byly větší než ve Weesensteinu, měly tři manuály, jeden pedál a dvacet čtyři rejstříků s 1 176 píšťalami a k tomu další zvukové „efekty“ vytvářející dojem např. bubnování, ptačího zpěvu a více podobných věcí, které Hammerschmidt vyzkoušel již ve své první skladbě „Sirachs Lob und Dankspruch“, kterou zkomponoval ve Weesensteinu.

Ve Freibergu se Andreas 22. srpna 1637 oženil s Ursulou Teuffelovou, „pozůstalou dcerou pražských měšťanů a obchodníků“ a sám také 30. září získal měšťanské právo. Stejně jako dříve, i po sňatku se pilně věnoval komponování. Byl mu zvýšen plat a dostával i jiné odměny, například při svatbách. Svoji přízeň mu projevovali lidé na významných postech – kurfiřtský soudce, starosta, komorník městské rady, městský soudce, členové rady a mnozí měšťané.

Přesto roku 1639 Andreas Hammerschmidt opět mění působiště. V říjnu se přestěhoval do saské Žitavy, kde v kostele sv. Jana Křtitele zastával místo varhaníka a ředitele kůru. Jeho první plat činil 25 tolarů, k tomu měl ještě vedlejší příjmy, odměny a naturálie a bydlení zdarma. Celkově tzv. fixum v prvním roce jeho činnosti v Žitavě bylo stanoveno na 76 rýnských tolarů.

Šestiměstí – Žitava^{3/}

Varhany v žitavském kostele měly 43 rejstříků s 32 znějícími hlasy a 1 478 píšťal. Při ranní mši (v létě každou neděli o půl šesté, v zimě v šest hodin) Hammerschmidt využíval chórové varhany u hlavního oltáře, o bohoslužbách v sedm hodin (resp. půl osmé) hrál na velké varhany a při chorálové hudbě zasedal za varhany nejstarší. Pouze v období šesti týdnů od Černé neděle (Invocavit) do Velkého pátku, v době adventu, při pokáních a během zemských dnů smutku se na varhany nehrálo, tehdy měl tedy Hammerschmidt volno a veškeré hudební záležitosti zajišťoval jen kantor se svým

Obr. 1. Portrét Andrease Hammerschmidta (Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, zdroj: <https://www.portraitindex.de/documents/obj/33708428>).

^{3/}Durand Manfred: Die Oberlausitz und der Sechsstädtebund. Waltersdorf Oberlausitzer Verlag 1991.

sborem. Hammerschmidt hrál i při svatbách a pohřbech. Měl také soukromé žáky a stal se vůdčí osobností malého hudebního spolku Collegium musicum. Každý den se zabýval skládáním, takže jeho dílo zahrnuje několik stovek hudebních děl, ať už duchovních nebo světských.

V jaké situaci Andreas Hammerschmidt skládal svá díla a co jeho tvorbu ovlivňovalo? Německá hudba raného baroka byla plně pod vlivem náboženských a politických bojů v zemi. Třicetiletá válka prohloubila propast mezi jednotlivými vyznáními a zvětšila rozkol mezi kulturou katolického jihu a protestantskými oblastmi severního a středního Německa. V polovině 17. století se Německo v hudbě dostalo pod vliv italský, později francouzský. Sedmnácté století bylo charakterizováno projevy luteránské ortodoxie, pro kterou chrámová hudba znamenala rovnoprávnost hlásání slov a mystického náboženského cítění. V hudbě se uplatnily nové formy monodie, koncertů a sólových písní a výrazového obohacení z Itálie. Již v 16. století se protestantský chorál začal zpívat ve vícehlasých úpravách a později byl zpracován v rozmanitých formách evangelické vokální i instrumentální chrámové tvorby.

Repertoár protestantské duchovní písně sestával z překladů latinských hymnů, žalmů a sekvencí a zvláště z nových duchovních písní. V chorálovém koncertu se začal uplatňovat tzv. generální bas, což je způsob zápisu akordů a neakordických tónů, v němž je basový hlas fixován notami a akordické útvary čísly, popř. posuvkami. Hudebně je realizován takzvaným continuum, které je zpravidla složeno z jednoho hlubokého nástroje melodického (violoncello, fagot, varhanní pedál) a nástroje akordického (cembalo, klavír, loutna, varhanní manuál).

Nejkonzervativnějším typem skladeb bylo chorálové moteto, které bylo pokračováním polyfonických zpracování chorálu z renesance. Ačkoli texty chorálů nebyly vždy přísně biblické, považovaly se za pilíře liturgie. Na rozdíl od konzervativního moteta chorálový koncert reprezentoval progresivní styl, což je patrné z používání generálního basu.

Skladby složené na chorály byly přes svůj liturgický význam jen malou částí protestantské hudby. Větší část tvořily volně komponované „chrámové koncerty“, v kterých se slovo interpretovalo subjektivně pomocí všech dramatických prostředků koncertantního stylu. V souladu s dobovým ortodoxním přístupem byly pro skladatele hlavními zdroji textů žalmy a evangelium, ať už v latině nebo německém překladu.

Hammerschmidt si jako jeden z prvních osvojil nový styl a mistrovsky ho ovládl, byl vynavačem zvláště koncertantního slohu v oblasti chrámové hudby přicházející z Itálie.

Také na poli harmonie patřil k těm, kteří zavrhlí staré chrámové tonální druhy a přiblížili se tak našemu dur-mollovému systému. Středoněmecká škola, ke které Hammerschmidt patřil, byla také nejplodnějším centrem pěstování písně s generálbasem. Podobně jako v chrámové hudbě, i v hudbě světské si němečtí skladatelé jen pomalu osvojovali monodii. Výhodiskem světské písňové tvorby byla italská vícehlasá píseň. Přísné monodie německé skladatele příliš nelákaly.

Andreas Hammerschmidt složil přes šest stovek skladeb – mše, kantáty, moteta, proslavil se zejména duchovními koncerty. Vedle mnoha duchovních vokálních děl obzvláště ve svých raných dobách tvořil také četné skladby instrumentální. V mešních

skladbách pracoval vyhraněnou polyfonní technikou – až s třinácti hlasy (obr. 2). Hammerschmidtovo dílo lze rozdělit do několika skupin. Těžištěm jeho tvorby je zejména chrámová hudba ve všech v Německu tehdy běžných formách – tedy duchovní koncerty, madrigaly, symfonie, moteta a chorály s instrumentálním a varhanním doprovodem. Dále jsou to tzv. Dialogy. Andreas Hammerschmidt stejně jako další skladatelé tohoto období spojil ve svých duchovních dialozích chrámovou píseň a koncert, dialogy komponoval na biblické texty. Spojil tak hudbu s textem a tuto formu přivedl k dokonalosti. Jeho nejslavnějšími dialogy jsou „Musikalische Andachten“ (1638–1652) a „Gespräche über die Evangelia“ (1655), které v široké míře napodobovali farní hudebníci ve středním Německu (obr. 3).

Třetím okruhem Hammerschmidtovy tvorby jsou slavnostní písně, pokání a děkonné písně. V roce 1662 vydal pod názvem „Kirchen- und Tafelmusic“ soubor 22 skladeb, z nichž polovinu tvořily chrámové písně a monodická proroctví, a věnoval je žitavskému starostovi. Věnováním několika děl hudebních modliteb uctil i některé členy městské rady, další díla věnoval např. městskému veliteli vojska. Nejvíce si považoval toho, když jeho sváteční písně, pokání a modlitby přijala manželka kurfiřta Magdalena Sybilla. Složil i 159 tanců, obsažených ve třech svazcích, z nichž první a druhý byly vydány roku 1639, třetí pak o jedenáct let později. Jednalo se o tance, jejichž jména osloví dnes již jen hudební odborníky – paduány (pavany), kancóny, galliardy a balet (jehož pojetí bylo samozřejmě od dnešního zcela odlišné).^{4/}

V Sasku byla Andreasem Hammerschmidtem zahájena písňová tvorba. Jeho „Weltliche Oden oder Liebesgesänge“ (tři díly z let 1642, 1643, 1649) obsahují dueta, tria a monodie s nástrojovým doprovodem, slohově příbuzné barokní monodii, a písňovou tvorbu představují i orchestrální taneční suity (dva svazky z roku 1639). Svoji skladatelskou činnost uzavřel Hammerschmidt šestihlasými časovými modlitbami z roku 1671.

Při veškeré náročnosti v detailu zůstal Hammerchmidt stále srozumitelný, ucelený a méně striktní než jeho severoněmečtí vrstevníci, přičemž z jeho hudby vyzařuje ve zvláštní míře duchovní útěcha, což je pro střední a severoněmeckou evangelickou duchovní hudbu XVII. století charakteristické.

Andreas Hammerschmidt nebyl však jen varhaníkem a hudebním skladatelem, byl také otcem rodiny a měšťanem. Jaký tedy byl Andreas Hammerschmidt jako otec rodiny? Když odcházel roku 1639 z Freibergu do Žitavy, truchlil právě pro prvorozenou dcerušku Rosinu, která zemřela krátce po svých prvních narozeninách. Skladatel ale nezůstal bezdětný, narodilo se mu několik dalších dcer a jeden syn, který však také

Obr. 2. Andreas Hammerschmidt, *Missa für 12 und mehr Stimmen, Dresdae 1663* [zdroj: http://fotothek.slub-dresden.de/fotos/df/hauptkatalog/0034000/df_hauptkatalog_0034353.jpg].

^{4/} Magirus Heinrich, Winzeler Marius: *Im glanz der Ewigkeit. Halle an der Saale, Janos Stekovics 1999.*

Obr. 3. Andreas Hammerschmidt, *Sechs Stimmige Fest- undt Zeit-An-dachten, Dresden 1671* [zdroj: <https://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbv:12-bsb00093811-4>].

mě nedělali těžkou hlavu, protože kronika praví, že svatební hostina v domě Florianova přítele trvala celé tři dny.

Andreas Hammerschmidt v témže roce prožil ještě jednu nepříjemnost. Do Žitavy měl přijet kurfiřt Johann Georg II., aby zde přijal hold. Když se 16. května vážené měšťanstvo shromáždilo na Tržním náměstí, kam vjížděl kurfiřt, pan varhaník Hammerschmidt se důkladně tloukl pěstmi s panem šenkýřem Mauerem a váleli se v blátě na dlažbě, čímž si kazili dobrou pověst. Ve vězení na radnici si ale pan varhaník pobyl jen do tří hodin odpoledne.

Hammerschmidt byl jinak mezi měšťanstvem vážený a snad i oblíbený muž. Byl např. členem deputace, která byla v roce 1652 vyslána do Drážďan u příležitosti sňatku korunního prince. V roce 1654 mu bylo svěřeno místosprávcovství vsi Waltersdorf, takže měl možnost podílet se na městské správě. Vedl si velmi zdárně, např. jeho zásluhou se uskutečnila stavba mlýna, roku 1661 obstaral Freibergu nový zvon, v roce 1668 nechal opravit varhany, o čtyři roky později měl zásluhu na rozšíření hřbitova.

Na starosti měl ale i další úkoly – byl pověřen prohlížením zemské hranice, obnovováním hraničních kamenů, roku 1665 byla pod Spitzenbergem založena vesnička Oberwaltersdorf a osídlena exulanty. Dále měl Hammerschmidt také co dělat s hornictvím. V roce 1656 si Hammerschmidt zakoupil dvůr za 800 žitavských marek, o tři roky později rozšířil svůj pozemek nákupem pustého místa před jednou z žitavských bran, která dříve

záhy zemřel. Prameny uvádějí, že se všechny Hammerschmidtovy dcery dobře vdaly, jen s Annou Sabinou měl otec trápení, protože se za jeho zády zasnoubila s městským pištcem, vdovcem Florianem Ritterem, který prý byl mistru Hammerschmidtovi protivný.

Byl z toho rodinný skandál, kdy otec dělal všechno pro to, aby zasnuby byly zrušeny. Když se Florian dostavil ve svém nejlepší obleku k Hammerschmidtům, aby požádal o Sabininu ruku, doslova vyletěl ven z domu. Hammerschmidt chtěl dát svoji milovanou dceru někomu jinému, kvůli tomuto (bez jeho vědomí a vůle vzniklému!) vztahu své dcery s městským pištcem propadl prudkému hněvu a za svatebním vyjednavčem „křičel nadávky a nejrůznější hrubé věci“. Snoubenci se ovšem nenechali odradit a dosáhli toho, že i úřady změnilly své původní mínění, takže tvrdohlavý otec Hammerschmidt nakonec ještě dostal pokárání, že nechtěl ve své neoblomnosti povolit. Souhlasu se sňatkem se však od něho snoubenci nedočkali. I přesto se svatba 11. února 1655 uskutečnila, přičemž nevěstini rodiče, švagr i sestry odjeli předchozího dne do Drážďan, takže se svatebního veselí nezúčastnili. Snoubenci si z nepřítomnosti příbuzných zřej-

Obr. 4. Památník s originálním náhrobním nápisem vztyčený v roce 2011 v Žitavě [zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gedenkstein_Andreas_Hammerschmidt.jpg].

byla součástí městských hradeb. Zde Hammerschmidt založil pěknou zahradu a postavil panský dům, který postupně získal proslulost. Andreas Hammerschmidt zemřel 29. října 1675 v šest hodin ráno. Vdova Ursula mu na náhrobním kameni projevila svoji věrnost, zbožnost a skromnost (obr. 4).

Andreas Hammerschmidt byl nejen nejpoblárnějším, ale i nejmodernějším a nejkrokovějším skladatelem své doby. Skladatelem významným svým vlivem na vývoj protestantské církevní hudby a německé písně. Položil základy německému koncertnímu sborovému zpěvu a spojil kantátu s oratorním a pašijovým slohem. Byl výborným kontrapunktistou. Největší díl jeho tvorby je věnován hudbě chrámové a duchovní, složil ale také řadu světských děl, která patřila k tomu nejlepšímu, co v oné době v této oblasti vzniklo. Svá díla tvořil částečně ještě v době třicetileté války, která zpusťovala celé Německo a přinesla zemi nevýslovnou bídu. Hammerschmidtova díla přinášela utiskovaným a utrápeným lidem útěchu, protože jeho hudbě rozuměli. Také malé Kantorei (speciálně školené sbory zpěváků) často sahaly po jeho skladbách a jeho díla se těšila široké známosti a oblibě, která trvala ještě sto let po jeho smrti. Četné Hammerschmidtovy skladby se hrají dodnes, mnohé soubory věnující se duchovní hudbě je mají ve svém repertoáru a díla jsou vydávána na hudebních nosičích. Oblibě se ještě dnes těší například jeho vánoční písně.^{5/}

5/ Trojnová Petra: *Andreas Hammeer-schmidt*. Most 2004.

LITERATURA

- Adam, Jens a kol.: Skizzen aus der Lausitz, Köln Bühlau Verlag.
- Balcke, Joachim: Geschichte der Oberlausitz. Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2001.
- Blaschke, Karlheinz: Beiträge zur Geschichte der Oberlausitz, Görlitz-Zittau Verlag Gunter Oettel 2000.
- Čermák, Radek - Mailleo, Giuseppe: Nástin dějin a literatury Lužických Srbů, Středoevropské centrum slovanských studií, Brno 2011.
- Dannenberg, Lars-Arne a kol.: Böhmen – Obelautsitz – Tschechien, Görlitz – Zittau Verlag Gunter Oettel 2006.
- Dudeck, Volker: Zittau so wie es war. 2. vydání, Düsseldorf, Droste 2005.
- Durand, Manfred: Die Oberlausitz und der Sechsstädtebund., Waltersdorf Oberlausitzer Verlag 1991.
- Gerig, Uwe a kol.: Südliche Oberlausitz Zittau, Uwe Gerig Dresden 1991.
- Gürlach, Michael: Glockenlauten an der Via Regia von Görlitz bis Leipzig, Görlitz Regio Kulturverlag 2011.
- Handschick, Inge: Mit Oberlausitzer Schatzsuchen unterwegs, Spitzkunnersdorf Oberlausitzer Verlag Frank Nürnberger 2008.
- Heinz, Igor: Z hudební minulosti Šluknovska, Varnsdorf Kruh přátel muzea Varnsdorf, 2012.
- Johannes, Markus - Vette, Andreas: Wer Weisswasser kennt..., Weisswasser Eugenia-Verlag Markus Vette 2005.
- Kleckner, Hans: Stolz darauf ein Oberlausitzer zu sein, Spitzkunnersdorf Oberlausitzer Verlag Frank Nürnberger 2009.
- Kol.: Žitavsko v českých dějinách, Praha, Orbis, 1947.
- Kreisler, Frank: Sagen und Bilder aus der Sächsischen Lausitz. Taucha, Tauchauer Verlag, 2001.
- Lammel, Uwe: Zittauer Jakobsweg, Zittau International Vereinigung für den Jakobsweg Gnesen-Görlitz-Prag e. v. 2010.
- Der Landkreis stellt sich vor, Görlitz Landratsamt 2008.
- Landkreis Görlitz – Wirtschaftsstandort, Görlitz Landratsamt Görlitz 2012.
- Landkreis Niesky. Ein Streifzug durch die Vergangenheit, Horb am Neckar, Geiger-Vedrlag 1993.
- Magirus, Heinrich - Winzler, Marius: Im glanz der Ewigkeit, Halle an der Saale, Janos Stekovics 1999.
- Moráwek, Carl Gottlob - Gabriel, Moritz: Zittavia 1848.
- Moráwek, Carl Gottlob: Geschichte von Hartau bei Zittau, Zittau 1878.
- Neue Landschaft Lausitz, Berlin Jovis 2010.
- Schlegel, Siegfried - Mai, D. H.: Die Oberlausitz Excursionen, Gotha Hermann Haack 1987.
- Sorben im Landkreis Weisswasser, Landratsamt 1993.
- Sperlich, Jana - Kahl, Uwe: Kleine Geschichte der Zittauer Bibliothek, Oberlausitzer Verlag, Spitzkunnersdorf 2014.
- Trojnová, Petra: Andreas Hammeerschmidt, Most 2004.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Porträt Andreas Hammerschmidt (Germanisches Nationalmuseum Nürnberg,
Quelle: <https://www.portraitindex.de/documents/obj/33708428>).
- Abb. 2. Andreas Hammerschmidt, Messe für 12 und mehr Stimmen, Dresden 1663
(Quelle: http://fotothek.slub-dresden.de/fotos/df/hauptkatalog/0034000/df_hauptkatalog_0034353.jpg).
- Abb. 3. Andreas Hammerschmidt, Sechsstimmige Fest- und Zeit-Andachten, Dresden 1671
(Quelle: <https://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb00093811-4>).
- Abb. 4. Denkmal mit originellem Epitaph, errichtet 2011 in Zittau
(Quelle: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gedenkstein_Andreas_Hammerschmidt.jpg).

Übersetzt von Petra Sochová

OBRAZ SV. VINCENCE FERRERSKÉHO Z FARNÍHO KOSTELA SV. PETRA A PAVLA V ČESKÉ LÍPĚ

Jaroslav Panáček

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa; panacek@muzeumcl.cz

Zájemcům o dějiny i mnoha obyvatelům České Lípy je známa již dostatečně popsaná historie zaniklého farního kostela sv. Petra a Pavla, který stával na dnešním Škroupově náměstí a podlehl rozebrání na stavební materiál po dvou velkých celoměstských požárech v letech 1787 a 1820.^{1/} O jeho stavební podobě dnes kromě ikonografie popisují pouze architektonické články, uchovávané v lapidáriu Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě.^{2/} Z jeho vnitřního vybavení kromě starších popisů bylo donedávna známo pouze torzo náhrobku připisovaného Zikmundu Berkovi z Dubé a Lipé.^{3/} Před několika lety však byl objeven v soukromé sbírce v České Lípě obraz, který byl součástí původního mobiliáře farního kostela!

Popis obrazu

Velký oltářní obraz sv. Vincence Ferrerského, který býval zavěšen na oltáři tohoto světce ve farním kostele, je olej na plátně o rozměrech 98x172 cm v patrně původním profilovaném lipovém rámu (obr. 1). Malba zobrazuje dominikánského světce sv. Vincence Ferrerského v řeholním rouchu, který stojí v otevřené krajině při patě sloupu a typickým gestem ukazuje pravou pozdvíženou rukou na nebesa. Uprostřed, v oblacích, vidíme apokalyptického Krista sedícího na oblouku duhy, přičemž zde nacházíme vizuální odkaz ke kazatelské činnosti světce, který se právě na texty Apokalypsy zaměřoval. Na ně se také odvolává latinský text v rozevřené knize, kterou drží světec v levici: *Time-te / DEVM et date / illi honorem / quia venit / hora Judicij / ejus. / Apoc: C: 19 V:7.*^{4/} Světec provázejí dvě dětské figury – pohledově vlevo ikonografii rozvíjí motiv nahého dítěte s rožněm a kotlem v odkazu na epizodu světcovy legendy, kdy přivedl k životu dítě, které jeho duševně nemocná matka předložila svému muži a sv. Vincencovi jako pokrm. Vpravo andílek přidržuje kartuši s biblickým citátem: *MAGNI / FICVS IN / SANCTI / TATE* (s odkazem na *Exod. Cap. 15 / V. 11*).^{5/} Slohové pojetí malby je kvalitní barokní prací neznámého zavedeného mistra, přičemž se autor v kompozici volně odvolává na sochařské zobrazení světce z roku 1712, provedené F. M. Brokoffem pro pražský Karlův most.^{6/} Především kvalitně detailně propracovaná krajina, která se uplatňuje pohledově vlevo v pozadí, dovoluje předpokládat autorství zkušeného malíře, jehož rukopis však převážně stírají přemalby a retuše.

Podle autentického nápisu na rubové straně plátna (obr. 2) se jedná o obraz, který byl pořízen v roce 1755 pro oltář sv. Vincence Ferrerského ve farním kostele. Nápis v originále zní:

„Dießes Bildt ist zu Ehren des Heil: Vincentij Ferrerij von dem Wohl Edlen Ehren Vesten und Wohlweißen Herrn Johan Heinrich Großmann, der Zeit Meritirten Burger Meister und Kirchen verwalter S: S. Apostolorum Petri & Pauli und deßen Lieb Wehrtesten Ehe Consortin Anna Dorothea gebohrnen Millerin wegen einer, in seiner des untengesetzten Jahrs sehr

1/ Panáček - Gabriel 1994; Panáček, J. - Panáček, M. 2013, s. 5–6; Panáček, J. - Panáček, M. 2018, s. 298–303.

2/ Panáček, J. - Panáček, M. 2002.

3/ Panáček 2010, s. 45.

4/ Nový zákon, Zjevení sv. Jana (Apokalypsa), kap. 19, v. 7: Radujme se a jásejme a vzdejme mu chválu; přišel den svatby Beránkovy, jeho choť se připravila [ekumenický překlad].

5/ Starý zákon, 2. kniha Mojžíšova [Exodus], kap. 15, v. 11: Kdo je mezi bohy jako ty, Hospodine? Kdo je jako ty, tak velkolepý ve svatosti, hrozný v chvályhodných skutcích, konající divy? [ekumenický překlad].

gefährlich gehabten Kranckheit, von dem Heiligen Vincentio augenscheinlich erhaltener Hülffe auff gerichtet worden, im Jahr Christi 1755, den 28 Junij.“

[„Tento obraz byl pořizen k poctě svatého Vincence Ferrerského převzácným počestným a opatrným panem Johannem Heinrichem Großmannem, toho času zasloužilým purkmistrem a správcem kostela sv. Apoštolů Petra a Pavla, a jeho milovanou převzácnou manželkou Annou Dorotheou, rozenou Millerovou, kvůli její velmi nebezpečné nemoci, při níž jí byla dole uvedeného roku svatým Vincencem zjevně poskytnuta pomoc, Léta Páně 1755, dne 28. června.“]

Sv. Vincenc Ferrerský

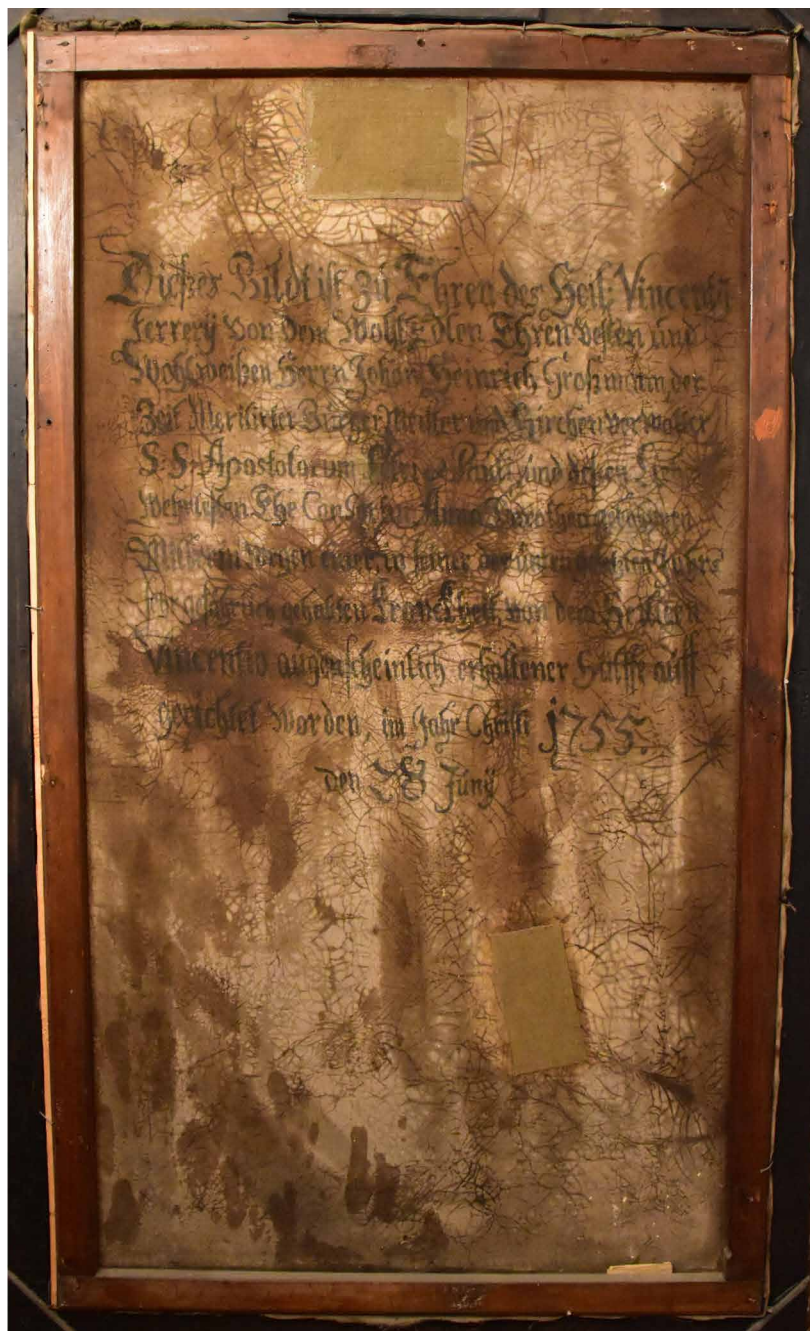
Vincenc Ferrerský (španělsky Vincente Ferrer, 23. ledna 1350, Valencia – 5. dubna 1419, Vannes), byl španělský dominikánský řeholník a kazatel. Římskokatolická církev ho uctívá jako svatého. Jde o velmi oblíbeného barokního světce, často uctívaného a zpodobňovaného na mnoha obrazech.

Byl synem anglického imigranta Williama Ferrera a Španělky Constanzy Miguelové. V sedmnácti letech se stal členem dominikánského řádu, studoval filozofii a teologii, po dobu tří let četl pouze písmo svaté a začal se intenzivně věnovat kazatelské činnosti. Později odešel do Avignonu a stal se rádcem a zpovědníkem vzdoropapeže Benedikta XIII. Po odchodu z Avignonu v roce 1399 procestoval téměř celou Evropu, navštívil Aragon, Kastilii, Švýcarsko, Itálii, Francii, Anglii, Irsko, Skotsko a mnoho lidí obrátil na pravou víru. Významné bylo jeho působení na Iberském poloostrově, kde probíhala rekonkvista a kde údajně (např. v Toledu) přivedl mnoho muslimů a židů ke křesťanské víře. Kolem roku 1414 vyvíjel přes krále Ferdinanda I. snahu o svržení vzdoropapeže. Na závěr života žil ve Francii v oblasti Bretaně a Normandie. Zemřel na cestě ve Vannes v Bretani a svatořečen byl roku 1455 papežem Kalixtem III. Sv. Vincenc Ferrerský je patronem Valencie a Vannes, je ochráncem pokrývačů, cihlářů, drvoštěpů, slévačů olova; ochránce koní v Bretagni; proti bolestem hlavy, proti epilepsii, horečce, nemocem všeho druhu; za dobrý sňatek, za plodnost, šťastnou smrt; je vzýván proti nebezpečí všeho druhu. Znázorňován byl

Obr. 1. Neznámý autor, Obraz sv. Vincence Ferrerského, avers, olej na plátně, př. 1755 (foto Vladimír Štěpánský).

Obr. 2. Dedikační nápis na reversu obrazu (foto Michal Panáček).

ních oltářů. Teprve po roce 1623, kdy skončila éra luteránských predikantů a kostel byl navrácen katolické víře, docházelo postupně k budování nových oltářů, pochopitelně se zasvěcením v duchu doby baroka. Před požárem v roce 1787 bylo již v kostele kromě hlavního oltáře deset postranních, z toho dva v presbytáři, šest v lodi a dva v bočních kaplích.⁹⁷

Prostřední ze tří oltářů na evangelijní, tedy severní, straně lodi byl oltář sv. Vincence Ferrerského. Jeho stavebníkem byl v roce 1755 měšťan Johann Heinrich Großmann, který v letech 1741–1746, dále 1751–1762 a naposledy 1765–1766 řídil město jako purkmistr.

vždy jako dominikánský mnich s knihou v ruce, někdy drží lilii nebo kříž.⁷¹

Nejznámějším sochařským zpodobněním tohoto světce u nás je patrně jeho sousoší se sv. Prokopem na 10. pilíři Karlova mostu od barokního mistra Ferdinanda Maxmiliána Brokoffa (1688–1731). Objednavatelem sousoší z roku 1712 pro Karlův most byl Romedius Josef František hrabě Thun, císařský komoří a přísedící zemského soudu. Podle posledních zjištění se také předpokládá důležitý podíl dominikánů a staroměstské rady, která usilovala o sochu stále chybějícího zemského patrona sv. Prokopa.⁸⁷

Ale i na Českolipsku máme sochu tohoto světce. Sochařské dílo neznámého barokního autora z roku 1770 stojí v parčíku na jihozápadní straně baziliky sv. Vavřince a sv. Zdislavy v Jablonném v Podještědí. Světec ve svém obvyklém odění dominikána se splývavými drapériemi drží ve své levici směrem k pozorovateli rozevřenou knihu a pravici má zvednutou v kazatelském gestu před hrudí. Doprovodná postava puttioho s kaďavými vlasy stojí u světcovy pravé nohy.

Donátor obrazu, jeho umístění ve farním kostele a další osudy

Velký farní kostel sv. Petra a Pavla byl již od předhusitské doby vybaven kromě hlavního i devíti postranními oltáři. Změna katolického na luteránský kult v roce 1609 vedla patrně k odstranění původ-

Mistr voskař či svíčkař [něm. Wachskieher, lat. Ceroplaster]^{10/} Johann Heinrich Großmann byl poprvé ženat s Annou Marií Magdalenou a z tohoto manželství pocházeli – pokud víme – kromě dcery Magdaleny, jež zemřela v dětském věku, tři synové, kteří se všichni stali příslušníky augustiniánského řádu: od roku 1756 P. Felizian (+1780), od roku 1759 P. Simon (+1789) a od roku 1765 P. Augustin (+1811).^{11/} Großmannova manželka Anna Marie Magdalena zemřela 14. září 1742^{12/} a po roce, 15. září 1743, se vdovec podruhé oženil, když si vzal Annu Dorotheu, dceru soukeníka Petera Millera.^{13/} V letech 1744–1763 vzešlo z tohoto manželství 12 dětí, z toho tři dcery a devět synů. Všechny tři dcery a šest synů zemřelo v dětském věku. Zajímavé je, že všichni synové dostali při křtu první jméno Johann a teprve jejich další křestní jména se různila. Dospělosti se dožili pouze tři synové: Johann Nepomuk Paulus (nar. 1745), Johann Josef (nar. 1748) a Johann Nepomuk Wenzel (nar. 1753).^{14/}

Někdy před rokem 1755 manželka Anna Dorothea onemocněla jakousi těžkou chorobou, z níž se však vyléčila a jako díkůvzdání za uzdravení manželky z těžké nemoci zřídil Johann Heinrich Großmann oltář sv. Vincence Ferrerského ve farním kostele sv. Petra a Pavla. Na neděli po svátku tohoto světce (5. dubna) věnoval Großmann k jeho počtě zpívanou mši s kázáním. Johann Heinrich Großmann zemřel 16. října 1775 ve věku 80 let a byl pochován na hřbitově u kostela Narození Panny Marie.^{15/} V matrice zemřelých je jako místo jeho úmrtí zapsáno čp. 105 (podle nejstaršího číslování domů). Jedná se o rozlehlý dům dnešního čp. 98 na nároží Dlouhé (něm. Langestraße, dnes Jindřicha z Lipé) a Lazebnické (něm. Badergasse, dnes Berkovy) ulice. Před rokem 1800 se majitelem domu stal Wenzel Kirchberg, který zde založil jednu z nejstarších českolipských kartounek.

Osudy oltářního obrazu po prvním velkém požáru, stejně jako všech dalších součástí mobiliáře kostela, bohužel neznáme. Zda byl v kostele ponechán až do druhého velkého požáru v roce 1820 nebo jej někdo odnesl či ukryl, nevíme. Je proto zajímavé, že se vynořil na veřejnosti až 230 let po prvním velkém požáru. Není tak vyloučeno, že by se některá z dalších součástí mobiliáře kostela mohla nacházet někde v soukromém držení v České Lípě.

Od roku 2018 byl obraz na základě dohody zapůjčen majitelem do Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě, kde byl až do uzavření muzea z důvodu stavebních úprav (výměna oken) v roce 2020 vystaven ve stálé expozici v oddělení dějin baroka. Muzeum se snažilo o jeho odkoupení, ale z důvodu vysokých finančních nároků ze strany majitele ke koupi nedošlo. Dnes je obraz opět v soukromém majetku a bohužel mimo Českou Lípou, takže je pro českolipskou veřejnost nepřístupný.

6/ Frank - Lechner 1994.

7/ https://cs.wikipedia.org/wiki/Vincenc_Ferrerský.

8/ <http://www.muzeumkarlovomostu.cz/cz/karluv-most/sochy-na-moste/sv-vincenc-ferrersky-a-sv-prokop>.

9/ Panáček 2010, s. 38–39.

10/ Voskaři vyráběli ozdobné a užitkové předměty (zejména kostelní, dekorativní a domácí svíčky) z včelího vosku, později stearinu nebo parafinu, jak pro domácí využití, tak i pro církevní potřeby.

11/ SOKA Česká Lípa, DÚ Česká Lípa, bez inv. č., Děkánská pamětnice I, s. 5; Kreybich 1799, s. 252, 254, 263. Starší údaje z matrik jsou dnes bohužel nedostupné, neboť dochované matriky pro Českou Lípou v SOA Litoměřice začínají až od roku 1743 (narozených a oddaných) a 1742 (zemřelých).

12/ SOA Litoměřice, Sběrka matrik, inv. č. 1101, MZ Česká Lípa 1742–1776, s. 24.

13/ SOA Litoměřice, Sběrka matrik, inv. č. 1099, MO Česká Lípa 1743–1774, s. 10.

14/ SOA Litoměřice, Sběrka matrik, inv. č. 1096, MN Česká Lípa 1743–1757, s. 48, 77, 129, 156, 222, 256, 347, 429, 531; inv. č. 1097, MN Česká Lípa 1759–1773, s. 12, 71, 166; inv. č. 1101, MZ Česká Lípa 1742–1776, s. 71, 141, 194, 288, 298, 346, 380, 418, 505.

15/ SOA Litoměřice, Sběrka matrik, inv. č. 1101, MZ Česká Lípa 1742–1776, s. 789.

PRAMENY

Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice

Sbírka matrik

inv. č. 1096, Matrika narozených (MN) Česká Lípa 1743–1757

inv. č. 1097, Matrika narozených (MN) Česká Lípa 1759–1773

inv. č. 1099, Matrika oddaných (MO) Česká Lípa 1743–1774

inv. č. 1101, Matrika zemřelých (MZ) Česká Lípa 1742–1776

Státní okresní archiv (SOKA) Česká Lípa

Děkanský úřad (DÚ) Česká Lípa

bez inv. č., Děkanská pamětnice I

LITERATURA

Frank, I. - Lechner, M. 1994: Vinzenz Ferrer, In: Kirschbaum, E. et alii (ed.), Lexikon der christlichen Ikonographie, Rom - Freiburg - Basel - Wien, Bd. 8, s. 561–565.

Kreybich, P. 1799: Catalogus Patrum, ac Fratrum Ordinis Eremitici S. P. Augustini (rukopis), VMG v České Lípě, sbírka rukopisů, sign. RK-74, přír. č. 45093.

Panáček, J. 2010: Zaniklé památky ve farním kostele sv. Petra a Pavla v České Lípě, Bezděz 19, s. 35–60.

Panáček, J. - Gabriel, F. 1994: K otázce kostela sv. Petra a Pavla v České Lípě, Bezděz 2, s. 9–32.

Panáček, J. - Panáček, M. 2002: Architektonické články ze zaniklého kostela v České Lípě, Průzkumy památek 9 - I/2002, s. 104–114.

Panáček, J. - Panáček, M. 2013: Kostely v České Lípě, Česká Lípa.

Panáček, J. - Panáček, M. 2018: Středověké kostely v České Lípě, In: Česká Lípa. Město na Ploučnici, Česká Lípa, s. 298–315.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Unbekannter Autor, Bild des hl. Vinzenz, Vorderseite, Öl auf Leinwand, vor 1755 (Foto Vladimír Štěpánský).

Abb. 2. Widmungsinschrift auf Rückseite des Bildes (Foto Michal Panáček).

Übersetzt von Petra Sochová

OBNOVA DROBNÝCH SAKRÁLNÍCH PAMÁTEK NA ČESKOLIPSKU A LITOMĚŘICKU PROVEDENÁ MGR. AK. SOCHAŘEM DAVIDEM JANOUCHEM

Ladislav Janouch

Praha; ladislav.janouch@gmail.com

V českolipském a litoměřickém regionu a jejich okolí proběhla v posledních deseti letech obnova a restaurování některých drobných sakrálních objektů, které prováděl Mgr. ak. sochař a restaurátor David Janouch. Letos v srpnu by se dožil padesáti pěti let. Bohužel nešťastně a tragicky zemřel 4. listopadu 2019. Narodil se sice v Praze 20. srpna 1967, ale vztah k tomuto kraji, historii a památkám byl dán od dětství jeho častým pobytem na chalupě, kterou rodiče zakoupili v Janovicích v Podještědí. Vystudoval Střední průmyslovou školu sochařsko-kamenickou v Hořicích v Podkrkonoší (1982–1986). Poté Akademii výtvarných umění v Praze, ateliér sochařství profesora J. Hendrycha (1986–1993) a svá studia doplnil na téže škole oborem restaurování u prof. P. Siegla (2014–2016). Převážně se věnoval práci restaurátorské, ale bohatá je i jeho činnost v oblasti volné tvorby. Uspořádal několik samostatných výstav a účastnil se mnoha výstav kolektivních. K jeho činnosti patřila také účast na sochařských symposiích, z nichž některé také inicioval (např. Sochooko 2011–2019 nebo Odkaz Karla IV. v kameni). Přestože jeho restaurátorská činnost probíhala hlavně v Praze, Brně, Liberci, Plzni, v okolí Příbrami a na Rakovnicku, velkou část práce odvedl také zde na Českolipsku a Litoměřicku.

Šlo především o obnovu Božích muk a křížků. Tyto objekty, které formovaly a dotvářely charakter naší krajiny, patří časově především do období baroka a končí někdy v devatenáctém století. Zasluhou malých obcí a vlastivědných spolků, které vyčlenily za tímto účelem peníze a s pomocí grantů Ministerstva kultury, došlo k obnově památek, které zde v článku zmíním. Často se tyto památky nacházely pod závalem hlíny, rozbořené a rozházené po poli, nebo v úžlabích podél cest. S pomocí starší fotografické dokumentace bylo přistoupeno k restaurování a také k vytvoření nových scházejících částí.

Jedna z prvních prací v tomto regionu byl transfer poničených soch ze zámku v Konojedech, kterou provedl v roce 2010 společně s kolegou ze studií na sochařsko-kamenické škole v Hořicích a následně na Akademii výtvarných umění, Petrem Duřkem. Ve stejném roce prováděl renovaci dolní kapličky na poutním místě v Ostrém, do které také vytvořil v roce 2011 reliéf Loučení Krista s Marií. V Ostrém také provedl zbudování kamenné lucerny na objektu horní kaple Božího hrobu (společně s J. Kalinou, J. Šmídkem a O. Škáchou, obr. 1). V Konojedech následně zajišťoval a prováděl v roce 2015 výrobu a osazení kamenných profilovaných madel na zábradlí balkonu zámku (společně s P. Kovaříkem, J. Kalinou a J. Šmídkem). Tato práce byla náročná především v přesném návrhu rozkreslení a rozvržení řezu styčných ploch profilovaných kamenných dílů.

Na cestě z Prahy do České Lípy v jižní části obce Medonosy, proběhly restaurátorské práce na soše sv. Ludmily (obr. 2). Podle historika umění Emanuela Pocheho je

pravděpodobným autorem sochy František Xaver Linn (1802–1848), syn sochaře Františka Linna st. Sochař F. X. Linn vystudoval pražskou akademii a byl prvním učitelem významného českého sochaře Václava Levého. Mimo jiné vytvořil sochy sv. Vojtěcha a sv. Václava v Chrudimi a původní náhrobek K. H. Máchy na hřbitově v Litomyšli. Restaurování provedli v roce 2016 sochaři David Janouch a Petr Dufek a kameník Jan Šmídek. Vlastní pískovcová socha z poloviny 19. století byla očištěna od nečistot, drobná poškození vyspravena organokřemičitými tmely, zpevněna a ošetřena proti mechům. Největší práce nastala při rekonstrukci novogotického soklu. Bylo nutno odstranit zpuchřelé části, zpevnit a znovu vymodelovat plastické prvky štukovou směsí. Nejvíce poškozená římsa byla nahrazena římsou pískovcovou. Popisují zde ve stručnosti tento postup, protože v zásadě tak probíhalo i restaurování jiných objektů.

Po levé straně obce Medonosy mezi obcemi Brocno a Chcebuz byl již v roce 2011 obnoven Mariánský sloup. Původní vlastní dřívík části sloupu byl zničen natolik, že nebylo možné přistoupit k jeho rekonstrukci, a tak byl sloup vysekán a nahrazen sloupem novým. Základní architektura sloupu však byla zachována, zrestaurována a na vrchol hlavice osazen výdusek sochy Panny Marie. Ve stejné lokalitě byl zrestaurován křížek na cestě u obce Radouň a v roce 2012 následovala práce na restaurování křížku v obci Chcebuz. Neopatrností řidiče traktoru byl Mariánský sloup u Brocna rozbořen a v roce 2016 muselo dojít k jeho nové opravě. Při restaurování a manipulaci těžkých

Obr. 1. Ostré (okr. Litoměřice), vybudování nové lucerny kaple Božího hrobu, 2013, D. Janouch, J. Šmídek, J. Kalina, O. Škach.

Obr. 2. Medonosy (okr. Mělník), socha sv. Ludmily restaurovaná v roce 2016, D. Janouch, P. Dufek, J. Šmídek.

kamenných památek je často zapotřebí pracovat v kolektivu, a tak zde musím zmínit, že častým pomocníkem Davida Janoucha byl kamenosochař Jan Šmídek.

Další oblastí, kde došlo k restaurování křížků Davidem Janouchem, bylo Úštěcko a okolí Třebušína. Přímo v Úštěku to bylo v roce 2015 restaurování Božích muk v ulici Hřbitovní, kterým předcházely obnovy především velice poškozeného křížku v Domašicích, kde byla vysekána nová hlavice, a křížku v Rašovicích, oba v roce 2010. K poničení a roztrhání hlavic křížků dochází především špatným ošetřením kovových částí křížků, které s narůstající korozí tyto hlavice trhají. K úštěcké lokalitě také patří křížky v obci Lhotsko (2011) a Tetčiněves (2014), kde posledně zmíněný, velice poničený, byl opraven na chalupě v Janovicích v Podještědí. Sem patří také Boží muka s novou soškou Panny Marie v obci Vědlice z roku 2013. Další již zmíněnou oblastí renovace drobných památek bylo okolí obce Třebušín na Litoměřicku. Zde započaly práce již v roce 2009 a to malým křížkem v obci Ploskovic. Křížek v obci Řepčice, který byl restaurován v roce 2010 by z dnešního pohledu, vinou špatných původních základů, potřeboval ošetření nové. Doporučení restaurátorů, že památky potřebují chemicky ošetřovat proti náletům a mechům, každé dva nebo tři roky, není majiteli povětšinou dodržováno. Lesní křížek u obce Vinné, kde byly vybudovány nové základy a vysekána pískovcová hlavice, byl předán v roce 2011. Krásně zrekonstruovaný křížek z fotografické dokumentace v obci Doubice (2010) neumím přesněji lokalizovat.

Obr. 3. Velký Újezd (okr. Litoměřice), restaurování křížku v roce 2012, D. Janouch.

Obr. 4. Rané (okr. Česká Lípa), křížek restaurovaný v roce 2016, D. Janouch, J. Šmídek.

Časově navazují dva křížky z obce Sedlec. U menšího nezvykle „zděného“ křížku byla vysekána nová kamenná hlavice. Druhý křížek na křižovatce ulic ve stejné obci získal novou kamennou hlavici a pěknou úpravu okolí. Oba byly restaurovány v roce 2014. Nezmiňuji zde, že u všech restaurovaných křížků, které zde popisuji, došlo k renovaci kovových částí, které byly na patřičných místech také nově zlaceny. Na zlacení křížků se často podílel sochař Denis Anfilov. Novou velkou kamennou hlavici získal také restaurovaný křížek v obci Velký Újezd v roce 2012 (obr. 3). Přímo na návsi, před radnicí v obci Třebušín, proběhla v roce 2014 náročná oprava morového sloupu a ještě ve stejném roce vytvoření nového kamenného podstavce pod restaurovaný křížek v Horním Týnci-Třebušíně. Za zmínku také stojí restaurování dvou křížků v obci Lukavec, práce časově od sebe vzdálené. Oba křížky opět typicky roztrhané v horní části od špatně ošetřených kovových částí byly řešeny různě. Zatímco u prvního v roce 2012 bylo možno hlavici slepit a dotmelit, u druhého byla oprava řešena vytvořením hlavice nové. Tento křížek byl v rámci obce přemístěn o několik metrů blíže k cestě z důvodu probíhajícího elektrického vedení. Byla to jedna z posledních prací, které David Janouch v roce 2019 za pomoci restaurátora MgA. Martina Čermáka prováděl. V obci Lukavec však ještě v roce 2012 provedl restaurování podstavce pod sochu sv. Mikuláše.

Na Českolipsku probíhaly v roce 2016 práce na restaurování křížků na mýtině u obce Rané a na polní cestě za obcí Taneček (obr. 4, 5). Zatímco kamenné části křížku u obce

Obr. 5. Taneček (okr. Česká Lípa), křížek restaurovaný v roce 2016, D. Janouch, J. Šmídek.

Obr. 6. Stvolínky (okr. Česká Lípa), křížek restaurovaný v roce 2016, D. Janouch, E. Míčková

Obr. 7. Kamenický Šenov (okr. Česká Lípa), práce na hřbitovních kaplích a sochách z náhrobků na místním hřbitově v letech 2016–2019, D. Janouch, E. Mičková.

Rané byly vytvořeny převážně nově, velice poničená bochánkovitá hlavice z obce Taneček byla složitě rekonstruována u nás na chalupě a na místo následně dovezena již opravená. Ve stejném roce následovalo restaurování křížku na cestě u obce Stvolínky, kde po klasickém postupu konzervace a očištění byl vysekán nový kamenný křížek na vrchol korpusu (obr. 6). Práci opět provedl David Janouch ve spolupráci s ak. sochařkou Evou Mičkovou.

Spolupráce s restaurátorkou Evou Mičkovou dlouhodobě pokračovala na Starém hřbitově v Kamenickém Šenově (2016–2019), kde probíhaly demontáže a osazování

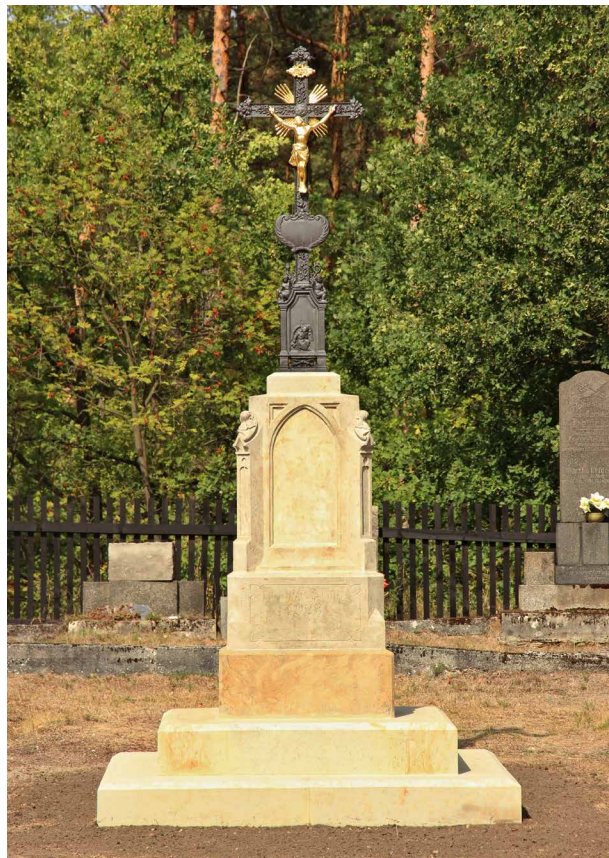

kamenických prvků, včetně restaurování hrobek a soch vytvořených sochařskou dílnou rodiny Maxů (obr. 7). Tato sochařská rodina pocházela ze Sloupu v Čechách a vytvořila koncem 19. století veliké dílo, které nemělo v této době konkurenci. Starší Josef (1804–1855) pracoval především v pískovci, zatímco Emanuel (1810–1901) po studiích v Itálii pracoval také v mramoru. Laikům jsou známy především sochy z Karlova mostu, nebo socha studenta, obránce Prahy proti Švédům. Pro zajímavost zde upozorním, že David Janouch prováděl mimo jiné restaurátorský průzkum sochy Karla IV. na Karlově a Krocínovy kašny na Smetanově nábřeží v Praze. Rovněž práce z dílny sochaře Josefa Maxe. Pro Vojenské lesy provedl David Janouch v roce 2017 restaurování Božích muk na cestě z Kuřívod do bývalé obce Židlov (obr. 8). Tato památka byla poničena a pomalována za doby pobytu sovětských vojsk v této oblasti. Dalo by se říci, že citovou záležitostí bylo restaurování křížku na hřbitově v Janovicích v Podještědí, kde jsem se i já účastnil pomocí při manipulaci a opravě (obr. 9).

Jako sochař vím, že je sochařská práce těžká, ale na svém synovi Davidovi jsem zjistil, že restaurátorská práce je někdy ještě těžší. Každou chvíli na jiném místě, běhání po lešení, tahání a stěhování těžkých věcí. Jednu chvíli práce jako zedník, vzápětí až chirurgicky jemná práce. Někdy v zimě, někdy v dešti či za úpalného slunce. David měl všechny předpoklady pro tuto práci. Především pečlivost, organizační talent a jednání s lidmi. Je velká škoda, že mnoho z toho již neuskuteční.

Obr. 8. Kuřívody (okr. Česká Lípa), křížek restaurovaný v roce 2016, D. Janouch.

Obr. 9. Janovice v Podještědí (okr. Liberec), křížek na hřbitově restaurovaný v roce 2018, D. Janouch, L. Janouch.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Ostré (Kreis Litoměřice), Errichtung einer neuen Laterne der Grabkapelle, 2013, D. Janouch, J. Šmídek, J. Kalina, O. Škach.
Abb. 2. Medonosy (Kreis Mělník), 2016 restaurierte Statue der heiligen Ludmila, D. Janouch, P. Dufek, J. Šmídek.
Abb. 3. Velký Újezd (Kreis Litoměřice), Restaurieren des Kreuzes im Jahr 2012, D. Janouch.
Abb. 4. Rané (Kreis Česká Lípa), 2016 restauriertes Kreuz, D. Janouch, J. Šmídek.
Abb. 5. Taneček (Kreis Česká Lípa), 2016 restauriertes Kreuz, D. Janouch, J. Šmídek.
Abb. 6. Stvolínky (Kreis Česká Lípa), 2016 restauriertes Kreuz, D. Janouch, E. Míčková
Abb. 7. Kamenický Šenov (Kreis Česká Lípa), Arbeiten an Friedhofskapellen und Grabmalskulpturen 2016–2019, D. Janouch, E. Míčková.
Abb. 8. Kuřívody (Kreis Česká Lípa), 2016 restauriertes Kreuz, D. Janouch.
Abb. 9. Janovice v Podještědí (Kreis Liberec), 2018 restauriertes Kreuz auf dem Friedhof, D. Janouch, L. Janouch.

Übersetzt von Petra Sochová

SKALNÍ ŘÍČENÍ V LOUBÍ V ROCE 1999

Petr Havránek

Ministerstvo průmyslu a obchodu Praha, havranekp@mpo.cz

Skalní říčení je typickým projevem neustále přítomného vývoje reliéfu krajiny, i když ve srovnání se změnami zemského povrchu vyvolaného činností lidskou se zdá méně významné. Přesto je to upozornění, mnohdy dosti důrazné, že vývoj reliéfu jako přírodní proces pokračuje samovolně i v současnosti.

K říčení jsou náchylné především skalní věže nebo stěny – nazývané skalní defilé nebo skalní galerie s významným převýšením nad plochým údolím, na Kokořínsku označovaným jako důl, což je jen regionální výraz pro kaňon. Tím je i Loubský důl, který je ukázkovým příkladem profilu spodní části jizerského souvrství České křídové pánve. Zdejší charakteristicky rezavě zbarvené hrubozrnné pískovce jsou členěné vodorovnými pásy i prozeleznělými puklinami a prostoupené železitými inkrustacemi.

Profil je tvořen dvěma nahoru hrubnoucími cykly pískovců ukončenými slepenci. Erozní báze dolu je zvýrazněna vrstevními prameny, které indikují nepropustné podloží pískovců (Adamovič, J., Cílek, V., Podroužek, K.).

Ke skalnímu říčení poblíž osady Loubí došlo 2. března 1999 a nedalo se opravdu přehlednout – zříčené hmoty zavalily silnici a zplanýrovaly vzrostlý les (obr. 1). Co se týče hmot v pohybu, je považováno za historicky nejvýznamnější dokumentované říčení na Českolipsku. Objem zříčené hmoty lze odhadnout na 1 500 m³, největší soudržné bloky pískovců dosahovaly velikosti železničních vagonů, převážně se však zříčená hornina rozdrobila díky dílčím puklinám na balvany do velikosti 1–2 m³, kameny a pískovou drť. Příčiny události nejsou složité – Loubský důl je založen na tektonických nespojitostech souvisejících s nedalekým severněji probíhajícím pásmem úštěckého zlomu. Paralelní pukliny stovky metrů dlouhé kopírují směr úštěckého zlomu V – Z jsou zčásti osou Loubského dolu. Svislá puklina tohoto směru oslabila i soudržnost pískovců skalní kulisy na okraji dolu, podél pukliny docházelo k odsedání bloku horniny za přispění záteků písku a expanze kořenů lesního porostu (obr. 2). Odkrytá puklina o výšce až 8 m je průběžnou odlučnou plochou říčení (obr. 3). Jak významnou

Obr. 1. Celkový pohled. Foto archiv autora, 5. 3. 1999.

Obr. 2. Horní úsek řícení s odlučnou plochou. Foto archiv autora, 5. 3. 1999.

Obr. 3. Spodní úsek. Foto archiv autora, 5. 3. 1999.

roli hrálo oslabení horninových struktur lokální těžbou pískovcových kvádrů, není dnes již možné dobře posoudit. S odstupem 20 let lze pozorovat podél odlučné plochy nánosy hlíny, které potvrzují velký vliv sufóze, vyplavující zeminy z výše položeného pole (obr. 4).

V kontextu pískovcových řícení na Českolipsku je událost v Loubí dost výjimečná, k řícení jsou náchylné především skalní věže či jinak výrazně exponované skalní útvary, zřícení souvislé skalní stěny v délce 35 m je ojedinělé a dokládá rozmanitost dynamických přírodních jevů.

Obr. 4. Pohled zpod odlučné plochy do údolí. Foto archiv autora, 5. 3. 1999.

LITERATURA

Adamovič, J., Cílek, V., Podroužek, K. 2022: Vlhošť. Hora v labyrintu skal. Dokořán, Praha (dostupné z: <https://rockfall.gli.cas.cz>, Oblast Kokořínsko – sever, KS A001 Loubský důl).

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Gesamtansicht. Foto Archiv des Autors, 5. 3. 1999.

Abb. 2. Oberer Teil des Einsturzes mit Trennfläche. Foto Archiv des Autors, 5. 3. 1999.

Abb. 3. Unterer Teil. Foto Archiv des Autors, 5. 3. 1999.

Abb. 4. Blick von der Trennfläche ins Tal. Foto Archiv des Autors, 5. 3. 1999.

Übersetzt von Petra Sochová

ZPRÁVY

ZPRÁVA O ČINNOSTI VLASTIVĚDNÉHO SPOLKU ČESKOLIPSKA V ROCE 2021

Jaroslav Panáček

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa; panacek@muzeumcl.cz

Publikační činnost

V červenci 2021 vydal spolek se spoluvydavatelem Státním okresním archivem v České Lípě a Vlastivědným muzeem a galerií v České Lípě s příspěvím dotace Města Česká Lípa na celoroční kulturní činnost jubilejní 30. číslo Vlastivědného sborníku *Bezděz* o rozsahu 416 stran s obsahem:

Miloslav Sovadina: Editorial; Jaroslav Panáček: Raně středověké pohřebiště v Dubé; Jan Rejzek: Vzestup moci Berků z Dubé v neklidných dobách 15. století, 1. část; Alexandr Putík: Joachim (Chajim) Gans Braunschweig (zemř. před 1631?) a jeho usazení v České Lípě [Je totožný s metalurgem Joachimem Gaunzem, účastníkem expedice do severoamerického Roanoke?]; Olga Baird (Jacenko): Portrét Louisy Zenker je prací Sophie Cheradame (Život a osud majitelů portrétu, moskevských obchodníků a bankéřů Zenkerů z Valteřic); Richard Škoda - Lukáš Blažej - Dana Věbrová: Příspěvek k poznání nosatcovitých brouků (Coleoptera: Curculionoidea) inverzních roklí Labských pískovců (Severní Čechy); Petr Mužák: Fosilie rohateckých vrstev v okolí Bezdězu (spodní Coniak); Jaroslav Panáček: Vývoj židovského osídlení v České Lípě; Michal Gelnar: Nálezy barokního skla z katastru obce Okrouhlá na úpatí Lužických hor; Martin Aschenbrenner: Sklárna ve Svoru a české obyvatelstvo; Michal Gelnar: Sklářské aktivity na katastru obce Svora v Lužických horách; Miloslav Kolomazník: Vítěz nad císařem Napoleonem v Dubé; Martin Aschenbrenner: Karel Kinský st. a panství Sloup (1827–1831); Jaroslav Panáček: Puškařská rodina Mašků (Maschek) v Jablonném v Podještědí; Helena Ciompová: Skládanka jménem Heinrich Strehblow; Marek Hofman - Jana Kačerová - Filip Švácha: Českolipská vagónka; Petr Havránek: Kamenná slunce; Petr Havránek: Skalní říčení v Lindavě; Jaroslav Panáček: Zpráva o činnosti Vlastivědného spolku Českolipska v roce 2020; Petr Kozojed: Zpráva o činnosti Státního okresního archivu Česká Lípa za rok 2020; Zdeněk Vitáček: Zpráva o činnosti Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě za rok 2020; Ladislav Smejkal: Zemřel RNDr. Petr Kühn, CSc.; Petr Havránek: Miroslav Plekanec 1943–2020.

Velmi intenzivně se pracovalo na přípravě nové grafické podoby sborníku *Bezděz* od příštího ročníku 31. Byly zpracovány a připomínkovány nové grafické podoby obálky i vnitřního obsahu.

Rozsáhlé práce byly provedeny na přípravě knihy *Krajem svaté Zdislavy*. Probíhalo doplňování textů, jeho korektury a kontrola. Fotily se chybějící snímky. Zahájena byla grafická a tisková příprava. Sháněly se potřebné finanční prostředky, byla podána žádost na Česko-německý fond budoucnosti a byli osloveni i soukromí donátoři.

Výstavní činnost

Výstava s názvem Nordböhmischer Excursions-Club – Deset výletů v roce 1878, která mapovala prvních deset výletů, jež pořádal Nordböhmischer Excursions-Club v roce svého založení a kterou poprvé představil spolek veřejnosti v roce 2018, byla v červenci 2020 převezena na hrad Bezděz, kde bylo její zhlédnutí nabídnuto návštěvníkům hradu do konce návštěvní sezóny roku 2021. Převoz a instalaci výstavy na hrad i zpět do depozitáře zajišťovali členové spolku Michal Panáček a Jaroslav Panáček.

Ve spolupráci s městem Česká Lípa a jeho příspěvkovou organizací Kultura Česká Lípa jsme připravili venkovní výstavu Příběh vodního hradu. Od května do října byly kolem vodního hradu rozmístěny čtyři naučné panely představující turistům a návštěvníkům historii a život na středověkém hradě.

Přednášková a zájezdová činnost spolku

Plánované jarní přednášky, vycházky a výlety se neuskutečnily z důvodu vládních opatření proti Coronaviru.

- 13. října 2021, jazzklub U bílého černocho od 18 hodin
Třetí republika na křižovatce dějin a voleb 1946 (z cyklu Neznalost dějin neomlouvá). Přednáška Mgr. Martina Tichého, historika Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze.
- 16. října 2021, Villa Hrdlička od 14 hodin
Proměny a tvář České Lípy 1969–1989. Přednáška Zdeňka Pokorného.
- 6. listopadu 2021, sraz v 8:30 na hlavním nádraží
Dušíčkový výlet: Návštěva rekonstruovaného poutního místa s kostelem Navštívení Panny Marie v Horní Polici. Doprovázel Martin Aschenbrenner a páter Stanislav Příbyl.
- 13. listopadu 2021, Villa Hrdlička od 14 hodin
Jindřich z Lipé, jeho synové a dědicové. Přednáška Miloslava Sovadiny.
- 17. listopadu 2021, jazzklub U bílého černocho od 18 hodin
Svoboda hudbou – 17. listopad z pohledu České filharmonie (z cyklu Neznalost dějin neomlouvá). Přednáška Mgr. Martina Tichého, historika Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze.
- 20. listopadu 2021, Villa Hrdlička od 14 hodin
Karolína Světlá a její kraj. Zajímavosti a památky Podještědí. Přednáška Milana Turka.
- 15. prosince 2021, jazzklub U bílého černocho od 18 hodin
Ztracený příběh krále Šumavy... (z cyklu Neznalost dějin neomlouvá). Přednáška Mgr. Martina Tichého, historika Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze.

Celkem se všech klubových akcí (přednášky, výlet) v roce 2021 zúčastnilo 180 osob.

Výroční členská schůze VSČ

Slavnostní výroční členská schůze a setkání s významnými hosty ke 30. výročí založení Vlastivědného spolku Českolipska a k vydání 30. čísla vlastivědného sborníku Bezděz se konalo 7. října 2021 od 17 hodin v jazzklubu U bílýh černocha v České Lípě.

Akci moderovali předseda spolku Michal Panáček spolu s členkou výboru Jaroslavou Vondrovou.

V první části slavnostního večera bylo vzpomenuo dvou významných členů spolku, kteří naše řady v nedávné době opustili. Minutou ticha byla uctěna památka RNDr. Petra Kühna, CSc. a Mgr. Ladislava Smejkal. Oba byli dlouholetí pracovníci vlastivědného muzea, vlastivědní badatelé a členové redakční rady sborníku Bezděz.

Následně předseda Michal Panáček stručně shrnul činnost a aktivity spolku v letech 2020 a 2021 a plány na rok 2022. Jednou z hlavních částí programu večera bylo představení ediční a publikační činnosti a přednáškové a osvětové práce spolku v uplynulých třiceti letech. „Otcové zakladatelé“ Miloslav Sovadina a Jaroslav Panáček vzpomenuli na úplné počátky spolku v raných 90. letech minulého století. Následně vystoupila s připomínkou mnoha stovek výletů a přednášek členka výboru Magdalena Pujmanová. Michal Rádl, člen výboru spolku, stručně připomněl, jak se za třicet let proměnila členská základna spolku. Význam spolkového periodika, sborníku Bezděz, připomněl svým příspěvkem vedoucí českolipského archivu Petr Kozojed. Na závěr předseda Michal Panáček představil významné projekty výstavní a publikační činnosti, které spolek rozvinul po roce 2017.

V druhé části slavnostního večera bylo přistoupeno k udělení pamětního odznaku deseti osobnostem, které se zasloužily svojí prací o činnost spolku a vydávání sborníku Bezděz. Ocenění byli Ladislav Smejkal in memoriam, Miloslav Sovadina, Jaroslav Panáček, Olga Sykáčková, Petr Kühn in memoriam, Jana Blažková, Miroslav Honců, Zdeněk Pokorný, Marta Ponocná a čestný odznak dostala také starostka města Česká Lípa Jitka Volfová.

Spolek připravil ke svému 30. výročí také trička s emblémem pamětního odznaku a hrnky se stejným emblémem, které spolu s mnoha publikacemi vydanými spolkem byly nabízeny k prodeji. Ve foyer byla uspořádána příležitostná výstava, která na několika panelech rekapitulovala úspěšných třicet let spolku. Zároveň bylo vystaveno jak všech třicet vydaných ročníků sborníku Bezděz, tak i všechny další publikace, které spolek za dobu své činnosti vydal.

Na závěr celé akce poděkoval předseda za hojnou účast členstvu a váženým hostům a pozval je na slavnostní pohoštění. Následující společenský večer byl podbarven příjemným hudebním vystoupením s českými a moravskými lidovými písněmi. Akce se zúčastnili i první místostarosta města Jaroslav Turnhöfer, druhý místostarosta města Martin Brož, zastupitelé Jakub Mencl, Roman Málek, Tomáš Vlček, tajemnice MěÚ Eva Bartoňová, ředitelka knihovny Dana Kroulíková, ředitel muzea Zdeněk Vitáček, provozovatel muzea vystěhovalectví v Náhlově Petr Polakovič, pan Petr Fletcher a mnoho dalších hostů. Celkem se akce zúčastnilo okolo 60 osob.

ZPRÁVA O ČINNOSTI STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU ČESKÁ LÍPA ZA ROK 2021

Petr Kozojed

Státní okresní archiv Česká Lípa, Střelnice 3035, 470 01 Česká Lípa; kozojed@soalitomerice.cz

Personální situace

V roce 2021 došlo k jediné změně. K 30. 9. 2021 ukončila téměř tříleté působení v archivu Bc. Jaroslava Daďourková, protože od 1. 10. 2021 se po rodičovské dovolené vrátila Mgr. Blanka Michnová. V archivu tak pod vedením PhDr. Petra Kozojeda pracovali odborní archiváři Mgr. Ivana Austová, Mgr. Blanka Michnová a Mgr. Michal Rádl, samostatná archivářka Jaroslava Jarolímková a archivářka Martina Brůžková, která zároveň vyřizovala administrativu a hospodářskou agendu. Na dohodu v archivu dále pracovali domovník Stanislav Kotek a uklízečka Michaela Levová.

Přehled o archiváliích

Na základě údajů databáze PEvA bylo k 31. 12. 2021 v SOkA Česká Lípa uloženo 1709 archivních souborů v rozsahu 4197,46 bm (běžných metrů). Z celkového rozsahu bylo 2584,66 bm (61,58 %) nezpracováno, 1612,80 bm (38,42 %) zpracováno a 1467,24 bm (34,95 %) inventarizováno. Ze zmíněných 1709 archivních souborů je 1130 zpracováno, z toho 1071 zinventarizováno. Badatelé mají k dispozici 1381 archivních pomůcek, z toho 334 je v elektronické podobě dostupných na webových stránkách Státního oblastního archivu v Litoměřicích.

Předarchivní péče a výběr dokumentů

V roce 2021 bylo vydáno 130 protokolů o výběru archiválií ve skartačním řízení a 9 protokolů o výběru archiválií mimo skartační řízení. Je třeba zmínit, že z oněch 130 skartačních řízení bylo 5 tzv. elektronických skartačních řízení, realizovaných prostřednictvím Národního archivního portálu u Městského úřadu Jablonné v Podještědí, Městského úřadu Mimoň a Městského úřadu Nový Bor. V tomto ohledu patří archiv mezi nejaktivnější minimálně v rámci Státního oblastního archivu v Litoměřicích. Archiváři dále provedli 6 kontrol výkonu spisové služby, a to u Města Jablonné v Podještědí, Obce Provoďín, Obce Pertoltice pod Ralskem, Obce Noviny pod Ralskem, Základní umělecké školy Mimoň a Základní školy Dubá. Přestože v roce 2021 stále ještě platila omezující opatření, související s pandemií covid-19, předarchivní péče se svým rozsahem vrátila na úroveň „normálních“ dob.

Mimořádnou aktivitu vyvinul archiv v souvislosti s přijetím nové legislativy, konkrétně zákona č. 261/2021 Sb. (tzv. DEPO). Ivana Austová uspořádala několik workshopů, seznamujících zejména obce a tzv. školské původce s novinkami v oblasti výkonu spisové služby.

V roce 2021 se archivu podařilo od pana Venuše z České Lípy získat soubor cca 60 fotografií, zachycujících život české menšiny sdružené ve 30. letech 20. století kolem pracovníků českolipského okresního soudu. Zajímavým přírůstkem byl rovněž dar

digitální kopie knihy zápisů ze schůzí Místní správní komise, resp. Místního národního výboru Okna u Doks z let 1945–1951.

Péče o fyzický stav archiválií

V roce 2021, po roční přestávce, věnovala restaurátorská dílna SOkA Liberec svou péči opět „českolipským“ archiváliím. Obnovy se dočkaly: kronika obce z let 1837–1948 (archivní soubor Archiv obce Polevsko, inv. č. 2), podací protokol z let 1800–1821 (archivní soubor Archiv města Žandov, inv. č. 52), kniha zápisů ze schůzí z let 1909–1924 (archivní soubor Váleční vysloužilci Česká Lípa, inv. č. 3) a rejstřík zpovědních cedulí a poplatků z let 1798–1801 (archivní soubor Farní úřad Nový Bor, nezpracováno). Nadále probíhá restaurování knihy převodů nemovitostí z let 1764–1851 (archivní soubor Archiv obce Holany, inv. č. 24). Sami českolipští archiváři parami butanolu ošetřili stavební spisy a plány z let 1891–1900 (archivní soubor Archiv obce Skalice, inv. č. 98). V roce 2021 opět probíhaly prověrky fyzického stavu archiválií, mající za cíl určit materiál pro odborný restaurátorský zásah. Bylo uskutečněno 27 prověrek v celkem 40 kartonech, zjištěné poškozené jednotliviny budou navrženy k restaurování v roce 2022. Celý rok byla v depozitářích sledována a zaznamenávána teplota a relativní vlhkost vzduchu.

Zpřístupňování archiválií

Nadále probíhalo zpracování archivního souboru Okresní národní výbor Česká Lípa z let 1960–1990, konkrétně odboru plánovacího a odboru výstavby a územního plánování. V archivním souboru Sběrka fotografií a pohlednic Česká Lípa bylo nově zkatologizováno 28 kusů fotografií. Dalších 291 kusů fotografií muselo být popsáno a 491 kusů fotografií nově zaevidováno z důvodu jejich převodu mezi archivními softwarovými programy BACH a ProArchiv, aby mohly být prezentovány v on-line prostředí.

Byl vytvořen rejstřík tzv. dědických spisů, uložených v archivních souborech Okresní soud Česká Lípa I, Okresní soud Česká Lípa II (včetně pobočky soudu v Mimoní) a Státní notářství Česká Lípa. Excelový soubor obsahuje jméno, životní data a bydliště zemřelého, a zpřístupňuje tak 11524 dědických spisů z let 1945–1970. Již dnes je možné říci, že se jedná o vynikající pomůcku při vyhledávání v dědických spisech, které jsou velmi využívány jak notáři, tak soukromými badateli.

Podarilo se přepsat dalších 57 inventárních soupisů (54 archivů obcí, 1 městský národní výbor a 2 místní národní výbory) do programu ProArchiv a 146 úvodů k inventárním soupisům (56 místních národních výborů a 90 archivů obcí) do programu Word. Všechny tyto pomůcky mohly být díky tomu prostřednictvím aplikace Vademecum publikovány na internetu, což jistě potěší zejména „mimočeskolipské“ badatele.

Michal Rádl posoudil šest archivních pomůcek, zpracovaných archiváři Státního okresního archivu Liberec. Jednalo se o Místní národní výbor Cetenov, Místní národní výbor Javorník, Místní národní výbor Libíč, Místní národní výbor Přibyslavice, Místní národní výbor Světlá pod Ještědem a Místní národní výbor Vápno.

Využívání archiválií

V roce 2021 vykonalo 87 badatelů, z toho 4 cizinci ze Spolkové republiky Německo a Slovenska, celkem 175 badatelských návštěv. Badatelé studovali 87 témat, z toho 14 témat se týkalo úředních potřeb. Do studovny bylo předloženo 498 kartonů archiválií a 432 knih a periodik z odborné knihovny. Oproti roku 2020 šlo sice o mírný nárůst, ale

je nutné konstatovat, že návštěvnost badatelny se ještě zdaleka nevrátila na úroveň z normálních časů. Rozhodující příčinou tohoto stavu byla pokračující protiepidemická opatření a krátkodobé nucené uzavření studovny archivu. Archiv vyřídil 10 žádostí o vystavení ověřené kopie školního vysvědčení a 50 rešerší, z toho 39 rešerší k úředním účelům.

Ing. Petr Fiala, zaměstnaný v archivu na dohodu o provedení práce, digitalizoval kroniky měst a obcí okresu Česká Lípa před rokem 1945 (Arnultovice, Bukovany, Cvikov, Česká Lípa, Doksy, Dubá, Jablonné v Podještědí, Kamenický Šenov, Kravaře, Kuřívody, Mimoň, Nový Bor, Sloup v Čechách, Stvolínky, Zákupy, Žandov) i po roce 1945 (Bezděz, Blíževedly, Bohatice, Božíkov, Česká Lípa, Deštná, Dobranov, Dolní Libchava, Drnovec, Holany, Horní Police, Hradčany, Chotovice, Jablonné v Podještědí, Jestřebí, Kravaře, Prácheň, Provodín, Radeč, Skalice u České Lípy, Skalka u Doks, Slunečná, Svojkov, Velký Grunov, Volfartice, Ždírec). Celkem zdigitalizoval 68 svazků kronik.

V roce 2021 bylo do archivní knihovny zařazeno 205 nových knih, k 31. 12. 2021 tak knihovna obsahovala 24 351 svazků.

Odborná činnost

Protože pandemie covid-19 i v roce 2021 výrazně ovlivňovala veřejný a společenský život, nepodařilo se v úplnosti obnovit druhy velmi dobře fungující osvětovou činnost a prezentaci archivu. Především se již druhý rok po sobě nekonaly akce, připravované k tradičnímu Mezinárodnímu dni archivů. Naopak se v rámci projektu „Aktivizační program pro SENIORY 2021“ podařilo navázat spolupráci s Euroškolou Česká Lípa. Archiváři připravili a proslavili celkem 4 přednášky. Petr Kozojed přednášel na témata Archiv a Česká Lípa a Kroniky a kronikářství na Českolipsku, Michal Rádl seznámil posluchače s problematikou čs. zahraničního odboje v SSSR v kontextu sovětské faleřistky a s výrobou ohýbaného nábytku v Mimoně. Uskutečnila se 1 exkurze (Obchodní akademie Česká Lípa) a 2 studenti z Obchodní akademie Česká Lípa vykonali v archivu předepsanou praxi.

25. června 2021 Petr Kozojed a Michal Rádl jako členové komise hodnotili kroniky v biennále soutěže Nejlepší kronika Libereckého kraje, pořádané Ještědskou pobočkou České archivní společnosti ve spolupráci s Krajským úřadem Libereckého kraje. V této soutěži se velmi dobře umístili i reprezentanti z Českolipska, konkrétně Město Jablonné v Podještědí a Obec Blatce.

Při příležitosti 30. výročí trvání Vlastivědného spolku Českolipska a vydání jubilejního 30. svazku vlastivědného sborníku Bezděz archiv přispěl k uspořádání slavnostního večera, konaného 7. října 2021. Petr Kozojed a Michal Rádl pohovořili o významu sborníku Bezděz a o vývoji členské základny spolku, Jaroslava Jarolímková obstarala prezentaci vlastivědných publikací a jejich prodej.

Ivana Austová se opět velmi významně účastnila aktuálních diskusí a řešení metodických problémů elektronické spisové služby v rámci platformy archivářů MOPED.

Vzdělávání

Přestože zejména ve druhé polovině roku 2021 se přísná protiepidemická opatření již částečně rozvolnila, řada vzdělávacích akcí se nadále konala v on-line prostředí.

Je to evidentně rozvíjející se trend, který nepochybně přetrvá i po návratu života do „normálu“. Naprostá většina školení se týkala vlastní archivní práce, respektive jejího výkonu v elektronickém prostředí. V podstatě všichni archiváři se zdokonalovali v ovládnání programu ProArchiv, který slouží ke zpracování a v posledku i k publikování archivních pomůcek a digitalizovaných archiválií na internetu. S překotným vývojem tzv. Národního archivního portálu, který by měl sloužit jako platforma elektronického skartačního řízení a ukládání digitálních archiválií v Národním digitálním archivu, se seznamovali Ivana Austová a Petr Kozojed. Oba dva také úspěšně složili atest, který je opravňuje provádět elektronická skartační řízení. Ivana Austová podstoupila kurz pro lokální správce systému PEvA II, který je nově plně v on-line prostředí. Více archivářů se školilo v práci s elektronickým systémem spisové služby WISPI. Petr Kozojed vyslechl novinky v oblasti služebního hodnocení státních zaměstnanců. Velmi důležité, potenciálně i pro badatelskou veřejnost a návštěvníky archivu, bylo školení Marty Brůžkové v obsluze defibrilátoru, který je nově umístěn ve vstupní hale archivu. Jaroslava Jarolímková nabyla praktických znalostí v ambulancích opravách archiválií. Všichni archiváři podstoupili obligátní školení v oblasti BOZP a PO.

Mimořádnou událostí pak byla účast Petra Kozojeda a Ivany Austové na školení zaměstnanců Městského úřadu Česká Lípa v ovládnání elektronického systému spisové služby VERA, při kterém působili jako garanti za archiv.

Výstavní činnost

Archiv se významně podílel na přípravě výstavy 100 let české knihovny v Jablonném v Podještědí 1921–2021, konané ve dnech 15. července až 30. srpna 2021. Podobně spolupracoval se Základní školou Jablonné v Podještědí na projektu 100 let české školy v Jablonném v Podještědí.

Publikační činnost

V roce 2021 archiv vydal Bibliografii historicko-vlastivědné literatury okresu Česká Lípa za rok 2020 a podílel se na vydání 30. svazku vlastivědného sborníku Bezděz, ve kterém P. Kozojed zveřejnil Zprávu o činnosti Státního okresního archivu Česká Lípa za rok 2020.

ZPRÁVA O ČINNOSTI VLASTIVĚDNÉHO MUZEA A GALERIE V ČESKÉ LÍPĚ ZA ROK 2021

Zdeněk Vitáček

V roce 2021 byla činnost a veškeré aktivity Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě, p. o. omezeny již druhým rokem dvěma zásadními negativními faktory. Jedním byla pandemie COVID-19. Pandemie zásadním způsobem ovlivnila činnost i aktivity muzea, galerie a poboček pro veřejnost. Pobočky, expozice a výstavy byly otevřené pouze v době od května do října 2021.

Druhým negativním faktorem byla realizace stavebního projektu „Snížení energetické náročnosti sídla Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě“. Tento projekt probíhal v letech 2020 a 2021 na hlavní budově (konventu) v areálu kláštera. Dokončen byl 24. října 2021. Stálé expozice, výstavní prostory, kanceláře, depozitáře a sklady byly v průběhu roku stěhovány v rámci stávajících prostor tak, aby mohly být prováděny stavební práce. Hlavní budovu nebylo možné v průběhu stavby vyklidit. Veškeré stěhovací práce prováděli přímo zaměstnanci muzea, protože se jednalo o cenné sbírkové předměty a rozsáhlý majetek organizace. Po dokončení stavby byly zahájeny úpravy interiérů a především rozsáhlé reinstalace všech stávajících stálých expozic.

Z uvedených důvodů musela být hlavní budova klášterního areálu uzavřena. Pro veřejnost zůstal otevřen celý areál výstavních prostor ambitu, kaple Nejsvětější Trojice (dnes Biberova hudební síň), Svaté schody, Loretánský dvůr a kaple Panny Marie Lorentánské. Přístupná byla také klášterní zahrada s Klášterní pivní restaurací.

Péče o svěřenou sbírku

Sbírka, kterou spravuje Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, je ve vlastnictví Libereckého kraje a je zapsána v centrální evidenci sbírek Ministerstva kultury ČR pod číslem OMČ/002-04-12/080002. K 31. 12. 2021 obsahovala sbírka 613 540 evidenčních čísel sbírkových předmětů. Počet kusů předmětů je však 1 354 690 kusů, protože některá evidenční čísla obsahují i několik stovek kusů předmětů (archeologie, entomologie). V roce 2021 byla sbírka doplňována především vlastní činností odborných pracovníků a z nákupů. Nákup sbírkových předmětů byl realizován ve výši 236.083,- Kč a bylo získáno 54 203 sbírkových předmětů. Největší přírůsteky zaznamenalo historické oddělení v oblasti archeologie celkem 53 984 kusů sbírkových předmětů. Z nákupů byl nejvýznamnější nákup tři autorských děl akademického malíře Ivo Rozsypala: „Lavínová pole“, 1970, „V podhůří pohoří Atlas“ 1969, 1970, „Eiger“ 1961, 1976, 1978. Soubor výtvarných děl v naší sbírce byl dále doplněn o grafiky K. H. Máchy od V. Komárka a J. Baucha. Z obrazů jsme zakoupili „Pohled na kopec Špičák“ od J. Štundla, městskou partii České Lípy – „Tržní ulice“ od F. Lipenského. Zakoupili jsme také litografii „Česká Lípa“ od J. Coufala. Zajímavým přírůstkem pro námi spravovanou sbírku byla sbírka soukromého sběratele pana Petra Matuša ze Žandova u České Lípy, která obsahuje soubor zápalkových nálepek a jejich katalogů (50.–90. léta 20. stol.), soubor etiket na pivní lahve (8 alb - uspořádáno podle krajů) a pivních tácků z kartonu a soubor poštovních známek (30.–90. léta 20. stol.).

Přírodovědné oddělení získalo sbírku vodních brouků (Gyrinidae, Haliplidae, Noteridae, Dytiscidae) od R. Mlejnků, která obsahuje 5 750 ks brouků. Cenná je i sbírka nočních motýlů (Lepidoptera) České republiky od M. Wisury, která obsahuje 2 200 exemplářů. Přírodovědný sbírkový fond byl dále doplněn dermoplastickými preparáty dalších druhů našich ryb. Také Knihovně sbírkový fond byl v roce 2021 doplněn o 8 máchovských tisků.

V průběhu roku prováděli kurátoři sbírky a správci depozitářů katalogizaci a inventurizaci sbírkových předmětů. Konzervováno bylo 49 sbírkových předmětů, z toho 11 bylo náročných konzervací. Preparováni do dermoplastických preparátů byli 4 savci, 3 ptáci, 6 plazů a 2 ryby. Dokončené byly náročné preparace medvěda grizzlyho, zebry stepní a lamy. Dále bylo preparováno 9 400 bezobratlých pro entomologii. Došlo také k chemickému ošetření 1 203 mykologických položek ze souboru hub.

Knihovna muzea spravovala v roce 2021 celkem 74 627 knihovních jednotek. V tomto roce byla dokončena další etapa vybavení knihovny posuvnými regály pro uložení sbírkového fondu knihovny. Celkové náklady na nový regálový systém byly ve výši 179.564,- Kč.

Stálé expozice

Také v roce 2021 byl chod stálých expozic velmi omezen probíhající stavbou na hlavní budově muzea a pandemií, která omezila i provoz všech poboček muzea. Stále expozice na hlavní budově v areálu kláštera byly celoročně uzavřené. Otevřena byla jen expozice Loretánská kaple a kaple Nejsvětější Trojice s ukázkami hudebních nástrojů.

Pokračovaly práce ve sklepení hlavní budovy kláštera na nové stálé expozici, která bude prezentovat těžbu uranu na Českolipsku. Zde budovaná kopie hlubinného uranového dolu se koncem roku dostala do své poslední etapy. Mezi nejzajímavější exponáty patří zejména důlní kolejová mechanizace, která se používala nejen v uranových dolech v Hamru. Jde například o důlní, lopatový přehazovací nakladač a různé typy důlních vozů na převoz rudy, nafty a olejů, techniky a výbušnin, které jsou umístěné na vybudovaná kolejiště. Soubor tvoří také řada menších sbírkových předmětů, jako jsou důlní svítidla a svítilny, hornické přilby, píchačky a karty horníků, obleky horníků, vysílačky, důlní záchranářské vybavení a dozimetry, speciální nářadí a další technika a vybavení horníků. Kontroverzní téma těžby uranu dnes přináší velice zajímavá již historická fakta, která ovlivňovala celkové dění na Českolipsku a Liberecku. Autorem expozice je Petr Mužák, geolog muzea.

V závěru roku jsme pak zahájili rozsáhlou reinstalaci všech stálých expozic na hlavní budově. Ty byly takřka dva roky rozebrané a kompletně zakryté při rozsáhlých stavebních úpravách. Stálá expozice „Svět hmyzu a pavoukoců“ byla doplněna o vitrínu exotických brouků v kompozici „Nejkrásnější brouci tropů“ inspirované stejnojmennou knihou J. Mareše a V. Lapáčka. V následujících letech také plánujeme rozsáhlou obnovu přírodovědné regionální expozice Českolipska.

Areál kláštera navštívilo 1 010 návštěvníků a akce zde uskutečněné 925. Pobočku archeologického muzea Českolipska – Šatlava v České Lípě navštívilo 716 návštěvníků. Památník K. H. Máchy v Doksech 2 058 návštěvníků a Víseckou rychtu v Kravařích u České Lípy 1 193 návštěvníků. Což je celkem pouhých 5 902 platících návštěvníků a 2 034 neplatících návštěvníků za rok 2021. Návštěvnost byla ještě nižší než v roce 2020.

Pobočky

Také v roce 2021 byly jen částečně přístupné veřejnosti tři specializované pobočky Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě.

Archeologické muzeum Českolipska – Šatlava v České Lípě prezentuje expozice – Jeskynní archeologie neboli speleoarcheologie, Nejstarší historie České Lípy a středověké hrncířství a Věžeňský kout s expozicí českolipského hrdelního práva s ukázkami mučičích nástrojů a katovským mečem.

Pobočka rozšířila svou činnost v rámci akcí pro veřejnost a mimo již tradičních, jako je Muzejní noc a Mezinárodní den archeologie, se uskutečnilo opět Archeologické Léto. Projekt připravili zástupci Archeologických ústavů AV ČR v Praze a Brně a probíhal od června do září na území celé ČR. V Libereckém kraji byl realizován pouze naší pobočkou, a to formou 6 terénních exkurzí pro širokou veřejnost pod názvem „Za archeologií Českolipska: krajinou Holanských rybníků a po stopách těžby železných rud a hrad Děvín“, „Za pískovcovým fenoménem Českého ráje: Maloskalská drábovna a kras u Ondříkovic a Archeologie Příhrázských skal“. Terénních exkurzí se zúčastnilo 121 zájemců.

Proběhl další ročník úspěšného cyklu mezioborových interpretačních exkurzí „Za pískovcovým fenoménem Českého ráje“, který je realizovaný od roku 2017. Program zároveň prezentuje naše dlouhodobé výzkumné projekty a projekty partnerských organizací.

V roce 2021 byla po dlouhých třech letech dokončena revitalizace zahrady a bylo vybudováno archeologické expoziční, výukové a odpočinkové místo v tomto venkovním prostoru. Pro veřejnost bude zahrada zpřístupněna v roce 2022.

V památníku K. H. Máchy v Doksech byly přístupné expozice – Literární a životopisná expozice Karla Hynka Máchy a expozice Rybářství a rybníkářství na Českolipsku. Z akcí se uskutečnila pouze keramická sobota a již 36. řezbářské sympóziu.

Ani v tomto roce se nám nepodařilo získat finanční prostředky na opravu šindelové střechy objektu.

Na pobočce Vísecké rychty v Kravařích u České Lípy byly k vidění expozice – Interiéry venkovského bydlení v Severních Čechách, Venkovské lidové umění, nábytek, řemesla a zemědělství a Severočeská lidová architektura. V důsledku pandemie se neuskutečnili jarní tradiční akce jako je Masopust a velikonoce na rychtě. Konaly se však alespoň akce letní – Den podstávkového domu; Dny lidové architektury a Šikovné ruce. Součástí všech akcí je trh ručních výrobků, ukázky řemesel a ručních prací, workshopy a tvůrčí dílničky pro děti i dospělé. V roce 2021 pokračovala realizace dvou nových stálých expozic – „Práce na poli“ a „Práce ve stodole“.

Také v tomto roce se nám nepodařilo zajistit finanční prostředky na záchranu a obnovu tzv. holubníku v areálu rychty, který je v havarijním stavu.

Vědeckovýzkumná a publikační činnost

V roce 2021 zpracovávali odborní pracovníci celkem 23 vědeckovýzkumných úkolů. Probíhaly záchranné archeologické výzkumy Českolipska v rámci výkonu archeologické

památkové péče. Pokračovaly výzkumné projekty: „Archeologie Českolipska“ – výzkum a dokumentace archeologických lokalit, „Kvartérní sedimenty pískovcové krajiny středního Pojizeří a Českolipska“, „Dokumentace skalních rytin, nápisů a dalších prvků historické krajiny v CHKO Český ráj“, „Dokumentace skalních rytin, nápisů a dalších prvků historické krajiny Českolipska“, „Inventarizace jeskyní a skalních převisů v CHKO Český ráj“, „Dokumentace brusíren a mačkáren skla“, „Českolipská vagonka“, „Hornická populace Českolipska“. Několika projekty pokračoval přírodovědný výzkum Českolipska. Významné jsou výzkumné projekty v oborech zoologie obratlovců a bezobratlých. Probíhaly specializované entomologické projekty zaměřené na výzkum hmyzích společenstev pískoven, vřesovišť a taxonomická revize balkánského rodu *Omphreus*. Realizované jsou dlouhodobé projekty „Dipterologický průzkum Českolipska“, „Monitoring vývoje společenstva hmyzu disturbovaných porostů smrku po kůrovcové gradaci v NP České Švýcarsko se zaměřením na rašelinné a podmáčené smrčiny“, „Průzkum edafických a saproxylických brouků severních Čech“, „Revize neotropických střevlíků rodu *Barysomus*“, „Výzkumy saproxylických a nosatcovitých brouků severu Čech“, „Tesaříkovití a ostatní brouci Evropy a středního východu“. Přerušen je nadále víceletý projekt dokumentace a průzkumu fauny Maroka a další mezinárodní projekty.

Dále pokračoval botanický projekt „Excelence: Centrum analýzy a syntézy rostlinné diverzity (PLADIAS)“. Nové jsou projekty „Vyhledávání nových lokalit ohrožených, silně ohrožených a kriticky ohrožených rostlin, na územích nacházejících se mimo CHKO a přírodní rezervace Českolipska, s následným návrhem těchto lokalit na chráněná území“, „Botanický průvodce cyklostezkou varhany“ a „Botanický průvodce cyklostezkou SINGLTREK“. V rámci aktivní spolupráce s ústeckým mykologem panem M. Křížem byl připraven pro web muzea fotografický průvodce světem hub, kde již bylo umístěno 250 fotografií různých druhů hub. Pokračovaly projekty „Paleontologický průzkum okresu Česká Lípa a přilehlých oblastí“ a „Mapování krystalických vápenců a vybraných lokalit s metamorfovanými horninami Ještědského krystalinika“.

Odbaveno bylo 657 badatelských úkonů. Publikováno bylo 18 výstupů plnění vědecko-výzkumných a odborných úkolů. Bylo realizováno 418 záchranných archeologických výzkumů (233 akcí vyvolaných záměrem stavební, popř. jiné činnosti právnických a podnikajících osob, 123 akcí v rámci stavební činnosti osob fyzických a 62 záchranných akcí v důsledku přírodních procesů, popř. narušení nálezových situací neznámými osobami). V rámci výkonu státní památkové péče bylo vydáno 310 vyjádření pro projekční společnosti a stavebníky a vypracováno 257 zpráv o archeologické akci a nálezových zpráv. Knihovna muzea realizovala 1396 badatelských výpůjček.

Odborní pracovníci se významně podílejí na obsahu vlastivědného sborníku Českolipska Bezděz. Rozsáhlá byla publikační činnost v tisku, městských novinách a zpravodajích, populárně-naučných časopisech, a to především v souvislosti s propagací muzea, jeho činností a především pak v návaznosti na výstavy a vědeckovýzkumnou činnost. Historické oddělení publikovalo 11 základních prací a přírodovědné 18.

Výstavní činnost a akce pro veřejnost

Také v roce 2021 ovlivnila výstavní činnost a akce pro veřejnost velmi negativně pandemie. Uskutečnily se pouze 3 klasické výstavy a 6 výstav virtuálních. Nejvýznamnější klasickou výstavou byla výstava „Palné zbraně ze sbírky muzea“, která pokračovala i v roce 2021. Na Vísecké rychtě byla instalována výstava „Česká paní česky vaří, přitom

dobře hospodaří“. Jde o výstavu kávovin, historických bábovkových forem a vyšivaných kuchařek ze sbírky PhDr. K. Ebelové, Ph.D. V Památníku K. H. Máchy v Doksech se konala výstava „Hrady spatřené“ z kreseb K. H. Máchy a F. A. Hebera.

Pokračovali jsme v tvorbě virtuálních výstav. Na webových stránkách muzea www.muzeumcl.cz je tak možné shlédnout další výstavy „Minerály Ještědského hřbetu“, „I díky pohlednicím putoval Mácha po světě“, „Kus domova“, „Českolipský kachel“, „Čtyřicetkrát výlep v muzeu“, „Odkaz sv. Huberta“.

V průběhu roku proběhlo 14 kulturně výchovných akcí pro veřejnost, kterých se zúčastnilo 2 211 návštěvníků. V areálu kláštera to byla především „Muzejní noc 2021“. V pořadí již osmnáctá muzejní noc proběhla v pátek 17. září. Muzeum se touto akcí tradičně zapojilo do celorepublikového Festivalu muzejních nocí, pořádaného Asociací muzeí a galerií ČR. Noc proběhla v prostorách ambitu, Loretánského dvora a klášterní zahrady. V návaznosti na výstavu zbraní jsme se zaměřili na šermířská vystoupení. S platnou vstupenkou z muzejní noci bylo možné v těchto večerních hodinách navštívit také Archeologické muzeum Českolipska – Šatlavu, kde byla připravena jednorázová výstava o Českolipském kachli a byly zde promítány archeologické dokumenty a virtuální model České Lípy. Součástí Muzejní noci byla také Výstava hub v prostorách galerie Chodba, kde bylo k vidění přes 250 druhů hub z lokalit Libereckého kraje.

Část akcí pro veřejnost ekoporadny Orsej proběhlo online – „Soví noc“, „Den vody“, „Čemu se věří o Velikonocích“, „Den geologie“, „Den Země“, „Mezinárodní rok jeskyní a krasu“, „Virtuální exkurze po Jestřebských slatinách“, „Život v druhohorním moři“, „Jeřáb popelavý“, „Obojživelníci a jejich ochrana v Chrastné“. Další již proběhly bez omezení – „Noc pro netopýry“, „Výstava hub“, „Festival ptactva“, „Den zvířat“, „Den stromů“. Bylo prezentováno celkem 31 výukových programů pro 686 dětí ZŠ a MŠ Libereckého a Ústeckého kraje. čtyřikrát se uskutečnil geologický kroužek pro veřejnost s celkovou účastí 74 účastníků. Proběhly 3 semináře s účastí 132 účastníků.

Proběhlo 9 archeologických a historických terénních exkurzí pro veřejnost, kterých se zúčastnilo 198 zájemců.

Odborní pracovníci muzea uskutečnili 17 přednášek na různá témata pro 198 posluchačů.

Údržba spravovaných objektů

Vedení organizace spravuje 7 objektů prohlášených za nemovitou kulturní památku, 3 zahrady a jeden vesnický dvůr.

V roce 2021 probíhal na hlavní budově areálu kláštera druhým rokem rozsáhlý stavební projekt „Snížení energetické náročnosti sídla VMG“. Byla vyměněna všechna okna, instalována nová vnitřní dveřní závětrí za vnějšími vstupními dveřmi. Vlastní vstupní dveře byly repasovány. Celkem bylo vyměněno 112 oken. Projekt byl spolufinancován Evropskou unií – Fondem soudržnosti v rámci Operačního programu Životní prostředí. Celkové náklady činily 8.950.000,- Kč bez DPH.

Již v průběhu dokončování stavby jsme začali realizovat rozsáhlé zednické a malířské práce, při kterých byly opraveny interiéry budovy. Vyzdáním byly opraveny všechny

trhlíny a praskliny ve zdech. Také podlahy se dočkaly oprav a hloubkového čištění. Parketové podlahy jsou nákladně a proto postupně repasovány.

Na detašovaném pracovišti v tzv. Červeném domě U Vodního hradu v České Lípě byla v roce 2021 zahájena další etapa oprav a restaurování. Jde o III. a IV. závěrečnou etapu, restaurování a oprav vnějšího pláště objektu. Ta bude zahrnovat opravu a restaurování omítek v arkádě prvního patra a podloubí v přízemí objektu. Také jsme začali připravovat jeden z nejrozsáhlejších projektů pro detašovaná pracoviště U Vodního hradu v České Lípě s názvem – „Revitalizace dvou objektů detašovaného pracoviště Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě (čp. 58, 59) a vybudování nové pobočky „Červený dům – Lovecký letohrádek v České Lípě“ (čp. 57). Projekt bude spočívat v generální stavebně-technické rekonstrukci objektů. Předpokládané náklady jsou ve výši kolem 60.000.000,- Kč. Objekty bude nutné před rekonstrukcí kompletně vystěhovat. Projektová příprava započne v roce 2022.

Dne 14. 10. 2021 byla dokončen stavební projekt „Úprava prostoru zahrady archeologického muzea Českolipska - Šatlava v České Lípě“. V nové zahradě, která bude pro veřejnost otevřena v roce 2022, bude instalována venkovní archeologická expozice. Prostor bude sloužit také pro vzdělávání a kulturní aktivity.

Na památníku K. H. Máchy v Doksech s expozicí rybářství a rybníkářství byly provedeny jen drobné opravy. Došlo k lokální opravě šindele na obvodové zdi zahrady. Opětovně byl připraven a předložen zřizovateli projekt rekonstrukce střechy a revitalizace půdního prostoru a objektu pobočky.

V areálu Vísecké rychty v Kravařích u České Lípy jsme dokončili kompletní oplocení pozemku. Revitalizován byl také travní porost na venkovních plochách. Z rozpočtu bylo zafinancováno statické posouzení kleneb objektu tzv. holubníku, který je v havarijním stavu. Svépomocí jsme následně technicky zajistili nejhroženější klenbu. Je připravován stavební projekt „Rekonstrukce a využití objektu tzv. holubníku na Vísecké rychtě“. Zatím se nám však nepodařilo zajistit finanční prostředky ani na projektovou přípravu. Připravujeme také projekt výměny šindelové střechy za původní střechu z pálených tašek bobrovek na vlastním objektu rychty.

V oblasti nového zabezpečení objektů jsme instalovali nové systémy EZS a EPS na pobočce památníku v Doksech. Tento objekt byl posledním objektem bez základní ochrany v naší správě. Nově byl rozšířen i systém EZS v areálu kláštera v České Lípě. Instalací nové části kamerového systému došlo k nepřetržitému střežení Rajského a Loretánského dvora a části klášterní zahrady s přístavbou, parkovištěm a klášterní restaurací. Došlo také ke zkvalitnění technického vybavení stávajícího kamerového systému. Proběhly každoroční revize všech zařízení EPS a EZS na objektech.

Ekonomika

Rozpočet na rok 2021 byl sestaven jako vyrovnaný s maximálním využitím vlastních finančních zdrojů. Příspěvek na provoz včetně účelových příspěvků od zřizovatele byl ve výši 22.614.000,- Kč. Tržby za vlastní výkony a příjmy jsme realizovali ve výši 1.693.000,- Kč.

Na mimořádných příspěvcích, dotacích a grantech jsme získali 104.000,- Kč. Celkové výdaje za rok byly ve výši 22.614.000,-Kč a z toho osobní náklady na zaměstnance

představovaly 17.474.000,- Kč. Rozpočet byl sestaven tak, aby byly splněny základní cíle – udržení zaměstnanců v organizaci a jejich odbornosti mzdovou motivací, revitalizace a budování nových stálých expozic směřující ke zvýšení návštěvnosti, spolufinancování projektů Ministerstva kultury ČR a udržení spravovaných objektů v provozuschopném stavu. Muzeum mělo 34 přepočtených kmenových zaměstnanců.

KRONIKA

POSLEDNÍ SBOHEM LADISLAVU SMEJKALOVÍ (1946–2021)

Miloslav Sovadina

Když jsem se naposledy na počátku července 2021 sešel s přítelem Ladislavem Smejkallem, věděl jsem, že je již delší dobu vážně nemocen. Byl sice pohublý, ale stále pln energie a plánů – chtěl stále pracovat ve vlastivědném muzeu, chtěl přednášet, chtěl učit na Euroškole... Avšak v polovině srpna nastaly vážné zdravotní komplikace a v neděli 5. září 2021 nás Ladislav Smejkal navždy opustil (obr. 1).

Mgr. Ladislav Smejkal se narodil 30. září 1946 v Benešově nad Ploučnicí. Po maturitě na střední všeobecně vzdělávací škole v Děčíně odešel studovat do Prahy na filozofickou fakultu univerzity Karlovy, obory historie a český jazyk. Volba studijních oborů vycházela z jeho dlouhodobého zájmu o dějiny. Již jako středoškolák a později i několik let v době vysokoškolských studií dělal průvodce na zámku v rodném Benešově nad Ploučnicí. Po skončení studia nastoupil od počátku července 1969 na pozici historika novějších dějin do tehdejšího Okresního vlastivědného muzea v České Lípě. Bylo to jeho první, a jak se posléze ukázalo, i poslední zaměstnání a celoživotní povolání, v němž prožil 52 let svého života.

Pracovní zařazení v českolipském muzeu se šťastně propojilo jednak s osobním badatelským zájmem o novější dějiny, jednak s vrozeným pedagogickým nadáním. Muzejní práce spočívá totiž nejen v shromažďování, zpracovávání a ochraně hmotných dokladů o přírodě a historii regionu, ale má také své kulturní a osvětové poslání, při němž využívá muzejních sbírek pro propagaci a popularizaci historie, významných osobností a událostí regionu. Ladislav Smejkal využil všech možností, které mu práce muzejního historika nabízela, aby se zaměřil zejména na tuto osvětovou složku muzejní práce. Veškerá jeho celoživotní práce byla tak věnována hlavně návštěvníkům muzea, čtenářům regionálního tisku a nesčíslným posluchačům jeho přednášek.

V muzeu se Ladislav Smejkal ihned zapojil do práce na historické části stálé muzejní expozice, která zahrnovala léta 1848–1948. Aby se mohl této práci věnovat, pronikl během velice krátké doby do problematiky regionálních dějin 19. a 20. století. Své poznatky pak převtětil do muzejní expozice, ale současně je také publikoval nebo s nimi formou přednášek seznamoval českolipskou veřejnost. Velmi brzy si tak získal pověst vynikajícího odborníka a současně oblíbeného popularizátora dějin Českolipska nové doby.

Již během práce na stálé historické expozici začal Ladislav Smejkal také připravovat výstavy příležitostné. Výstavní aktivita českolipského muzea byla vždy dosti vysoká. Od 70. let se konaly nejméně čtyři výstavy ročně, které byly věnovány aktuálním politickým a kulturním výročím, regionální historii a nebyly opomíjeny ani výstavy umělecké. Ladislav Smejkal se jako autor výstavních libret podílel minimálně na polovině z nich. V sedmdesátých letech připravil L. Smejkal, mimo jiné, výstavy Karel Kreibich, život a dílo revolucionáře (1974), Tisk v dějinách Českolipska (1975), Z historie železnic na Českolipsku (1977), k výročí vzniku samostatného Československa výstavu

Protirakouské a protimilitaristické hnutí v boji za samostatnost státu, nebo ke 40. výročí osvobození roku 1945 výstavu Rok 1945 – konfrontace. Přestože mnohé výstavy byly připraveny k státem preferovaným výročím, nikdy to nebyly výstavy tendenčně zaměřené, vždy se v nich objevovaly regionální prvky a nenápadná upozornění na související problematiku. Výstava Rok 1945 – konfrontace např. vůbec poprvé představila nejen dny osvobození sovětskou armádou, ale i následný odsun německého obyvatelstva a další problémy, které první poválečné měsíce přinesly. Věren svému popularizačnímu úsilí, snažil se vždy připravit i politické výstavy takovým způsobem, aby byly vsazeny do regionálních souvislostí a byly pro návštěvníky muzea nejen zajímavé, ale aby v nich našli i poučení. Spolupracoval také na přípravě další stálé expozice „Budování socialismu na Českolipsku“, která byla otevřena roku 1975 v ambitu kláštera.

I když měl L. Smejkal na konci 80. let již dvacetiletou praxi v muzeu, rozšířil si své odborné vzdělání v letech 1988–1992 postgraduálním studiem muzeologie na Masarykově univerzitě v Brně. Muzejní vzdělání, zejména k výstavní činnosti, si sám doplňoval mimo jiné sledováním různých výstav jak v rámci českých zemí, tak i v Drážďanech či Berlíně. Na těchto výstavách sledoval nové moderní trendy ve výstavnictví a hledal poučení a inspiraci pro vlastní muzejní práci (obr. 2).

Když byla roku 2002 v muzeu otevřena malá Maštálkova výstavní síň, stala se vlastně prostorem pro realizaci výstav z autorské dílny Ladislava Smejkala. Zde představil L. Smejkal četné regionálně významné osobnosti [připomeňme alespoň učitele a vlastivědného pracovníka Josefa Maštálka, fotografy Antonína Ulbrichta a Franze Hauptmanna, malíře Marii Vořechovou a Jana Rambouska], připomněl různé regionální události nebo činnost regionálních institucí. Byly to, s ohledem na omezené prostory, výstavy komorního charakteru, ale právě proto umožňovaly podrobnější a soustředěnější pohled na danou tematiku. Vzhledem k tomu, že v Maštálkově výstavní síni představoval své výstavy převážně jen Ladislav Smejkal, mohly mít mnohé z nich přesnou dramaturgii a vytvářet i dlouhodobé cykly. Takovými cykly byly na příklad výstavy dokumentující jednotlivá desetiletí komunistické vlády – Z let šedesátých, sedmdesátých, osmdesátých. Jiný cyklus byl věnován stému výročí první světové války – Českolipsko ve velké válce, Legionáři Českolipska, Válečné památníky, Válka a revoluce a V rytmu dějin (Českolipsko a česká státnost).

Kromě mateřského ústavu, českolipského muzea, připravil Ladislav Smejkal také řadu výstav pro jiné instituce. Od poloviny 70. do poloviny 80. let spolupracoval se svým kolegou z dob studií dr. Vojtěchem Čelkem na řadě výstav pro rumburskou pobočku děčínského muzea. Roku 2014 připravil Ladislav Smejkal pro Masarykovo demokratické hnutí putovní výstavu „Masarykův odkaz“, která je dodnes úspěšně prezentována po celém světě, včetně Kanady (2017) a USA (2018). Za všechna léta své práce v českolipském muzeu připravil Ladislav Smejkal zhruba dvě stě výstav.

Od 70. let uveřejňoval Ladislav Smejkal výsledky své badatelské práce pravidelně jednak v okresních novinách Českolipský Nástup, jednak v publikacích vydávaných Okresním vlastivědným muzeem. Tematicky tyto práce odpovídají období, které L. Smejkal

Obr. 1. Ladislav Smejkal přednášející (foto VMG). / **Abb. 1.** Ladislav Smejkal beim Vortrag (Foto VMG).

zpracovával při tvorbě stálé muzejní expozice. Postupně ale rozšiřoval témata svých prací jednak časově, přesahem do 19. století, hlavně ale objevováním a prezentací neznámých či zapomenutých významných osobností a umělecko-historických památek Českolipska. Velkou pozornost přitom vždy věnoval zasazení regionálních jevů a událostí do širších celostátních nebo i středoevropských souvislostí.

Vedle samostatných článků publikoval L. Smejkal v *Nástupu* velmi často také větší práce formou seriálů o několika pokračováních. Můžeme zde připomenout *Tisk v dějinách Českolipska*; *Cesta k novému Českolipsku*; *Karel Kreibich – člověk, novinář, revolucionář*; *Českolipsko a Praha*; *Malá svědectví o velké době*; *Českolipsko v kulturních dějinách našeho národa*. Mnohdy naopak psal jen krátké črty a glosy, které tvořily náplň dlouhodobých cyklů, jako byly třeba *Pohledy do minulosti*; *Kalendář týdne*; *Kalendář výročí Českolipska*.

Po roce 1990 se rozšířila nabídka periodicky vycházejících regionálních novin, časopisů a místních zpravodajů. A Ladislav Smejkal toho využil a začal pravidelně publikovat také v *Českolipském deníku*, v liberecké příloze *Mladé fronty Dnes* a v českolipském zpravodaji *Městské noviny*. Přispíval ale i do jiných místních zpravodajů, např. do *Mimoňského zpravodaje* nebo do prestižního libereckého časopisu „V“.

Ve své publikační aktivitě tematicky i formálně navazoval na starší práce, publikované v *Nástupu*. Věnoval tedy pozornost nejružnějším výročím, připadajícím na jednotlivé dny v daném roce, psal biogramy významných nebo zajímavých osobností, věnoval pozornost činnosti regionálních institucí, organizací či spolků. I nyní své příspěvky často uveřejňoval formou seriálů nebo dlouhodobých cyklů.

Po roce 1990 se také rozšířily publikační možnosti v odborných časopisech. Od roku 1990 začal vycházet *Vlastivědný sborník Českolipska Bezděz* a Ladislav Smejkal se

Obr. 2. Ladislav Smejkal v depozitáři oddělení nových dějin (foto VMG). / **Abb. 2.** Ladislav Smejkal im Depot der Abteilung für Neue Geschichte (Foto VMG).

stal nejen členem jeho redakční rady, ale i častým přispěvatelem. Byl ale také autorem samostatných knižních publikací (Českou Lípou krok za krokem), nebo členem autorského kolektivu knih, věnovaných dějinám různých měst, kde zpracovával kapitoly z jejich novodobých dějin. Podílel se tak autorsky na obou dějinách České Lípy (jak vydání z roku 1999, tak z roku 2018), na dějinách Jablonného v Podještědí, Mimoně, Sloupu v Čechách a Žandova. Napsal také historickou část knihy Historie a současnost podnikání na Českolipsku.

Ladislav Smejkal velmi rád psal také historicko-literární a památkové průvodce jednotlivými oblastmi Českolipska. Jeho práce vyšly dvakrát v edici Tajemné stezky pod názvy „Máchův kraj, Českolipsko“ a o několik let později „Skalními městy Dubska a Kokořínska“. Těsně před svojí smrtí stačil ještě dopsat podobně zaměřenou knihu „Krajem sv. Zdislavy“. Právě v takto koncipovaných knihách mohl L. Smejkal sloučit v jeden celek všechny tematické okruhy, jimž se věnoval po celý svůj život – regionální dějiny, historické a umělecké památky, kulturní dění a významné osobnosti Českolipska. Celým svým literárním dílem tak Ladislav Smejkal vytvořil jakousi obrovskou volnou encyklopedii Českolipska, v níž seznámil veřejnost s významnými osobnostmi nejrůznějších povolání od umělců přes vědce, lékaře, politiky i podnikatele, popsal velké množství památek architektonických, výtvarných i literárních, připomněl četná regionální výročí a zdůraznil kulturní, vědecký i hospodářský přínos Českolipska k českým dějinám.

Ladislav Smejkal ale vstoupil do povědomí českolipské veřejnosti zejména jako zasvěcený popularizátor regionální historie a oblíbený lektor. Zajímavá témata jeho přednášek a působivý přednes si získaly početné posluchače. Hned od 70. let minulého století začal L. Smejkal spolupracovat jako lektor s tehdejší osvětovou organizací Socialistická akademie. Až do roku 1989, do zániku Socialistické akademie, cestoval po celém českolipském okrese a pro národní výbory, osvětové besedy, různé společenské organizace, školy, rekreační zařízení a v létě také pro pionýrské tábory přednášel o všech již dříve zmíněných tématech z dějin Českolipska. Pro děti z pionýrských táborů měl zvláštní cyklus přednášek „Historie z truhly“, v nichž seznamoval děti s historií a pamětihodnostmi Českolipska. Díky těmto přednáškám má povědomí o Českolipsku mnoho dětí z různých končin České republiky a mnoho tehdejších dětí z Českolipska, nyní již dávno dospělých, zná od té doby Ladislava Smejkala. Vedle toho přednášel i v místech mimo okres Česká Lípa, zejména v Rumburku a ve svém rodném Benešově nad Ploučnicí. Spolupracoval také s Českým rozhlasem a Českou televizí, takže okruh jeho posluchačů byl vskutku nesmírně široký.

Když po roce 1990 zanikla Socialistická akademie, podporoval L. Smejkal vznik nové osvětové organizace Akademie J. A. Komenského a po dlouhou dobu byl jednatelem a posléze i předsedou její pobočky v České Lípě. Jeho zásluhou byla českolipská pobočka AJAK jedinou v celé České republice, která pokračovala ve vzdělávací práci pro veřejnost.

Ladislav Smejkal však byl současně také tvůrcem a organizátorem osvětové práce mimo AJAK. Již od počátku obnovené činnosti Klubu přátel muzea roku 1986 byl neúnavným organizátorem, autorem programu a hlavně oblíbeným lektorem mnoha přednášek a průvodcem všech výletů a zájezdů. V této činnosti pokračoval s narůstající intenzitou i po roce 1998, kdy se Klub přátel muzea sloučil s Vlastivědným spolkem Českolipska.

V posledních dvaceti letech pořádal vlastivědný spolek kolem třiceti spolkových akcí ročně a L. Smejkal organizačně zajistil téměř všechny, sám přednesl každoročně zhruba jednu třetinu naplánovaných přednášek a sám vedl všechny vycházky po České Lípě i jiných městech, jakož i všechny výlety a zájezdy. Kromě toho přednášel v posledních dvaceti letech také v Městské knihovně na témata z literární historie Českolipska. Podle vlastního odhadu proslvil Ladislav Smejkal za oněch 52 let své práce v českolipském muzeu přibližně asi 3000 přednášek.

Přednášky L. Smejkala pro vlastivědný spolek korespondovaly s jeho celoživotním tematickým zaměřením. Opět se objevovaly významné postavy, ať již výtvarníci, politici, nebo i světci, opět významná výročí. Z poslední doby je v myslích čtenářů jistě cyklus věnovaný výročí 1. světové války a s ním související cyklus o legionářích z Českolipska. Opakujícím se tématem byla také vlastivědná práce na Českolipsku a její protagonisté, velkou pozornost věnoval českolipskému muzeu, jeho historii i současnosti.

Rovněž spolkovým výletům vtiskl Ladislav Smejkal jistou koncepci. K Mezinárodnímu dni muzeí se v desetiletí 1995–2005 konaly výlety do menších městských nebo soukromých muzeí jak v severních Čechách, tak i v Německu. Velkou oblibu si získaly také pravidelné dušičkové výlety na různé z uměleckého či historického hlediska zajímavé hřbitovy (Nový Bor, Kamenický Šenov, Jestřebí), návštěvy hrobů významných osobností nebo křížových cest. Zájezdy vlastivědného spolku směřovaly za významnými umělecko-historickými památkami nebo do kulturně významných míst jak v Čechách, tak i přilehlém lužickém a německém pohraničí i v Polsku. Řada zájezdů směřovala také hlouběji do Německa, třeba do muzeí do Drážďan a Lipska.

S přednáškovou činností úzce souvisela pedagogická práce. V letech 1994–2001 vyučoval L. Smejkal jako externista na Euroškole v České Lípě dějepis a dějiny umění. V této práci chtěl letos pokračovat, bohužel ale zemřel právě na počátku nového školního roku.

Při ohlédnutí za bohatou činností Ladislava Smejkala je třeba zmínit i jeho práci kronikářskou. Již od 70. let minulého století byl okresním metodikem pro kronikářství. Jeho metodické vedení kronikářů vůbec nebylo jen formální prací, s kronikáři individuálně spolupracoval, měl pochopení pro jejich osobitý přístup k obecní kronice a vzájemně dobrý vztah přinášel své výsledky. Ve třech ročnících celostátní kronikářské soutěže získali českolipští kronikáři přední místa ve všech třech uskutečněných ročnících. S mnoha kronikáři jej po dlouhých letech spolupráce spojoval skutečně přátelský vztah, za mnohé možno zmínit třeba dr. Otu Netrvala ze Slunečné, Jiřího Šukala z Holan nebo Václava Flegla z Jablonného v Podještědí. Ve své spolupráci s kronikáři pokračoval i po roce 1990, když byla jeho funkce metodika zrušena. Pomáhal kronikářům osobními radami a konzultacemi, podílel se na pořádání seminářů na pomoc kronikářům, publikoval články o kronikářství. Logickým vyústěním živého zájmu o kronikářství je pak skutečnost, že roku 2010 se stal kronikářem města Česká Lípa a zůstal jím až do své smrti.

Až doposud jsme se zabývali odbornou muzejní a historickou prací Ladislava Smejkala. Podívejme se nyní diskrétně na jeho soukromý život. Roku 1985 se Ladislav Smejkal oženil a jeho manželka Libuše, s níž setrval v manželském svazku 36 let, se mu stala trvalou oporou jak v jeho práci, tak i v jeho nemoci. Ale i naopak byl L. Smejkal oporou

celé rodiny při výchově dvou dětí, které společně se svojí chotí provedli úskalím dospívání a vzdělávání až do jejich ukotvení ve spokojených manželstvích. Svým vnímavým a laskavým pochopením duše dítěte a svým nesporným pedagogickým nadáním pak mohl působit i na vnoučata, která postupně přicházela. Mnozí návštěvníci přednášek Vlastivědného spolku Českolipska si jistě vzpomenou, jak Libuše Smejkalová přispívala řadu let nejen k duševní, ale i k tělesné spokojenosti přítomných posluchačů svými kulinařskými výtvary. Málokdo také ví, že Ladislav Smejkal byl velmi zdatným turistou, který zvládl i třicetkilometrové výlety. A netřeba připomínat, že Ladislav Smejkal byl na takových výletech vždy zdrojem zajímavých informací, jimiž umocňoval zážitek z těchto cest.

Nejen město Česká Lípa, ale i celé Českolipsko mělo v osobě Mgr. Ladislava Smejkala nejen historika svých novodobých dějin a kronikáře, ale také osobnost, která významným způsobem přispěla k propagaci a popularizaci města i regionu, k vytvoření vztahu mezi historií a současností. Zcela po právu se tak stal Mgr. Ladislav Smejkal roku 2006 čestným občanem města a roku 2016 mu byl udělen titul „Osobnost Libereckého kraje 2015“ v kategorii kultura. Celostátně byla jeho práce, konkrétně příprava úspěšné výstavy „Masarykův odkaz“, oceněna Masarykovou medailí, kterou mu udělilo Masarykovo demokratické hnutí roku 2016.

V nekrologu za L. Smejkalem jej nazval jeho spolupracovník Zdeněk Pokorný „osvícencem a buditelem“. Výstižně tak vystihl pocit mnohých jeho přátel. Ano, Ladislav Smejkal byl buditelem, celým svým životem naplňoval obsah tohoto slova. Neúnavně cestoval po celém Českolipsku a přednášel, pilně a zcela pravidelně naplňoval stránky novin svými vlastivědnými články, psal knihy, připravoval výstavy. Byl skutečným ztělesněním práce Vlastivědného spolku Českolipska. V jeho práci se doslova naplňovala sentence antických autorů „Historia magistra vitae“, tedy že historie je učitelkou života. Jak opět připomněl již Z. Pokorný: „Ladislav Smejkal byl milý člověk, vědoucí, rozdávající sám sebe ve prospěch vzdělání a kvality české společnosti. Byl nejlepším příkladem vlastence naší doby.“

PAMÁTKY BŘETISLAVA VOJTÍŠKA

Miloslav Sovadina

Dne 11. listopadu se českolipská veřejnost rozloučila s Mgr. Břetislavem Vojtíškem, emeritním ředitelem okresního vlastivědného muzea, českolipským kronikářem a čestným občanem města Česká Lípa (obr. 1). Zemřel 5. listopadu 2021 ve věku 93 let, přesně dva měsíce po skonu dalšího muzejního pracovníka, Mgr. Ladislava Smejkala.

Břetislav Vojtíšek se narodil v Trnavě 28. září 1928, ale ještě před válkou, roku 1939, se rodina přestěhovala ze Slovenska do Nymburka a po válce, hned v květnu 1945, do České Lípy. Zde dokončil Břetislav Vojtíšek gymnaziální studia a po maturitě odešel do Prahy studovat historii, filozofii a archeologii na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity. Společně s manželkou Marií se po ukončení studií vrátili roku 1951 do České Lípy, kde mladí manželé začali pracovat jako učitelé na českolipských školách. Břetislav Vojtíšek učil na Tyršově škole v Mánesově ulici, avšak jen velmi krátce. Když na jaře 1952 vypsal město Česká Lípa konkurs na místo profesionálního ředitele muzea, Břetislav Vojtíšek – dobře ze studií vybaven nejen jazykovými znalostmi, včetně latiny, ale i odbornými historickými znalostmi – se do konkurzu přihlásil a místo ředitele muzea získal. Stal se tak prvním odborně kvalifikovaným ředitelem muzea v severních Čechách. Ředitelem muzea pak byl dalších třicet let až do roku 1983 a pod jeho vedením se českolipské muzeum stalo jedním z nejlepších v Severočeském kraji.

Již po necelém roce vystřídala Břetislava Vojtíška, který vykonával základní vojenskou službu, ve funkci ředitele muzea jeho manželka Marie Vojtíšková. Po návratu manžela do funkce ředitele pak Marie Vojtíšková přešla od sklonku roku 1955 na místo ředitele nově budovaného okresního archivu. Skutečnost, že v čele obou institucí stanuli manželé, byla pro obě strany přínosem. Oboustranné vztahy byly založeny na korektní spolupráci a nezištné vzájemné pomoci. Bez zbytečných problémů a průtahů byly provedeny nezbytné delimitace některých druhů sbírkových předmětů, také akviziční plány obou odborných knihoven byly koordinovány a nákup mnohých drahých knih, ale hlavně odborných časopisů, byl rozdělen mezi obě instituce, aby nedocházelo ke zbytečným duplicitám. Tato „personální unie“ ve vedení obou regionálních historických pracovišť pak fungovala ku prospěchu jak muzea, tak archivu takřka až do poloviny 80. let.

Břetislav Vojtíšek převzal českolipské muzeum v dosti nepřehledném stavu. V kapacitně nedostatečných a nevyhovujících objektech byly uskladněny různorodé sbírky, jednak bývalých českolipských muzeí – německého vlastivědného muzea, část sbírek Českého muzea pro kraj Českolipský, sbírky soukromého Wedrichova muzea i vybrané historické, umělecké a národopisné památky ze svozů konfiskovaného německého majetku a z někdejších místních a městských muzeí. Po dlouhou řadu let se pak musel Břetislav Vojtíšek potýkat s nedostatkem místa, nutného vybavení i dalších odborných pracovníků.

Obr. 1. Břetislav Vojtíšek (foto Blanka Konopová). / **Abb. 1.** Břetislav Vojtíšek (Foto Blanka Konopová).

Všechny problémy však vytrvale řešil s houževnatostí, ale i se zřejmou koncepcí, podepřenou odbornými znalostmi. Do těžko přehledných a různorodých sbírek vnesl pevný řád důsledným oddělením muzejní expozice od depozitáře muzea. Jím připravená stálá muzejní expozice, instalovaná roku 1954 a pojatá jako výběrový soubor dokladů vývoje společnosti, byla první takto koncipovanou muzejní expozicí v severních Čechách a Břetislav Vojtíšek byl za ni odměněn oceněním ministra kultury.

Velkým úspěchem manželů Vojtíškových bylo roku 1960 získání budovy bývalého augustiniánského kláštera v České Lípě pro potřeby muzea a archivu. Po nutných úpravách se sem nastěhoval nejprve roku 1964 okresní archiv a roku 1968 také vlastivědné muzeum. Na dlouhou dobu se tak podařilo vyřešit umístění obou historických pracovišť, muzeum sídlí v klášterním komplexu dodnes.

V letech 1968–1972 byla postupně budována přírodovědná a historická stálá expozice. Břetislav Vojtíšek využil politického uvolnění a v polovině roku 1967 vznikl Klub přátel muzea v České Lípě, který od počátku soustředil ve svých řadách široký okruh spolupracovníků a zájemců o vlastivědnou práci, kteří nezištně pomáhali při budování stálých expozic muzea a jeho prvních výstav.

Výstavní aktivita českolipského muzea byla vždy dosti vysoká. Od 70. let se v nových prostorách muzea konaly nejméně čtyři výstavy ročně, které byly věnovány aktuálním politickým a kulturním výročím, regionální historii a nebyly opomíjeny ani výstavy umělecké. Právě tyto výstavy připravoval Břetislav Vojtíšek, i když svým podílem přispěl k realizaci mnohých dalších výstav (obr. 2). Ve výstavní činnosti muzea se kladně projevovaly již zmíněné úzké kontakty s okresním archivem, některé výstavy byly připraveny ve vzájemné spolupráci. Jednou z prvních byla výstava „Již nikdy Mnichov“ z roku 1958, na níž B. Vojtíšek ve spolupráci se svojí manželkou poprvé představili české veřejnosti dosud neznámé dokumenty z doby ohrožení republiky a okupace. Podobně v této týmové spolupráci vznikla výstava ke 300. výročí poddanského povstání roku 1680 a celá řada dalších výstav. V sedmdesátých a osmdesátých letech připravoval B. Vojtíšek hlavně výstavy s kulturní a uměleckou tematikou. Výstavy tohoto zaměření měly v českolipském muzeu dlouhou tradici. Již roku 1958 právě v České Lípě měl svoji vůbec první výstavu později velice známý malíř a grafik Vladimír Komárek. Od konce 60. let, již v nové budově muzea, v augustiniánském klášteře, možno připomenout např. výstavy malíře a restaurátora Jiřího Blažeje, nebo sochaře a keramika Jaroslava Podmola. Výstavní prostory muzea nabídl Břetislav Vojtíšek také různým umělcům, kteří od 70. let získávali na Českolipsku chalupy a trávili zde svůj volný čas, nebo zde trvale žili. Českolipská veřejnost tak mohla v průběhu 70. a 80. let obdivovat práce sochaře Jana Komárka, malířů Eustacha Kadlece, Josefa Fafka-Solana a Olgy Menšíkové nebo keramiku Jaroslava Němečka, později známého jako tvůrce komixu Čtyřlístek. Břetislav Vojtíšek ale dal v českolipském muzeu výstavní příležitost i umělcům, kteří byli v Praze a dalších velkých městech v letech normalizace na indexu. Zde můžeme zmínit výtvarnici Martu Taberyovou, fotografa Tarase Kuščinského nebo karikaturistu Vladimíra Renčina. Kromě výtvarných umělců bylo ale také výstavou z roku 1973 připomenuto 25. výročí Pěveckého sboru severočeských učitelů.

Již od počátku svého působení na Českolipsku se Břetislav Vojtíšek i jeho manželka zapojili také do ochrany památek. Břetislav Vojtíšek byl koncem 50. let jmenován radou Okresního národního výboru okresním památkovým konzervátorem a z titulu své

Obr. 2. Břetislav Vojtíšek při vernisáži výstavy v 60. letech 20. století (negativ ve sbírce VMG 5294-1). / **Abb. 2.** Břetislav Vojtíšek bei einer Ausstellungseröffnung in den sechziger Jahren des 20. Jahrhunderts (Negativ in der Sammlung VMG 5294-1).

překážky otevřena. Bohužel však jen v omezeném měřítku, neboť se podařilo rekonstruovat a obnovit pouze Víseckou rychtu. Historii tohoto objektu zpracovali manželé Vojtíškovi v publikaci „Vísecká rychta. Příspěvek k lidovému stavitelství na Českolipsku v 18. století,“ která vyšla roku 1990.

Zájem Břetislava Vojtíška však zahrnoval kromě lidové architektury rovněž dělnická obydlí na okrajích průmyslových měst Českolipska. O lidové architektuře i dělnických obydlích napsal B. Vojtíšek ať již sám, nebo ve spolupráci se svojí manželkou řadu studií a článků do různých sborníků a časopisů. Za všechny uvedme studii „Lidové bydlení v severních Čechách“, publikovanou ve Sborníku příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách. Své poznatky o lidové architektuře vtělil B. Vojtíšek roku 1985 do knihy „Lidová architektura v severních Čechách“, kterou napsal společně s etnografem Josefem Vařekou. Jako výsledek česko-německo-polské spolupráce vyšla roku 1995 v Drážďanech kniha „Bildwörterbuch - Obrázkový slovník lidové architektury v Horní Lužici, severních Čechách a Dolním Slezsku“. Kapitoly věnované severním Čechám zpracoval Břetislav Vojtíšek. O značném čtenářském ohlasu této knihy svědčí skutečnost, že roku 2016 vyšlo její druhé rozšířené vydání. Speciálně o podstávkových domech, které jsou pro severní Čechy typické, pojednal Břetislav Vojtíšek samostatně v práci „Umgebendhäuser in Nordböhmen“, která vyšla roku 2007 v Německu ve sborníku „Umgebende. Eine einzigartige Bauweise im Dreiländereck Deutschland – Polen – Tschechien“.

Kromě lidové architektury se Břetislav Vojtíšek zabýval také dalšími architektonickými památkami Českolipska, hlavně hrady a zámky. Byl členem autorského kolektivu,

funkce stál v čele komise památkové péče. Přesto, že v této oblasti navázal na práci svých předchůdců, bylo třeba opět jít do terénu a zrevidovat, zaevidovat a zdokumentovat spoustu jak již známých, tak i nově nalezených památek. Výsledkem této fáze práce byl „Průvodce historií a přírodními krásami Českolipska“, který zpracoval B. Vojtíšek spolu s přírodovědcem M. Honců roku 1967. V dalším průběhu sedmdesátých a osmdesátých let byl tento soupis doplňován a obohacován zejména o památky lidové architektury. Ovšem komise památky nejen evidovala a dokumentovala, ale také se snažila o jejich opravu, údržbu, využití a v mnoha případech i o jejich záchranu a uchování. Mnoho památek zachránil Břetislav Vojtíšek nejen díky odborně podloženým expertízám, ale i díky své neústupnosti a občanské statečnosti. Často musel čelit nátlaku stranických a správních orgánů, zahaleného do prosazování veřejného zájmu. Za celou řadu zachráněných památek připomeňme třeba jen objekt kavárny Union v České Lípě nebo most přes Ploučnici v Horní Polici.

Už od poloviny sedmdesátých let začal Břetislav Vojtíšek plánovat zřízení skanzenu a muzea lidového bydlení v obci Kravaře v Čechách. Jádrem skanzenu měla být roubená stavba rychty v někdejší vsi Víška. K realizaci náročného úkolu si doplnil vědomosti o hmotné kultuře a zvláště lidové architektuře ve dvou postgraduálních studijních kurzech. Trvalo plných deset let, než byla expozice lidového bydlení přes všechny

kteřý zpracovával historii hradů a zámků v severních Čechách jakožto součást celostátního projektu, který měl nahradit původní dosud nepřekonané monumentální dílo Augusta Sedláčka Hrady, zámky a tvrze království Českého. Nová encyklopedie Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, část Severní Čechy vyšla roku 1984.

Svoji specializací na hmotné prameny, uměleckohistorické a národopisné památky se B. Vojtíšek dvakrát, roku 1976 a 1987, autorsky podílel také na turistických průvodcích po Lužických horách. Na relativně malé ploše několika úvodních kapitol v nich pojednal o historii oblasti Lužických hor, o jejich památkách, hospodářském vývoji a kulturních a uměleckých tradicích. Tytéž tematické okruhy, historii a kulturní památky severních Čech, zpracoval později, roku 2002, v publikaci Liberecko – Chráněná území.

Z povahy jeho muzejní práce vyplývaly i další badatelské okruhy. V řadě článků, ale i v muzejních výstavách, věnoval pozornost českolipským kartounkám a technice potiskování kartounu nebo historii hrncířství, které bylo dalším významným výrobním odvětvím v České Lípě.

V devadesátých letech, po odchodu do důchodu, se manželé Vojtíškoví společně zaměřili na zpracovávání dějin obcí a měst na Českolipsku. Roku 1993 se autorsky podíleli na zpracování brožury „Dubá a okolí“ a zcela jejich dílem jsou dějiny obcí Sosnová (Sosnová a okolí, 1993) a Jezvé (Jezvé. Obrazy ze starých dějů městečka, 1997). Roku 2002 pak napsali a publikovali obsáhlé a podrobné dějiny městečka Stráž pod Ralskem (Stráž pod Ralskem. Obrazy z dějin města).

Nejen svojí výstavní a publikační prací přispíval Břetislav Vojtíšek společně se svojí manželkou Marií ke kulturnímu životu města, ale byli i veřejně činní jako organizátoři odborných konferencí a kulturních akcí. Již od počátku šedesátých let se až do poloviny let sedmdesátých organizačně i odborně podíleli na pořádání literárněvědných konferencí Arbesova Česká Lípa, roku 1978 pomáhali zorganizovat oslavy 800. výročí založení obce Kravaře v Čechách a když roku 1981 oslavovala Česká Lípa 600. výročí udělení nejstarších dochovaných městských práv, spolupracovali manželé Vojtíškoví autorsky významnou mírou na programu těchto oslav. I po odchodu do důchodu působil Břetislav Vojtíšek nadále v různých muzeologických komisích a grémiích, např. Krajské radě muzeí. Téměř deset let, až do roku 2010, pracoval také jako kronikář města Česká Lípa.

Svoji celoživotní práci vybudoval Mgr. Břetislav Vojtíšek z českolipského muzea moderní vzdělávací, vědecky i umělecky zaměřenou instituci. Svým působením v čele muzea se aktivně podílel spolu se svojí manželkou na kulturním životě České Lípy i celého českolipského okresu. Proto v červnu 2000 udělilo město Česká Lípa manželům Břetislavu a Marii Vojtíškovým čestné občanství.

Břetislav Vojtíšek patřil k první generaci odborně vyškolených historiků, kteří na počátku 50. let 20. století přišli pracovat do pohraničí. Nejen, že zde položili základy moderní české regionální vlastivědy a historiografie, ale také vychovali řadu svých spolupracovníků a následovníků. Břetislavu Vojtíškoví patří za jeho celoživotní odbornou práci poděkování a úcta.

ZEMŘEL PhDr. VLADISLAV JINDRA

Jana Blažková

Pedagog, kronikář a historik Vladislav Jindra se narodil 8. srpna 1934 v Kamenickém Šenově. Jeho otec Bohumír Jindra, původním povoláním učitel, vedl v letech 1957–1960 Okresní archiv v Novém Boru. Zasloužil se o svaz nejvýznamnějších archivních fondů, desítky jich také zpřístupnil k bádání. Po územně správní reorganizaci v roce 1960 se novoborský okresní archiv stal pobočným pracovištěm Okresního archivu v České Lípě. Bohumír Jindra v něm setrval do konce roku 1961. Vedle vlastní archivní práce přednášel a také publikoval četné články o historii Novoborska. Byl propagátorem dějin sklářského města a znalcem vlastivědy tohoto regionu.

Vladislav Jindra (obr. 1) byl prací a zaměřením svého otce významně ovlivněn. Již za studií na českolipském gymnáziu v letech 1945–1953 se zabýval historií rodného kraje. Po maturitě učil na řadě vesnických škol v okolí Nového Boru a zároveň vedl vlastivědnou sekci okresního pedagogického sboru. Pro učitele dějepisu napsal a v roce 1958 tiskem vydal brožuru Metodické poznámky k vyučování dějepisu v 5. postupném ročníku s využitím regionálních prvků okresu Nový Bor. Metodice výuky dějepisu a českého jazyka se věnoval i v pozdějších letech. Avšak středobodem jeho zájmů již od mládí byla vlastivěda. S ostatními zájemci o poznání regionu vydával nepravidelný sborník Vlastivědné zprávy. V roce 1957, kdy Nový Bor oslavoval 200. výročí povýšení na město, publikoval první stať o historii Novoborska.

V téže roce začal Vladislav Jindra studovat na pedagogickém institutu v Liberci. Tématem jeho závěrečné diplomové práce byla historie výroby zrcadel ve Sloupu v Čechách. Nebyl to jediný projev jeho náklonnosti k regionálním dějinám. V českolipském

Obr. 1. Vladislav Jindra nad stránkami *Dějin Nového Boru* (foto Městský úřad Nový Bor). / **Abb. 1.** Vladislav Jindra über die Seiten *Geschichten Nový Bor* (Foto Stadtamt Nový Bor).

okresním archivu pomáhal s tříděním periodik, spoluúčastnil se zakládání muzea v Novém Boru. Zájem o historické řemeslo jej přivedl k dálkovému studiu archivnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Zakončil ho diplomovou prací nazvanou *Vývoj správy poddanského města České Lípy do r. 1623*. Poznatky o správě města Vladislav Jindra čerpal z nejstarší dochované pamětní knihy České Lípy. V rámci příprav k napsání diplomové práce tuto městskou knihu psanou v letech 1461–1722 kompletně přepsal. Studia završil získáním akademického titulu doktor filozofie.

Vladislav Jindra byl od svých devatenácti let až do odchodu do důchodu profesí pedagog. Vyučoval český jazyk, dějepis a hudební výchovu. Vzdělal a vychoval několik generací. Jeho bývalí žáci se k němu hlásili i v dospělém věku, byl oblíbeným učitelem. Několik let pracoval také jako školní inspektor. Předměty, které učil, úzce souvisely s jeho zájmovými aktivitami: psaním, bádáním a aktivním „muzicírováním.“ Jeho pedagogické a vyjadřovací schopnosti, obdivuhodná znalost regionálních reálií a ochota nezištně pracovat se uplatnily v rozsáhlé a mnohvrstevnaté práci pro veřejnost. Napsal přes sto článků do různých místních periodik, zejména pak do městského zpravodaje, podílel se na vysílání městského rozhlasu, připravil také atraktivní výstavy historických fotografií a vycházky k památným nebo zajímavým místům Novoborska. Předával svým posluchačům a čtenářům nejen vědomosti, ale i láskyplný vztah k městu a jeho okolí. Probouzel v nich zájem o historii, zájem o region, ve kterém žijí. Kulturně-osvětová práce se stala jeho druhým povoláním.

Neuvěřitelná pracovitost, houževnatost, systematicčnost, pečlivost a zodpovědnost jej charakterizovaly již od mládí a provázely po celý život.

V roce 1961 se sedmadvacetiletý Vladislav Jindra stal prakticky prvním poválečným kronikářem Nového Boru. V té době ještě studoval pedagogický institut. Přesto dokázal vypracovat obsáhlé roční zápisy a zároveň shromažďovat poznatky ke starším dějinám, aby pak nahradil chybějící záznamy z poválečných let. Všechny zápisy jsou napsány ručně velmi úhledným písmem. Postupem času nabývaly na rozsahu i obsahu. Pan Jindra si proto vypracoval desetinný třídící systém, do něhož během roku zařazoval informace, aby je mohl při psaní ročního zápisu shrnout a přehledně prezentovat. Třídění a označování dat při jejich shromažďování mu umožňovalo psát kroniku efektivně. Tuto originální pomůcku nezištně nabídl k využití ostatním kronikářům. Také o své letité zkušenosti se na občasných setkáních kronikářů ochotně podělil. Kroniku města psal nepřetržitě 34 let, patřil mezi nejdéle píšící kronikáře v kraji. Výsledkem jeho práce je pět velkoformátových silných svazků textu a velké množství příloh, které opatřil rejstříky. Je to velké, pečlivě sestavené dílo psané s láskou a odbornou erudicí.

PhDr. Vladislav Jindra je autorem řady publikací. Vycházely zejména po roce 1990. Zpracoval širokou škálu témat. Unikátní je například jeho zpřístupnění místních, v německém prostředí utvářených lidových pověstí současníkům. Ovládal profesionální metody a pravidla zkoumání historie a uplatňoval je při shromažďování poznatků. Při interpretaci výsledků svého bádání však upřednostňoval čtivost a srozumitelnost.

V roce 2007 si Novoborští opět připomínali výročí povýšení Nového Boru na město, tentokrát dvou sté padesáté. Vladislav Jindra k tomuto výročí vydal první díl trilogie nazvané *Dějiny Nového Boru*. Rozsáhlá a pozoruhodná práce navazuje na *Dějiny Nového Boru a jeho obcí*, které postupně vycházely od roku 1991 jako příloha Novoborského

Obr.2. Vladislav Jindra – Osobnost Libereckého kraje 2017 (foto Městský úřad Nový Bor). / **Abb. 2.** Vladislav Jindra – Persönlichkeit der Reichenberger Region 2017 (Foto Stadtamt Nový Bor).

měsíčníku. Články v měsíčníku pojednávaly o místní historii do roku 1928. Autor dosud publikované poznatky výrazně prohloubil a rozšířil dalším studiem archivních pramenů. Dějiny Nového Boru tak obsáhly historii města až do roku 1945. Knihy obohatil celou řadou příloh, včetně obrazových. Trilogie je první poválečnou ucelenou interpretací dějin Nového Boru. První díl se dokonce dočkal druhého vydání. Následující dva díly již vycházely s vysokým počtem výtisků.

Pan Vladislav Jindra byl po dlouhá desetiletí známou, veřejně činnou a respektovanou osobností Nového Boru. Byl obětavý, ochotný, slušný a skromný, byl morální autoritou. Zájem o veřejné dění jej přivedl do řad zastupitelů města. Město i další instituce jeho práci dokázaly ohodnotit. V roce 2007, kdy vyšel první díl Dějin Nového Boru, obdržel skleněnou plaketu a čestné uznání za celoživotní přínos pro město. O dva roky později Nový Bor obnovil tradici udělování čestného občanství. PhDr. Vladislav Jindra byl první, kterému se této pocty od města dostalo. Nový Bor tak ocenil jeho celoživotní přínos v oblasti historie. V roce 2011 jej město nominovalo do krajského kola ceny Ď udělované mecenášům a dobrodincům v oblasti kultury, charity, vědy, vzdělávání a morálních hodnot. Pan Jindra cenu Ď získal za dlouholetou činnost v širokém okruhu výchovy a vzdělávání dalších generací, za odbornou činnost v oblasti regionální historie, za přednáškovou, publikační a osvětovou činnost. Na mimořádném shromáždění Československé obce legionářské a Českého svazu bojovníků za svobodu, konaném 12. srpna 2014, dostal pamětní medaili Českého svazu bojovníků za svobodu a Pamětní medaili Československé obce legionářské za zásluhu, obnovu a šíření legionářských tradic. Ve čtenářské anketě Osobnost roku Libereckého kraje v roce 2017 zvítězil v kategorii kultura (obr. 2).

Badatel a propagátor historie, znalec vlastivědy, žáky i kolegy oblíbený pedagog, veřejně činný člověk, kronikář, který pro příští generace zachytil současné události, překlenul svojí prací most mezi minulostí a současností a zároveň zanechal významný odkaz budoucím.

PhDr. Vladislav Jindra zemřel 15. února 2022. Čest jeho památce.

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE VLADISLAVA JINDRY

(nezahrnuje novinové a časopisecké články)

- Jindra, Vladislav: Stručný nástin dějin okresu Nový Bor. I. část (Do zrušení nevolnictví). Nový Bor, Okresní podnik služeb, 1957.
- Jindra Vladislav: Metodické poznámky k vyučování dějepisu v 5. post. ročníku s využitím regionálních prvků okresu Nový Bor. Nový Bor, Okresní podnik služeb, 1958, 33 s. a obrazová příloha.
- Jindra, Vladislav: Nový Bor v letech 1945–1948. Materiál do soutěže kronikářů. Uloženo ve Státním okresním archivu Česká Lípa. Strojopis, 1979, 14 s.
- Jindra, Vladislav: Výběrová bibliografie vydaná na počest 35. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou. Provozní tisk. Nový Bor, Městská lidová knihovna, 1980.
- Jindra Vladislav: Chrám Nanebevzetí Panny Marie: 200. výročí vysvěcení. Zvláštní číslo Novoborského měsíčníku, 15. 8. 1992. Nový Bor, Městský úřad, 1992, 31 s.
- Hais, Rudolf – Jindra, Vladislav – Ranšová, Eva: Bedřich Egermann: Na počest 130. výročí významného sklářského průkopníka. Nový Bor, Městský úřad 1994.
- Jindra, Vladislav: Pověsti z kraje uhlířů a sklářů. Nový Bor, Městský úřad, 1995, 95 s.
- Jindra, Vladislav – Vávrová, Jaroslava: Pamětní list k 240. výročí povýšení Nového Boru na ochranné město. Nový Bor, Městský úřad 1997.
- Jindra, Vladislav: Novoborská radnice, 250. výročí stavby. Mimořádné číslo Novoborského měsíčníku vydané ke Dnům evropské kultury 2001. Nový Bor, Město, 2001, 10 s.
- Jindra, Vladislav: Huffnagelův statek v Radvanci. Praha, Jíša s. r. o., 2005, 130 s.
- Jindra, Vladislav - Komůrka, Ladislav: Historické panství Sloup v Čechách na starých pohledech a fotografiích: Sloup v Čechách, Arnultovice, Chotovice, Kytlice, Lindava, Nový Bor, Pihel, Polevsko, Radvanec, Skalice u Č. Lípy, Svojkov. Praha, Jíša s. r. o., 2006, 141 s.
- Jindra, Vladislav - Komůrka, Ladislav: Nový Bor na starých pohlednicích a fotografiích. Česká Lípa, Magdalena Sobotová, 2006, 162 s.
- Jindra, Vladislav - Ranšová, Eva: Nový Bor – Haida: 250. výročí povýšení na město 1757–2007, Nový Bor, Město, 2007, 10 s.
- Jindra, Vladislav: Dějiny Nového Boru. Díl první (do roku 1848). Nový Bor, Městský úřad, 2007, 194 s. a 17 s. obrazových příloh.
- Jindra, Vladislav: Dějiny Nového Boru. Díl druhý (1848–1918). Nový Bor, Město, 2010, 208 s.
- Jindra, Vladislav: Dějiny Nového Boru. Díl třetí (do roku 1945). Nový Bor, Město, 2013, 116 s.
- Jindra, Vladislav - Komůrka, Ladislav: Pohledy z minula, Nový Bor. Nový Bor, Knihkupectví Šeps, 2017, 86 s.
- Jindra, Vladislav: Nový Bor v letech první Československé republiky 1918–1938. Nový Bor, Město, 2018, 84 s.

Poznámka: Děkuji paní Jaroslavě Jarolímkové ze SOkA Česká Lípa za pomoc při vyhledání potřebných informací.

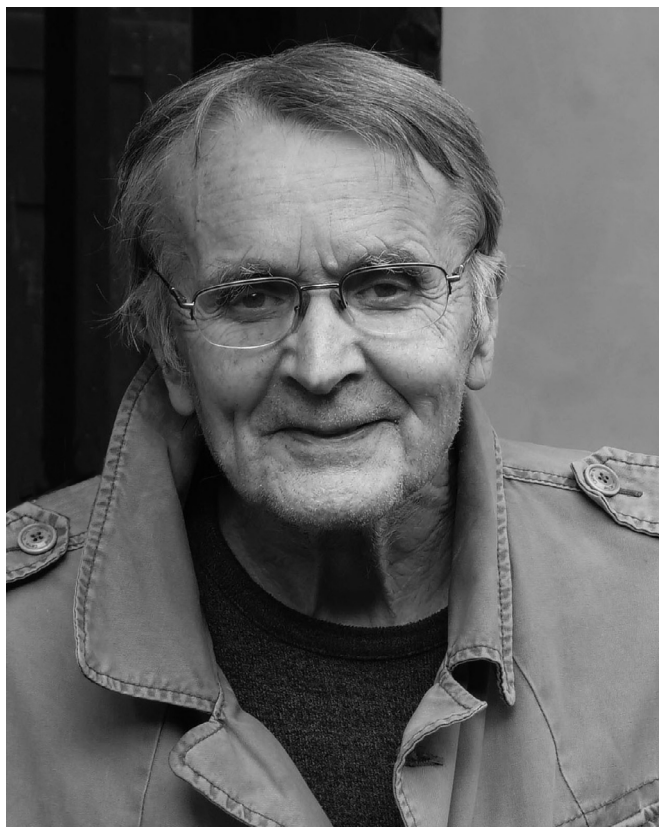
K ÚMRTÍ PETRA CHARVÁTA

Jaroslav Panáček

Před třemi lety vzpomenu Ladislav Smejkal v tomto sborníku významná životní jubilea tří pracovníků českolipského muzea. Již v následujícím roce jsme se rozloučili s prvním z nich - Petrem Kühnem, vloni zemřel i autor těchto laudácií a letos opustil řady bývalých muzejníků další z nich – Petr Charvát. S použitím slov tehdejšího laudácie bych chtěl připomenout tohoto bývalého muzejního kolegu.

Petr Charvát se narodil 9. května 1939 v Třebívlicích na Lovosicku v rodině lékaře, která se záhy přestěhovala do Kralup nad Vltavou. Po studiu na střední škole odešel studovat vysokou školu dřevozpracujícího průmyslu, kterou nedokončil. V roce 1967 vstoupil do služeb Okresního vlastivědného muzea v České Lípě jako historicky první konzervátor v oboru dřeva. Poměry muzea, které se záhy na to stěhovalo z Červeného domu do augustiniánského kláštera, byly v oblasti personálního obsazení ještě dosti svízelné. Každému pracovníkovi bylo dáno zastávat více povolání najednou. Petr Charvát byl konzervátorem, údržbářem, řidičem a do určité míry i výtvarníkem instalujícím výstavy.

Obr. 1. Petr Charvát v roce 2018 (foto Pavel Kraus). / **Abb. 1.** Petr Charvát im Jahre 2018 (Foto Pavel Kraus).

Jádrem jeho práce byla konzervace nábytku. Příkazem doby po roce 1945 bylo vybírat, zachraňovat co se dá, protože na mnoha místech byl vztah ke kulturnímu dědictví více než podivný. Kolik vzácného dobového nábytku a jiných dřevěných artefaktů bylo spáleno, to už nikdo nespočítá. Nejprve bylo třeba předměty nalézt, zachránit a někdy velmi složitě převést do muzea, poskytnout jim jednoduchou první pomoc v podobě prvotního ošetření dřeva. Později bylo možné pomýšlet na odborné zpracování.

Z dějin muzea od začátku let sedmdesátých víme, že velmi dobře obstálo v tehdejší nepříznivém čase normalizace. Vznikaly základní expozice a rozvinul se výstavní program. Práce Petra Charváta zůstala v této souvislosti vlastně skrytou činností, bez níž by nebylo ale možné existovat. Jeho práci truhlářskou i konzervátorskou můžeme potkat v budově kláštera na mnoha místech dodnes.

V tehdy se utvářejícím kolektivu byl Petr Charvát postavou nepřehlédnutelnou (obr. 1). Byl kritický k dění venku a choval se až odbojně. Režim k němu také nebyl příliš shovívavý a čas normalizace byl pro něj možná těžší než pro jiné. Jako odborník a znalec svého oboru byl jedním z těch, kteří kladli první kaménky k budoucí vážnosti muzejní instituce. V březnu 1988 ukončil svoji práci v muzeu a nadále se věnoval restaurátorství, uměleckému řezbářství a dalším aktivitám soukromě.

Petr Charvát zemřel 21. března 2022.
Čest jeho památce.

ČESKOLIPSKÝ ENTOMOLOG LUDVÍK KAŠPAR OSMDESÁTILETÝ

Jiří Chvalkovský – Veronika Smolková – Lukáš Blažej

Pro kolegu a kamaráda Ludvíka, který v únoru 2022 oslavil své jubileum, bych za českolipské entomology zavzpomínal v pár řádcích na naše společné časy. Po několika desetících let tolika zájmů a dobrodružství se nelze vyhnout osobním vzpomínkám. Vždyť mne samotného Luděk provedl krásami života, který je spojen s hmyzí naukou.

Moje seznámení, tehdy s panem Kašparem, zprostředkovala moje žena Vendula. V roce 1979 pracovala v Ústředních laboratořích Československého uranového průmyslu ve Stráži pod Ralskem, kde jí kolegyní byla paní Růžena Kašparová. Od těch dob jsme již dále spolupracovali pod záštitou českolipského muzea a Dr. M. Honců (Česká Lípa). Luděk je již svým studiem zaměřen na bionomii a faunistiku krasců, střevlíků i ostatních brouků, ale také spolu s Mgr. P. Tyrnerem (Litvínov) na zlatěnky z řad blanokřídilých. Mimo to mu nebyla cizí akvaristika, kaktusářství, zahrádkaření či paleontologie a mineralogie. Nakonec pochází z Jínců od Příbrami. V této době se také narýsovala Ludkova dlouholetá a dosud stále aktivní badatelská parta, již tvoří J. Plecháč (Pecka), Dr. S. Urban (+) a Dr. J. Říha (Teplice).

Obr. 1. Ludvík Kašpar, Entomologické dny ČSE v Polabí (foto J. Říha, květen 2012).

V entomologii národního měřítka jsme navštěvovali setkání Carabidologické sekce Československé společnosti entomologické (ČSSE, nyní již ČSE) na Přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity v Praze, vedené doc. K. Hůrkou (Praha). V této spolupráci vznikla řada publikací s našimi významnými nálezy z celé tehdejší ČSSR. Pro příklad bych uvedl výsledky průzkumů endogenních střevlíčků rodu *Duvalius* Delarouzée, 1859, determinčně velmi obtížné druhové skupiny mokřadních střevlíčků příbuzných druhu *Agonum viduum* (Panzer, 1797), poddruhové úrovně suťového střevlíka *Leistus montanus* Stephens, 1827, arborikolních střevlíčků rodu *Dromius* Bonelli, 1810 či velkých střevlíků z rodu *Carabus* Linnaeus, 1758. Do současnosti také tato spolupráce pokračuje pod vedením P. Veselého (Praha). Luděk je členem ČSE od roku 1975 a po několik desetiletí také pravidelným účastníkem Entomologických dnů ČSE pořádaných na území celého bývalého Československa (např. na Dokesku ve dnech 25.–28. 6. 1981).

V 80. letech byla pořádána také setkání Severočeské pobočky ČSE za účasti dalších kolegů, např. Mgr. P. Bulirsche (Lovosice), P. Moravce (Litoměřice), Ing. K. Schöna (Litvínov), Ing. P. Voničky (Liberec), I. Solovky (Osečná) nebo V. Klieště (Litoměřice). Někteří jmenovaní, v té době čtyřicátníci, mě vzali do party jako „mladého vojáka“ a společně jsme vyráželi za brouky po českolipském okrese, Čechách i Moravě, Slovensku a Maďarsku. A právě tyto cesty bych rád vzpomenu.

Výjezd pravidelně tvořilo jedno auto z České Lípy s námi Severočechy a druhé od Příbrami s osádkou J. Plecháč, S. Urban a A. Trmal (Sedlčany). Při výběru samotných lokalit, které měly být navštíveny,

Obr. 2. Zleva J. Chvalkovský a L. Kašpar před vrcholem hory Smolikas (2637 m) v Řecku (foto J. Říha, červen 2010).

vznikala řada problémů. Základní specializace názory skoro vždy rozdělovala na motýláře a broučkaře. Večer u stanu bylo při posezení u piva nutné referendum. Následující den se tak dle dohodnutého plánu vyrazilo bádat. Jak se mnohdy něco zapomínalo, pokazil se žigulík, škodovka nebo Říhův Wartburg, každá expedice přinášela řadu dobrodružství, slastí i strastí. Párkrát bylo jasné, že nedojedeme do cíle. U Lučence začal smrdět Wartburg benzínem. Pod kapotou z karburátoru vytékal benzín na rozžhavený motor. V takové beznaději se Luděk chopí situace, a i přes soumrak rozebírá karburátor. Sám koukám na ta pérka, táhla, komory a je mi jasné, že to už nepojede. Luděk vše v úplné tmě a za deště vyčistil, dal dohromady a auto startuje. Takových případů jsem s ním zažil snad nespočet. Jistě by to vydalo na dobrodružnou knihu (obr. 2).

Oproti dnešním dobám bylo vše volnější, a zvláště pobyt v přírodě. Pro naše entomologické zázemí však chyběla literatura, pomůcky a cestování za brouky bylo velmi omezené. U maďarských hranic teplý Wartburg způsoboval občas cílené zásahy pohraniční stráže, která nás sledovala různě kolem místních bažin v domněnku, že pácháme převeděčství. Občas i takové scény k cestování za brouky patřily. Po legitimaci, mnohdy s účastí nabitých samopalů, vždy vše dobře dopadlo.

Po revoluci, otevření hranic, a zvláště po roce 2000, jsme v čele s Luděkem, V. Klapkou (Česká Lípa), M. Honců, J. Říhou a J. Plecháčem podnikali své objevné výpravy do Řecka, Bulharska, Makedonie, Itálie a Francie. Většina pobytu v jižní Evropě byla spojena s ubytováním v podobě stanu nebo prostě pod širákem. Jídelníček si držela „stará parta“ klasický, tj. z dovezených potravin uvařených na plynovém vařiči. Ráno chleba s Májkou a čajem, k obědu polévka ze sáčku a ohřátá konzerva, k večeři chleba s Májkou a kafe. Kdo cokoliv změnil, byl Luděkem zplísněn a poučen „jakože taková anarchie se trpět nebude“. Podobně to platilo i s pivem, vínem a destiláty podle země a kurzu měny. Doteď obdivuji, co chlapi dokázali najet kilometrů, zvládnout zakempovat, a ještě najít síly k dosažení cíle – našich brouků, motýlů a hmyzu vůbec.

Nyní se již osazení českolipské entomologie (obr. 3) pod naším muzeem obměnilo. Ke starším kolegům V. Klapkovi, J. Rakovi, K. a R. Šrubařům, J. Všeťčkově a mému Já

Obr. 3. Českolipští entomologové v Chorvatsku na pohoří Velebit, zleva M. Petrželka, J. Chvalkovský, L. Kašpar a V. Klapka (foto J. Říha, červen 2009).

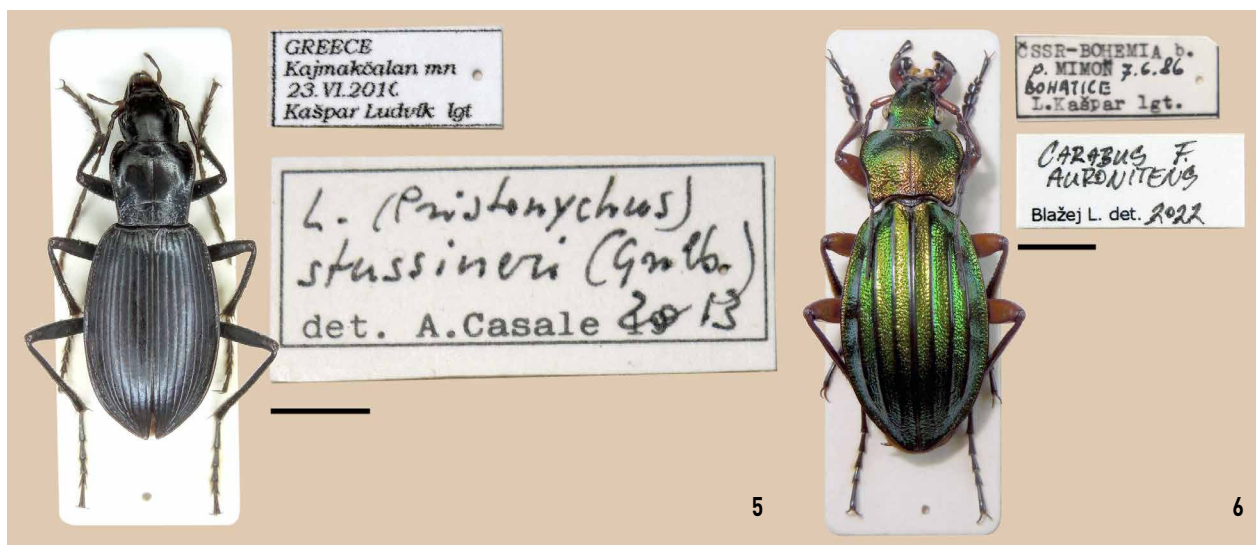
přibyli i mladší M. Petrželka a L. Klapka. Do muzea na místo kurátora entomologických sbírek nastoupil L. Blažej a naše setkání doplňují varnsdorfští J. Kadlec, L. Čapek a českokamenický P. Matušových. Všechna naše dosavadní spolupráce se završuje publikačně a v maximální odbornosti. Tím vyjadřujeme v entomologických datech také své společné zážitky a dobrodružství s brouky. Ludku, za sebe i všechny jmenované, přejí stále pevně zdraví a pohodu na další cestě životem s rodinou a samozřejmě také kamarády, přírodou a brouky.

Jiří Chvalkovský

Nepamatuji dobu, kdy bych nebyla obklopena brouky. V mém nejtětlejším dětství to byly ještě rybičky, papoušci, zebříčky, chůvičky, dále také kaktusy (obr. 4), sukulenty a masožravky. Prostě jsem se narodila v rodině přírodovědce. Pokud je mi známo, táta sbíral brouky od útlého mládí, možná už od 18 let.

Obr. 4. Skleník na zahradě v České Lípě na Ladech (foto V. Smolková, srpen 2003).

Narodil se v roce 1942 v Jincích, městy si v srdci Brd. Tam se to brouky přímo hemží. A nejen brouky. Jince jsou také světoznámým nalezištěm trilobitů. A právě jejich hledáním a sběrem v útlém mládí byla patrně zažehnuta jeho láska k přírodě. Pochází z rodiny živnostníka. Děda Kašpar byl drogist, měl vlastní prosperující provozovnu, o kterou následně se změnou režimu přišel. Skončil pak jako prodáváč ve vlastním podniku a potom v příbramském obchodě Foto – Kino. Tato zkušenost negativně poznamenala samozřejmě nejen dědu, ale i celou rodinu. Synové (táta má ještě mladšího bratra) neměli ten správný „dělnický“ původ, takže to ovlivnilo i jejich šance studovat to, co by si představovali a přáli. To je také hlavní příčinou, proč je táta jen amatérský badatel. Podařilo se mu vystudovat alespoň chemii na střední škole a v oboru pak také celý život pracoval. Kdyby se dějiny vyvíjely jinak, možná by se více než broukům věnoval rodinnému podniku a svět by byl chudší o jednu unikátní sbírku.

Brouci vládli celé naší rodině, sbírali jsme všichni a všude. Nejvíce samozřejmě na dovolených, které byly téměř vždy pojaty jako výpravy za konkrétním druhem. Takže jsme prošli všechna česká i slovenská pohoří. V živé paměti mám pár veselých historek. Když jsme celá rodina jeli naší žlutou Škodou 100 a táta najednou prudce zabrzdil, beze slova vystoupil a pěšky, proti směru jízdy, spěchal asi 100 metrů. Tam se sehnul, sebral brouka a nacpal do smrtičky, kterou měl vždy v kapse. Brouka za jízdy nejen viděl, vyhodnotil jako vhodného a neváhal ho tímto dobrodružným způsobem ulovit. V té době našťastí nebýval tak hustý provoz, jako je dnes. Nebo když se můj bratr, jako malý chlapeček, pokoušel na hlavní ulici v Příbrami obracet dlažební kostky. Jestli se pod nimi třeba neukrývá nějaký střevlík. Nakonec jedno z jeho prvních slov bylo „bjouk“. Do tátovy entomologie bylo zapojeno i blízké okolí. I sousedi nám nosili každou plošticí, co jim proběhla po dvorku.

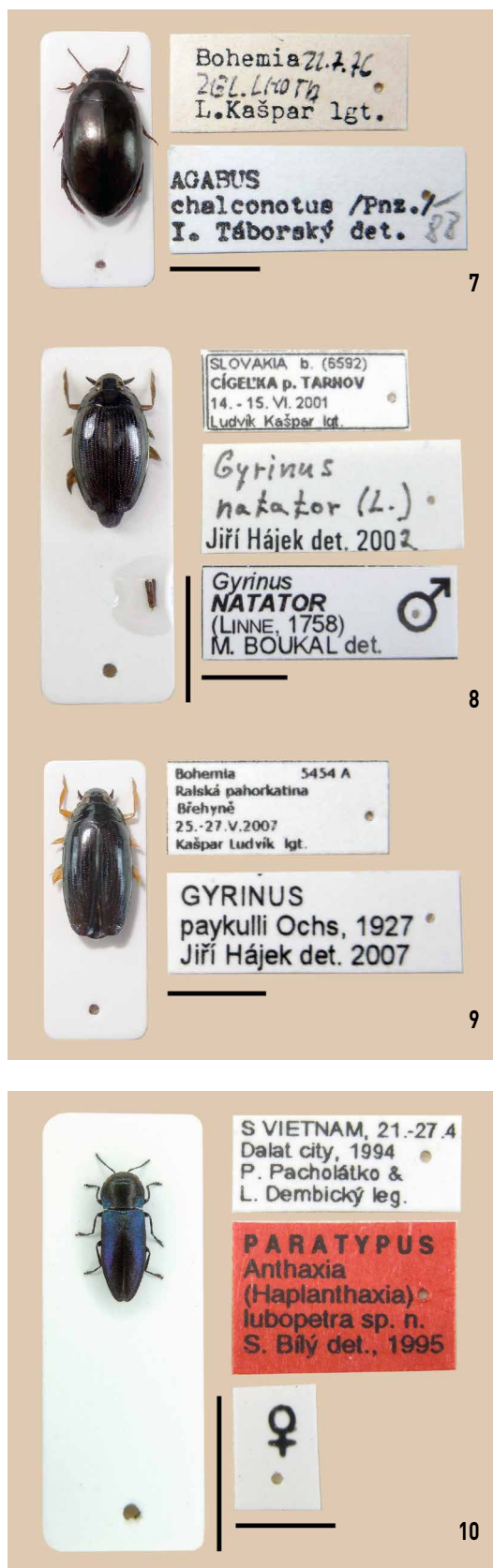
Já jsem jako dítě také milovala výlety na entomologické burzy do Prahy. To byla moje výsada. Hlíдалa jsem naše rodinné krabice, když táta obcházel stoly ostatních broukomilů nebo byl na schůzi entomologické společnosti. Vtipné bylo, když se někdo u mě pokoušel zjistit nějaké podrobnosti o vystavených exemplářích. Přes všechnu přírodovědnou výchovu jsem rozeznávala jen základní druhy. Odměnou za odvedenou práci na výstavě byla stovka a párek v bufetu. Ovšem vysvětlit někomu nezavěšenému, co že jsem to dělala o víkend, stálo za to.

Obr. 5–6. Vybrané ukázky ze sbírky L. Kašpara: obr. 5 – střevlík *Laemosstenus stussineri* (Ganglbauer, 1896), obr. 6 – střevlík *Carabus auronitens* Fabricius, 1792. Měřítka 5 mm.

Obr. 7–9. Vybrané ukázky ze sbírky L. Kašpara: obr. 7 – potápňík *Ilybius chalconatus* (Panzer, 1797), obr. 8 – vírník *Gyrinus natator* (Linnaeus, 1758), samec s preparovaným aedeagem, obr. 9 – vírník *Gyrinus paykulli* Ochs, 1927. Měřítka 5 mm.

Obr. 10. Vybrané ukázky ze sbírky L. Kašpara: krasec *Anthaxia lubopetra* Bílý, 1995, paratypový exemplář. Měřítka 5 mm.

A protože táta pořád něco sbíral, já a brácha jsme sbírali také. Já známky, ovšemže výhradně s přírodovědnou tematikou (brouci na prvním místě), a brácha zkameněliny. Ten to jako nadějný chlapeček dotáhl až do národního kola biologické olympiády. Já tak úspěšná nebyla, jsem na to moc líná, ale svoje známky mám dodnes. Ale stejně se broučí sbírce, celoživotnímu dílu mého táty, žádná nevyrovná!

Veronika Smolková, rozená Kašparová

Entomologická sbírka L. Kašpara

V roce 2019 byla jako celek zakoupena Vlastivědným muzeem a galerií v České Lípě (VMG CL), kde patří mezi nejvýznamnější sbírky. Všechny stránky kvality i kvantity vykazující důslednost, zřejmé je plnohodnotné vnímání vědecké dokumentace a precizně zvládnutý autorský prvek. Jako kurátor sbírek i zcela osobně si posledně jmenované vlastnosti velmi cením. Je důkazem, že dotyčný člověk pochopil hodnotu a význam toho nejmenšího detailu a obor entomologie vnímal zdravou inteligencí i srdcem.

Sbírku L. Kašpara tvoří 15 671 kusů brouků (Coleoptera), původně uložených v 109 standardních muzejkách o rozměrech 20 × 30 cm. Její evidence byla provedena v roce 2021, digitalizace celku a významných položek probíhá dodnes. Uvedená nomenklatura vychází ze současných palearktických katalogů brouků (Löbl & Löbl 2016, 2017). U zobrazených položek platí foto L. Blažej.

Sbírku tvoří šest částí:

- střevlíkovití brouci (Col.: Carabidae) Evropy (1 387 ex.),
- střevlíkovití brouci (Col.: Carabidae) České a Slovenské republiky (8 268 ex.) (obr. 5–6),
- potápníkovití a vírníkovití brouci (Col.: Dytiscidae a Gyrinidae) České a Slovenské republiky (745 ex.) (obr. 7–9),
- krascovití brouci (Col.: Buprestidae) České a Slovenské republiky (1 885 ex.),
- krascovití brouci (Col.: Buprestidae) palearktické oblasti a světa (2 436 ex.) (obr. 10, 11–13),
- brouci (Coleoptera) Evropy (950 ex.).

Součástí sbírky je 14 paratypových exemplářů:

Buprestidae

- *Anthaxia (Haplantaxia) lubopetra* Bílý, 1995 (jižní Vietnam), 1 ex., evid. č. P/Bu-36307,

Carabidae

- *Dyschirius benedikti* Bulirsch, 1995 (SK), 2 ex., evid. č. P/Ca-36101,
- *Leistus montanus corconticus* Farkač & Fassati, 1999 (CZ), 3 ex., evid. č. P/Ca-36091,
- *Leistus montanus kultianus* Farkač & Fassati, 1999 (CZ), 8 ex., evid. č. P/Ca-36092.

Prakticky veškerý materiál je preparován estetickým způsobem na obdélníkových štítcích. Preparáty genitálií jsou pouze u materiálu, kde je to podstatné pro druhovou determinaci. Preparáty jsou uchyceny buď disperzním lepidlem, příp. zalaty balzámem či pryskyřicí (dle metody autora determinace). Sběrka je zpracována suchou metodou, tzn. součástí nejsou glycerolové či ethanolvé preparáty.

Kromě preparačních metod je podstata autorství a kvalita dokumentace sbírky zakotvena v lokálních štítcích. Během období tvorby sbírky se jejich podoba mění dle dostupnosti tiskové techniky. Velmi cenné jsou ručně, případně kombinovaně zpracované štítky, což je případ také kolekce L. Kašpara. Veškeré ručně psané texty jsou tuží či inkoustem a bez újmy na čitelnosti. Sběrka obsahuje rozsáhlé množství materiálů také ostatních kolegů, a tím je přítomno velké množství typů pojetí, jak štítků lokálních, tak determinačních.

Zachovány jsou originální determinační štítky evropských specialistů. Tímto se jedná o jedinečný srovnávací materiál i doklady k dosavadním publikacím. Z těch jmenujme několik příkladů, kde je mnohdy L. Kašpar ve spoluatorském kolektivu. Z Českolipska se jedná o významné práce o krasicích, střevlicích a tesařících (Honců & Kašpar 2003, 2008, Honců & Vonička 1997, Honců et al. 2012) či výsledků externí spolupráce s přírodovědným oddělením VMG CL (Chvalkovský et al. 2019). Z území České a Slovenské republiky jsou využita data ze sbírky L. Kašpara v případě střevlíkovitých, listorohých či vodních brouků (např. Bašta et al. 2002, Benedikt & Teřál 1989, Boukal et al. 2007, Juřena et al. 2008, Veselý & Teřál 1998, Veselý et al. 2002, 2009, 2020).

I přestože byla sbírka do období koupě uložena v igelitových uzavíracích pytlích, v pokojové teplotě, bez aretace větších preparátů a dlouhodobě i bez dezinfekce, nejsou zde žádné známky poškození mechanického (vč. případného prachu) ani vlivem sbírkových škůdců (rušníci *Anthrenus* spp. či plísň). Autor se sbírkou dosud aktivně pracuje (každoroční výpůjčky, tvorba databáze atd.), z publikačních výstupů souvisejících s externím zpracováním jsou připravováni např. vodní brouci Dokeska (R. Mlejnek, in praep.).

Obr. 11–13. Vybrané ukázky ze sbírky L. Kašpara: obr. 11 – krasec *Anthaxia croesus* (Villers, 1789), syn. *A. scutellaris*, obr. 12 – krasec *Anthaxia midas* Kiesenwetter, 1857, obr. 13 – krasec *Lamprodila tuerki* (Ganglbauer, 1882). Měřítka 5 mm.

LITERATURA

- Bašta J., Kaláb J. & Moravec P. 2002: Distribution and ecology of *Epaphius rivularis* (Coleoptera: Carabidae) in the Czech Republic. *Klapalekiana* **38**: 163–171.
- Benedikt S. & Teřál I. 1989: Zajímavé nálezy střevlíkovitých brouků (Coleoptera, Carabidae) v Československu v roce 1988. *Zpravodaj Západočeské Pobočky ČSE v Plzni* **6–7** (1988–1989): 13–31.
- Boukal D. S., Boukal M., Fikáček M., Hájek J., Klečka J., Skalický S., Štátný J. & Trávníček D. 2007: Katalog vodních brouků České republiky (Coleoptera: Sphaeriusidae, Gyridae, Halipidae, Noteridae, Hygrobiidae, Dytiscidae, Helophoridae, Georissidae, Hydrochidae, Spercheidae, Hydrophilidae, Hydraenidae, Scirtidae, Elmidae, Dryopidae, Limnichidae, Heteroceridae, Psephenidae). *Klapalekiana* **43 (Suppl.)**: 1–289.
- Honců M., Chvalkovský J., Kadlec J., Kašpar L., Klapka V., Matušových P., Petrželka M., Rak J. & Vsetečka J. 2012: Tesaříkovití (Cerambycidae) Českolipska. 2. část. *Bezděz* **21**: 129–170.
- Honců M. & Kašpar L. 2003: Krasci (Buprestidae) Českolipska. *Bezděz* **12**: 279–306.
- Honců M. & Kašpar L. 2008: Krasci (Buprestidae) Českolipska. Dodatek 1. *Bezděz* **17**: 175–185.
- Honců M. & Vonička P. 1997: Střevlíkovití (Carabidae) bývalého VVP Ralsko. *Bezděz* **5**: 295–357.
- Chvalkovský J., Kašpar L., Klapka V. & Petrželka M. 2019: Příspěvek k fauně brouků (Coleoptera) čeledí Brentidae, Carabidae, Cerambycidae, Cleridae, Elateridae, Melandryidae, Prostomidae, Staphylinidae a Trogossitidae Českolipska. *Bezděz* **28**: 133–188.
- Juřena D., Týr V. & Bezděk A. 2008: Příspěvek k faunistickému výzkumu listorohých brouků (Coleoptera: Scarabaeoidea) na území České republiky a Slovenska. *Klapalekiana* **44 (Suppl.)**: 17–176.
- Löbl I. & Löbl D. (eds) 2017: *Catalogue of Palaearctic Coleoptera. Volume 1. Archostemata – Myxophaga – Adepaga*. Revised and Updated Edition. Brill, Leiden–Boston, 1443 pp.
- Löbl I. & Löbl D. (eds) 2016: *Catalogue of Palaearctic Coleoptera. Volume 3. Scarabaeoidea – Scirtoidea – Dascilloidea – Buprestoidea – Byrrhoidea*. Revised and Updated Edition. Brill, Leiden – Boston, 1011 pp.
- Veselý P., Resl K., Stanovský J., Farkač J., Grycz F., Chvalkovský J., Kašpar L., Kmeco R., Láška R., Linhart M., Mikyška A., Mlejnek R., Moravec P., Teřál I., Vonička P. & Sommer D. 2020: Zajímavé nálezy střevlíkovitých brouků (Coleoptera, Carabidae) z České republiky v letech 2007–2017 a doplněk údajů o sběrech z předcházejícího období. *Klapalekiana* **56**: 87–130.
- Veselý P., Resl K., Stanovský J., Farkač J., Grycz F., Kašpar L., Kmeco R., Kopecký T., Křivan V., Láška R., Mikyška A., Mlejnek R., Moravec P., Nakládal O., Prouza J., Říha J., Vonička P. & Zúber M. 2009: Zajímavé nálezy střevlíkovitých brouků (Coleoptera, Carabidae) z České republiky v letech 2002–2006 a doplněk údajů o sběrech z předcházejícího období. *Klapalekiana* **45**: 83–116.
- Veselý P., Resl K. & Teřál I. 2002: Zajímavé nálezy střevlíkovitých brouků (Coleoptera, Carabidae) z České republiky v letech 1997–2001 a doplněk údajů o sběrech z předcházejícího období. *Klapalekiana* **38**: 85–109.
- Veselý P. & Teřál I. 1998: Zajímavé nálezy střevlíkovitých brouků (Coleoptera: Carabidae) z Čech, Moravy a Slovenska v letech 1992–96 a doplněk údajů o sběrech z předcházejících let. *Klapalekiana* **34**: 99–131.

Sestavil: Lukáš Blažej, Přírodovědné oddělení VMG v České Lípě

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Ludvík Kašpar, Entomologische Tage ČSE 2012 in der Elbniederung (Polabí), Mai 2012. Foto J. Říha.
- Abb. 2. Von links J. Chvalkovský und L. Kašpar vor dem Gipfel des Berges Smolikas (2637 m) in Griechenland, Juni 2010. Foto J. Říha.
- Abb. 3. Entomologen aus der Region Česká Lípa in Kroatien auf dem Velebit-Gebirge, von links M. Petrželka, J. Chvalkovský, L. Kašpar und V. Klapka, Juni 2009. Foto J. Říha.
- Abb. 4. Gewächshaus im Garten in Česká Lípa – Lada, August 2003. Foto V. Smolková.
- Abb. 5–6. Ausgewählte Muster der Sammlung von L. Kašpar: Abb. 5 - Laufkäfer *Laemostenus stussineri* (Ganglbauer, 1896), Abb. 6 - Laufkäfer *Carabus auronitens* Fabricius, 1792. Maßstab 5 mm.
- Abb. 7–9. Ausgewählte Muster der Sammlung von L. Kašpar: Abb. 7 - Schwimmkäfer *Ilybius chalconatus* (Panzer, 1797), Abb. 8 - Taumelkäfer *Gyrinus natator* (Linnaeus, 1758), Abb. 9 - Taumelkäfer *Gyrinus paykulli* Ochs, 1927. Maßstab 5 mm.
- Abb. 10. Ausgewählte Muster der Sammlung von L. Kašpar: Prachtkäfer *Anthaxia lubopetra* Bílý, 1995, paratypisches Exemplar. Maßstab 5 mm.
- Abb. 11–13. Ausgewählte Muster der Sammlung von L. Kašpar: Abb. 11 - Prachtkäfer *Anthaxia croesus* (Villers, 1789), syn. *A. scutellaris*, Abb. 12 - Prachtkäfer *Anthaxia midas* Kiesenwetter, 1857, Abb. 13 - Prachtkäfer *Lamprodila tuerki* (Ganglbauer, 1882). Maßstab 5 mm.

Übersetzt von Petra Sochová

SEZNAM AUTORŮ

Bc. Lukáš BLAŽEJ, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
PhDr. Jana BLAŽKOVÁ, Sosnová
Mgr. Petr HAVRÁNEK, Ministerstvo průmyslu a obchodu Praha
Bc. Marek HOFMAN, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Jiří CHVALKOVSKÝ, Česká společnost entomologická, Praha
Ak. soch. Ladislav JANOUCH, Praha
Bc. Jana KAČEROVÁ, Železniční muzeum Výtopna Jaroměř
Josef KADLEC, Lesy ČR, Česká společnost entomologická
Ladislav KLAPKA, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Václav KLAPKA, Česká společnost entomologická, Praha
PhDr. Petr KOZOJED, Státní okresní archiv Česká Lípa
Petr MUŽÁK, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Ing. Jaroslav PANÁČEK, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Mgr. Michal PANÁČEK, Vlastivědný spolek Českolipska
Martin PETRŽELKA, Česká společnost entomologická, Praha
Magdalena PUJMANOVÁ, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Bc. Jan REJZEK, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ing. Veronika SMOLKOVÁ, Praha
Bc. Kateřina SOMMEROVÁ, Univerzita Palackého v Olomouci
Miloslav SOVADINA, Brno
Richard ŠKODA, Česká společnost entomologická, Praha
Mgr. Jan ŠKVRŇÁK, Ph.D., Filosofický ústav Akademie věd ČR v Praze
Mgr. Milan TUREK, Liberec
Ing. Zdeněk VITÁČEK, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Pavel VONIČKA, Severočeské muzeum v Liberci
Josef VŠETEČKA, Česká společnost entomologická, Praha
Miroslav ZÚBER, Česká společnost entomologická, Praha

BEZDĚZ 31/2022

Kresba na obálce: Mgr. Atila Vörös, ak. mal.

Překlad anglických textů: Ivan Stýblo, Jan Rejzek

Překlad německých textů: Petra Sochová

Výkonný redaktor: Jaroslav Panáček

Redakční rada: Petra Ajšmanová, Martin Aschenbrenner, Lukáš Blažej, Helena Braunová, Tomáš Cidlina, Miroslav Honců, Josef Kadlec, Miroslav Kolka, Petr Kozojed, Petr Mužák, Michal Panáček, Michal Rádl, Zdeněk Vitáček, Martin Waldhauser

Adresa redakce: Státní okresní archiv Česká Lípa, Střelnice 3035, 470 01 Česká Lípa

Náklad: 350 výtisků / 1. vydání / Česká Lípa 2022

Vydal Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa,
Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

Příprava tiskových podkladů: Agentura Deus, Česká Lípa

Tisk: MS Polygrafie s. r. o.

ISBN 978-80-906878-7-5 (Vlastivědný spolek Českolipska, brožováno)

ISBN 978-80-86319-39-1 (Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, brožováno)

ISBN 978-80-906878-8-2 (Vlastivědný spolek Českolipska, online)

ISBN 978-80-86319-40-7 (Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, online)

ISSN 1211-9172

Vlastivědný spolek Českolipska